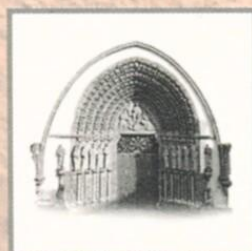

2

2004
1,094.180

Muzeum Brněnska

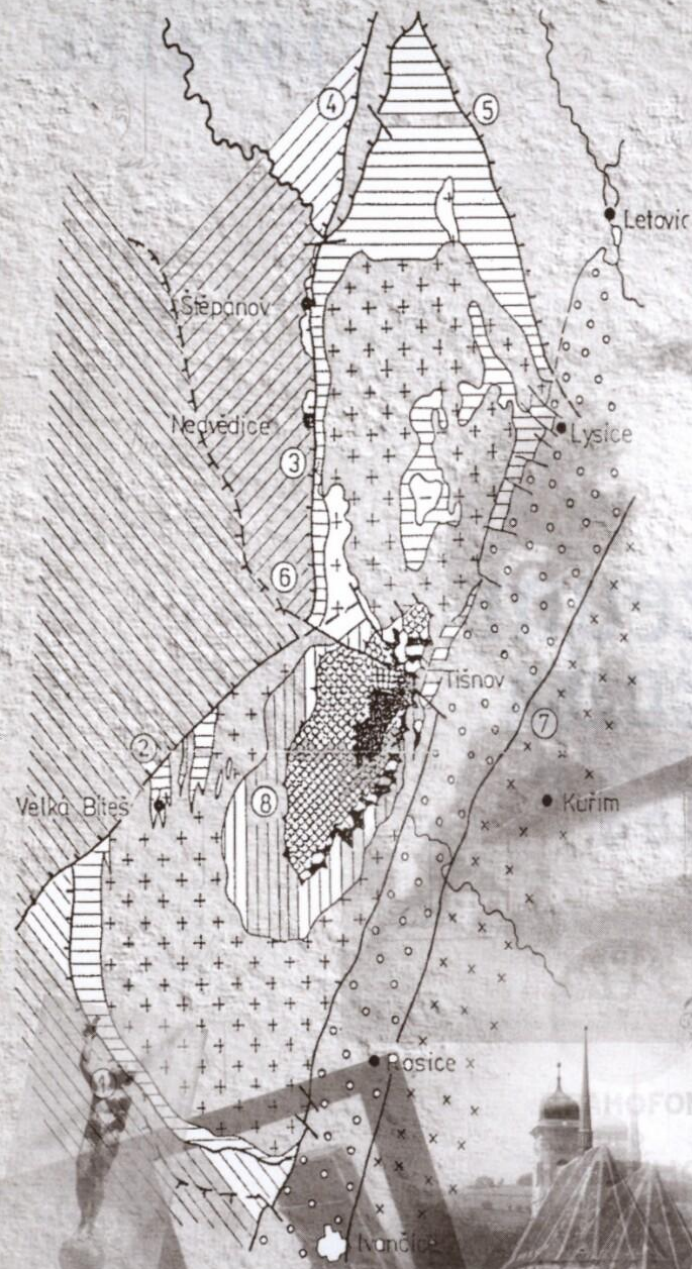

SBORNÍK 2004

0814801

1,094.180

Muzeum
Brněnska
SBORNÍK
2004

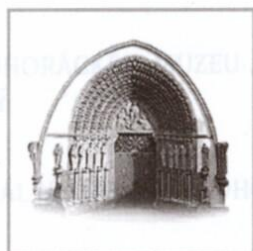

Poutní místo

Tuřany

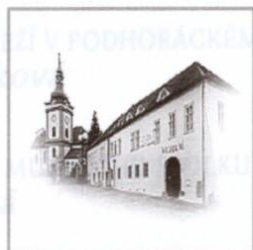
Muzeum Brněnska

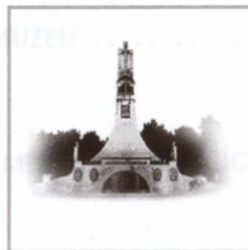
PODHORÁCKÉ
MUZEUM

MUZEUM
V IVANČICÍCH

MUZEUM
VE ŠLAPANICÍCH

PAMÁTNÍK
MOHYLA MÍRU

SBORNÍK 2004

Předklášeří
2004

2 - 1094. 180, 2004

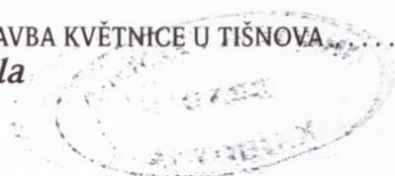
MZK-UK Brno

2610265009

ÚVODEM	7
PODHORÁCKÉ MUZEUM NA PŘELOMU DVOU TISÍCILETÍ	9
<i>Josef Zacpal</i>	
NOVÁ EXPOZICE V PODHORÁCKÉM MUZEU	19
<i>Josef Zacpal</i>	
NOVÁ POKLADNA V PODHORÁCKÉM MUZEU	22
<i>Jaroslava Vitulová</i>	
FOTOGRAFICKÝ MATERIÁL ULOŽENÝ V PODHORÁCKÉM MUZEU	25
<i>Josef Zacpal</i>	
PRÁCE S DĚTMI A MLÁDEŽÍ V PODHORÁCKÉM MUZEU	34
<i>Irena Ochrymčuková</i>	
Z HISTORIE A ČINNOSTI MUZEJNÍHO SPOLKU A MUZEA V IVANČICÍCH (1893 – 1951) ...	38
<i>Marta Němečková</i>	
OHLÉDNUTÍ ZA ČINNOSTÍ MUZEA V IVANČICÍCH V LETECH 1994 – 2004	57
<i>Marta Němečková</i>	
SEDMDESÁT LET MUZEA VE ŠLAPANICÍCH	71
<i>Josef Kopecký</i>	
VÝSTAVNÍ ČINNOST MUZEA VE ŠLAPANICÍCH V LETECH 1995 – 2004	83
<i>Jaromír Hanák</i>	
SÍLA IDEJE ANEB PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ	90
<i>Vojen Drlík</i>	
LIDOVÁ TEMATIKA V ILUSTRACI DĚTSKÉ KNIHY	100
<i>Jana Mlatečková</i>	
NEDOCENĚNÁ OSOBNOST BRNĚNSKÉHO SOCHAŘE VÁCLAVA HYNKA MACHA	115
<i>Jana Mlatečková</i>	
GEOLOGICKÁ STAVBA KVĚTNICE U TIŠNOVA	123
<i>Drahoš Šíkola</i>	

GEOMORFOLOGIE VRCHU KVĚTNICE	130
<i>Mojmír Hrádek</i>	
VEGETAČNÍ KRYT KVĚTNICE A JEHO ZMĚNY OD KONCE 19. STOLETÍ PO SOUČASNOST	138
<i>Jan Lacina</i>	
NEJVÝZNAČNĚJŠÍ DRUHY HMYZU VRCHU KVĚTNICE	154
<i>Pavel Lauterer</i>	
GEONYMUM IVANČICE A JEHO PODOBY NA STARÝCH MAPÁCH.	163
<i>Dušan Adam</i>	
IVANČICE NA MAPÁCH PRVNÍHO VOJENSKÉHO MAPOVÁNÍ A V JEHO VOJENSKO-ZEMĚPISNÉM POPISU	168
<i>Ludvík Mucha</i>	
TUŘANSKÁ HISTORICKÁ BAGATELA	172
<i>Vojen Drlík</i>	
BOHUMÍR KRÉZEK – BOJOVNÍK ČTYŘ KONTINENTŮ	177
<i>Milan Holzapfel</i>	
ANTONÍN MACENAUER, JEDEN Z RYTÍŘŮ NEBES.	182
<i>Josef Večeřa</i>	
ZBRANĚ CIZÍCH ARMÁD VE VÝZBROJI NĚMECKÉ ARMÁDY NALEZENÉ NA KONCI 2. SVĚTOVÉ VÁLKY.	187
<i>Karel Krejčí</i>	

Vážení čtenáři,

pátý svazek sborníku Muzea Brněnska (resp. Okresního muzea Brno – venkov) obsahuje dvaadvacet příspěvků od sedmnácti autorů, odborných pracovníků muzea i jeho externích spolupracovníků a badatelů.

Tři z poboček Muzea Brněnska si v roce 2004 připomněly kulaté jubileum, a to také předurčilo obsah a zaměření bloku textů, které tvoří první polovinu sborníku: Ohlédnutí za uplynulými pěti lety činnosti Podhoráckého muzea, které oslavilo tři čtvrtiny století existence, informace o nové stálé expozici, nové pokladně muzea, fotoarchivu a o práci s dětmi přináší příspěvky vedoucího pobočky Josefa Zápala, Jaroslavy Vitulové a Ireny Ochrymčukové. 110 let činnosti má za sebou Muzeum v Ivančicích. Osudy tohoto muzea (jehož současné postavení není, žel, zcela vyjasněno) jsou řetězem peripetií. Působení ivančického muzejního spolku a muzea od sklonku 19. století do roku 1951 shrnuje ve svém rozsáhlém příspěvku Marta Němečková, která také v navazujícím textu rekapituluje činnost muzea za posledních deset let. (Připomeňme, že ke stému výročí Muzea v Ivančicích byla v roce 1994 vydána samostatná publikace.) Sedmdesát let Muzea ve Šlapanicích i předchozí desetiletí, v nichž krystalizovaly snahy o jeho založení, popisuje spolupracovník muzea Josef Kopecký, vedoucí pobočky Jaromír Hanák přináší přehled výstavní činnosti v letech 1994 – 2004, tedy v období, kdy Muzeum ve Šlapanicích po celkové rekonstrukci obnovilo svou činnost.

Myšlenku vzniku Památníku písemnictví na Moravě, jenž má být v roce 2005 otevřen v rajhradském klášteře, úvahy o zaměření a poslání památníku a podobě připravované stálé expozice jsou předmětem příspěvku Vojena Drlíka. Jeho stať – byť je jejím obsahem nikoli minulost, nýbrž budoucnost instituce, jež se stane od příštího roku součástí Muzea Brněnska – uzavírá symbolicky první blok příspěvků, které přibližují čtenářům činnost jednotlivých poboček, s výjimkou Památníku Mohyla míru (viz níže).

Ostatní příspěvky jsou výsledkem badatelské činnosti odborných pracovníků Muzea Brněnska a jeho spolupracovníků. Hned dva z nich jsou dílem historičky umění Jany Mlatečkové. První - „Lidová tematika v ilustraci dětské knihy“ - nese podtitul Poznámky k výstavě *Chvála tradice*, která byla otevřena v polovině října 2004 v Podhoráckém muzeu v Předklášteří. Druhý příspěvek J. Mlatečkové připomíná pozapomenutou osobnost českého sochařství V. H. Macha.

Majestátní dominantou Tišnova je vrch Květnice. Již svým názvem symbolizuje bohatství kvetoucích rostlin, je to však fenomén nikoli jen, pokud jde o flóru a faunu. Dříve než botanici a zoologové objevili Květnici mineralogové. Blok čtyř příspěvků, jejichž autory jsou Drahoš Šíkola, Mojmír Hrádek, Jan Lacina a Pavel Lauterer, je věnován - z hlediska geologického, resp. geomorfologického, botanického a entomologického - právě tomuto vrchu, který je nepominutelným fenoménem Tišnova a Tišnovska.

Geonymu Ivančice a Ivančicím na starých mapách jsou věnovány dva příspěvky – Dušana Adama a Ludvíka Muchy. „Tuřanská historická bagatela“, tak nazval svůj

druhý příspěvek V. Drlík. Vrací se v něm do Tuřan jižně od Brna, do roku 1877, kdy se zdejší poutní kostel stal místem, v němž vešla do manželského stavu velká divadelní diva první poloviny 19. století Marie Geistingerová. Poslední tři příspěvky jsou věnovány novodobé historii: Milan Holzapfel a Josef Večeřa vykreslili portréty dvou „rytířů nebes“ - československých válečných letců za druhé světové války, Karel Krejčí, jehož příspěvek sborník uzavírá, se zabývá zbraněmi cizích armád ve výzbroji německé armády, nalezenými na konci války na Tišnovsku.

Závěrem si dovoluujeme upozornit na to, že příští sborník Muzea Brněnska, ročník 2005, jenž vyjde v roce 200. výročí slavkovské bitvy, bude monotematický. Předběžně předpokládáme, že jeho jádro budou tvořit příspěvky přednesené na konferenci „Napoleonské války a historická paměť“, kterou uspořádá Muzeum Brněnska spolu s Historickým ústavem FF MU v Brně a Maticí Moravskou v dubnu 2005. Protože stálá expozice památníku Mohyla míru i památník sám procházejí podstatnou proměnou, dostane se v příštím sborníku i na tuto pobočku Muzea Brněnska.

Věříme, vážení čtenáři, že aspoň některé příspěvky v tomto sborníku naplní Vaše očekávání a že případné nedostatky sborníku, ať už po stránce obsahové či formální, budete opět posuzovat shovívavě.

Redakce, prosinec 2004

PODHORÁCKÉ MUZEUM NA PŘELOMU DVOU TISÍCILETÍ

Josef Zecpal

V roce 1999 si Podhorácké muzeum připomnělo mimořádným způsobem 70. výročí svého založení. Třídenní oslavy proběhly od 4. do 6. června v Tišnově a v Předklášteří a zahrnovaly celou řadu akcí. Hlavním dnem byl pátek 4. června, kdy se konal v Tišnově odborný seminář k problematice Podhorácka a Podhoráckého muzea. Po jeho skončení byli bývalí a současní zaměstnanci muzea a všichni další hosté přijati starostou města Tišnova ing. Petrem Fruhwirtem v obřadní síni radnice. Na odpolední program se účastníci přesunuli do Předklášteří do výstavních prostor Podhoráckého muzea, kde byla slavnostní vernisáží zahájena výstava „70 let Podhoráckého muzea“ a nová expozice „Měšťanský obytný interiér z přelomu 19. a 20. století“. Zbývající dva dny byly vyhrazeny nejširší veřejnosti. V sobotu uspořádali pracovníci muzea soutěžní odpoledne pro dětské návštěvníky a v neděli po repríze páteční vernisáže ukončil celé oslavy koncert skupiny Spirituál kvintet ve farním kostele.

Výčet akcí by nebyl úplný, kdybychom nepřipomněli ještě jednu událost. Součástí páteční vernisáže byl také křest historicky prvního sborníku, který se podařilo v Okresním muzeu Brno-venkov vydat. Toto muzeum s celookresní působností, tvořené regionálními muzei v Ivančicích, Předklášteří a Šlapanicích a památkem Mohyla míru na prateckém návrší, usilovalo o vydávání muzejní publikace již od poloviny 80. let 20. století. Představení prvního čísla veřejnosti právě zde v Podhoráckém muzeu bylo přímo symbolické, protože odborní pracovníci zdejší pobočky patřili od počátku k nejaktivnějším iniciátorům tohoto kroku. V obsahu prvního sborníku najdeme mezi příspěvky i stať věnovanou sedmdesátiletým dějinám Podhoráckého muzea, jež bylo založeno v Tišnově v roce 1929. V tomto článku, který je otištěn již v pátém svazku muzejního sborníku, je osvětlena činnost muzea v posledních pěti letech od oslav v roce 1999. V charakteru, obsahové náplni a organizačním začlenění Podhoráckého muzea nedošlo k žádným změnám. Je to stále regionální muzeum, které působí v historických hranicích bývalého politického okresu Tišnov a v severozápadní části současného okresu Brno-venkov. Organizačně je nadále jedním z pracovišť Okresního muzea Brno-venkov, které ale po změně zřizovatele ze zrušeného okresního úřadu na Jihomoravský kraj dostalo od 1. 1. 2003 nový název Muzeum Brněnska.

I. SBÍRKOVÝ FOND

Alespoň částečnou představu o soustavném doplňování muzejních sbírek o nové přírůstky podává následující tabulka o počtu přírůstkových čísel v jednotlivých letech:

1999	28 přírůstkových čísel
2000	16
2001	56
2002	47
2003	114
2004 (do 30. 6.)	52

Z hlediska způsobu získávání předmětů do sbírek stojí jednoznačně na prvním místě terénní sběr odborných pracovníků (181 položek), následují dary občanů (43) a tzv. muzejní fond, což jsou předměty uložené v muzeu bez platné evidence (36). Nákupy sbírek podchycuje 17 přírůstkových čísel. Druhovú skladbu získaných předmětů je poměrně široká a logicky vyplývá z regionálního zaměření muzea (textil, předměty do domácnosti, řemesla, užitá keramika a sklo, kovové nástroje, nábytek, úřední tabule, písemnosti, archeologický materiál atd.). Největší počet přírůstků obohatil textilní sbírku, pro dokonalejší představu uvádím ještě několik dalších rozsáhlejších souborů: předměty a písemnosti z pozůstalostí bývalé ředitelky Podhoráckého muzea Anny Christové (1922 – 1999) a polárníka a astronoma doc. RNDr. Antonína Mrkose, CSc. (1918 – 1996), kolekci žehliček, úředních vývěsních tabulí a rozhlasových přijímačů, předměty získané při přípravě výstavy „A ta kráva mléko dává“, medomety a úly získané od tišnovské organizace včelařů a ukázkovou kolekci výrobků zrušené firmy Zdeněk Král, ruční papír Předklášteří.

Dvě události v tomto období jsou ve vztahu ke sbírkám z hlediska historického mimořádné. Pracoviště dostalo k dispozici výkonnější počítačovou techniku a od roku 2001 byl pro systematickou evidenci sbírek (tzv. 2. stupeň) nainstalován program DEMUS, který postupně začal nahrazovat klasické strojopisné zpracovávání sbírek formou třídičkových evidenčních karet. Druhým mezníkem se stalo datum 15. května 2002, kdy všechny sbírkové předměty muzea byly zapsány Ministerstvem kultury jako samostatná Sbírka Podhoráckého muzea do centrální evidence sbírek (tzv. CES). Současně bylo vytvořeno a nahlášeno 9 tematických podsbírek :

1. archeologická
2. fotografie
3. historická
4. mineralogicko – petrografická
5. nové dějiny
6. numizmatická
7. periodika
8. Rajhrad
9. výtvarné umění a umělecké řemeslo

Pravidelně ve dvou termínech k 15. květnu a k 15. listopadu jsou od té doby na Ministerstvo kultury posílány veškeré evidenční změny u přírůstkových a inventárních čísel. Navíc k 15. listopadu 2003 byla nově přihlášena také samostatná Archeologická sbírka Podhoráckého muzea, která má podchytit veškerý archeologický materiál ukládaný do sbírkového fondu od tohoto roku. K 15. květnu 2004 jako zatím poslední přibyla nově vytvořená podsbírka Václav Hynek Mach, dokumentující život a tvorbu tohoto sochaře.

V závěru roku 2000 úspěšně skončily veškeré práce související s mineralogickou sbírkou Podhoráckého muzea. Po odborném zpracování za pomoci externích spolupracovníků v průběhu 90. let se podařilo realizovat i mechanické popisování a nové uložení všech 2 886 inventarizovaných vzorků.

Hovoříme-li o muzejních sbírkách jako celku, nesmíme pominout péči o ně, a to jak o nově získané a zapsané do muzejní evidence, tak i o ty, které jsou již uloženy v depozitářích. Vedle základního očištění a ošetření se provádí speciálnější zásahy

ODBORNÁ KONFERENCE U PŘÍLEŽITOSTI OSLAV 70. VÝROČÍ
ZALOŽENÍ PODHORÁCKÉHO MUZEA V ROCE 1999.
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA, FOTO MILAN HOLZAPFEL)

v konzervátorské dílně, která je umístěna v rámci celého Muzea Brněnska v Předklášteří. Vybrané poškozené předměty s velkou kulturně historickou hodnotou jsou po konzultacích předávány specialistům k restaurátorským zásahům. Konzervace zastavuje stupeň poškození, u restaurování se předmětům vrací s maximální citlivostí jejich původní vzhled. Počet zkonzervovaných a zrestaurovaných sbírkových předmětů pro Podhorácké muzeum ve sledovaném období:

	konzervace	restaurování
1999	22	5
2000	73	2
	500 (archeologie)	
2001	54	1
2002	90	3
2003	54	1
2004 (do 30. 6.)	14	0

Do roku 2002 se podíleli na konzervování 2 pracovníci, vedle konzervátora také částečným úvazkem muzejní výtvarnice se specializací na textil a papír. Skupinu restaurovaných předmětů tvoří kolekce nábytku a doplňků pro stálou expozici „Měšťanský obytný interiér z přelomu 19. a 20. století“ (4 předměty – realizace Jaromír Uhlíř, Rosice, 1999 a 2003 a 1 předmět – realizace Bohumil Ouzký, Prachovice u Chrudimi, 1999), dále kolekce lidového malovaného nábytku (6 předmětů – realizace Restaurátorské ateliéry Praha, 1999, 2000, 2002) a samostatně Katastrální mapa obce Předklášteří z roku 1826 pro potřeby výstavy „Ať otevře se brána nebeská“ k dějinám kláštera Porta coeli (realizace Restaurátorské ateliéry Praha, 2001).

Práce se sbírkami v depozitářích, ač tradičně komplikovaná zimními klimatickými podmínkami, patří rovněž k základům muzejní práce. Kromě celé řady úprav ve stávajících prostorách ke zvýšení přehlednosti a bezpečnosti ukládaných sbírek je třeba se zmínit o vybudování dvou nových depozitářů v letech 2000 – 2001 pro stále se rozšiřující sbírkový fond.

Závěr kapitoly o sbírkách muzea věnuji nesbírkové dokumentaci. V Podhoráckém muzeu ji tvoří knihovna, fotoarchiv a muzejní archiv. Jedině společným využitím všech těchto 4 souborů totiž může muzeum plnit své úkoly s maximální efektivností. V rámci vlastní odborné knihovny Podhoráckého muzea je už celou řadu let budována tzv. regionální knihovna, která usiluje o soustředění veškeré dostupné literatury k regionu Tišnovska a k dějinám kláštera Porta coeli. Ta je neustále doplňována a k 30. červnu 2004 obsahuje 766 přírůstkových čísel, z toho v období 1999 – 2004 přibylo 224 položek. Kromě toho mají od roku 2003 pracovníci zdejší pobočky k dispozici vedle tradičních lístkových katalogizačních záznamů také počítačově zpracovaný katalog centrální muzejní knihovny, která je vedena a doplňována na pracovišti v Ivančicích. Podobně jako regionální knihovna zaznamenal intenzivní nárůst také fotoarchiv z 8 877 položek na začátku roku 1999 na 11 553 položek k 30. červnu 2004. Posledním dokumentačním centrem je muzejní archiv, který prodělal v uplynulých 4 letech zásadní přestavbu. V roce 2001 bylo totiž zahájeno jeho zcela nové uspořádání na bázi počítačové evidence. Prvním zpracovaným souborem byl po realizaci výstavy „Ať otevře se brána nebeská“ klášter Porta coeli. V roce 2002 již bylo takto zpřístupněno 8 souborů, o rok později 32 souborů a k 30. červnu roku 2004 jich je celkem 40.

II. ODBORNÁ ČINNOST

V současné době pracují na tomto pracovišti Muzea Brněnska tři vysokoškolsky vzdělaní odborní pracovníci – historik, etnoložka a historička umění. Historik, který je současně vedoucím pobočky, působí pouze v hranicích sběrné oblasti Podhoráckého muzea, dvě další odbornosti slouží potřebám celého Muzea Brněnska. Srovnáme – li tento počet se stavem v minulosti, zjistíme, že byly již časy lepší i horší. V 1. polovině 90. let zde totiž současně působili archeolog, historik, historička umění, etnoložka a přírodovědec, naopak v 2. polovině tohoto desetiletí pouze historik a etnoložka. Nová historička umění nastoupila po téměř desetileté pauze až od května roku 2001, bohužel ale pouze na 10 měsíců. Mezera po jejím odchodu na mateřskou dovolenou byla zaplněna až v říjnu roku 2003.

Velikostí sběrné oblasti, rozsahem činnosti a počtem sbírek se Podhorácké muzeum řadí ke středně velkým kulturním zařízením. Tato skutečnost ale vzhledem k počtu odborných pracovníků vede k tomu, že jejich obsahová náplň práce je velmi pestrá a zasahuje podle aktuální situace a potřeb prakticky do všech činností muzea včetně těch, které vůbec nesouvisí s jejich odborností. V zájmu rozvoje muzea jako celku je potlačena úzká profesní specializace běžná ve větších institucích. Přesto se každý rok podařilo realizovat několik významnějších projektů, které přinesly větší seberealizaci odborným pracovníkům a současně svými výsledky a ohlasem u odborné a laické veřejnosti posílily dobré jméno Podhoráckého muzea.

V r. 1999 vyšla v tišnovském nakladatelství Bethania publikace „Tišnovsko. Vlastivěda kraje od Pernštejna k Veverčí“ autorů K. Fice a J. Zápala. Druhý z autorů (autor tohoto příspěvku) pracuje jako historik v Podhoráckém muzeu. V témže roce bylo dokončeno vydávání desetisvazkové publikace „Fotorevue Tišnov“, na jejíž podobě se jako člen redakční rady a současně jeden z autorů historik muzea podílel také.

V r. 2000 byl uskutečněn na Tišnovsku rozsáhlý terénní výzkum, vedený etnoložkou muzea. Výzkum předcházela realizaci hlavní výstavy tohoto roku připravené pod

VERNISÁŽ VÝSTAVY „AŽ OTEVŘE SE BRÁNA NEBESKÁ“ V ROCE 2001
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA, FOTO MILAN HOLZAPFEL)

názvem „Velké prádlo“. Rok 2000 byl také rokem oslav 140. výročí narození spisovatelky Anny Pammrové včetně realizace výstavy na toto téma (účast historika, muzeum bylo spolupořadatelem celé akce).

V letech 2000 – 2002 mělo muzeum výrazný podíl na organizačním zajištění a průběhu restaurování portálu západního průčelí klášterního kostela Porta coeli.

V r. 2001 se konaly celoroční oslavy 100. výročí obnovení řeholního života v klášteře Porta coeli včetně realizace velké výstavy „Až otevře se brána nebeská“. Muzeum bylo společně s Cisterciáckým opatstvím Porta coeli pořadatelem oslav. V jejich rámci se také uskutečnila přednáška doc. PhDr. Jiřího Kuthana, DrSc. z Ústavu pro dějiny umění FF UK v Praze na téma „Klášter Porta coeli v rámci cisterciácké architektury“. Historička umění se v tomto roce podílela na zajištění 4. mezinárodního sympozia „Papír 2001“, na sklonku roku se konalo pod vedením etnologky v muzeu I. adventní zastavení.

V r. 2002 předcházel rozsáhlý terénní výzkum na Tišnovsku, vedený etnologkou muzea, realizaci hlavní výstavy tohoto roku pod názvem „A ta kráva mléko dává“, konalo se i vzpomínkové setkání ke 100. výročí narození významného regionálního pracovníka Leopolda Mazáče, organizované v Tišnově Společností Anny Pammrové, na kterém s hlavním referátem vystoupil historik Podhoráckého muzea. Muzeum poskytlo také metodickou pomoc při realizaci knihy „Da capo al fine“ autorů K. Krejčího a P. Kopečného o druhém odboji na Tišnovsku. Historik muzea úzce spolupracoval na vydání velkého nástěnného kalendáře pro rok 2003 „Slavné osobnosti Tišnovska“. Ve spolupráci s Ústavem archeologické památkové péče v Brně uspořádalo muzeum k výstavě „Hrad Lelekovice“ odborný seminář „Život na středověkém hradě ve 14. století“ (příspěvky z tohoto semináře byly publikovány v témže roce ve sborníku Okresního muzea Brno – venkov). Organizačně se muzeum zapojilo do realizace mezinárodního odborného sympozia „Porta coeli restaurata 2000 – 2002“ ve dnech 7. – 8. 11. 2002, jehož hlavním pořadatelem bylo brněnské biskupství. Historik muzea se autorsky podílel na speciálním čísle časopisu Společnosti pro technologie ochrany památek Zpravodaj STOP, věnovaném restaurování portálu v západním průčelí klášterního kostela Porta

coeli. Pro úspěch v předcházejícím roce konalo se už II. adventní zastavení v muzeu.

V r. 2003 se historik autorsky podílel na almanachu k otevření tišnovské rozhledny na kopci Klucanina. Muzeum uspořádalo slavnostní uvedení historicky první poštovní známky s motivem kláštera Porta coeli do provozu. Adventní zastavení v muzeu se dočkalo třetího pokračování.

Konečně v r. 2004 se historik autorsky podílel na vydání publikace k 655. výročí 1. písemné zmínky o obci Hluboké Dvory a v rámci oslav 75. výročí muzea byla v září slavnostně otevřena nová stálá expozice „Dějiny a současnost kláštera Porta coeli“.

Důležitou součástí práce odborných pracovníků v regionálním muzeu jsou rovněž kontakty s místní samosprávou, školami všech stupňů, úřady, kulturními institucemi a v neposlední řadě i některými podnikateli. Podhorácké muzeum má v tomto směru navíc výhodu, že dva dlouholetí zaměstnanci muzea – historik a etnoložka – jsou obyvateli regionu a s vedením naprosté většiny z těchto organizací udržují i osobní vztahy.

Zřizovatelem Muzea Brněnska je Jihomoravský kraj, ale pro vlastní práci této pobočky je velmi důležitá i podpora ze strany Obecního úřadu v Předklášteří a Městského úřadu v Tišnově. Protihodnotou ze strany muzea je zapojení odborných pracovníků do jejich nejrůznějších aktivit, což v konečném výsledku rovněž upevňuje dlouholeté dobré vztahy a současně zvyšuje povědomí o muzeu u nejširší veřejnosti.

Průvodním jevem posledních 5 let je zvýšený zájem o muzeum ze strany badatelů, velkou skupinu z nich tvoří studenti středních a vysokých škol, kteří hledají materiály nebo jen konzultace odborníků při zpracovávání svých ročníkových a diplomových prací. Každoroční počet kolem čtyř desítek badatelských návštěv se v roce 2004 zvýšil na dvojnásobek. Kromě toho studenti využívají i možnost vykonání odborné praxe, aby blíže poznali metodiku a náplň muzejní práce. Tato spolupráce je výhodná pro obě strany, protože studenti během praxe vedle úkolů zadaných školou vykonávají různé činnosti související se sbírkami, muzejním archivem, výstavní činností atd. podle aktuálních potřeb muzea jako celku i jednotlivých odborných pracovníků.

III. VÝSTAVNÍ ČINNOST

Realizací výstav se muzeum nejvíce přibližuje veřejnosti a podle jejich obsahové a instalační úrovně je u ní také hodnoceno. Výstavy a expozice v Podhoráckém muzeu prezentují výsledky vlastní odborné práce a možnosti sbírkového fondu muzea. Několik výstav vzniklo také spoluprací s dalšími muzei a galeriemi nebo přímo s výtvarníky a soukromými sběrateli. Vlastní realizace výstav je téměř vždy kolektivním dílem všech pracovníků muzea. V rozmezí let 1999 až 2004 bylo uspořádáno více než 40 výstav s nejrůznější tematikou a vznikly 2 stálé expozice.

SEZNAM VÝSTAV REALIZOVANÝCH V LETECH 1999 – 2004

(u společně pořádaných uveden i partner):

1999

ŘECKÉ MÝTY A LEGENDY ve výtvarných pracích žáků Základní umělecké školy v Tišnově, se Základní uměleckou školou v Tišnově

MED BALŽÁMEM ŽIVOTNÍM - století organizovaného včelařství na Tišnovsku, se základní organizací Českého svazu včelařů v Tišnově

KAREL SVOLINSKÝ - výběr z díla ze sbírky Pavla Kryštofa Nováka

ČÁST INSTALACE VÝSTAVY „PEČIVO ZIMNÍHO ČASU“
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA, FOTO MILAN HOLZAPFEL)

JAROSLAV SVOBODA - SKLO
70 LET PODHORÁCKÉHO MUZEA
CHRYZANTÉMY, s AGRO Brno – Tuřany, a. s. a Zahradnictvím Blansko
HRAČKY ze sbírky paní Milady Kollárové

2000

VELKÉ PRÁDLO aneb Jak praly naše babičky, se Slovákým muzeem
v Uherském Hradišti
OD KOBLÍŽKU K MAZANCI - výstava jarního zvykoslovného pečiva
DĚTI DĚTEM - výstava prací žáků mateřských škol z Tišnova a z Předklášteří
FUCHSIE, s AGRO Brno – Tuřany, a. s.
PODOBY SVATÝCH NA KERAMICE, s Vlastivědným muzeem v Olomouci
NÁVRAT ANNY PAMMROVÉ - výstava k 140. výročí narození spisovatelky,
se Společností Anny Pammrové v Tišnově
RADOMÍR BÁRTA - šperky a plastiky
IVETA ŘÁDKOVÁ - oděvní tvorba
ALEŠ LANG - fotografie
VÁNOCE PŘED STO LETY A DNES

2001

NAŠE MĚSTO - výstava prací žáků výtvarného oboru Základní umělecké školy
v Tišnově, se Základní uměleckou školou v Tišnově
ŠIKOVNÉ RUCE NAŠICH BABIČEK A DĚDEČKŮ - výstava ručních prací obyvatel
Penzionu v Tišnově
AŽ OTEVŘE SE BRÁNA NEBESKÁ - výstava o dějinách ženského cisterciáckého
kláštera Porta coeli k 100. výročí obnovení řeholního života v roce 1901
SOCHAŘ OTMAR OLIVA
LILIE, s Pěstitelskou organizací LILIUM v Brně
CESTA KE SVOBODĚ - fotografie Jindřicha Štreita, s Okresním úřadem Brno – venkov
JOSEF KREMLÁČEK - obrázky dětem

CIBULOVINY – SKALNÍČKY, se Zahradnictvím U Kopřivů, Šebrov
 PŘEDKLÁŠTEŘÍ – MOJE OBEC - výstava prací žáků Mateřské školy v Předklášteří
 a Základní školy v Předklášteří v rámci výtvarného projektu Výstava nejen ve
 škole, se Základní školou v Předklášteří, Mateřskou školou v Předklášteří,
 Obcí Předklášteří
 A TA KRÁVA MLÉKO DÁVÁ, s Etnografickým ústavem MZM v Brně
 HRAD LELEKOVICE. Ze života středověkých rytířů, s Ústavem archeologické
 památkové péče Brno a Obcí Lelekovice
 TIŠNOVSKO NA FOTOGRAFIÍCH FRANTIŠKA WÁGNERA
 TRADIČNÍ PEČIVO ZIMNÍHO ČASU

2003

NAŠE OBEC - výtvarné práce žáků Základní školy v Lomnici u Tišnova,
 se Základní školou v Lomnici
 JARNÍ VÝSTAVA VÝTVARNÝCH PRACÍ žáků Základní školy v Předklášteří
 a sdružení Májinka
 BALKONOVÉ KVĚTINY, se Zahradnictvím Lebiš s.r.o., Boskovice
 CESTY TAŽNÝCH MRAKŮ. Hory, moře a zahrady Japonska na fotografiích
 Zdeňka Thomy - Předměty z cest do Japonska - Tišnováci v Japonsku
 LÉTALI SMRTI VSTRÍČ... - modely letadel z 2. světové války ze soukromé sbírky
 TISÍCKRÁT SOVA pohledem sběratele, přírodovědce a muzejníka
 KLÁŠTER PORTA COELI – ZNÁMKA ČESKÉ POŠTY A JEJÍ TVŮRCI - výstava
 u příležitosti uvedení známky do provozu
 PALIČKOVANÁ KRAJKA ZDEŇKA DOLEŽALA

2004

SINICE A ŘASY V POTRAVĚ ČLOVĚKA, s Moravským zemským muzeem v Brně
 NA STRUNÁCH ČASU - obrazy Jany Hejlové s duchovní tematikou a historické
 ornáty z farního kostela v Porta coeli, s Farním úřadem v Předklášteří
 a Janou Hejlovou
 KAMARÁDI Z TROPŮ. Orchideje a terarijní zvířata, s Ústavem sociální péče
 Kociánka Brno, s chovatelem R. Frýželkou z Brna a Orchidea klubem Brno
 JIŘÍ TRNKA – FILMOVÁ TVORBA, s Krátkým filmem Praha a. s.
 SODOVKA NEBO LIMONÁDA ? - lahve ze soukromé sbírky
 PODHORÁCKÉ MUZEUM 1999 – 2004 - panelová výstava k 75. výročí
 založení muzea

Stálé expozice:

1999: MĚŠTANSKÝ OBYTNÝ INTERIÉR Z PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ**2004: DĚJINY A SOUČASNOST KLÁŠTERA PORTA COELI**

Velký úspěch některých výstav se odrazil v zájmu partnerských institucí o jejich zapůjče-
 ní. Výstavu „Velké prádlo“ nejprve převzali kolegové z Muzea Brněnska ve Šlapanicích
 a následně byla od září do listopadu roku 2001 zapůjčena do Muzea jihovýchodní
 Moravy ve Zlíně. Nejúspěšnější v tomto směru byla výstava k 140. výročí narození
 spisovatelky Anny Pammrové, kterou si postupně prohlédli zájemci v Jaroměřicích nad
 Rokytnou, Velké Bíteši, Náměšti nad Oslavou a v Bystřici nad Pernštejnem. Výstava
 „Ať otevře se brána nebeská“ se dočkala reprízy v areálu Cisterciáckého opatství ve

NAHOŘE FOTOGRAFIE Z ADVENTNÍHO ZASTAVENÍ V MUZEU V ROCE 2002,
DOLE ZÁBĚR Z ARCHEOLOGICKÉHO SEMINÁŘE USPOŘÁDANÉHO
V RÁMCI VÝSTAVY „HRAD LELEKOVICE“ V ROCE 2002
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA, FOTO MILAN HOLZAPFEL)

Vyšším Brodě, kde si ji prohlédlo více než čtyřicet tisíc návštěvníků. Zatím poslední úspěchy slaví výstava „A ta kráva mléko dává“, kterou už převzalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Městské muzeum a galerie Břeclav a Masarykovo muzeum v Hodoníně.

K vybraným výstavám byly v budově Podhoráckého muzea nebo na volném prostranství v areálu kláštera připraveny mimořádné vernisáže s bohatším kulturním programem (např. výstavy „Od koblížku k mazanci“, „Děti dětem“, „Ať otevře se brána nebeská“, „Sochař Otmar Oliva“, „Předklášteří – moje obec“, „Hrad Lelekovice“, „Létali smrti vstříc...“), k výstavě „Klášter Porta coeli – známka České pošty a její tvůrci“ autogramiáda všech tří autorů známky. Vernisáž výstavy „Návrat Anny Pammrové“ byl součástí celodenního programu oslav 140. výročí narození spisovatelky. Zajímavé byly i některé další doprovodné akce, jako byly přednášky pro školní mládež s protidrogovou náplní (výstava „Cesta ke svobodě“), besedy dětí s výtvarníkem Josefem Kremláčkem na výstavě jeho obrázků a dokonce hned několik akcí k hlavní výstavě sezóny 2003 „Cesty tažných mraků“ (přednášky cestovatele a fotografa Zdeňka Thomy,

ukázka tradičního japonského čajového obřadu a na závěr výstavy ukázky bojových umění jako dědictví japonských kulturních tradic). Každoroční výstavy květin jsou nemyslitelné bez oblíbeného a návštěvníky žádaného drobného prodeje.

V každém roce sledovaného období s výjimkou roku 2000 připravili zaměstnanci muzea také komponovaný půldenní program především pro dětské návštěvníky, který byl vždy volně svázán s hlavní sezónní výstavou. V roce 1999 to byl dětský den v rámci oslav 70. výročí muzea a v roce 2001 dětské odpoledne v rámci oslav 100 let od obnovení řeholního života v klášteře Porta coeli. V dalších třech letech se uskutečnily komponované programy u příležitosti oslav Mezinárodního dne muzeí (2002 – pásmo „Ze života středověkých rytířů“, 2004 – pásmo „Za pohádkou do muzea“) a Mezinárodního dne dětí (2003 – pásmo „Muzejníci, letci, letadla a letadélka“).

Přestože jsou kulturní aktivity ostatních pořadatelů na Tišnovsku stále četnější a pestřejší, daří se kolektivu pracovníků Podhoráckého muzea udržet zájem návštěvníků. Jejich celoroční počet se vyšplhal v letech 2000 a 2001 až na jedenáct, ba téměř dvanáct tisíc (2001: 11 871 návštěvníků) a je nejen srovnatelný s návštěvností kláštera Porta coeli (jeho provoz zajišťují rovněž muzejní průvodci), nýbrž byl v období 1999 až 2004 s výjimkou let 1999 a 2002 dokonce vyšší.

Uvedená statistika je důkazem toho, že do areálu kláštera směřuje více lidí na výstavy a akce muzea, než turistů na prohlídku atraktivní památky. Vedení muzea udělalo navíc v roce 2002 další významný krok ke spokojenosti všech návštěvníků, když zrekonstruovalo skladovací prostory v jižní části muzejní budovy na moderní pokladnu. Současný trend návštěvnosti je pro muzejníky sice zavazující, z druhé strany pohledu jej ale nelze přeceňovat, protože je přes všechny výše podané důkazy nevyzpytatelný a navíc stále větší úsilí o jeho udržení za každou cenu muzejníkům odebírá síly a čas na ostatní úkoly.

Text tohoto příspěvku jsem začal rekapitulací průběhu oslav 70. výročí Podhoráckého muzea. Ukončím jej proto stejným způsobem, jen o pět let později. Oslavy 75. výročí muzea se konaly v neděli 12. září 2004 a zahrnovaly slavnostní vernisáž nové stálé expozice „Dějiny a současnost kláštera Porta coeli“, koncert pěveckého sboru Kantiléna ve farním kostele Porta coeli a po jeho skončení společenské setkání pozvaných hostů a současných a bývalých zaměstnanců ve výstavních prostorách muzea. Za zřizovatele pozdravil přítomné účastníky člen Rady Jihomoravského kraje Jiří Tomek, za ostatní hosty ocenili dosavadní činnost muzea pro celý tišnovský region starosta města Tišnova ing. František Svoboda a starosta Obce Předklášteří ing. Oldřich Merta. Slova, která zde z jejich úst zazněla, zaměstnance muzea potěšila, současně je ale zavázala k pokračování v nastoupené cestě.

Prameny:

1. Přírůstková kniha Podhoráckého muzea, svazek IV.
2. Archiv Podhoráckého muzea. Zprávy o činnosti PM v letech 1999 - 2004

Josef ZACPAL

je historik, působí jako vedoucí Podhoráckého muzea. Vedle muzejní praxe se zabývá regionálními dějinami Tišnovska, dějinami kláštera Porta coeli a města Tišnova.

NOVÁ EXPOZICE V PODHORÁCKÉM MUZEU

19

Josef Zacpal

Expozice „Dějiny a současnost kláštera Porta coeli“, otevřená při příležitosti oslav 75. výročí založení Podhoráckého muzea, je v pořadí již pátou stálou expozicí, kterou nabízí toto muzeum svým návštěvníkům. Nejstarší z dosavadních stálých expozic jsou expozice paleontologické sbírky a mineralogického systému v historických vitrínách na chodbě muzea a lapidárium kamenných stavebních článků umístěné v jižním křídle křížové chodby kláštera Porta coeli. Další dvě byly zpřístupněny v závěru 90. let minulého století: v roce 1998 to byla expozice „Minerály Tišnovska“, doplňující stávající mineralogickou kolekci o vzorky z Květnice, Dřínové a dalších lokalit zdejšího regionu, a o rok později v roce 1999 expozice „Měšťanský obytný interiér z přelomu 19. a 20. století“, která byla otevřena ve dvou místnostech v patře budovy v rámci oslav 70. výročí Podhoráckého muzea.

Od založení v roce 1929, kdy sídlilo v tišnovské radnici, mělo muzeum ve svém programu vedle sbírkotvorných úkolů i fotodokumentaci nejvýznamnějších stavebně historických památek na Tišnovsku. Tento úkol zásluhou tehdejšího kustoda prof. Karla Krejčího také plnilo. Klášter Porta coeli patřil k nejčastějším objektům zájmu, jak to dodnes dokládají záběry na sbírkových fotografiích, na rozdíl od všeho ostatního z předválečných fondů. Po vystěhování z radnice protektorátními úřady se totiž téměř nic dalšího nezachovalo.

V letech 1942 – 43 probíhaly pod vedením architekta Emila Dufka poměrně rozsáhlé stavební úpravy klášterního kostela. Materiály k těmto opravám z jeho pozůstatosti jsou dnes uloženy v muzeu a skutečnost, že je o ně stále větší zájem ze strany badatelů, svědčí o tom, že jde o jeden z nejcennějších fondů muzea.

Myšlenkou vytvořit samostatnou výstavu nebo stálou expozici o dějinách kláštera sester cisterciáček Porta coeli se zabývali pracovníci muzea již od 80. let 20. století. Z hlediska archeologa, historika a dalších odborností si totiž uvědomovali mimořádný a všestranný význam této instituce pro rozvoj zdejšího regionu, stavební jedinečnost klášterního komplexu v rámci státu a celé střední Evropy a cítili i přirozenou povinnost učinit tento krok vzhledem k umístění muzea v historické budově proboštsství v klášterním areálu. Úvahy o zřízení expozice se ale odehrávaly jen v teoretické rovině a navíc do roku 1989 s ohledem na tehdejší společenskopolitické poměry spíše na úrovni snů. Přesto se podařilo uspořádat v roce 1983 k 750. výročí založení kláštera panelovou výstavku fotografií a textů, na konci 80. let se uvažovalo o stálé historické muzejní expozici, v níž nebylo při zpracování nejstarší fáze vývoje Tišnova a celého Tišnovska existenci kláštera možné pominout, expozice se ovšem nerealizovala. Cenné exponáty pro případnou expozici a nové poznatky k dějinám a stavebnímu rozvoji kláštera přinesly archeologické výzkumy prováděné muzeem v 80. a na počátku 90. let 20. století na mnoha místech klášterního areálu včetně opevnění na kopci Čepička v jeho těsné blízkosti. Výsledky tohoto výzkumu byly publikovány a prezentovány na samostatných tematických výstavách.

POHLED NA ČÁST EXPOZICE (NAHOŘE), ZÁBĚR ZE SLAVNOSTNÍ VERNISÁŽE (DOLE)
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA, FOTO MILAN HOLZAPFEL)

Realizaci stálé expozice i po společenských změnách v listopadu roku 1989 negativně ovlivňovaly dva faktory, a to chybějící vhodné prostory a velmi pomalu se rozvíjející kontakty s řádovými sestrami. Z oficiálního pohledu státu klášter do roku 1989 neexistoval a sestry, žijící v klášterních budovách, ač paradoxně ve svém, zde byly pouze trpěnými civilními osobami, u kterých se čekalo na dožití. To, že sestry tento stav z pohledu svého poslání nikdy nepřijaly, vědělo jen několik zasvěcených jedinců. Vztahy mezi pracovníky muzea a cisterciaczkami byly v té době sice vždy korektní a slušné, ale minimální. Častější vzájemné kontakty směřující ke spolupráci nepřipadaly v úvahu.

Listopadové změny v roce 1989 přinesly řádovým sestrám maximální možné zástupnictví: klášter byl v plném rozsahu obnoven a ve dvou etapách mu byly vráceny všechny budovy v areálu s výjimkou farního kostela. Uvolnění ve společnosti umožnilo

také muzejním pracovníkům vrátit se k myšlence samostatné výstavy o dějinách kláštera Porta coeli, a proto v průběhu 90. let iniciativně a s velkým elánem několikrát kontaktovali vedení konventu. Řádové sestry ale po čtyřicetileté totální izolaci měly úplně jiné starosti: obnovu života konventu, restituce, opravy zdevastovaných budov, nové kontakty se zahraničím, četné návštěvy, nárůst úřední agendy a mnoho dalších a dalších úkolů. Bylo zcela logické, že zájem muzejníků nechápaly a nestály ani o touto formou nabízenou propagaci kláštera jako řeholního domu a stavební a historické památky. Kontakty ovšem neodmítaly, spíše je jen oddalovaly a jen velmi opatrně hledaly cestu ke vzájemnému sblížení. Zvrat v tomto směru nastal až na samém konci 90. let, kdy už se chod kláštera relativně uklidnil do běžného stereotypu a kdy přišli muzejníci za tehdejším vedením konventu s novou nabídkou uspořádat společně velkou výstavu o dějinách kláštera od založení až po současnost.

Vhodná příležitost se nabízela v roce 2001, kdy mělo uplynout sto let od obnovení řeholního života v klášteře (poté, co byl předtím zrušen císařem Josefem II. v roce 1782). Iniciativa muzejníků uspořádat výstavu v rámci oslav tohoto výročí se setkala s pochopením a podporou u představených kláštera - paní převorky Anežky Hasoňové a pana probošta P. Ubalda Kansyho. Výsledkem řady vzájemných jednání byla rozsáhlá a veřejností mimořádně kladně přijatá výstava nazvaná „Ať otevře se brána nebeská“, která byla v následujícím roce rovněž s velkou odezvou instalována v partnerském cisterciáckém klášteře ve Vyšším Brodě. Úspěch výstavy i všech dalších dohodnutých projektů v průběhu celého jubilejního roku upevnil vztahy mezi muzeem a klášteřem a logicky i vyvolal z mnoha stran přání, aby zůstala výstava v určité podobě zachována i do dalších let. Tomu se ani jedna strana nebránila, jediným problémem bylo umístění stálé expozice. Řešení se našlo poté, co byly v roce 2002 přebudovány dosavadní skladovací prostory v jižním křídle muzejní budovy a vytvořen nový důstojný vstupní prostor pro návštěvníky muzea a kláštera. Jedna z rekonstruovaných místností byla vyčleněna pro výstavní účely a právě zde našla v září 2004 otevřená stálá expozice „Dějiny a současnost kláštera Porta coeli“ svoje místo. Svým charakterem, uspořádáním a v neposlední řadě i umístěním v bezprostřední blízkosti pokladny by měla uspokojovat jak důkladnější návštěvníky muzea dychtící po poznacích o klášteře, tak i turisty, kteří chtějí načerpat třeba jen zběžné informace před prohlídkou památky.

Expozice zachycuje v chronologickém uspořádání vznik cisterciáckého řádu, jeho příchod do českých zemí a dějinné osudy kláštera od založení v roce 1233 až do naší současnosti. Autoři scénáře expozice jsou titíž jako u výstavy „Ať otevře se brána nebeská“. Nejstarší dějiny do roku 1782, s výjimkou výsledků archeologických výzkumů zbořené kaple sv. Kateřiny v klášterním areálu a opevnění budovaného na kopci Čepička nad klášteřem, které jsou dílem PhDr. Ludvíka Belcrediho z Moravského zemského muzea v Brně, zpracoval PhDr. Jiří Doležel z Archeologického ústavu Akademie věd v Brně. Oba v minulosti pracovali v Podhoráckém muzeu jako archeologové Okresního muzea Brno-venkov (nyní Muzea Brněnska). Historii kláštera od roku 1861, kdy se dostal zpět do církevních rukou, po rok 2004, zpracovali PhDr. Irena Ochrymčuková a PhDr. Josef Zacpal z téhož pracoviště Muzea Brněnska.

Podhorácké muzeum je regionální institucí a slouží celému Tišnovsku, stále více je ale také muzeem dokumentujícím bohatou historii a současný život kláštera Porta coeli, jedné z mála historických památek, které dosud slouží svému původnímu účelu. Nová stálá expozice tuto skutečnost – a poslání – dokládá i zdůrazňuje.

NOVÁ POKLADNA V PODHORÁCKÉM MUZEU

Jaroslava Vitulová

Od otevření výstavních prostor Podhoráckého muzea v budově proboštsství kláštera Porta coeli v roce 1990 uplynulo již 14 let. Tehdy tvořila pokladní prostor muzea – jež zajišťuje kromě vlastních výstavních prostor i průvodcovskou službu pro klášter – místnost o půdorysu 9 m² a část chodby, bezprostředně sousedící s muzejní galerií. Vstupenky a suvenýry se prodávaly a byly vystaveny v tomto nevelkém prostoru, na chodbě byly umístěny dvě vitríny s drobným zbožím. V začátcích pokladna počtu návštěvníků celkem dostačovala a svou úlohu bezezbytku splňovala. V průběhu let, kdy si Podhorácké muzeum získávalo přitažlivými výstavami stále více příznivců, začala návštěvnost stoupat a s ní se zvyšovaly i nároky na prostor a služby. Jediným řešením bylo využít tří přilehlých místností, které dosud sloužily jako skladové prostory pro instalační materiál k přípravě výstav. Stavební práce na nové pokladně začaly v dubnu roku 2002 a byly zdárně dokončeny v červnu téhož roku. Odměnou po této úpravě byl pracovníkům muzea i návštěvníkům pohled na tři krásné klenbami rámované místnosti, moderně řešený pokladní pult a osvětlené vitríny.

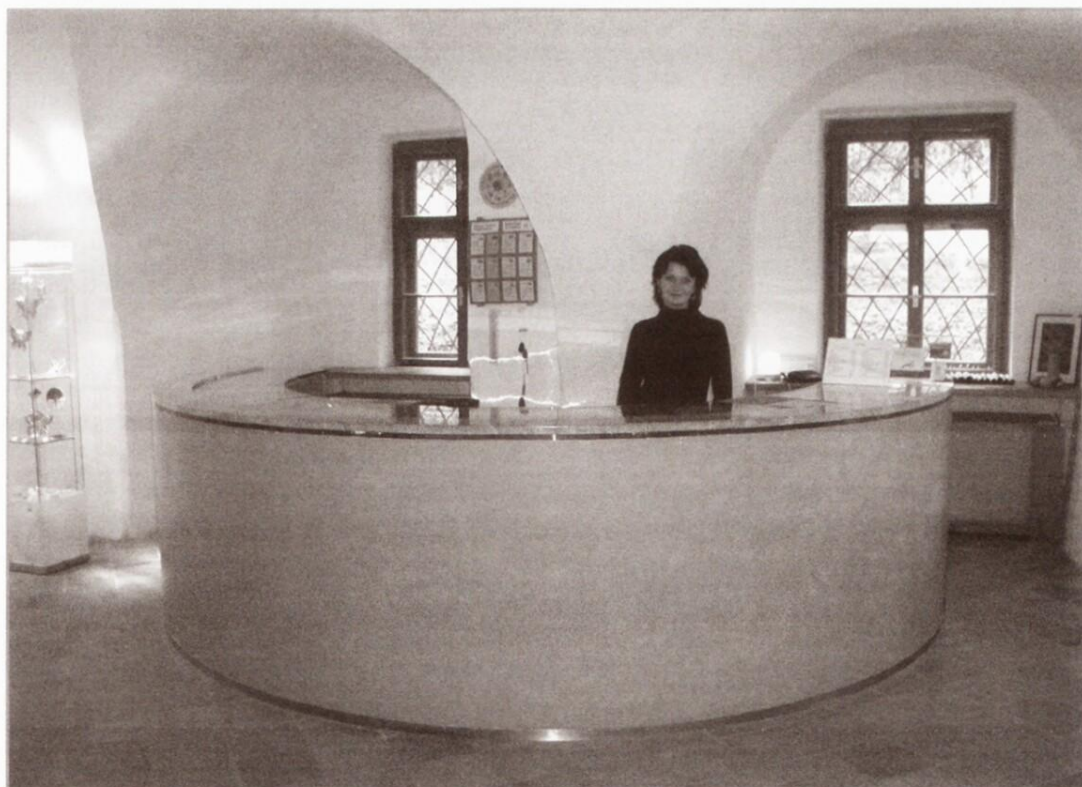
Nová pokladna, která byla slavnostně otevřena 11. června 2002, uvítala tedy první nedočkavé návštěvníky a ti nešetřili chválou na nově získané prostory. Za dva roky od otevření prošlo novou pokladnou přes 25 tisíc milovníků kultury a umění.

Prostor vstupu a pokladny tvoří tři klenuté místnosti o celkové rozloze téměř 100 m². Jedna slouží čerstvě jako stálá expozice kláštera Porta coeli, prostřední, přímo proti hlavnímu vchodu, jako vlastní pokladna s obslužným pultem. Třetí místnost je obrácena k výstavním sálům a bývá v ní také umístován příležitostný prodej květin a drobných výrobků při jednorázových akcích.

Pokladna, její obslužný pult a spojovací místnost jsou osvětleny devíti stojícími prosklenými vitrinami se zbožím, které je tematicky rozděleno. Prostředí je nyní dostatečně velké i pro kapacitu zájezdového autobusu, školní výlet aj. Po dobu čekání na vstup do kláštera je možno se sem uchýlit před nepříznivým počasím, prohlížet zboží, nakupovat suvenýry, popř. posedět na dvou dřevěných lavicích.

Registrační pokladna je napojena na počítač a splňuje vysoké nároky. Ulehčuje práci při prodeji, ale usnadňuje i plynulé odbavování návštěvníků. Nejen při prodeji vstupenek, ale i suvenýrů, na které si lidé zvykli a v muzeu je berou jako samozřejmost.

Snažíme se vyhovět mnoha přáním, proto je naše nabídka suvenýrů rozsáhlá a pestrá. Turisté je žádají po celý rok, největší zájem je o minerály, ať už v přírodním nebo zušlechtném tvaru. Vybrat si z téměř dvou desítek druhů může opravdu každý. Dále je zde velký výběr vitráží a keramiky, dřevěných a skleněných výrobků, různých těžítek, která nesou název kláštera Porta coeli, stále žádaná je i bižuterie. Náročnějším návštěvníkům můžeme nabídnout výběr z různých titulů knih, map, brožur a pohlednic. Že je stále větší zájem o suvenýry, prozradí hlavně tržba. Za provozu staré prostorově omezené pokladny v r. 2001 činil prodej komisního zboží přibližně 114 tisíc

NAHOŘE POHLED DO PROSTORU NOVÉ POKLADNY (FOTO JAROMÍR HANÁK)
DOLE STÍSNĚNÝ INTERIÉR PŮVODNÍ POKLADNY (FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA,
FOTO MILAN HOLZAPFEL)

korun. V r. 2002, kdy probíhaly stavební úpravy, bylo nezbytné prodej na několik měsíců omezit, tomu odpovídala i nižší částka, ovšem už v následujícím roce 2003 vzrostla tržba na více než 144 tisíc korun a za první polovinu roku 2004 už dosáhla 129 tisíc korun.

Areál Porta coeli a Podhorácké muzeum jsou nejnavštěvovaným místem na Tišnovsku a společně s hradem Pernštejnem se těší největšímu zájmu turistů, kteří i zde, v bráně do Českomoravské vrchoviny, mohou získat cenné informace o dalších kulturních akcích v širém okolí.

Jaroslava Vitulová

působí v Podhoráckém muzeu ve funkci administrativní pracovnice.

FOTOGRAFICKÝ MATERIÁL ULOŽENÝ V PODHORÁCKÉM MUZEU

25

Josef Zacpal

Již při přípravě podkladů a vymezování základních obsahových kritérií tohoto článku bylo zřejmé, že fotografický materiál nerespektuje základní rozřazení fondů muzea na sbírky, fotoarchiv, knihovnu a muzejní archiv a objevuje se s výjimkou knihovny ve všech těchto skupinách.

Seřadíme-li je podle důležitosti a významu z hlediska samé podstaty muzejní práce, jsou samozřejmě na prvním místě sbírky. Jejich shromažďování, třídění, odborné zpracovávání a v neposlední řadě využívání na výstavách nebo při studijní a badatelské činnosti je hlavním posláním každého muzea. Obsahové složení sbírkového fondu Podhoráckého muzea by mohlo být námětem úplně jiného článku, na tomto místě se v rámci stanoveného tématu omezím pouze na tu skutečnost, že sbírkové fotografie tvoří jednu samostatnou podsbírku.

Zbývající tři skupiny – fotoarchiv, knihovna a muzejní archiv – plní funkci dokumentační a jako vedlejší produkty doplňují sbírkový fond tak, aby poskytoval co možná nejúplnější obraz o sběrné oblasti Podhoráckého muzea, tj. o území bývalého politického okresu Tišnov a o severozápadní části současného okresu Brno-venkov. Jak už vyplývá ze samotného názvu, je nejvíce fotografického materiálu uloženo ve fotoarchivu. Neplatí to ale výhradně, protože jsou v něm ukládány vedle negativů, pozitivů a diapositivů i další nosiče informací, jako jsou magnetofonové kazety a videokazety. Naopak nejméně fotografického materiálu je uloženo v muzejním archivu. Tam je ukládán spíše výjimečně a většinou jde o případy, kdy není z různých důvodů vhodné jej zařadit do prvních dvou skupin (sbírky, fotoarchiv) a současně je třeba tento materiál uchovat v rámci daného archivního celku. Jde např. o pozitivy z výstav, duplicitní fotografie, dokumentační fotografie bez negativů nebo xerokopie.

I. SBÍRKY

Fotografický materiál byl chápán jako samozřejmá součást sbírkového fondu Podhoráckého muzea od jeho založení 26. června 1929. Propagační leták „Obyvatelům okresu tišnovského“, vydaný v tento den Kuratoriem Podhoráckého muzea, uvádí v přehledu plánovaných oddílů sbírek pod pořadovým číslem 10 přímo fotografie a hned je i v závorce blíže specifikuje jako „Staré pohledy osad, budov, pomníků, starých stromů, fotografie vynikajících rodáků a staré rodinné fotografie“. Prvním kustodem fotografického archivu byl jmenován prof. Karel Krejčí, který zapisoval získané fotografie nejprve v chronologické evidenci do inventáře pro sbírky věcné (tj. všechny kromě přírodovědných sbírek, archivu a mincí) a následně po podrobnějším popisu a vytřídění do samostatné podskupiny pro ně jako druhý evidenční stupeň vytvářel lístkový katalog. Vedle pasivního získávání většinou historických fotografií a jejich dalšího zpracovávání se pracovníci muzea věnovali i vlastnímu terénnímu výzkumu, během kterého pořizovali fotografickou dokumentaci přírodních zajímavostí a památek celého regionu Tišnovska. Co do početnosti i kvality rychle se rozrůstající sbírkový fond Podhoráckého

DŮM LÉKÁRNÍKA SVOBODY NA DOLNÍM NÁMĚSTÍ V TIŠNOVĚ, 1899.
(SBÍRKA HISTORICKÝCH FOTOGRAFIÍ PODHORÁCKÉHO MUZEA)

muzea citelně zasáhly události v období 2. světové války. Protektorátní úřady nechaly muzejní sbírky několikrát přestěhovat, bohužel často do velmi nevhodných prostor. Výsledkem toho byla skutečnost, že na konci války byla naprostá většina sbírek včetně všech původních inventářů zničena nebo ztracena. To víceméně platí i o fotografiích, ať už historických nebo nově pořízených. Přesto - narozdíl od trojrozměrných předmětů - pozitivy získané v předválečném období v současném sbírkovém fondu muzea nalezneme ve větším množství, což lze přisuzovat relativně jednoduššímu způsobu uschovávání fotografií. V této souvislosti je třeba ještě jednou zmínit kustoda prof. Karla Krejčího a vyzdvihnout jeho zásluhy o záchranu určitého počtu těchto fotografií, a to jak sbírkových, tak především dokumentačních. On sám totiž v rámci své odbornosti historika umění pořizoval nebo alespoň zajišťoval fotografickou dokumentaci významných památek na Tišnovsku (lokality Černvír, Deblín, Doubravník, Drásov, Chudčice, Kuřim, Lomnice, Malhostovice, Moravské Knínice, Osiky, Pernštejn, Předklášteří, Svatoslav, Tišnov, Veverí, Zvole) nejen pro potřeby muzea, ale především pro svoji odbornou práci. A právě tyto fotografie uměleckohistorických památek se dochovaly ve větším množství, což lze doložit v současné muzejní evidenci. Na evidenčních kartách fotografií, zpracovaných v 70. letech 20. století tehdejšími odbornými pracovníky muzea Annou Christovou a Janem Hájkem, je uveden způsob nabytí „Dar K. Krejčího“ a v roce 1937. Z takovýchto záznamů lze vyvodit dvojí možné vysvětlení: buď uvedené fotografie „přežily“ válečné útrapy přímo v dochovaném torzu muzejní kolekce, nebo je již jako sbírkové fotografie K. Krejčí uschoval ve svém bytě a v průběhu poválečné obnovy je do muzea vrátil. Konkrétnější informace potvrzující druhou variantu přináší další soubor karet, zpracovaný A. Christovou v roce 1977. Na každé z těchto evidenčních karet je uvedeno, že popisovaná fotografie pochází z předválečných sbírek Podhoráckého muzea (nebo z majetku starého Podhoráckého muzea) a dále, že „Část těchto sbírek zachránil za okupace prof. dr. Karel Krejčí z Tišnova a po válce předal

TIŠNOV, POHLED Z KUKÝRNY K RADNICI, KOLEM 1900.
(SBÍRKA HISTORICKÝCH FOTOGRAFIÍ PODHORÁCKÉHO MUZEA)

správci muzea Vilému Máčovi“. Termíny vrácení jsou uvedeny dva: 1953 a 1957.

Po skončení 2. světové války probíhala postupná obnova muzea a jeho sbírek. Hlavní postavou tohoto období byl tehdejší správce a muzejní kustod Vilém Máca, který vedle úsilí o přestěhování instituce z tišnovské radnice do nových prostor v budově proboštství zrušeného kláštera Porta coeli věnoval hlavní pozornost podchycení všech dochovaných sbírek včetně poválečných přírůstků v nových evidenčních záznamech. V úvodu nejstarší dochované inventární knihy, vedené od 16. března 1956, nalezneme velmi stručný, pouze početní přehled toho, co se v muzeu nalézalo před tímto datem. Sbírky jsou tu rozděleny podle druhů do 16 skupin, přičemž fotografie tvoří skupinu III a v ní položky 1 až 389. Dochoval se rovněž samostatný inventář těchto fotografií, kde je všech 389 položek (s trojím různým číslováním) blíže rozepsaných a navazující zápisy pokračují až do čísla 581 s datem posledního záznamu 6. 11. 1957. Nově získávané fotografie byly od února 1956 zapisovány spolu se všemi ostatními sbírkovými předměty do jediné přírůstkové knihy, která je ve 4 svazcích vedena chronologicky až do současnosti. V nejstarším období byly v přírůstkové knize zapisovány veškeré fotografie, tj. nejen ty, které mají skutečně sbírkový charakter, ale i dokumentační fotografie, negativy, fotokopie písemností k výstavním účelům apod., které dnes zařazujeme do muzejního fotoarchivu. Další zpracování do tzv. 2. stupně probíhalo formou trojdílných evidenčních karet, které muzejní pracovníci vyhotovovali od konce 60. let 20. století. Fotografie ale netvořily samostatný soubor, nýbrž byly součástí jediné všeobecné řady (kromě archeologie a numizmatiky) s označením H (historie). Teprve na konci 80. let 20. století po generální revizi celého sbírkového fondu a po mechanickém roztrídění velkého množství dalších dosud neevidovaných fotografií bylo rozhodnuto vytvořit novou samostatně číslovanou sbírkovou řadu pouze pro fotografické pozitivy s označením F (fotografie). Fotografie muzejně zpracované v řadě H byly odsud vyjmuty, bylo jim ponecháno původní číslo a dostaly nové označení F. Jednotná číselná řada pak vznika-

la postupně v rozmezí let 1988 – 1990 zaplňováním vzniklých mezer při zpracovávání a popisu fotografií tzv. muzejního fondu, tj. fotografií v muzeu sice uložených, ale dosud neevidovaných. Obdobným způsobem se postupovalo při zacelování číselných mezer v řadě H. Vytvořením nové samostatné řady fotografií byl pověřen autor tohoto článku (historik muzea a správce celé kolekce), jenž tuto práci realizoval za účinné pomoci pamětníka a velkého znalce poměrů v Tišnově a jeho okolí v posledních 50 letech pana Antonína Švancary z Předklášteří. Celý projekt byl ukončen poslední etapou, ve které dostala každá jednotlivá fotografie ochranný obal, byla uložena v depozitáři do nových prostor podle formátů v pěti oddělených skupinách a současně byly vyhotoveny přehledné lokační seznamy pro rychlé vyhledávání. Po zápisu sbírkového fondu Podhoráckého muzea do centrální evidence sbírek v květnu roku 2002 se popisovaná řada fotografií stala samostatnou oborovou podsbírkou, která k termínu poslední aktualizace 15. května 2004 obsahuje 2 590 inventárních čísel.

Podsbíрку tvoří výhradně fotografické pozitivy v časovém rozmezí od 80. let 19. století do konce 20. století. Její obsahové spektrum zahrnuje stavby, události, osoby, živnosti, spolky, instituce atd. v historickém regionu Tišnovska, především ale v samotném městě Tišnově. Nejcennější je poměrně rozsáhlá kolekce snímků města z nejstaršího období. Další skupiny tvoří fotografie dokumentující Předklášteří s klášteřem Porta coeli a jednotlivé obce nejen na Tišnovsku, ale i v širším okolí. Větší kolekce snímků je spojena s 2. světovou válkou, především s událostmi na jejím konci. Součástí fondu je také několik fotoalb a část pozůstalosti tišnovského fotografa Františka Wágnera. Zatím posledním přírůstkem je soubor 50 velkoplošných pozitivů z pozůstalosti rodáka ze Střemchoví u Dolních Louček doc. RNDr. Antonína Mrkose, CSc., které pořídil na rozhraní 50. a 60. let 20. století jako účastník 2 vědeckých expedic do Antarktidy. Podsíbírka fotografií patří v Podhoráckém muzeu k nejvyhledávanějším sbírkovým fondům. Je často využívána badateli, studenty při zpracovávání diplomových a ročníkových prací i komerčními zájemci z řad podnikatelů. Stejně tak je nepostradatelná při publikační činnosti a při odborné práci muzejních pracovníků včetně realizace mnohých výstav.

II. FOTOARCHIV

Potřebu odlišení běžné fotografické dokumentace od sbírkového charakteru historických fotografií si pravděpodobně uvědomovali již kustodi předválečného Podhoráckého muzea. Jestli ale tento problém řešili, např. pomocnou evidencí, dnes nevíme, protože se žádné záznamy, ale ani žádné negativy nedochovaly. Stejně tak z poválečného období obnovy muzea nemáme žádné informace. V záznamech v nejstarších přírůstkových knihách z konce 50. a z 60. let 20. století nacházíme zápisy i běžné fotografické produkce, např. fotokopie vyráběné k výstavním účelům. Zdali

FRANTIŠEK WÁGNER: DOUBRAVNÍK, 1939.
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA)

FRANTIŠEK WÁGNER: ČERNVÍR - KOSTEL, NEDATOVÁNO.
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA)

kromě toho byla také pomocná evidence negativů, opět nevíme. Hovořit o fotoarchivu, kde by byly soustředěny negativy s alespoň minimálním obsahovým a časovým popisem a evidenčními záznamy, proto můžeme v Podhoráckém muzeu až od 2. poloviny 60. let, respektive od počátku 70. let 20. století. Jeho vznik pravděpodobně ovlivnilo hned několik přímých i nepřímých faktorů. Z těch nepřímých to byla profesionalizace muzejní práce a nutnost podrobnější evidence všech finančních nákladů po ztrátě právní subjektivity muzea a jeho včlenění jako detašovaného pracoviště do celku Okresního muzea Brno-venkov, z přímých zejména potřeba orientace ve stále rychlejším početním růstu fotografické produkce. Navíc v roce 1972 nastoupil do muzea nový zaměstnanec Pavel Smékal, který se intenzivně zabýval amatérskou fotografií a který postupně převzal veškerou fotografickou činnost, a to nejen pro Podhorácké muzeum, nýbrž pro celé Okresní muzeum Brno-venkov. Stal se profesionálním muzejním fotografem a tuto funkci vykonával až do svého odchodu z muzea v roce 1992. V rámci rekonstrukce muzejní budovy, která probíhala v několika etapách od roku 1976, byla z tohoto důvodu vybudována fotografická laboratoř s moderním technickým vybavením. Po odchodu P. Smékala již nebyla funkce muzejního fotografa z finančních důvodů obsazena a fotolaboratoř byla zrušena. Vraťme se ale k fotoarchivu, jenž byl od počátku založen na evidenci výhradně negativů (na rozdíl od sbírkových pozitivů). Nebyly v něm proto ukládány pouze aktuální, právě vyhotovené negativy, ale i skleněné a starší svitkové negativy nezávisle na tom, kdy a jak se do muzea dostaly. Tento princip se z provozního i evidenčního hlediska velmi osvědčil a je přísně dodržován dodnes. Původní inventář negativů, vedený P. Smékalem, obsahoval jedinou číselnou řadu a v ní bylo v době jeho odchodu z muzea 2 403 záznamů. Tato evidence avšak nebyla důsledná, protože vedle toho se v muzeu nacházelo velké množství dalších, dosud nezpracovaných nega-

tivů. V samostatné knize vedl P. Smékal archiv diapozitivů, kde bylo 1 342 záznamů. Většina z nich ale nesplňuje požadavek regionální dokumentace, protože jde o celostátně vydávané osvětově vzdělávací soubory.

Současné uspořádání fotoarchivu Podhoráckého muzea je výsledkem nového zpracování, roztrídění a důsledného doplnění o všechny chybějící položky. Proběhlo v letech 1992 – 1994 a podíleli se na něm autor tohoto příspěvku a dokumentátorka Jaroslava Vitulová, která je také pověřena správou fotoarchivu. Ten je rozdělen do deseti tematických řad, z nichž je 6 otevřených, které se průběžně doplňují, 3 jsou uzavřené soubory z pozůstalostí osob a jedna řada svým obsahem vybočuje nad stanovený rámec (videokazety, magnetofonové kazety). K 30. 6. 2004 fotoarchiv obsahoval 11 553 evidenčních čísel, přičemž početně je negativů ještě více, protože u některých řad jsou pod jedním číslem zapsány všechny vyhotovené negativy k danému tématu (jsou ale rozlišeny lomeným podčíslem). Využití fotoarchivu v rámci muzejní práce je velké a všestranné. Velmi často také slouží potřebám badatelů.

Rozdělení tematických řad:		počet evidenčních čísel k 30. 6. 2004:
1.	Dokumentace	2 443
2.	Reprodukce	623
3.	Výstavy	2 945
4.	Muzeum, archeologie	416
5.	Sklo, velké formáty	408
6.	Diapozitivy	2 710
7.	Kazety	60
8.	František Wágner	639
9.	Alois Škára	140
10.	Antonín Mrkos	169

1. Dokumentace

Je to základní řada systému. Jsou do ní ukládány negativy zachycující přírodu a společnost v celém tišnovském regionu (stavby, události, osoby atd.). Patří sem také dokumentace kláštera Porta coeli. Svým obsahem a využitelností při výstavní, badatelské a publikační činnosti je srovnatelná s podsbírkou historických fotografií.

2. Reprodukce

Do této řady jsou zapisovány negativy snímků originálních trojrozměrných předmětů, výtvarných děl, písemností a fotografií, jejichž vlastníky jsou různí majitelé včetně Podhoráckého muzea.

3. Výstavy

Tato řada obsahuje dokumentaci všech výstav v Podhoráckém muzeu od 23. září 1990, kdy bylo muzeum opět zpřístupněno veřejnosti po generální rekonstrukci budovy.

4. Muzeum, archeologie

Jak už vyplývá z názvu, došlo v této řadě ke spojení dvou zcela odlišných oborů. Obsahuje záběry archeologických nálezů a lokalit a současně slouží k muzejní sebe-dokumentaci (zaměstnanci, muzejní práce, budova, oslava 70. výročí Podhoráckého muzea aj.).

5. Sklo, velké formáty

Jde o cennou kolekci skleněných fotografických desek, pro běžné užívání přefotogra-

ŽÁKYNĚ MĚŠTANSKÉ ŠKOLY V TIŠNOVĚ V HODINĚ VAŘENÍ, 1935.

(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA)

REKLAMNÍ TABULE TIŠNOVSKÉ OBCHODNÍ FIRMY

KLUSKA A ONDRÁČEK, NEDATOVÁNO.

(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA)

fovaných na svitkové negativy. Z úložných důvodů je do ní vřazeno i několik velkoformátových svitkových negativů. Nejstarší skleněné desky jsou z počátku 20. století. K nejvzácnějším exemplářům patří 21 kusů desek z let 1907 a 1912 s paleontologickými nálezy, jejichž autorem je s největší pravděpodobností tišnovský rodák, vynikající geolog a paleontolog Josef Vladimír Procházka. Dalšími identifikovanými autory jsou tišnovští fotografové Ignác Pokorný a František Wágner. U více než poloviny skleněných negativů bohužel autora neznáme.

6. Diapozitivy

Při rekonstrukci fotoarchivu do současné podoby byly výše zmíněné osvětově vzdělávací soubory v této řadě ponechány, dnes již ale tvoří menší část celé kolekce. Ostatní diapozitivy obsahují záběry z regionu, velké soubory jsou věnovány archeologii, přírodě, klášteru Porta coeli a ostatním cisterciáckým klášterům v České republice.

7. Kazety

Videokazety zachycují vlastní dokumentaci vernisáží, výstav a dalších akcí pro veřejnost v Podhoráckém muzeu od roku 1991 a různé události v regionu. Část z nich včetně magnetofonových kazet obsahuje doprovodné programy k některým výstavám. Snahou je také archivovat videoprodukcí cizích vydavatelů a dokumentární televizní a rozhlasové pořady s tematikou Tišnovska a osob spojených s regionem. Na magnetofonových kazetách jsou ukládány nahrávky pamětníků z terénních výzkumů.

8. František Wágner

Soubor 629 kusů většinou skleněných negativů a 10 kusů barevných diapozitivů z tvorby předního tišnovského fotografa Františka Wágnera (1901 – 1982). Dnes unikátní záběry Tišnova a obcí na Tišnovsku vznikaly od 20. do 70. let 20. století. Diapozitivy

mají reklamní charakter a sloužily v tišnovském kině k propagaci knih z prodejny Fr. Wágnera, který byl povoláním knihkupec.

9. Alois Škára

Soubor skleněných negativů z let 1913 – 1928, jejichž autorem je učitel a ruský legionář Alois Škára (1893 – 1983). Kolekci tvoří záběry z učitelského působení A. Škára na Tišnovsku a více než 60 snímků zachycuje jeho účast v ruských legiích na Sibiři včetně zpáteční cesty domů.

10. Antonín Mrkos

Přední československý astronom, rodák ze Střemchoví u Dolních Louček nedaleko Tišnova doc. RNDr. Antonín Mrkos, CSc. (1918 – 1996) se na přelomu 50. a 60. let 20. století zúčastnil dvou sovětských vědeckých expedic do Antarktidy. V roce 1996 se na toto téma konala v Podhoráckém muzeu výstava a zapůjčené předměty včetně kolekce svítkových negativů zůstaly jako dar v muzeu. Negativy zachycují krajinu Antarktidy, účastníky expedice a část snímků byla pořízena během cesty (Dakar, Kapské Město, mys Dobré naděje).

III. ARCHIV

V každém muzeu se nachází množství především písemných materiálů, které nejsou součástí sbírkového fondu, ale jsou pro činnost muzea nějak důležité, a to buď v rámci komplexní dokumentace sběrné oblasti nebo jako doplněk fondů např. k výstavním nebo badatelským účelům. Každé muzeum řeší problém jejich uložení a zpracování po svém, v Podhoráckém muzeu existuje od 80. let 20. století tzv. muzejní archiv, který ale prodělal v průběhu let několik podob a základy současného uspořádání byly položeny teprve v roce 2001. Tyto materiály se svým charakterem nebo obsahem do sbírek nehodí, současně ale mohou být některé z nich kdykoliv později po přehodnocení úhlu pohledu do sbírkového fondu přeraženy. V případě Podhoráckého muzea jde konkrétně o velké množství tiskovin regionálního i celostátního obsahu (periodika, publikace z totalitních režimů, soudobé plakáty, pozvánky a drobné tisky, mapy, kalendáře atd.), xerokopie originálních dokumentů včetně fotografií z majetku soukromých osob, institucí a z vlastních sbírek a o tzv. muzejní sebedokumentaci (evidence výstav, plakáty k výstavám, restaurátorské a nálezové zprávy atd.). Konkrétní uspořádání muzejního archivu není obsahem tohoto článku, jen k dokreslení představy je třeba uvést, že k 30. 6. 2004 byl rozdělen do 40 tematických podskupin a jeho budování plynule pokračuje podle časových možností pracovníků muzea.

Fotografický materiál je zastoupen pouze v malém počtu těchto podskupin a v nich vždy jde jen o nepatrnou část. Výjimkou je v tomto směru archiv kláštera Porta coeli, kde tvoří samostatnou kolekci. Vždy jsou to ale takové fotografie, reprodukce fotografií a xerokopie, které nejsou zařazeny do předcházejících dvou oddílů základního muzejního dělení, tj. do sbírkového fondu nebo do fotoarchivu. Nemají tedy sbírkovou hodnotu jako pozitiv, ani k nim neexistuje originální negativ. V archivu jsou ukládány také duplicitní pozitivy originálů ze sbírkového fondu a fotoarchivu, které se sem dostávají druhotně např. po realizovaných výstavách nebo naopak cíleně k doplnění vypovídající hodnoty příslušné archivní podskupiny.

Cílem tohoto článku bylo podat jednoduchý a přitom ucelený přehled historického vývoje a současného uspořádání veškerého fotografického materiálu uloženého v Podhoráckém muzeu. Výsledný text snad alespoň rámcově pomůže orientovat se

MĚSTSKÁ ELEKTRÁRNA V TIŠNOVĚ, KOLEM 1935.
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA)

v něm nejen pracovníkům muzeí, ale i dalším badatelům, studentům a všem ostatním zájemcům z řad veřejnosti.

Prameny a literatura:

A) Prameny:

1. Dokumentace ke sbírkovým fondům Podhoráckého muzea /původní inventární kniha, vedená od 16. 3. 1956 / přírůstkové knihy / inventář fotografií / trojdílné evidenční karty podsbírky fotografie
2. Inventáře tematických řad Fotoarchivu Podhoráckého muzea
3. Inventáře tematických podskupin Archivu Podhoráckého muzea

B) Literatura:

Zacpal, Josef: 70 let Podhoráckého muzea. In : Sborník příspěvků Okresního muzea
Brno-venkov 1999, str. 23 - 34

PRÁCE S DĚTMI A MLÁDEŽÍ V PODHORÁCKÉM MUZEU

Irena Ochrymčuková

Prezentace muzejní práce není v dnešní době jednoduchá. Ačkoliv se jedná jen o jednu část činnosti muzejníků, často je na ni kladen důraz jako na základní a ihned je přepočítávána na počty návštěvníků a z toho plynoucí tržby. Ovšemže se muzea nemohou vyhýbat změnám a postupům, kterými se ubírá současná společnost, ale kulturní instituce nemůže být vážena týmiž vahami jako komerční a výrobní podniky. Určité počiny a snahy totiž nelze změřit, zvážit, ani přepočítávat na peníze. Muzeum se postupně stává partnerem pro školy v regionu a pro místní obce centrem vnímání historie a kultury. Záleží na tom, v jaké lokalitě muzeum působí, jakého typu je, jakého věhlasu požívá, jak se umí propagovat, jaký návštěvník tam obvykle zavítává a jak je spojeno se svým regionem a muzejnickým okruhem. Je třeba si racionálně srovnat tyto a materiální předpoklady ke zpracování možné a reálné koncepce práce v časovém horizontu nejméně dvou - tří let.

Má-li muzeum plnit svůj osvětově vzdělávací úkol, svou službu veřejnosti na odborně dobré úrovni, je třeba se při jednotlivých akcích orientovat na cílovou skupinu. V současnosti slyšíme, čteme i sami cítíme, že děti a mládež je žádoucí nějak zaujmout a nasměrovat směrem ke kultuře. Při některých projektech se v Podhoráckém muzeu stávají děti a mládež cílovou návštěvnickou skupinou.

Základní myšlenka je jasná: pokud budou děti chodit do muzeí od útlého věku a bude je to tam bavit, zařadí si do žebříčku hodnot novou kladnou položku.

Rodina se potýká s problémy, škola se potýká s problémy a předpisy, s problémy se potýkají děti. Příprava na kulturní vyžití a chuť k němu je často chabá. Muzea tento stav nezachrání, ale mohou jej svým dílem ovlivnit. Připouštím, že ne velkým. Byly a jsou pořádány záslužné a navigační konference, jejichž tématem jsou děti a kultura, děti a tradice, děti a muzeum, škola a muzeum, konference, které teoreticky a prakticky na zkušenostech různých institucí a organizací z tuzemska i ze zahraničí pomáhají nacházet správnou cestu. Brány muzeí se otevírají a komunikace jejich pracovníků s veřejností se posunuje k prahům dosud nevídaným. Podhorácké muzeum přijalo změnu své společenské role a snaží se zajišťovat nabídku, která je mimo rámec školských možností, ale je s výukou v souvislosti. Nabídku, která je motivující i pro rodinu.

V prostoru vně muzea záleží na přístupu rodičů, učitelů a ředitelů škol. Názory na nutnost a potřebu komplexního vzdělání a kulturního přehledu po celý život jsou mnohdy zářejeví. Máme-li jako malý stát v silné konkurenci v budoucnu obstát, pak jsou a budou jistě i muzea dobyvateli bariér subjektivních a objektivních. Prostředky sobě vlastními, systematickými, metodicky připravenými a pestrými výstupy pro veřejnost.

V prostoru uvnitř muzea jsou rozhodujícím faktorem při prezentaci zaměstnanci. Zde si dovoluji tvrdit, že v regionálním muzeu, jako je Podhorácké muzeum, nezáleží ani tak na druhu vzdělání a pracovního zaměření, jako spíše na ochotě a elánu ke spolupráci s ostatními v podobných vnějších aktivitách, zejména mimořádných. Výhodou

DĚTSKÉ ODPOLEDNE PŘI VÝSTAVĚ „LÉTALI SMRTI VSTRÍČ“
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA, FOTO JOSEF ZACPAL 2003)

jistě je, což mohu z vlastní zkušenosti potvrdit, pokud vzdělání a praxe ve školství a zároveň v muzejnictví umožňují při organizování rozvinout potřebnou teoretickou a praktickou rovinu věci.

Výstupy z muzejní práce jsou rozmanité: výstavy, přednášky, publikace, propagace, doprovodné akce, soutěže, umělecká a popularizační pásma a pořady, vycházky s vědeckým cílem, videoprogramy, promítání filmů a diapositivů, koncerty a jiné atrakce. Muzejníci při jejich přípravě zápasí s některými základními problémy a potřebou kompromisů:

- vytvořit odborně fundovanou výstavu nebo zpracovat dané téma tak, aby byly přitažlivé nejen pro odborníka,
- zkrátit odborné texty a výklad na hranici únosnou pro návštěvníka,
- proměnit muzeum v místo, kde by se zcela nezainteresovaní lidé cítili příjemně a odkud by čerpali kladné dojmy,
- bránit se na druhé straně nevkusné podbízivosti.

Konkrétní spolupráce se školami se v Podhoráckém muzeu rozvíjí ve dvou směrech. Ze strany návštěvnické cílové skupiny, tedy dětí a mládeže, se nabízí základní rozdělení do dvou směrů: *pasivnějšího* a *aktivnějšího*. Do prvního směru působení řadíme běžné návštěvy jednotlivých výstav na základě propagace ve školských bulletinech, pozvánkách, plakátech, letáčích a transparentech. Osobně zveme ředitele a některé učitele škol, kteří zajišťují návštěvu tříd během celého školního roku s kumulací předvánocemi a závěrem školního roku. Odnoží téhož je závazná a předem včetně počtů účastníků dohodnutá návštěva specializovaných akcí. Jako příklady uvádím přednášky odborných pracovníků muzea na domovské půdě, ve školách různých typů, v kulturním středisku, dále divadelní představení k výstavě loutek, besedu s malířem Josefem Kremláčkem, besedu s výrobcí modrotisku Danzingerovými, přednášky cestovatele Zdeňka Thomy, ukázkou japonského čajového obřadu aj. Pro návštěvníky školního věku

MALÍŘ JOSEF KREMLÁČEK BESEDUJE S DĚTMI O SVÉ VÝSTAVĚ
(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA, FOTO MILAN HOLZAPFEL 2001)

bývají u výstav připravena zvláštní zpestření, jako např. soutěže, videoprogramy, dětská dílna a samozřejmě se stává věku přizpůsobený výklad.

Dětský návštěvník nemusí přicházet jen s hromadnými výpravami. Muzeum pořádá 1-2x do roka u příležitosti mezinárodního dne muzeí, dětí nebo památek odpolední komponované programy, které vždy souvisí s výstavou v muzeu. Jsou avizovány sdělovacími prostředky místního a širšího rozsahu, plakáty, letáky a transparenty. Z posledních let lze jmenovat pásmo o lelekovickém hradě, o dějinách kláštera Porta coeli, o letectví, k výročí Podhoráckého muzea a další. Zde se prolíná pasivní a aktivní zařazení malých a mladých návštěvníků, kdy součástí každé z akcí bývá vlastní tvorba, soutěže, plnění zadání a vyhodnocování výsledků. V těchto programech vítáme děti a mládež všeho věku a školních institucí tišnovských i vzdálenějších, od mateřských, základních, uměleckých, středních, vysokých a speciálních škol po školní zájmové kroužky, klienty Dětského domova a Domu dětí a mládeže z Tišnova.

Druhý směr působení je zaměřen na samostatnější aktivní podíl dětí a mládeže na programech v Podhoráckém muzeu. Spolupráce je častá v hudebních vystoupeních na vernisážích, opět s různými stupni škol, výrazně zde přibývá podíl středoškoláků a vysokoškoláků. Muzeum umožňuje školám ve svých prostorách vystavovat výtvarné práce, vystupovat k výstavám s vlastním programem, pravidelně u nás vystavuje ZUŠ z Tišnova, mateřské a základní školy, Střední škola textilní z Brna. Na tradičních adventních zastaveních v muzeu účinkují různé věkové skupiny v obvykle již velmi kvalitním hudebně dramatickém pořadu, který připravují jednotlivci, skupiny a sbory z brněnské Filozofické a Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a Janáčkovy akademie múzických umění. Středním a vysokým školám vycházíme vstříc při plnění jejich studijních programů a praxí, vedle předešle jmenovaných je to rovněž Střední a vyšší

škola knihovnických a informačních služeb v Brně, Střední škola Fortika, Střední národohospodářská škola v Boskovicích. Jednotliví studenti přicházejí též jako badatelé.

Za první pololetí roku 2004 mohu uvést jako příklady práce s touto cílovou skupinou návštěvníků (a doložit počtem prodeje dětských vstupenek, kde je navíc rezerva neplaticích mateřských škol a postižených dětí) tyto akce:

- dětská výtvarná dílna ve výstavě Tisíckrát sova; tato výstava byla spojením soukromé sbírky a sbírky přírodovědeckých preparátů. Výstavu navštívily 844 děti, tj. 38 % všech návštěvníků,
- speciální výklad k téže výstavě,
- speciální výklad k výtvarné výstavě Na strunách času s návštěvou 681 dětí, tj. 26%,
- tradiční výstava květin byla cíleně zpestřena ukázkami terarijních zvířat (Kamarádi z tropů). Návštěva 916 dětí, tj. 39 %,
- speciální výklad k výstavě Jiří Trnka – filmová tvorba,
- při vernisáži této výstavy se uskutečnil odpolední soutěžní program pro děti „Za pohádkou do muzea“. 8 literárních, dramatických, hudebních a výtvarných stanovišť navštívilo a aktivně se zde zapojilo 80 dětí, tj. 70 % návštěvníků,
- školním výpravám je podle věku a potřeby upravován výklad průvodců při prohlídce kláštera Porta coeli,
- na požádání a po domluvě poskytují výklad všeho druhu i odborní pracovníci Podhoráckého muzea.

V budoucnu budeme hledat ještě další cesty v nastoupeném kursu. Rozhodně seznámíme vhodné školy s přesnějším programem muzejních akcí ve značném časovém předstihu, rádi bychom hlouběji pronikli do učebních plánů základních škol, aby bylo možné rozšířit, ale nikoliv suplovat, jejich vzdělávací obsah a konečně uvažujeme také o vhodné formě zájmového kroužku s historicko-etnografickou tematikou.

Specifická část muzejní práce, kterou je práce s dětmi a mládeží, bude jistě přinášet další výsledky a vzájemné obohacení. V Podhoráckém muzeu hodláme cílevědomě pracovat na tom, aby se toto muzeum stalo pro děti a mládež jedním ze stálých a samozřejmých pilířů kulturního života regionu.

Prameny a literatura:

Fotografický a písemný archiv Podhoráckého muzea
Muzeum a škola, in: Acta musealia, suplementa 2003, vydalo Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín
Brána muzea otevřená, nadace Open Society Fund Praha, 2003
Věstník AMG ČR

PhDr. Irena Ochrymčuková

je etnoložkou Muzea Brněnska a kromě své specializace využívá svého pedagogického vzdělání a praxe při práci s dětmi a mládeží v Podhoráckém muzeu.

Z HISTORIE A ČINNOSTI MUZEJNÍHO SPOLKU A MUZEA V IVANČICÍCH (1892 – 1951)

Marta Němečková

V roce 2004 jsme si připomněli 110 let od chvíle, kdy bylo veřejnosti poprvé zpřístupněno ivančické muzeum, jedno z nejstarších českých regionálních muzeí na Moravě. Jeho vznik spadá do období velkého národopisného ruchu vyvolaného ideou uspořádání Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895. Myšlenka na uspořádání této celonárodní výstavy, na které se měly představit všechny regiony a jejímž cílem bylo povznést národní sebevědomí a posílit české kulturní a společenské dění, vyvolala od roku 1892 v Čechách a na Moravě rozsáhlou sběratelskou aktivitu. V jednotlivých oblastech vznikaly odbory národopisné výstavy a výsledky velmi dobře organizované sběratelské činnosti mnoha vlastivědných pracovníků byly prezentovány nejdříve na místních nebo okresních výstavách a poté na Národopisné výstavě československé v Praze.

Také v Ivančicích, v městě s rušným českým kulturním a společenským životem, našla idea uspořádání pražské národopisné výstavy příznivou odezvu. Kromě rozhodnutí zapojit se do přípravných prací a zaslat na výstavu nashromážděné památky z Ivančic a okolí, se současně zrodila myšlenka založit v Ivančicích místní muzeum, ve kterém by mizející památky našly ochranu a péči a byly by tak uchovány jako doklad o životě předků současným i budoucím generacím. Po přednášce JUC. Jindřicha Váchy ve Čtenářském spolku, která veřejnost blíže seznámila s projektem Národopisné výstavy československé, byl v Ivančicích 30. dubna 1892 ustaven prozatímní výbor, „*kterýž starati se má o zřízení místního musea a o obeslání národopisné výstavy Pražské*“.¹⁾ Předsedou prozatímního výboru byl zvolen ředitel rolnické školy Jan Vrba, místopředsdkyní Marie Charvátová a jednatelem odborný učitel měšťanské školy Josef Vávra, který byl současně hlavním iniciátorem myšlenky založení muzea v Ivančicích. Zároveň byly ustaveny sběratelské odbory (národopisný - pro zvyky, nářadí, kroje a vaření, literární, antropologický, hospodářský, hrnčířský, fotografický a ornitologický), které začaly shromažďovat materiál nejen pro pražskou národopisnou výstavu, ale také pro budoucí muzeum. Na druhé schůzi prozatímního výboru, která se konala 12. července 1892, se kromě jednání o získaných zkušenostech při shromažďování materiálu hovořilo také o založení místního muzea. Bylo usneseno, aby „*myšlenka založení městského musea stala se skutkem*“ a aby „*veškeré místní spolky při pořádání příštích zábav pamatovaly na zbudování místního musea*“.²⁾ Tuto výzvu vyslyšeli akademici z Ivančic, kteří darovali na založení muzea výtěžek ze svého divadelního představení ve výši 30 zlatých. Jednalo se o první finanční příspěvek ve prospěch muzea. Významné pomoci se prozatímnímu výboru dostalo také od představitelů města, kteří vyhověli jeho žádosti a bezplatně propůjčili pro uložení sbírek místnost v domě pánů z Lipé. Dalším záměrem prozatímního výboru bylo uspořádat v Ivančicích v roce 1893 okresní výstavu. Návrh na její uskutečnění padl na schůzi 3. října 1892 a byl jednohlasně přijat. Současně byl na této schůzi schválen návrh stanov muzejního spolku, vypracovaný členem výboru JUC. Jindřichem Váchou. Vypracováním a následným přijetím stanov,

které schválilo moravské místodržitelství 6. prosince 1892, položil prozatímní výbor základy k zahájení činnosti muzejního spolku, jehož ustavující valná hromada se konala 26. února 1893.

Podle stanov bylo účelem spolku: „*starati se o to, by ve městě Ivančicích založeno, udržováno a rozmnožováno bylo museum, jež by obsahovalo sbírky archaeologické, historické, etnografické, bibliografické, přírodní, vědecké i umělecké, pokud se sbírky ty týkají města a okresu ivančického, by tak v museu byl podán obraz minulosti i přítomnosti, přírodní i sociální tohoto města a jeho okolí; dále obraceti pozornost lidu, aby si věcí historických a archaeologických všimal a bdíti nad zachováním památek historických a uměleckých*“. V době založení měl muzejní spolek 55 členů skutečných, přičemž za skutečného člena byl podle stanov považován ten, kdo byl přijat výborem a kdo přispíval na činnost spolku ročně jedním zlatým. Stanovy dále rozlišovaly členy zakládající (zakládajícím členem se stal ten, kdo zaplatil jednorázově nebo ve čtyřech půlročních lhůtách nejméně 20 zlatých) a čestné (mezi členy čestné, zvolené valnou hromadou, patřil ten, „*kdo o spolek neb jeho působistě zvláštních zásluh si vydobyl*“). Jak dokládá pokladní kniha muzejního spolku z let 1893 – 1926, prvním zakládajícím členem se stal vyšehradský kanovník Beneš Metod Kulda, ivančický rodák. Zprávu o členství B. M. Kuldy v muzejním spolku přijali účastníci ustavující valné hromady svoláním slávy. Předsedou muzejního spolku byl zvolen Jan Vrba, který tuto funkci vykonával do roku 1896. Místopředsedou se stal Josef Kofroň a jednatelem Josef Vávra.

Muzejní spolek, který byl po obdobných spolcích v Olomouci, Valašském Meziříčí a Brně čtvrtým nejstarším českým muzejním spolkem na Moravě, navázal na práci prozatímního výboru a dále ji prohluboval.³⁾ Avšak původní záměr prozatímního výboru, tak jak byl nastíněn ještě na schůzi 3. prosince 1892, uspořádat v Ivančicích v září roku 1893 za spolupráce spolku hospodářského, živnostenského, muzejního, Vesny a Sokola okresní výstavu, která by obsahovala oddělení hospodářské, „starožitnické“, školské, ženských ručních prací, výrobků řemeslných i uměleckých, se neuskutečnil.⁴⁾ Z důvodu malého zájmu veřejnosti a „*nedostatku garančního fondu*“ nebyla tato výstava realizována.⁵⁾ O to víc nyní muzejní spolek zaměřil pozornost k uskutečnění svého hlavního cíle, kterým bylo zřízení muzea.

Za účelem propagace muzea a pražské národopisné výstavy uspořádal muzejní spolek 2. července 1893 v Dolních Kounicích přednášku JUC. Jindřicha Váchy na téma „O národopisné výstavě pražské a o významu a důležitosti ivančického muzea pro okolí“. Z Ivančic se jí zúčastnilo asi 40 osob, mezi nimiž nechyběl ani starosta města Jan Schwarz. O úspěchu této přednášky svědčí i skutečnost, že po jejím skončení byl v Dolních Kounicích ustaven muzejní a národopisný odbor.

Na výborové schůzi spolku 3. března 1894 se ustavily z důvodu usnadnění vlastní sběratelské práce jednotlivé pracovní skupiny. Jednalo se o tyto odbory: 1. diagramový, 2. antropologický a přírodovědecký, 3. zvykoslovný, lidopisný a hudební, 4. odbor pro kroje a vyšívání, 5. hospodářský, 6. odbor pro řemesla a lidový průmysl, 7. archeologický, 8. archivní, 9. fotografický, 10. agitační pro venkov. Do práce ve třetím odboru se zapojil také starosta města Jan Schwarz. Sběratelská činnost nebyla zaměřena pouze na Ivančice, ale jak dokládají protokoly z výborových schůzí muzejního spolku z let 1893 – 1894, podnikali jeho členové od počátku také úspěšné výpravy do okolí města, odkud přiváželi různé starožitnosti. Současné jsou na stránkách protokolů z těchto let

Protokol

sepsaný ve schůzi ustavujícího se výboru prozatímního
kterýž starati se má o zřízení místního muzea a
o obslání národopisné výstavy Pražské 30. dubna 1892.

Ad. 1.

Na denním pořádku jest:

1. Sestavení výboru a rozdělení
téhož dle pracovních odborů
sběratelských.

za předsedu zvolen p. řed.
hospodářské školy Jan Vība.
za místopředsedu p. Marie
Charvátová.

za jednatele odb. uč. p. Jos. Vávra

Velší členové výboru jsou:

- 6 p. řed. a okr. školozpěv. p. Charvát
- 7 p. odb. uč. Jos. Kofroň
- 1 p. odb. uč. Jos. Bartoň
- 4 p. uč. Ant. Coufalík
- 5 st. Fr. Goldmannová
- 8 p. odb. uč. H. Kořka
- 9 p. Kontrolor Jan Souček v Oslavanech
- 3 p. uč. Capek v Oslavanech
- 2 p. odb. uč. Bělý
- 10 p. J. M. V. Vácha

Dle odborů rozdělení takto:

Živky, nářadí, kroje, vaření na
starosti mají: p. M. Charvátová,
st. F. Goldmannová, Vávra a
p. Vácha.

Literární příspěvky sbírá p. Jos. Bartoň.
Část anthropologickou p. A. Coufalík.
Odbor hospodářský zastupuje p. Vība
a p. Kofroň, Hněvkovští p. Schillberger.
Fotografii p. Souček. Ornithologii
p. Capek.

Tím schůze skončena a protokol podepsan

Jos. Vávra
i. c. jednatelem

J. Vība
i. c. předsedou

ZÁBĚR Z VÝSTAVY „OHLÉDNUTÍ ZA MILOŠEM NAVRÁTILEM“, 2000
(FOTO Z ARCHIVU MUZEA V IVANČICÍCH, VÍT KARAS)

V letech 1995 – 1999 byla téměř každoročně (s výjimkou r. 1997) připravena na letní měsíce výstava věnovaná nejznámějšímu ivančickému rodákovi Alfonsi Muchovi (1860-1939), přičemž jsme se zaměřili vždy na jednu z oblastí jeho bohaté tvorby, zahrnující rozličné umělecké projevy. Tak např. v roce 1995 mohli návštěvníci zhlédnout výstavu Muchových kreseb z období 80. let 19. stol. - 30. let 20. stol., na které byly prezentovány např. kresby uhlem z 2. poloviny 80. let 19. stol., skici pocházející z doby umělceva pařížského pobytu, kresby pro Documents décoratifs z r. 1902, studie detailů figur pro výzdobu stropu Primátorského salónku Obecního domu v Praze z roku 1910, kresba pro ivančický sokolský památník z r. 1937 aj. Prezentované studie umožnily návštěvníkům seznámit se s autorovými pracovními postupy a nahlédnout tak do malířovy tvůrčí dílny. Z dalších výstav věnovaných A. Muchovy, jmenujme výstavu *Alfons Mucha na pouti světem* (1996), na které byly představeny některé z plakátů k výstavám z Muchovy tvorby pořádaných u nás i v zahraničí, výstavu *Alfons Mucha a poštovní známka* (1998), připravenou Klubem filatelistů A. Muchy v Brně, a výstavu *Alfons Mucha – fotografie* (1999) uspořádanou u příležitosti 60. výročí úmrtí slavného rodáka. Výstava soustřeďovala téměř 70 Muchových fotografií z let 1886 – 1937, přičemž většinu tvořily snímky modelek pořízené v jeho ateliéru v Paříži a New Yorku. Tyto fotografie sloužily A. Muchovi jako předloha pro jeho výtvarná díla. Nechyběly zde ani snímky sloužící jako předloha k obrazům z cyklu *Slovanská epopej* a ani fotografie, které je možno nazvat dokumentární. Z nich jmenujme např. sérii snímků z Moskvy, kde v roce 1913 A. Mucha sbíral materiál pro svůj obraz „Zrušení nevolnictví na Rusi“ z cyklu *Slovanská epopej*. K zajímavým jistě patřily snímky, na nichž je modelem nebo jedním z modelů sám umělec, např. A. Mucha jako model pro postavu Jana Husa k obrazu „Kázání Mistra Jana Husa v kapli Betlémské“ rovněž z cyklu *Slovanská Epopej*. Výstavu doplňovaly fotografie Muchovy rodiny. Snímky nám zapůjčil Městský úřad Ivančice, neboť fotografie jsou v majetku města.

UKÁZKA ZE SOUBORU HISTORICKÝCH POHLEDNIC Z IVANČIC
DAROVANÉHO DO MUZEA V ROCE 1997
POHLED NA IVANČICE OD SPLAVU, 30. LÉTA 20. STOLETÍ

Z dalších výstav věnovaných tvorbě místních rodáků uvedme výstavu *Z tvorby Hanuše Svobody*, uspořádanou v roce 1998 u příležitosti 120. výročí narození tohoto malíře. Tvorba Hanuše Svobody (1878 – 1917), který od počátku 20. století žil v Praze, zahrnuje rozličné výtvarné techniky – olejomalby, akvarely, kresby, pastely, grafiku. Na výstavě mohli návštěvníci zhlédnout např. umělcův autoportrét, portréty jeho ženy a dětí, ukázky figurální kresby, krajinomalby, kresby s pražskými motivy, návrhy na ex libris a knižní přebaly, reklamní návrhy aj. Nechyběl zde ani obraz „Podhorská krajina“ (olej na plátně), který Hanuš Svoboda namaloval pro známého českého básníka a prozaika Fráňu Šrámka, s nímž se přátelil. Tento obraz se dnes nachází v domě Fráni Šrámka v Sobotce a na výstavu jej zapůjčilo tamní Středisko městské kultury. Vystavená díla pocházela ze sbírek ivančického muzea i ze sbírek soukromých. Některá zapůjčená díla, která se do té doby nacházela v soukromém majetku, byla po skončení výstavy do muzea zakoupena.

Pozornosti návštěvníků, zejména místních občanů, se v roce 2000 těšila výstava *Ivančice a okolí v tvorbě Jakuba Svobody*, pořádaná u příležitosti 125. výročí narození tohoto ivančického inžinierského malíře. Výstava soustřeďovala přes sto Svobodových výtvarných děl, přičemž na ní byly prezentovány zejména kresby a malby s ivančickými motivy. Pouze u několika prací se jejich téma vztahovalo k jiným místům (např. Oslavany, Padochov, Zbýšov, Rosice aj.). Výtvarná díla Jakuba Svobody (1875 – 1943) mají velkou dokumentární hodnotu, neboť je na nich zachycena dnes již zmizelá tvář Ivančic a jejich okolí - staré domy a zákoutí, krajiny, scény ze života. Výstavu doplňovaly Svobodovy plastické modely (např. model kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích, model Templštiny), torzo jím zhotoveného pohyblivého betlému, písemné a osobní památky na tohoto ivančického rodáka a rovněž pohlednice, které vytvářel k poutím

UKÁZKA ZE SOUBORU HISTORICKÝCH POHLEDNIC Z IVANČIC DAROVANÉHO DO MUZEA V ROCE 1997
PALACKÉHO NÁMĚSTÍ, 30. LÉTA 20. STOLETÍ

v Ivančicích a blízkém okolí. Jakub Svoboda je nejen autorem kreseb, ale také textů písní na těchto pohlednicích. Na výstavě nechyběl ani plastický model Ivančic, který Jakub Svoboda zhotovil v roce 1925 a jenž znázorňuje, jak město vypadalo v roce 1875. Většina vystavených exponátů pocházela ze sbírek ivančického muzea, některé pohlednice zapůjčila Správa zámku v Rosicích.

Se zájmem, zejména u školních výprav, se také setkávaly výstavy s národopisnou tematikou, z nichž jmenujme např. výstavu *Svátky jara* (1995), přibližující lidové zvyky, obyčeje a obřady od sv. Řehoře přes Velikonoce až do Letnic z počátku 20. stol. a výstavu *Vánoční čas* (1995), která přibližovala atmosféru dnů od svátku sv. Barbory přes Vánoce až po Tři krále tak, jak je prožívali naši předkové na počátku 20. stol. Obě výstavy připravila z muzejních sbírek etnografka tehdy Okresního muzea Brno-venkov z Podhoráckého muzea v Předklášteří.

Pozornost veřejnosti přilákaly rovněž výstavy z tvorby soudobých, zejména místních, výtvarníků. Uvedme např. výstavu obrazů Rudolfa Kondeie pod názvem *Krajiny mého domova* (1999), výstavu obrazů Tamary Valešové doplněnou fotografiemi Jiřího Zimmermanna (2000), výstavu kreseb a grafiky Aloise Šafránka (2001) nebo výstavu keramiky Jiřího Seky, kterou doplňovaly fotografie Marcely Chvátalové (2002).

V roce 1999 se ivančické muzeum podílelo zapůjčením sbírkových předmětů a instalací (spolu s výtvarnicí z Podhoráckého muzea v Předklášteří) na výstavě *Těžba uhlí a energetika na Oslavsku*, uspořádané v rámci obnovené tradice hornických slavností na oslavanském zámku.

Návštěvníci ivančického muzea měli také možnost zhlédnout výstavy zapůjčené z jiných českých a moravských muzeí. Velkému zájmu mužské části populace se těšila výstava *Z historie nožířské výroby* (1999), kterou připravili pracovníci Technického muzea v Brně a která dokumentovala v historickém sledu vývoj nože a jeho výroby

od pazourku až po současnost, a také výstava *Dýmky a svět* (2000), připravená našimi kolegy ze Západosmoravského muzea v Třebíči. Výstava přibližovala historii dýmkařství od objevení Ameriky až po současnou produkci ruční výroby a poukazovala na dýmku jako na sběratelský objekt. Vystaveny byly např. porcelánové, dřevěné a vodní dýmky, pěnovky aj. Z dalších zapůjčených výstav si připomeňme alespoň výstavu *Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska* (1999) připravenou pracovníky Moravského zemského muzea v Brně, výstavu *Moravské vltavíny* (2001) zapůjčenou ze Západosmoravského muzea v Třebíči, výstavu *O perníku* (2001) zapůjčenou z Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně nebo výstavu *Sušické sirkařství* (2002) připravenou kolegy z Muzea Šumavy v Sušici, která byla současně poslední výstavou uspořádanou v objektu domu pánů z Lipé. Musíme poznamenat, že výtvarné řešení většiny výstav pořádaných na našem pracovišti bylo dílem výtvarnice tehdy Okresního muzea Brno-venkov, sídlící v Podhoráckém muzeu v Předklášteří.

Některé sbírkové předměty z ivančického muzea byly prezentovány také na rozličných výstavách pořádaných různými institucemi v České republice i v zahraničí. V rámci spolupráce s jinými muzei i dalšími kulturními institucemi si totiž nejen my vypůjčujeme na naše výstavy předměty z jejich sbírkových fondů, ale sami také zapůjčujeme předměty ze sbírek ivančického muzea na jimi pořádané výstavy. K nejžádanějším patřily zápůjčky z tvorby Alfonse Muchy. A tak Muchovy práce ze sbírek ivančického muzea mohli obdivovat návštěvníci na výstavách v Japonsku (1995 – 1997), v Mezinárodním kulturním centru Egona Schieleho v Českém Krumlově (1998), v Muzeu Prostějovska v Prostějově (1998) nebo v Galerii města Bratislavy (2002). Některé z dalších sbírkových předmětů byly zapůjčeny např. na výstavu *Když Brno dobývali Švédové* v Muzeu města Brna (1995), na výstavu *Od gotiky k renesanci* v Moravské galerii v Brně (1999), na výstavu *Židovská Morava, židovské Brno*, která se konala v Domě umění v Brně (2000), v Českém centru ve Varšavě (2001) a v Národní knihovně v Lucemburku (2002), na výstavu *Zločin a trest* v Technickém muzeu v Petřvaldě (2003), na výstavu *Dobrá trefa* v Moravském zemském muzeu v Brně (2004), na výstavu *Habsburské století. Praha a české země v dunajské monarchii 1789 – 1914* pořádanou Archivem hlavního města Prahy (2004) aj.

K prvořadým úkolům muzea patří činnost sbírkotvorná a péče o sbírky. V letech 1994 – 2004 (do 15. 9.) bylo do přírůstkové knihy ivančického muzea zapsáno celkem 173 přírůstkových čísel, přičemž pod jedním přírůstkovým číslem je v některých případech evidováno i několik kusů nebo celý soubor předmětů či písemných a tištěných materiálů. Darem bylo získáno 77 položek, koupí 45, vlastním sběrem 3, převodem 6 položek (jednalo se o převod souborů archeologických nálezů z Ústavu archeologické památkové péče v Brně) a 42 položek pochází ze starého muzejního fondu. Z nových přírůstků, ať už získaných darem nebo koupí, jmenujme např. Československou zástavu z let 1918 – 1938, šlapací šicí stroj z 1. poloviny 20. stol., dřevěná ševcovská kopyta z 1. poloviny 20. stol., 10 kusů ženského spodního prádla z konce 19. a počátku 20. stol., dvě ruční dřevěné pračky z 1. poloviny 20. stol., keramickou valchu z 1. poloviny 20. stol., aplikovaný obraz - sv. Václav na koni z počátku 20. stol., hornický kahan, užívaný dárcem v oslavanském dole ve 30. letech minulého století, trakař, písemné i tištěné památky na legionáře, 3 školní fotografie ze 30. let minulého století, 3 kusy štípané industrie, školní tabulku užívanou dárcem ve 30. letech minulého století, železný zámek s klíčem z počátku 20. stol., obraz Jakuba Svobody „Pohled na Ivančice“ (olej

JAKUB SVOBODA – POHLED NA IVANČICE Z VĚŽE KOSTELA (AKVAREL),
NAHOŘE STAV PŘED RESTAUROVÁNÍM, DOLE PO RESTAUROVÁNÍ.
RESTAUROVALY VĚRA ŠUBERTOVÁ A AKADEMICKÁ MALÍŘKA JITKA BÍLÁ
Z RESTAURÁTORSKÝCH ATELIÉRŮ PRAHA V ROCE 2000 (FOTO JOSEF ŘEZÁČ).

na plátně) z r. 1913 aj. Některé nové přírůstky byly získány v souvislosti s pořádáním našich výstav. Jedná se např. o 59 kreseb a akvarelů Jana Sovy, zakoupených v roce 1996 po výstavě z jeho tvorby, anebo o 24 výtvarných děl Hanuše Svobody, zakoupe-

ných v roce 1998 rovněž po výstavě z jeho tvorby. Můžeme k nim počítat také součásti ženského sokolského kroje a další materiály (fotografie, pohlednice, diplomy, publikace aj.), které byly zapůjčeny od místních bývalých členů Sokola na výstavu *Z historie Sokola v Ivančicích*, pořádanou v roce 1997 a které do muzea postupně v letech 1997, 1998 a 2000 darovali. Naopak díky daru více než stovky starých ivančických pohlednic počátkem roku 1997 bylo možné ještě téhož roku uspořádat výstavu *Ivančice a okolí na starých pohlednicích*.

V letech 1994 – 2003 (s výjimkou roku 2002) bylo ze sbírkového fondu ivančického muzea zrestaurováno celkem 24 předmětů, z nichž uvedme např. malovanou lidovou skříň z r. 1833, obraz z pohřební korouhve ševců (olej na plátně) z r. 1825, obraz sv. Barbory (olej na plátně) z poloviny 18. stol., studii mužského aktu od Alfonse Muchy z 80. let 19. stol., polychromovanou dřevořezbu proroka z 1. poloviny 19. stol., olejomalby a akvarely Jakuba Svobody - 9 kusů, korouhev postřihačského cechu z 19. stol. aj. Muzejní konzervátor z Podhoráckého muzea v Předklášteří ošetřil v posledním desetiletí ze sbírek ivančického muzea téměř 300 předmětů. Jednalo se převážně o kovové předměty.

Od roku 1998 je kartotéka evidence sbírek průběžně převáděna do počítačového programu Demus.

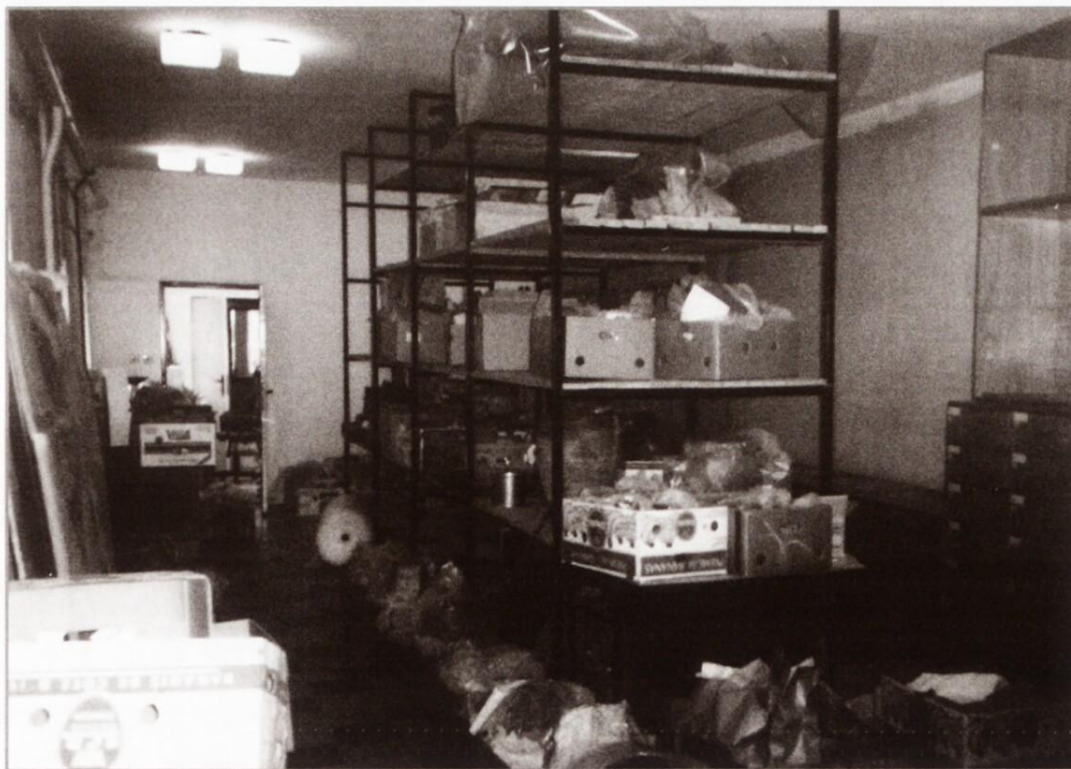
V ivančickém muzeu je rovněž uložena a spravována centrální knihovna Muzea Brněnska. V letech 1994 – 2004 (do 15. 9.) do ní přibýlo celkem 877 titulů, v současnosti je knižní fond Muzea Brněnska již evidován elektronicky.

Nemalou pozornost věnovaly pracovnice muzea také badatelským návštěvám. Mezi zájemci o historii města i regionu, ať už z řad odborné či laické veřejnosti, nechyběli ani studenti středních a vysokých škol, kteří k nám přicházeli studovat příslušné prameny a literaturu potřebné pro vypracování jejich seminárních, ročníkových nebo diplomových prací. V letech 1994 – 2004 (k 15. 9.) se jednalo téměř o 300 badatelských návštěv.

Kromě běžné muzejní práce byla činnost pracovníků v letech 1996 – 1998 (do března) zaměřena na inventarizaci sbírkového fondu (mimo archeologickou sbírku) a knihovny. Od roku 2003 pak pracovnice muzea provádějí periodickou (každoroční) inventarizaci části sbírkového fondu, jak to vyplývá ze zákona o ochraně sbírek muzejní povahy (v roce 2003 proběhla inventarizace historické knihovny, v roce 2004 inventarizace sbírky fotografií a sbírky B. M. Kuldy). Po časově náročném zpracování podkladů byl v květnu roku 2002 sbírkový fond ivančického muzea zapsán do Centrální evidence sbírek (CES), vedené u Ministerstva kultury ČR.

V letech 2002 – 2003 se pracovnice muzea věnovaly zejména činnosti spojené se stěhováním sbírkového fondu a knihovny. První etapa stěhování proběhla na podzim roku 2002, kdy byla kompletně přestěhována knihovna, archeologie a část keramické sbírky. Ve druhé etapě, která proběhla za rok, byly přestěhovány zbývající sbírky. Pro představu, celkově bylo přemístěno několik desítek tisíc kusů předmětů (sbírkový fond + knihy). Vlastnímu stěhování předcházela časově náročná příprava v podobě balení jednotlivých sbírkových předmětů a knih. Po přestěhování následovalo jejich vybalování, rozmisťování a ukládání, což opět zabralo nemálo času.

Protože v současné době nemá ivančické muzeum k dispozici vlastní výstavní prostory, přislíbil městský úřad, že můžeme po dobu šesti měsíců v každém roce pořádat výstavy v jedné místnosti městského Památníku Alfonse Muchy. V roce 2004 se zde

STĚHOVÁNÍ MUZEA, 2002 (FOTO Z ARCHIVU MUZEA V IVANČICÍCH)

u příležitosti 110. výročí zpřístupnění muzea veřejnosti konala výstava *110 let Muzea v Ivančicích*, na které jsme chtěli návštěvníkům blíže představit jednu z mnoha činností muzea, a to činnost sbírkotvornou. Sbírkový fond muzea, utvářený po dobu více jak sto deseti let, dnes obsahuje předměty a doklady z oblasti archeologie, historie, národopisu, umění a přírodovědy, zejména z Ivančic a okolí, a jeho součástí jsou také historické knihy a památky na místní rodáky. Velká část sbírkového fondu pochází z darů místních obyvatel a dalších příznivců muzea, sbírky jsou rozšiřovány také nákupy, sběratelskou a výzkumnou činností muzejních pracovníků. Výstava představovala průřez bohatými muzejními sbírkami a byla koncipována do určitých tematických celků (např. archeologie, řemesla, lidová kultura, „ženský svět“, „mužský svět“, náboženství, domácnost, vojenství, lékárna, umění aj.), přibližujících život obyvatel v minulosti. Jedna z vitrín byla věnována ukázkám nejnovějších přírůstků do muzejních sbírek. Naším záměrem bylo u prezentovaných předmětů uvést i jejich způsob a dobu získání do muzea. Ne vždy se nám to však podařilo. U některých předmětů totiž nebylo možné, kvůli chybějícím nebo příliš obecným záznamům ve starých muzejních inventářích a dalších archivních materiálech, potřebné údaje přesně zjistit. To, že se na rozšiřování sbírek po celou dobu existence muzea velkou měrou podílejí místní občané a obyvatelé z okolí svými dary, svědčí o jejich zájmu a vztahu k této instituci, kterou vždy považovali za nedílnou součást místního a regionálního, kulturního a společenského života a za součást kulturního dědictví po svých předcích. A tak tato výstava byla současně jakýmsi symbolickým poděkováním za přízeň, kterou muzeu vždy projevovali.

Poznámka: Na přípravě podkladů pro tento příspěvek spolupracovaly s autorkou Marie Havlíčková (vedoucí pobočky) a Jana Jašková (knihovnice).

Marta Němečková

je historička-kurátorka Muzea v Ivančicích.

PŘEHLED VÝSTAV USPOŘÁDANÝCH V LETECH 1994 - 2004

68

	Název výstavy	Termín	Návštěvnost
1.	100 let Muzea v Ivančicích	11. 6. - 11. 9. 1994	
2.	Padesáté výročí konce druhé světové války - panelová výstava ve vstupním prostoru Městského úřadu Ivančice	14. 4. - 24. 5. 1995	
3.	Svátky jara	12. 3. - 2. 5. 1995	1336 osob
4.	Jan Krejčí - obrazy	6. 5. - 28. 5. 1995	249 osob
5.	Práce žáků ZUŠ Ivančice a Říčany	30. 5. - 7. 6. 1995	183 osob
6.	Alfons Mucha - kresby	18. 6. - 22. 10. 1995	776 osob
7.	Cestou préríjních Indiánů - - zapůjčena od Společnosti Tipi Wanži	31. 10. - 15. 11. 1995	1162 osob
8.	Vánoční čas	26. 11. 1995 - 7. 1. 1996	625 osob
9.	Zapomenuté údolí řeky Jihlavy - fotografie ing. arch. Jarmily Kocourkové	16. 1. - 18. 2. 1996	315 osob
10.	Jan Sova - kresby, akvarely	21. 2. - 24. 3. 1996	388 osob
11.	Ivančicko na starých mapách autor RNDr. Ludvík Mucha	30. 3. - 19. 5. 1996	351 osob
12.	Jiří Seka - keramika; Jan Šlancar - fotografie	23. 5. - 23. 6. 1996	325 osob
13.	Alfons Mucha na pouti světem	30. 6. - 20. 10. 1996	1110 osob
14.	Z archeologických sbírek ivančického muzea	30. 10. 1996 - 2. 3. 1997	740 osob
15.	Z dílny výtvarného oboru Základní umělecké školy A. Muchy v Ivančicích	6. 3. - 13. 4. 1997	508 osob
16.	Tapiserie Hany Ondrákové	16. 4. - 8. 5. 1997	28 osob
17.	Pavel Hřebíček - bronzy; Jiří Krtička - obrazy	9. 5. - 1. 6. 1997	160 osob
18.	Japonská výstava - při příležitosti Mezinárodního hudebního festivalu Concentus Moraviae, spolupráce s KIC Ivančice	9. 6. - 6. 7. 1997	303 osob
19.	Ivančice a okolí na starých pohlednicích	12. 7. - 5. 10. 1997	786 osob
20.	Z historie Sokola v Ivančicích	16. 10. - 30. 11. 1997	276 osob
21.	Poslouchejte mládenci a panny ... aneb O české písni kramářské - zapůjčena z Etnografického ústavu MZM v Brně	11. 12. 1997 - 25. 1. 1998	148 osob
22.	Údolí řeky Rokytné, kraj slepencových strání a konikleců - fotografie Petra Pařila	30. 1. 1998 - 22. 2. 1998	372 osob
23.	110 let činnosti turistů v naší zemi - spolupráce s KČT Ivančice	27. 2. - 15. 3. 1998	261 osob
24.	Z tvorby Hanuše Svobody	22. 3. - 10. 5. 1998	256 osob
25.	Chřest z Moravského pole - císařská zelenina - zapůjčena kulturním oddělením Úřadu Dolnorakouské zemské vlády v St. Pöltenu	14. 5. - 14. 6. 1998	309 osob
26.	Alfons Mucha a poštovní známka - zapůjčena od Filatelistického klubu Alfonse Muchy v Brně	24. 6. - 3. 10. 1998	491 osob
27.	Alois Mikulka - Kresby ze skicářů	8. 10. - 22. 11. 1998	399 osob
28.	Betlémy; Jiřina a Aleš Sekovi - keramika	26. 11. 1998 - 17. 1. 1999	1608 osob
29.	František Sladký - obrazy	20. 1. - 7. 2. 1999	232 osob

30. Rudolf Kondei – Krajiny mého domova	9. 2. – 28. 2. 1999	290 osob
31. Z historie nožířské výroby - zapůjčena z Technického muzea v Brně	4. 3. – 2. 5. 1999	463 osob
32. Z historie pěstování chřestu v Ivančicích a okolí	13. 5. – 27. 6. 1999	380 osob
33. Alfons Mucha - fotografie fotografie zapůjčilo Městský úřad Ivančice	8. 7. – 3. 10. 1999	823 osob
34. Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska - zapůjčena z Moravského zemského muzea v Brně	9. 10. – 28. 11. 1999	508 osob
35. Jitka Páralová, Hana Krejsová - keramika a malba na hedvábí	4. 12. 1999 – 23. 1. 2000	299 osob
36. Ohlédnutí za Milošem Navrátillem	3. 2. – 12. 3. 2000	303 osob
37. Tamara Valešová – malby a kresby; Jiří Zimmermann – fotografie	15. 3. – 9. 4. 2000	659 osob
38. Dýmky a svět - zapůjčena ze Západomoravského muzea v Třebíči	20. 4. – 18. 6. 2000	434 osob
39. Ivančice a okolí v tvorbě Jakuba Svobody	4. 7. – 22. 10. 2000	1450 osob
40. Lahve nejen od piva - zapůjčeno ze soukromé sbírky	26. 10. – 10. 12. 2000	180 osob
41. České rodinné divadlo - zapůjčena z Muzea loutkářských kultur v Chrudimi	15. 12. 2000 – 18. 2. 2001	1145 osob
42. Alois Šafránek – kresba a grafika	21. 2. – 18. 3. 2001	312 osob
43. Moravské vltaviny - zapůjčena ze Západomoravského muzea v Třebíči	23. 3. – 13. 5. 2001	451 osob
44. Chřest v gastronomii -spolupráce s KIC Ivančice	18. 5. – 20. 5. 2001	636 osob
45. Ivančice na starých fotografiích	5. 6. – 7. 10. 2001	807 osob
46. Jaroslav Homolka – skulptury ze dřeva	11. 10. – 18. 11. 2001	80 osob
47. Jan Blahoslav Přerovský, Pod křídly Apteryxe autor Mgr. Petr Fiala z Městského muzea v Moravském Krumlově	29. 11. – 9. 12. 2001	512 osob
48. O perníku - zapůjčena z Etnografického ústavu MZM v Brně	13. 12. 2001 – 10. 2. 2002	243 osob
49. Marcela Chvátalová – fotografie; Jiří Seka – keramika	16. 2. – 17. 3. 2002	607 osob
50. Byliny pro zdraví a krásu - zapůjčena ze Západomoravského muzea v Třebíči	21. 3. – 9. 6. 2002	465 osob
51. Sušické sirkařství - zapůjčena z Muzea Šumavy v Sušici	2. 7. – 29. 9. 2002	581 osob
52. 110 let Muzea v Ivančicích	12. 8. – 31. 10. 2004	795 osob

Muzeum Brněnska

BRNO

70 LET MUZEA
VE ŠLAPANICÍCH

71

Josef Kopecký

*„Budeme shlížeti to, co láska a obětavost darovala
dobrému jménu svého domova.“
(Šlapanický zpravodaj o otevření Muzea ve Šlapanicích)*

Před sedmdesáti lety, v neděli 12. srpna 1934 v deset hodin dopoledne, při třetím sjezdu Rodáků šlapanických bylo za účasti P.T. obecní rady, Místní školní rady a velké účasti obyvatelstva slavnostně otevřeno Vlastivědné museum ve Šlapanicích. Protektorem slavnosti byl dr. Jaroslav Helfert, ředitel Zemského muzea v Brně.¹⁾

Chceme-li ale nahlédnout do historie této instituce hlouběji, musíme se vrátit ještě o mnoho let nazpět. První snahou o vznik šlapanického muzea bylo, jak informoval dobový tisk – Moravská orlice v roce 1889 –, založení Musejního spolku ve Šlapanicích.²⁾ U jeho zrodu stáli, stejně jako tomu bylo u mnoha jiných kulturních a vlasteneckých organizací, učitel Josef Jarolím a kaplan Tomáš Babica. Babica ale odešel následujícího roku do Brna a další osudy Musejního spolku nejsou známy.

Dalším důležitým datem je rok 1893, kdy byl ve Šlapanicích založen Národopisný odbor pro Šlapanice a okolí.³⁾ Jeho jednatelem byl opět učitel Josef Jarolím, předsedou rovněž učitel Josef Svoboda, čestným předsedou starosta Václav Zeman a protektorem děkan Jan Holoubek. Odbor sdružoval asi čtyřicet mužů a žen především z měšťanských rodin, učitelstva, členů Sokola, Kosmáka a Národní jednoty, nechyběli kněží a spolupracovníky našel Národopisný odbor i v selských rodinách. Jeho členy byli také občané z přilehlých obcí. Úkolem odboru bylo shromažďovat materiál pro národopisnou výstavu v Praze, která se konala v roce 1895. Šlapanický odbor uspořádal s ročním předstihem ve dnech 12. – 19. srpna 1894 v místní škole velmi zdařilou výstavku sebraného materiálu z oblasti archeologie, historie a etnografie.⁴⁾ K zhlédnutí byly mimo jiné kroje, výšivky, různé zvláštnosti a kuriozity, selská jizba, nářadí, památky cechovní a obecní privilegia a například i model parního stroje, připomínající průmyslovou tradici obce. Některé z předmětů, kompletní postel se vším všudy s bílým povlečením zdobeným vyšívanými vzory, se uplatnily i o rok později, 15. – 18. srpna 1895, na Národopisné výstavě československé v Praze. Tam se také konala po skončení výstavy, 19. srpna, Moravská slavnost, na které zatančila krojovaná děvčata ze Šlapanic spolu se svými družkami z Troubska a Ořechova obřadní tanec „Královničky“.⁵⁾ Ale zpět do Šlapanic. V oněch srpnových dnech roku 1894 doprovázelo výstavku uspořádanou šlapanickým Národopisným odborem také předvádění lidových zvyků a tanců z nejbližšího okolí: „selská svatba“ v podání Jiříkovických a Tvaroženských, „dožínky“ předvedené chasou z Podolí a Bedřichovic, „honění krále“ chlapců z Ponětovic, Kobylnic a Prace, štedrovečerní koledu předvedli pastýři ze Šlapanic a Podolí a hodové a ostatkové zvyky pak šlapanická chasa.⁶⁾ Tato svého druhu první výstavka se ve Šlapanicích setkala s příznivou odezvou obyvatel a byla velice kladně hodnocena i v dobovém tisku.

S dalším podobným počinem přišli místní národopisci v roce 1911. Toho roku se ve dnech 9. – 18. dubna konala ve Šlapanicích další národopisná výstavka,⁷⁾ kterou

pořádal zdejší odbor Národní jednoty pro jihozápadní Moravu, který působil ve Šlapanicích od roku 1889.⁸⁾ Při svém založení čítal 81 členů a jeho hybnou silou byl, spolu s dalšími pokrokovými muži a ženami, opět učitel Josef Jarolím. Odbor Národní jednoty však od roku 1893 nevyvíjel jakoukoliv činnost, takže o osm let později, v roce 1901, úředně zanikl. Už po dalších šesti letech byl však v roce 1907 znovu založen – a právě do tohoto druhého období šlapanického odboru Národní jednoty spadá zmíněná výstavka uspořádaná v roce 1911. Výstavka se uskutečnila za podpory Moravanky – spolku žen a dívek založeného ve Šlapanicích v roce 1902.⁹⁾ Zde byla vůdčí osobností paní Marie Navrátilová, chof šlapanického lékaře a sestra učitele Jarolíma. Výstavka se konala na stejném místě jako ta v roce 1894, a to v dnes již neexistující budově školy na dnešním Masarykově, tehdy Velkém náměstí. Zhlédnout zde mohli návštěvníci, kterých nebylo málo, početnou sbírku výšivek a krojových součástí, obřadních předmětů, starožitností a mnohé další exponáty. Výtěžek výstavky 1.360 rakouských korun byl rozdělen, podívejme se podrobněji, komu: Českému spolku Komenský ve Vídni 200 K, Matici školské v Místku 100 K, Národní jednotě v Brně 400 K, Matici školské v Brně 500 K, Dětské opatrovně ve Šlapanicích 160 K, jejímž provozovatelem byl právě šlapanický spolek žen a dívek Moravanka.¹⁰⁾ K výstavce bylo vydáno nákladem více jak dvou a půl tisíce výtisků pohlednic s vyobrazením stárků a stárek s „právem“. V archivu etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně jsou mimochodem uloženy dvě fotografie, které zachycují interiér výstavky a tehdejší představitele kulturního života ve Šlapanicích.¹¹⁾

Do dalšího počínu, který už ovšem bezprostředně předcházel vzniku šlapanického muzea, uplynula poté celá dvě desetiletí. Na podzim roku 1931 započal svoji činnost Spolek pro okrašlování a ochranu domoviny. Tento spolek se po mimořádně zdařilé výstavce květin, ovoce, starožitností, fotografií národopisných památek, ručních prací apod., kterou pořádal v roce 1933 v budově měšťanské školy u parku při druhém ročníku Šlapanických slavností, rozhodl, že se rozdělí na čtyři sekce: zahrádkářskou, ovocnářskou, okrašlovací a zalesňovací a – muzejní.¹²⁾ Dlužno ovšem dodat, že spolek pod podobným názvem - Okrašlovací a zalesňovací spolek pro Šlapanice a okolí – byl zapsán ve spolkovém rejstříku okresní politické správy v Brně již 21. ledna 1912 a doklady o jeho činnosti existují do roku 1932.¹³⁾ V tomto spolku byl hlavní osobou jednatel a současně předseda pan Cyril Šindler, šlapanický zahradník. Spolek udržoval především obecní park za školou. My se ale zaměříme na pozdější z obou šlapanických okrašlovacích spolků, zejména pak na jeho muzejní odbor.¹⁴⁾

Ten uspořádal 18. února roku 1934 ve šlapanickém sokolském kině přednášku ředitele národopisného odboru Zemského muzea v Brně dr. Pospíšila a v březnu té-

JEDNÍM Z INICIÁTORŮ ZALOŽENÍ
MUSEJNÍHO SPOLKU
BYL UČITEL JOSEF JAROLÍM (1856-1940)

Potvrzení.

Dne 1894 přijal nížeapsaný sběratel pro národopisnou
výstavku ve Šlapanicích od p v
tyto předměty:

- a)
- b)
- c)
- d)
- e)
- f)
- g)
- h)

.....
sběratel.

Za platnost listku jménem národopisného odboru:

Josef Jarolím v. r.,
jednatel.

Josef Svoboda v. r.,
předseda.

Antonín M. Lang v. r.,
jednatel.

Josef Müller v. r.,
pokladník.

Mourovská ul. Kunštátská v. r. r.

BLANKET – POTVRZENÍ O PŘEVZETÍ EXPONÁTŮ PRO NÁRODOPISNOU VÝSTAVU
KONANOU VE ŠLAPANICÍCH ROKU 1894.

hož roku zaslal všem místním spolkům a korporacím, ale i krajanům žijícím v cizině a význačným šlapanickým rodákům informační leták – výzvu. (Leták se bohužel nedochoval. Pozn. aut.) Přednáška dr. Pospíšila i výzva se setkaly se vstřícnou odezvou.¹⁵⁾ V domě MUDr. Pollacha na Masarykově náměstí čp. 100 (dnes zde sídlí městský úřad) byly pro začátek zdarma poskytnuty tři místnosti v přízemí dvorního traktu. Prvním dárcem byl malíř Alois Kalvoda, který věnoval své dva obrazy a velkou uměleckou vázu.¹⁶⁾ Z dochované stvrzenky, vydané dva dny před otevřením muzea, je zřejmé, že počet všech předmětů, ať už byly věnovány či jen zapůjčeny, přesáhl čtyři stovky – celkem šlo o 427 předmětů. (Stvrzenka, o které je řeč, zní na manžele Karla a Terezii Syrových a týká se věnování olomučanské keramiky, výšivek a perličkového růžence.)

Ve druhém čísle Šlapanického zpravodaje z r. 1934 můžeme číst o otevření muzea v neděli 12. srpna tato slova: „A o 10. hodině radost dostoupí vrcholu, když pyšni jsouce budeme přítomni otvírání jedinečného podniku v celém venkovském okolí – Šlapanického muzea. Budeme shlížeti po otevření to, co láska a obětavost darovala dobrému jménu svého domova. Dary chudých i bohatých různého politického smýšlení budou pyšně vedle sebe hlásati slávu minulosti a našich předků...“¹⁷⁾ Při otevření muzea přistoupilo jedenačtyřicet členů s podílem 100 Kč „jednou provždy“, a ti se stali zakládajícími členy muzea. Kromě tří šlapanických spolků, Okrašlovacího, Našeho Domova a Místní školní rady to byli ještě další zdejší občané: ředitel školy Tomáš Kunštátský, disponent K. Kviatkovský, pí M. Lowaková, MUDr. Procházka, stavitel Ant. Sedlák, zubní technik Miloš Valčák a řezník Petr Vymazal.¹⁸⁾ Ostatní členové byli většinou rodáci žijící trvale mimo Šlapanice. Dlouhý by byl rovněž seznam dárců, kteří

Stárkyně
a stárci
s „Právem“
ve
Šlapanicích.

To jsou zvěky staré které ještě zachovalé

POHLEDNICE VYDANÁ K NÁRODOPISNÉ VÝSTAVĚ VE ŠLAPANICÍCH ROKU 1911

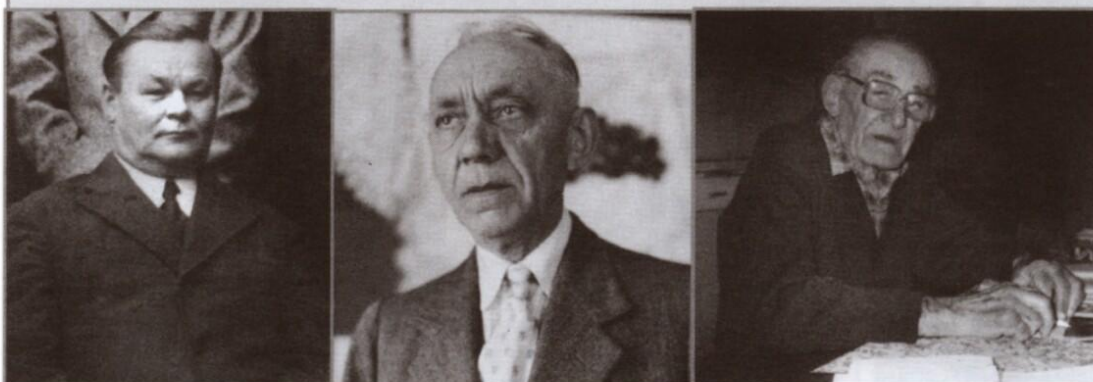
při různých příležitostech posílali peněžní dary na provoz muzea nebo nejrůznější předměty do sbírkového fondu.

V čele muzejního odboru Okrašlovacího spolku stáli jako předseda Rudolf Hrabálek, správce sbírek Jaroslav Kocián a pokladník Alois Hašek. Dalšími členy byli Metoděj Řičánek, Richard Rektořík, Josef Krčma, Rudolf Hrdlička, Julius Müller a Karel Tomášek, spolupracovníky Albín Müller, Jaroslav Dvořáček, Jan Krčma, Marie Lowaková, Aloisie Hrabálková, Marie Zemanová, Antonie Krčmová, Antonie Šponerová, Jarmila Dvořáčková a Cyrila Paulasová. Z výroční zprávy odboru vyplývá, že při otevření muzea bylo vystaveno na 700 předmětů, z toho 280 zapůjčených. Do konce roku se 150 předmětů vrátilo jejich majitelům, a tak muzeum disponovalo od roku 1934 pěti sty padesáti exponáty.¹⁹⁾ Muzejní odbor pořádal i krátkodobé tematické výstavy, například ve dnech 23. prosince 1934 až 4. února 1935 to byla Vánoční výstava starých hraček, kterou jen v poslední den navštívilo 200 lidí.²⁰⁾ V roce 1935 zhotovily šlapanické ženy pro muzeum „Šlapanské právo“²¹⁾ a příští rok pak zalikovalo²²⁾ a dožínkový věnec – to vše pro národopisné oddělení.²³⁾ V průběhu roku 1937 pak věnovala vdova paní Božena Kalvodová muzeu další předměty z pozůstalosti po svém manželu malíři Aloisu Kalvodovi. Ku konci zmíněného roku tak čítaly památky na tohoto největšího šlapanického rodáka 360 předmětů a mimo to byla součástí sbírkového fondu muzea knihovna s 293 svazky a také obsáhlý archiv s korespondencí s více než pěti sty význačnými osobnostmi.²⁴⁾

Začátkem roku 1938 vzrostl počet exponátů na 1403 kusů a se sbírkou nerostů, archeologie a upomínek na I. světovou válku, kterou věnoval muzeu Metoděj Kikrle z Tuřan, se měl počet předmětů dostat k číslu 2000 kusů. V průběhu roku bylo muzeum obohaceno o další dary. Jeden ze zakládajících členů muzea, zlatník a hodinář František Šoupal z Prostějova, věnoval muzeu troje cenné starožitné hodiny a paní Stárková, vdova po zvěrolékaři a amatérském archeologovi Josefu Stárkovi, věnovala

SPOLEK PRO OKRAŠLOVÁNÍ A OCHRANU DOMOVINY ZALOŽENÝ ROKU 1931.
 STOJÍCÍ: DRUHÝ ZLEVA R. HRDLIČKA, ŠESTÝ ZLEVA M. ŘIČÁNEK, DEVÁTÝ ZLEVA J. KOCIÁN.
 SEDÍCÍ: TŘETÍ ZLEVA R. HRABÁLEK, PÁTÝ ZLEVA A. MÜLLER,
 ČLENOVÉ MUSEJNÍHO ODBORU OKRAŠLOVACÍHO SPOLKU.

VLEVO RUDOLF HRABÁLEK (1881-1959), PŘEDSEDA MUSEJNÍHO ODBORU
 OKRAŠLOVACÍHO SPOLKU A POSLÉZE PŘEDSEDA MUZEJNÍ RADY.
 UPROSTŘED TOMÁŠ HOLEŠOVSKÝ (1892-1963), DRUHÝ A POSLEDNÍ ŘEDITEL MUZEJNÍ RADY.
 VPRAVO OTAKAR HORÁČEK (1920), OD ROKU 1948 SPOLUPRACOVNÍK MUZEA,
 POSLEDNÍ JEDNATEL MUZEJNÍ RADY, ČLEN NAŠEHO DOMOVA
 A SPOLUORGANIZÁTOR ŠLAPANICKÝCH SLAVNOSTÍ.

pravěkou keramikou, předměty z nejrůznějších vykopávek, ale také archeologickou, muzejnickou a vlastivědnou literaturu.²⁵⁾

Určitým mezníkem byl pro muzejní odbor Okrašlovacího spolku rok 1939. Pátého února toho roku se odbor přeměnil na samostatný Muzejní spolek pro Šlapanice a okolí. Ke změně došlo na doporučení Svazu muzeí v Československé republice v zájmu právní ochrany a veřejné finanční podpory muzea. Sbírky byly přijaty do majetku obce.²⁶⁾

VPRAVO JAROSLAV KOCIÁN (1905-1990), SPRÁVCE MUZEJNÍCH SBÍREK V LETECH 1934-1962, ČLEN VÝBORU NAŠEHO DOMOVA, ŠÉFREDAKTOR ŠLAPANICKÉHO ZPRAVODAJE.
VLEVO JIŘÍ KNOS (1926), PRVNÍ PROFESIONÁLNÍ PRACOVNÍK ŠLAPANICKÉHO MUZEA.
OD POLOVINY 60. DO POLOVINY 80. LET ŘEDITEL OKRESNÍHO MUZEA BRNO-VENKOV
A HLAVNÍ ORGANIZÁTOR ŠLAPANICKÝCH SLAVNOSTÍ

MUZEJNÍ EXPOZICE Z ROKU 1940

V průběhu třicátých let bylo muzeum otevřeno každou neděli a svátek (mimo zimní měsíce) od 10.00 do 12.00 hodin za poplatek 50 haléřů pro mládež a 1 Kč pro dospělé. Nezaměstnaní a nemajetní měli vstup volný. Průměrný počet návštěvníků se pohyboval mezi tisícem a dvanácti sty osob ročně. Od roku 1939 figurovala v obecním rozpočtu pravidelně položka 1.200 Kč, která byla vyčleněna na nájem místností. Vše ostatní bylo pořizováno z podílu zakládajících členů a z darů příznivců a spolků.

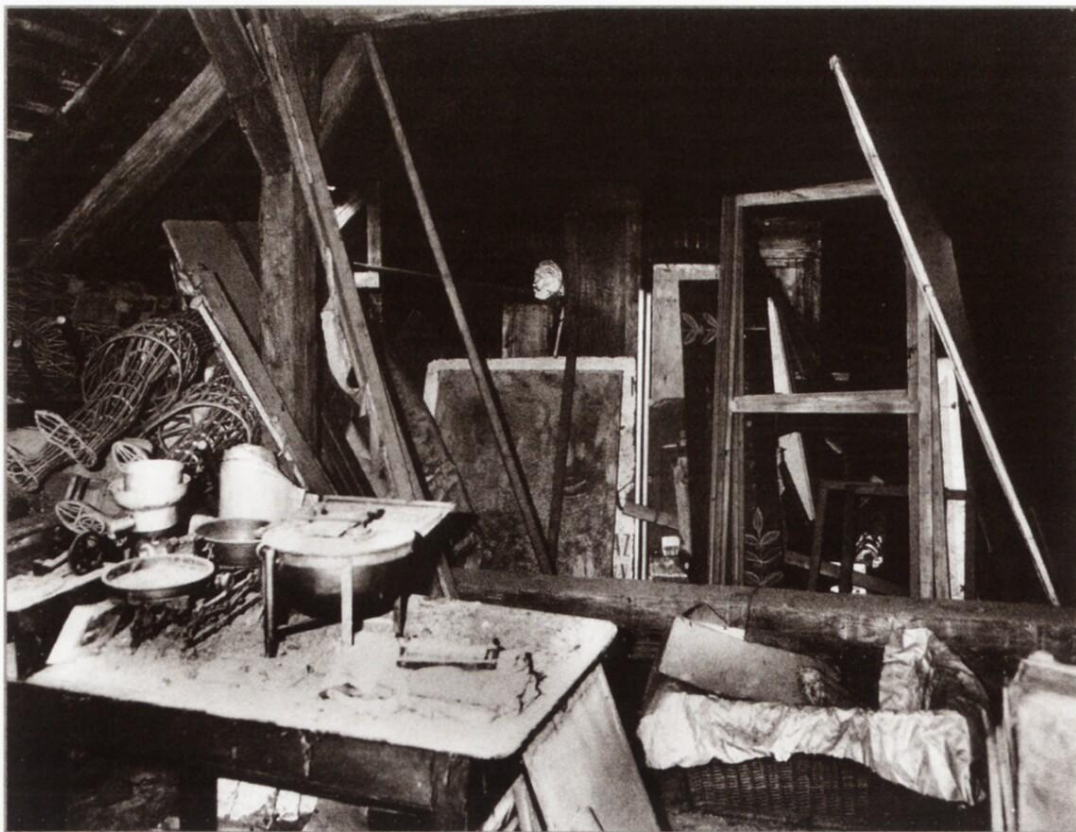
MUZEJNÍ SBÍRKY KONCEM 50. LET
EXPOZICE KALVODOVÝCH SBÍREK V MUZEU KONCEM 50. LET.

Každoroční krátkodobé výstavy se odbyvaly v budově měšťanské školy u parku. Byly to například výstava věnovaná vývoji řemesel, výstava hraček, starožitností, Kalvodova výstava obrazů a starých fotografií o vývoji Šlapanic „Šlapanice jindy a nyní“ a „Z minulosti Šlapanic“²⁷⁾. Na sklonku třicátých let mělo muzeum dvě národopisná oddělení, jedno, v němž byly soustředěny památky na malíře Aloise Kalvodu a jedno cechovní oddělení.²⁸⁾

Začátkem roku 1940 mělo muzeum v domě u Pollachů na Masarykově náměstí č. 100/7 k dispozici pět místností, ale během roku musely být tři z nich uvolněny pro poštovní úřad a i ze zbylých dvou, kde byly exponáty prozatímně uloženy, dostalo výpověď. Po dobu II. světové války byly sbírky uskladněny v bývalém obchodě Karla Velana v Nádražní ulici č. 449 v domě manželů Bílkových. Zde byly zpřístupněny veřejnosti, ovšem pouze po krátkou dobu.²⁹⁾

Koncem září roku 1945 byly sbírky šlapanického muzea převezeny do nového

DEPOZITÁŘ MUZEA V 80. LETECH
GENERÁLNÍ REKONSTRUKCE BUDOVY 1992-95

depozitáře do dvorních místností budovy scholasterie na Masarykově náměstí.³⁰⁾ Ale již roku 1946, při druhých poválečných Šlapanických slavnostech, byly veřejnosti zpřístupněny ve třech místnostech prvního patra dvorního traktu budovy MNV, která přešla do majetku obce po vystěhování a konfiskaci majetku rodiny Pollachových.³¹⁾ V roce 1947 byla uspořádána výstava Práce našich matek, žen a dívek a v reedici byla vydána pohlednice Stárků a stárek z roku 1911. Pokud jde o rozmnožení sbírkového fondu,

NAHOŘE LETECKÝ SNÍMEK 2004 (FOTO JAN KULENÍK)
DOLE VSTUPNÍ HALA MUZEA PO REKONSTRUKCI (FOTO EDUARD MAREŠ)

uvedme, že zlatník a hodinář na odpočinku pan František Šoupal věnoval tehdy muzeu další cenné starožitné hodiny.³²⁾

V roce 1949 byla na náklady MNV opravena památná budova scholasterie čp. 104/18, která rovněž přešla do majetku obce, a následujícího roku se sbírky přestěhovaly do sedmi nově upravených místností v prvním patře, které skýtaly výstavní prostor v rozsahu 205 čtverečních metrů.³³⁾ Zřízena byla muzejní rada o dvanácti čle-

nech a jejím předsedou se stal opět pan Rudolf Hrabálek. Správcem sbírek pak Jaroslav Kocián. Všichni zúčastnění vykonávali veškeré práce pro muzeum dobrovolně, mimo svoji pracovní dobu a bez nároku na jakýkoli honorář.³⁴⁾

Sbírkový fond byl rozdělen do tří oddělení: 1. Mineralogie, 2. Historické oddělení (zahrnovalo listiny a knihy z obecního archivu, cechovní a řemeslnické památky, národopis, tj. kroje a výšivky, nábytek, obrazy, domácí nářadí, keramiku, numismatiku, zbraně a památky archeologické), 3. Speciální oddělení tvořila pamětní síň malíře Mistra Aloise Kalvody. V průběhu padesátých let bývaly pořádány ročně dvě až tři krátkodobé výstavy, jako například Lidová umělecká tvořivost mužů – práce řezbářské a malířské ze Šlapanic a okolí, Staré šlapanické kroje a výšivky, Numismatická výstava, Kaligrafie a typografie apod. Počet sbírkových předmětů se ustálil na 1400 inventárních čísel, roční návštěvnost se pohybovala mezi 700 – 900 lidmi. Tak jako v letech předválečných bývalo muzeum přístupno každou neděli a svátek od deseti do dvanácti, na požádání dle možností kdykoliv. Vstupné činilo 1 Kč pro mládež 2 Kč pro dospělé.

V roce 1956 proběhla další a na dlouhá léta poslední rekonstrukce budovy. Za finanční podpory MNV ve Šlapanicích, okresního a krajského národního výboru byla upravena vstupní hala, dle požadavků památkového úřadu zhotovena nová vrata, železná kovaná branka ke vstupu do patra, budova byla omítnuta a opravena střecha. Téhož roku bylo šlapanické muzeum povýšeno na okresní a přejmenováno Okresní vlastivědné muzeum pro Brno – venkov.³⁵⁾ Po Rudolfu Hrabálkovi se na krátký čas stal předsedou muzejní rady řídící učitel na odpočinku Tomáš Holešovský. Holešovský inklinoval spíše k činnosti Sokola než k muzejní práci. Toho využil Jiří Knos, který se stal v roce 1962 předsedou muzejní rady.

V roce 1965 bylo při nové organizaci muzejní sítě v ČSSR šlapanické muzeum zprofesionalizováno a stalo se pobočkou muzea v Ivančicích. Do jeho vedení byl jmenován právě J. Knos, a tím skončila pro muzeum éra dobrovolných pracovníků. Muzejní rada byla rozpuštěna a budova a sbírky v ní uložené se dostaly do tzv. „socialistické“ péče.³⁶⁾ Expozice byla nově rozdělena do tří částí:

- 1) Historie města – archeologie, řemesla, vznik dělnického hnutí a Komunistické strany Československa, nacistická okupace, osvobození a budování socialismu.
- 2) Národopis – kroje, výšivky, Šlapanické slavnosti, lidový nábytek, dokumentární fotografie.
- 3) Kalvodova síň – památky na nejznámějšího šlapanického rodáka a malíře Aloise Kalvodu.³⁷⁾

V té době spolupracovalo muzeum s kroužkem Náš domov při Osvětové besedě ve Šlapanicích, jehož předsedou se stal také již zmíněný Jiří Knos. Kroužek navázal na bohatou tradici spolku Náš Domov, který byl od roku 1933 hlavním pořadatelem později tradičního sjezdu šlapanických rodáků – Šlapanických slavností. Díky řediteli muzea a předsedovi kroužku v jedné osobě bylo možno v průběhu 60. – 80. let ve škole u parku zhlédnout řadu krátkodobých výstav z tvorby výtvarných umělců, například Aloise Kalvody, Zdeňka Dvořáčka, Pavla Mareše, Aloise Lukáška, Richarda Bruna, Karla Koudelky, F. B. Zvěřiny, Raimunda Ondráčka, Vladimíra Svobody, Josefa Nováka a dalších. Oldřich Jedlička zde vystavoval své šperky, Jiří Seka keramiku, Jan Kalous dřevěné plastiky, Jan Šlancar a Karel Doubek fotografickou tvorbu. Pravidlem byly výstavy k různým výročím – Slovenského národního povstání, osvobození Československa Rudou armádou a podobně.³⁸⁾

Stranou ale jaksi zůstával zájem o muzeum jako instituci a o sbírky v něm uložené. Klesala nejen návštěvnost, ale – přes tzv. angažovanost ve výstavní tematice – také zájem nadřízených orgánů. Profesionální pracovníci muzea se v oné době „budování socialismu“ příliš nevyznamenali, což se mimo jiné projevilo v bohužel svévolném nakládání s odkazem předků, kteří muzeum zakládali a jemuž věnovali cenné sbírkové předměty dokládající historii města a regionu. Podle zjištění dnešních zaměstnanců muzea právě v sedmdesátých a osmdesátých letech nastal nepořádek v evidenci sbírkových předmětů, který měl natolik závažné důsledky, že některé z nich nelze vůbec dohledat. Jako by se po nich slehla zem. Mnohé z těch, které ve sbírkovém fondu zbyly, zase musely být vyřazeny, a tak nenávratně ztraceny, protože jejich dezolátní stav jako důsledek špatného uložení neumožnil je restaurovat. Ani budově nebyla v oněch desetiletích věnována potřebná péče. Tíha budovy základní školy nově postavené ve svahu nad scholasterií, zejména však naprosté zanedbávání údržby historického objektu (vystavěného na mnohem starších základech roku 1613) vedly nakonec k tomu, že pro havarijní stav muselo být muzeum v roce 1987 zcela uzavřeno. Co ze sbírkového fondu nezničil zub času nebo nezodpovědná správa či lidská ruka, bylo tehdy odvezeno do depozitářů v Podhoráckém muzeu v Předklášteří – kam přesídlilo z Ivančic vedení Okresního muzea Brno-venkov – a později k restaurátorům. V roce 1992, již v nových poměrech, zahájilo město Šlapanice nákladnou rekonstrukci a přestavbu památné budovy scholasterie. Po několika letech rekonstrukčních prací bylo v roce 1995 šlapanické muzeum, jako jedna z poboček okresního muzea, opět zpřístupněno veřejnosti.

Poznámky:

- 1) Šlapanský zpravodaj 1934, 2. str. 2, Skutil, J.: Moravská muzea I., str. 155.
- 2) Moravská Orlice, 1888, 97, 1888, 266, 1889, 164, Budín, 1997, 2, str. 6.
- 3) Budín, 1997, 4, str. 6.
- 4) Oběžník Národopisného odboru, 1893, 94, Budín, 1998, 1, str. 3.
- 5) Moravská orlice, 22. 3. 1895, Budín, 1998, str. 3.
- 6) Budín, 1998, 4, str. 5, Večerková, E.: Tradice lidové kultury ve společenském životě malého města. In: Folia Ethnographica, 1986, 20.
- 7) Zápisy ze schůzí výstavního výboru z r. 1911, Šlapanický zpravodaj, 2001, 2, str. 12.
- 8) Oběžník Národní jednoty pro JZ Moravu, 1889 – 1901.
- 9) Budín, 1997, 2, str. 4.
- 10) Pokladní kniha výstavy z r. 1911, Šlapanický zpravodaj, 2001, 2, str. 12.
- 11) Večerková, E. Folia Ethnographica, 1986, str. 20.
- 12) Šlapanický zpravodaj, 1934, 1, str. 2n, Budín, 1998, 5, str. 5.
- 13) Budín, 1998, 5, str. 4.
- 14) Šlapanický zpravodaj, 1934, 1, str. 5.
- 15) Tamtéž.
- 16) Tamtéž.
- 17) Šlapanský zpravodaj, 1934, 2, str. 2.
- 18) Šlapanský zpravodaj, 1936, 3, str. 3.
- 19) Rukopis O. Horáčka (nepublikováno), Šlapanický zpravodaj, 1993, 8, str. 7, 1994, 4, str. 1.
- 20) Šlapanský zpravodaj, 1935, 2, str. 2.
- 21) O ostatcích nosili (a nosí) stárci opentlené právo na způsob dětského draka, v němž byla vetknuta šavle s vyčnívající rukojetí. Právo bylo vyrobeno z hoblovaček, umělých květin a bříňadel. pokud právo viselo v tanečním sále, nesměl tanečník mimo tanec s tanečnicí promluvit. Jinak jej stárci odvedli ke stolu a vyplatili ferulí, tj. dřevěnou plácačkou.
- 22) Zalíkovadlo sloužilo k tomu, aby ve chvíli, když se vracel svatební průvod z kostela, mohlo několik starších žen zahradit – zalíkovat – cestu před svatebním domem. Ženich se musel penězi vyplatit. Peněz užily zalíkovačky

- pro svoje pohoštění. Vlastní zalikovadlo tvoří několik (většinou tři) k sobě sešitých šátků ozdobených umělými květinami.
- 23) Šlapanský zpravodaj, 1936, 1, str. 3, 1936, 4, str. 1.
 - 24) Šlapanský zpravodaj, 1938, 3, str. 1, 1938, 1, str. 2.
 - 25) Šlapanský zpravodaj, 1938, 1, str. 2, 1938, 6, str. 1.
 - 26) Šlapanský zpravodaj, 1939, 1, str. 1.
 - 27) Nepublikovaný rukopis Jaroslava Kociána, Skutil., J.: Moravská muzea I., str. 156.
 - 28) Skutil., J.: Moravská muzea I., str. 157.
 - 29) Šlapanský zpravodaj, 1940, 5, str. 1, 1940, 6, str. 4, 1941, 1, str. 1.
 - 30) Šlapanský zpravodaj, 1945, 3, str. 5.
 - 31) Šlapanské zprávy, 1946, 1, str. 2, 1947, 4, str. 5n. Emilie Pollachová byla dcerou Aloise Tauschinského, na konci 19. století velmi vlivné osobnosti veřejného života ve Šlapanicích. Rodina Pollachových byla německé národnosti, a tak její majetek propadl na základě tzv. Benešových dekretů jako německý konfiskát státu.
 - 32) Šlapanské zprávy, 1947, 5, str. 3.
 - 33) Scholasterie byla statek olomouckého scholastika, tj. kanovníka olomoucké kolegiální kapituly, jenž měl patronaci nad školstvím. Po únoru 1948 docházelo k vyvlastňování církevního majetku státem, a tak i budova scholasterie přešla pod správu tehdejšího místního národního výboru, který rozhodl, že po nutné opravě zde budou uloženy šlapanické muzejní sbírky.
 - 34) Šlapanice 1948 – 1958. Sborník Osvětové besedy, str. 31 – 33.
 - 35) Tamtéž.
 - 36) Šlapanický zpravodaj, 1993, 2, str. 11.
 - 37) Kolektiv autorů: Muzea na Moravě a ve Slezsku, str. 249.
 - 38) Propagační letáky ke Šlapanickým slavnostem z let 1958 - 1989.

Prameny a literatura:

Budín, občasník Vlastivědného kroužku ve Šlapanicích, Šlapanice 1997 - 2002
 Kolektiv autorů, Muzea na Moravě a ve Slezsku, Profil Ostrava 1988
 Osvětová beseda, Šlapanice 1948 – 1958
 Ruch Šlapanicka, příspěvky z let 1987 – 1989 (O. Horáček, M. Kebrle, V. Ustohal)
 Skutil, Josef, Moravská muzea I., Brno 1941
 Šlapanický / Šlapanský zpravodaj 1934 – 1941, příspěvky J. Duchoně, J. Kociána
 Šlapanské zprávy / Šlapanický zpravodaj 1945 – 1948, příspěvky J. Kociána
 Šlapanický zpravodaj 1990 – 2004, příspěvky O. Horáčka, M. Kebrleho, J. Kopeckého, V. Ustohala
 Večerková, Eva, Tradice lidové kultury ve společenském životě malého města, Folia ethnographica, 20, 1986

Josef Kopecký

ze Šlapanic je dlouholetý spolupracovník zdejšího muzea a znalec regionální historie, k níž disponuje řadou dokladů.

VÝSTAVNÍ ČINNOST MUZEA VE ŠLAPANICÍCH V LETECH 1995 – 2004

Jaromír Hanák

Když bylo v roce 1995 šlapanické muzeum po rekonstrukci budovy scholasterie opět zpřístupněno veřejnosti, nastala doba nápravy chaosu a mezer v evidenci a záchrany toho, co se ze sbírkového fondu ještě dalo zachránit. Většina předmětů, jež byly dočasně uskladněny v Předklášteří a jejichž stav to umožňoval, byla postupně uložena v nepříliš rozsáhlých prostorách scholasterie, další pak později v pronajatých místnostech šlapanické Orlovny. V roce 2002 získalo Muzeum ve Šlapanicích bezúplatným převodem od Okresního úřadu Brno - venkov budovu někdejšího agitačního střediska na Brněnské ulici; ta byla rekonstruována a upravena jako depozitář, jehož vybavení si ovšem ještě vyžádá čas, úsilí a finanční prostředky, kterých se Muzeu Brněnska příliš mnoho nedostává.

Od roku 1989 stojí v čele Muzea Brněnska (resp. Okresního muzea Brno – venkov) Mgr. Antonín Reček, který také dovedl, spolu s vedením Městského úřadu ve Šlapanicích, do zdárného konce rekonstrukci budovy scholasterie. Vedoucím Muzea ve Šlapanicích je od roku 1996 autor tohoto příspěvku, v odborné činnosti se ve funkci historika - kurátora Muzea ve Šlapanicích vystřídal v posledních letech několik mladých žen a mužů – Mgr. Pavlína Zoubková a Mgr. Martina Krajíčková (po dobu její nynější mateřské dovolené ji zastupuje Mgr. Milan Koudelka), Bc. Josef Večeřa (který dnes působí jako vedoucí Památníku Mohyla míru), archeoložka Mgr. Klára Sovová a po určitý čas Mgr. Petra Wiesnerová-Drobílková; jako platný člen kolektivu působí v muzeu na částečný úvazek i studentka muzeologie na filozofické fakultě brněnské Masarykovy univerzity Lucie Mandáková.

Krátce po znovuotevření muzea instalovali jeho pracovníci v prvním patře stálou, i když nevelkou expozici Pohledy do národopisných sbírek, která představuje nejzajímavější doklady lidového umění a kultury minulých generací z oblasti na východ od Brna. Od roku 1995 připravili ve výstavních prostorách přízemí a prvního patra scholasterie řadu historickovlastivědných i výtvarných výstav. Připomeňme si z uplynulého desetiletí aspoň některé z nich. I tak je jich pěkná řádka:

Už v prvním roce, kdy bylo šlapanické muzeum po rekonstrukci znovu otevřeno, proběhlo ve výstavní síni několik výtvarných výstav. Bylo zřejmé, že jednou z prvních výstav bude ve Šlapanicích výstava z tvorby zdejšího rodáka Mistra Aloise Kalvody. Výstava byla věnována tvorbě Kalvodovi nejbližší – jeho krajinám. První výstavní sezonu uzavřely v předvečer výročí slavkovské bitvy kresby a grafiky s tematikou vojenské historie pražského výtvarníka a ilustrátora Svět Karla Tomana.

Na kolektivní výstavu obrazů, keramiky a drobného užitého umění Sdružení výtvarníků moravskoslezského regionu, která se uskutečnila na počátku druhého roku nové existence Muzea ve Šlapanicích, navázaly v témže roce 1996 další čtyři výtvarné výstavy, a to výstava příležitostné grafiky a grafiky s církevní tematikou Zdirada Čecha, *Transfigurace II* - výstava kreseb, maleb, plastik a objektů žáků ZUŠ na Vídeňské 58 v Brně, které umělecky vedl pan Miloš Kříž ze Šlapanic, do svého rodiště se v roce 1996 vrátil představit svou nejnovější tvorbu – komorní plastiku i sochař Stanislav

V ROCE 1997 BYLA V MUZEU VE ŠLAPANICÍCH OTEVŘENA STÁLÁ NÁRODOPISNÁ EXPOZICE PŘÍBLIŽUJÍCÍ NEJZAJÍMAVĚJŠÍ DOKLADY HMOTNÉ KULTURY MINULÝCH GENERACÍ Z OBLASTI NA VÝCHOD OD BRNA (FOTO J. HANÁK).

Hanzl. Na podzim roku 1996 vystavoval ve Šlapanicích pod názvem *Vteřina ohlédnutí* své knižní ilustrace a rekonstrukce známý ilustrátor knih populárně naučné literatury a literatury faktu Pavel Dvorský. Historickovlastivědná témata zastupovaly v roce 1996 národopisná zvykoslovná výstava *Svátky jara* a v závěru roku výstava *Šlapanice a okolí na historických pohlednicích*, připravená ze sbírek Josefa Kopeckého.

Výstavní rok 1997 zahájila výstava *Antarktida - kontinent věčného ledu v expedicích 60. a 90. let* a krátce poté zaplnila výstavní síň výstava pohlednic *Od praotce Čecha k Václavu Havlovi aneb Dějiny národa českého na pohlednicích*. Výtvarný žánr zastupovalo v onom roce několik po sobě jdoucích výstav. Šlo o výstavu *Obrazy Miloše Kříže*, o výstavu z tvorby Alfonse Muchy nazvanou *Alfons Mucha na pouti světem*, výstavu obrazů jiříkovického rodáka Vladimíra Svobody a výstavu soch nevidomé sochařky ze Šlapanic Boženy Vavrekové. (Poznámka na okraj: Posledně jmenovaná výstava byla, pokud jde o počet návštěvníků, vůbec nejvíce navštívenou výtvarnou výstavou desetiletí...) Vyvrcholením výstavní aktivity muzea byla v roce 1997 výstava *Žurán a doba stěhování národů*. Byla věnována archeologickým výzkumům a nálezům akademika Josefa Poulika na známém návrší a stala se jednou z nejvýraznějších archeologických výstav muzea.

Archeologické nálezy tvořily také jádro výstavy *Zbraně v pravěku a v raném středověku* v následujícím roce 1998. Výstava zahrnovala převážně předměty nalezené při archeologických výzkumech na Moravě a byla zaměřena především na školní mládež stejně jako další výstava sezony *Škola za starých časů*, na kterou tematicky navázala výstava věnovaná stoletému výročí vzniku odborného školství ve Šlapanicích. Z výtvarných výstav sezony 1998 stojí za to připomenout *Korouhve - Křížovou cestu* Karla Rechlíka z Tuřan, která se do šlapanického muzea přestěhovala (aniž, žel, vzbudila

VELKÉ POZORNOSTI NÁVŠTĚVNÍKŮ SE TĚŠILA VÝSTAVA,
KTEROU MUZEUM VE ŠLAPANICÍCH POŘÁDALO V ROCE 2001
SPOLU SE SDRUŽENÍM KELTOI POD NÁZVEM „NA NÁVŠTĚVĚ U KELTŮ“ (FOTO J. HANÁK).
VÝSTAVA „Z ŘÍŠE HRAČEK“, PŘIPRAVENÁ VE SPOLUPRÁCI SE SBĚRATELKOU
M. KOLLÁROVOU, PROBĚHLA V PŘEDVÁNOČNÍM A VÁNOČNÍM OBDOBÍ 2003
(FOTO J. HANÁK).

NAHOŘE ZÁBĚRY Z VÝSTAV „ROSTLINY V HUDBĚ“ (2004, VLEVO)

A „RYTÍŘI NEBES“ (2003, VPRAVO, FOTO J. HANÁK)

TRADIČNÍ SOUČÁSTÍ MNOHA VÝSTAV JE JIŽ PO NĚKOLIK LET V MUZEU VE ŠLAPANICÍCH DĚTSKÁ DÍLNA.
NA SNÍMKU PŘI PŘÍLEŽITOSTI VÝSTAVY „ŘEMESLO MÁ ZLATÉ DNO“ V ROCE 2002 (FOTO J. HANÁK).

V OBDOBÍ VZPOMÍNKOVÝCH AKCÍ K VÝROČÍ BITVY U SLAVKOVA V ROCE 2003 HOSTILO MUZEUM VE ŠLAPANICÍCH VÝSTAVU „BORODINSKÉ BOJIŠTĚ. JEHO MINULOST A PŘÍTOMNOST“, PŘIPRAVENOU VE SPOLUPRÁCI SE STÁTNÍM VOJENSKOHISTORICKÝM MUZEEM V BORODINU. VÝSTAVU ZAHÁJIL ZÁSTUPCE ŘEDITELKY BORODINSKÉHO MUZEA A. GORBUNOV, NA SNÍMKU S ŘEDITELM MUZEA BRNĚNSKA MGR. A. REČKEM (FOTO J. HANÁK).

dila větší zájem, tak jako ostatně většina ostatních výtvarných výstav) z katedrály sv. Štěpána ve Vídni (sic!), také ale letní výstavy *Obrazy Antonína Vojtky*, výtvarníka, který se ve své tvorbě zaměřuje na krajinu jižní Moravy, a *Příbuzní a blízcí*, která představila tvorbu začínajícího nadějněho autora z Újezda u Brna, studenta brněnské ŠUŘ Jana Klimeše. Závěr výstavní sezony byl po třech letech věnován zčásti opět tematice vojenské historie. Na tu se totiž ve své tvorbě soustřeďoval a soustřeďuje brněnský rodák – ilustrátor, kreslíř, grafik a medailér Karel Zeman. Menší výstavou, uspořádanou při příležitosti křtu biografie Aloise Kalvody od Oldřicha Klobase, byla opět připomenuta tvorba tohoto významného šlapanického rodáka.

Po roce bohatém na výtvarné výstavy byl následující rok 1999 zaměřen více na historickovlastivědnou oblast. Sezónu zahájila jarní výstava *Cestou préríjních indiánů*, která byla v novodobé historii šlapanického muzea jednou z nejvíce navštívených výstav. Tuto výstavu vystřídala výstava hudebních nástrojů ze sbírek několika českých a moravských muzeí *Svět tónů* a v létě 1999 výstava přírůstků a restaurovaných předmětů Muzea ve Šlapanicích nazvaná *Z muzejního depozitáře*. Na podzim uspořádalo Muzeum ve Šlapanicích ve spolupráci s ústavu archeologické péče v Brně a Olomouci a s Masarykovou univerzitou v Brně výstavu *Lidské oběti na oltářích bohů aneb náboženské rituály v době bronzové*. Závěr roku patřil ve výstavních prostorách loutkám šlapanického Sokola a vánoční výstavě *Dřevořezby a betlémy valašských řezbářů*. Výtvarný žánr zastupovaly v roce 1999 výstava z výtvarné tvorby studentů šlapanického gymnázia, konkrétně módních návrhů, kterou také zahájila úspěšná módní přehlídka v podání autorek návrhů. Téma bitvy u Slavkova prezentovala v zimním období předcházejícím 195. výročí v nadcházejícím roce zajímavá výstava *Napoleon v karikatuře*.

Rok 2000 přinesl hned několik mimořádně zajímavých výstavních akcí. Doslova

SEDMDESÁTÉMU VÝROČÍ ZALOŽENÍ ŠLAPANICKÉHO MUZEA BYLA V LÉTĚ 2004 VĚNOVÁNA VÝSTAVA INSTALOVANÁ VE VÝSTAVNÍCH PROSTORÁCH V PŘÍZEMÍ (FOTO J. HANÁK).

v předvečer lednových brněnských výstav Go a Regiontour byla otevřena rozsáhlá výstava věnovaná počátkům organizované turistiky, která nesla název *Vzhůru na cesty!* Muzeum ve Šlapanicích ji uspořádalo ve spolupráci s Moravskou galerií a Technickým muzeem v Brně. Výsledkem další spolupráce, tentokrát s Múzeem obchodu v Bratislavě byla v tom roce výstava nazvaná *Kupecký krám*.

Výstavní sezonu završily výstavy *České rodinné divadlo* z Muzea loutkářských kultur v Chrudimi a *Lahve nejen od piva* ze soukromé sbírky. Závěr roku milénia byl ve znamení uctění života a díla významné osobnosti, počátky jehož jejíž vědecké dráhy byly spojeny se zdejším krajem. Ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR a s Ústavem archeologické památkové péče v Brně byla totiž v Muzeu ve Šlapanicích instalována výstava k nedožitým devadesátinám akademika prof. Josefa Poulíka. K 125. výročí narození Aloise Kalvody vystavilo Muzeum ve Šlapanicích, už potřetí za krátkou dobu své novodobé historie, výběr z jeho obrazů.

V jarním období roku 2001 mohli návštěvníci muzea zhlédnout výstavu na specifické téma pod názvem *Velké prádlo aneb Jak praly naše babičky*, krátce po začátku nového školního roku pak mimořádně úspěšnou, atraktivní výstavu, tentokrát pořádanou ve spolupráci se sdružením Keltoi *Na návštěvě u Keltů*. V tomtéž roce byly výtvarné výstavy v Muzeu ve Šlapanicích, poprvé ve znamení fotografických výstav. Nejdříve tu byly vystaveny *Fotografie Jiřího Hanáka a Martina Kozlovského*, později cyklus *Cesta ke svobodě* známého českého fotografa Jindřicha Štreita. Své vděčné návštěvníky, jichž přitom nebylo málo, si našla v témže roce výstava obrazů brněnského výtvarní-

ka Miloslava Sonnyho Halase. K předvánoční a vánoční atmosféře přispěly v závěru roku 2001 *Obrázky na skle* Alexe a Zuzany Kadlecových a *Keramika pro radost* Zuzany Saidové.

Od března do června roku 2002 přicházeli návštěvníci do šlapanického muzea, aby si zde prohlédli výstavu *Sušické sirkařství*, zapůjčenou z Muzea Šumavy v Sušici, a ve stejné době a během letní sezony pak dvě výstavy především z vlastních sbírek Muzea ve Šlapanicích a Muzea Brněnska. Šlo o výstavu *Pravěk Šlapanicka* a o výstavu restaurovaných předmětů ze sbírek Okresního muzea Brno - venkov nazvanou *Příběhy věcí*, která potěšila nejen každého návštěvníka, který dovede ocenit výsledky a prezentaci práce muzejníků, konzervátorů a restaurátorů, ale i oko a srdce muzejníků samotných. K sedmdesátému výročí prvních Šlapanických slavností uspořádalo muzeum výstavu plakátů z historie Šlapanických slavností. Poprvé vystavovali v roce 2002 ve šlapanickém muzeu kolektivně své výtvarné návrhy a výrobky mladí řemeslníci. Jejich výstava nesla název *Řemeslo má zlaté dno* a prezentovala, co se naučili v brněnské SOU tradičních řemesel. Netradiční převážně abstraktní tvorbu představila na začátku roku 2002 pod názvem *S ohněm, k zemi, ve vzduchu* výstava tří mladých výtvarníků - J. Šindelové, J. Vičara a J. Šiguta. Tradiční lidovou výtvarnou tvorbu našich předků představovala v závěru roku 2002 výstava betlémů Vlastivědného muzea v Zábřehu na Moravě *Slyšte, slyšte, pastuškové*.

Jarní sezona následujícího roku 2003 byla ve znamení výstavy *Hospodyňka pořádá o dvanácté oběd má* o tom, jak vařily naše babičky (zčásti s využitím sbírkového fondu zapůjčeného z Muzea v Hradci nad Moravicí), na počátku léta byla otevřena výstava *Rytíři nebes* – výstava o osudech československých letců v Anglii za II. světové války, zejména pak o osudech šlapanického rodáka letce a navigátora Antonína Macenauera. Podzimní výstava *Z historie práva útrpného* byla uspořádána ve spolupráci s Masarykovým muzeem v Hodoníně a hned po jejím skončení hostilo šlapanické muzeum první výstavu ze zahraničí. Výsledkem čilých kontaktů se Státním vojenskohistorickým muzeem v Borodinu v Ruské federaci byla v období vzpomínkových akcí k výročí bitvy u Slavkova uspořádaná a mimořádně hojně navštívená výstava *Borodinské bojiště. Jeho minulost a přítomnost*. Vyvrcholením výtvarných výstav roku 2003 byla letní výstava z díla jiríkovičského rodáka, kreslíře, grafika a malíře a také nestora našich restaurátorů Raimunda Ondráčka. Sezónu uzavřela výstava ze soukromé sbírky nazvaná *V říši hraček*.

Letošní rok 2004 byl do značné míry poznamenán personálními problémy, zejména nepřítomností několika pracovníků z důvodu dlouhodobé nemoci či mateřské dovolené, vedoucí muzea byla nadto po celý rok zcela vytížen přípravou nové stálé expozice na Mohyle míru k 200. výročí bitvy u Slavkova. Přesto se podařilo připravit několik zajímavých výstav. Na počátku roku to byla výstava obrazů Ivana Krajčíka a Ladislava Daňka a v jarních měsících výstava *Rostliny v hudbě* zapůjčená z Ostravského muzea. Výstava k letošnímu 70. výročí založení muzea byla z naznačených důvodů uspořádána oproti původním představám ve skromnějším pojetí a omezeném rozsahu. I tak však snad splnila svůj účel vlastně první rekapitulační výstavy v dějinách muzea.

PhDr. Jaromír Hanák

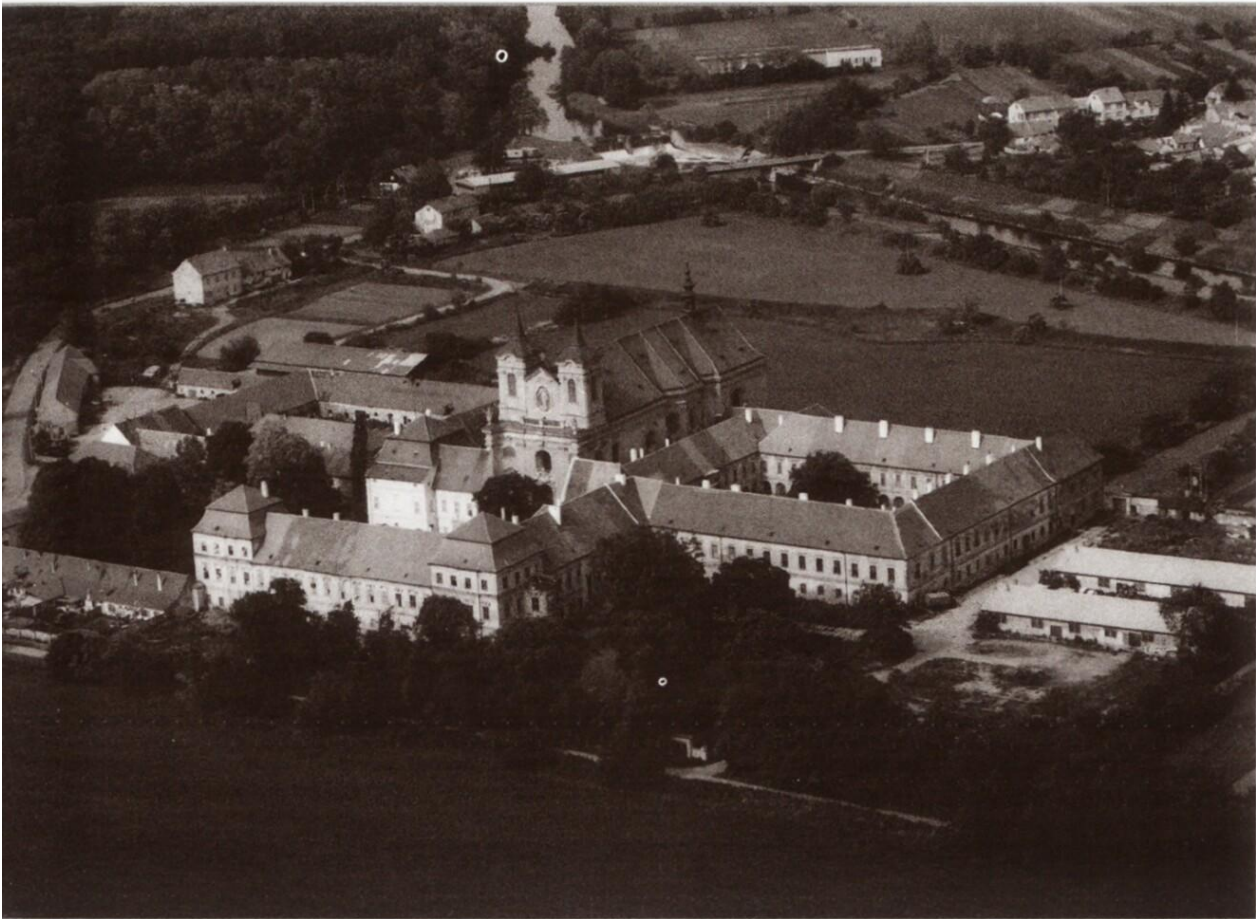
je zástupcem ředitele Muzea Brněnska pro odbornou činnost a vedoucím Muzea ve Šlapanicích.

SÍLA IDEJE ANEB PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ

Vojen Drlík

Obecně jistě není naše víra v moc idejí (natož ideálů) příliš silná, každodennost nás přesvědčuje spíše o opaku, přesto často nepozorovány občas vítězí a prosazují se myšlenky historicky relativně staré, zrozené v časech, s nimiž máme (nebo chceme mít) jen málo co společného. Stává se, že představy a touhy dědů realizují vnukové, aniž by důsledně zkoumali jejich novou aktuálnost nebo jejich potřebnost za jiných okolností a v novém sociokulturním prostředí. Řada vzrušeně vedených diskusí právě v poslední době je toho důkazem, včetně toho, že se případná diskuse jen málokdy dokáže odpoutat od minulých argumentů a „přeskočit“ k argumentům vyplývajícím z očekávaného budoucího stavu.¹⁾ I projekt založení Památníku moravského písemnictví má relativně dlouhou historii, jejíž kořeny sahají až do osmdesátých let 20. století, tedy do doby bezesporu ve srovnání s dnešní značně odlišné. Sama myšlenka památníku písemnictví je svým způsobem rozporuplná. Dokážeme si jistě velmi dobře představit památník nějaké významné historické události nebo velkolepých činů nebo obětí – v našem okruhu jsou dobrými příklady památník oráčského výkonu Josefa II. nebo jistě myšlenkově mnohem hlubší památník slavkovské bitvy. Písemnictví se jakoby takové historické adoraci vzpírá – je paměť samo o sobě, vydávat svědectví a být tedy dokumentem a dokladem sama sebe patří k jedné z jeho základních funkcí. Důvody pro existenci památníku musí proto ležet jinde a jsou podle mého názoru ve významu, který je slovesnosti, ale především krásné literatuře a psanému slovu v té které společnosti přikládán. A právě specifický vývoj české společnosti, v mnoha případech literárními projevy substituující aktivní a svěbytnou politickou praxi je pravděpodobně důvodem, proč cítíme, patrně oprávněně, význam písemnictví pro fungování společnosti tak intenzivně, nemluvě o již zmíněných substitučních rolích, jež se lidem vládnoucím perem v české společnosti až donedávna nezřídka podsouvaly (a není jisté, že se tak nemůže stát i v budoucnosti). Zkrátka mimořádné postavení písemného zápisu a vyjadřování v české společnosti stojí asi za ideou památníku písemnictví jako takovou, ať již konkrétními podněty pro vznik dosud existujících (nebo již zase zaniklých) památníků byly jakékoli.

Druhou skeptickou otázkou je potřeba památníku na Moravě či dokonce moravského památníku, a to vedle Památníku národního písemnictví v Praze, instituce spravované dokonce ministerstvem kultury, tedy postavené na roveň takovým tradičním a olbřímím kulturním institucím jako je Národní galerie, Národní divadlo či Národní muzeum (dodejme po pravdě, že sem patří i Moravské zemské muzeum, Moravská galerie, Moravská zemská knihovna ad.). Skeptikové se neubrání otázce, zda-li zřízení „moravské“ instituce tohoto typu není projevem moravského separatismu, případně se přímo zeptají, co to moravská literatura je. Kupodivu tento problém lze odstranit z cesty velmi jednoduše, důrazem na písemnictví na Moravě, tedy vymezením předmětu zájmu topograficky, nikoli, jak tomu bylo zvykem, jazykově. V tomto směru jakoby poslouží osvícenský zemský patriotismus, reflektující to, co je pro moravské dění jedinečné anebo zvláště významné.

RAJHRADSKÝ KLÁŠTER - LETECKÝ SNÍMEK (FOTO ARCHIV KLÁŠTERA)

Třetí otázkou je definování pojmu moravský a stanovení pomyslných hranic zájmu především s ohledem na slezskou oblast, jež obdobnou tematiku již zpracovává a prezentuje v podobné instituci a i obsahově a výrazově má svá nepopíratelná specifika.

Výsledkem těchto úvah se stalo nakonec zadání úkolu jako vytvoření Památníku písemnictví na Moravě, což bude z hlediska budoucích perspektiv mít i své praktické dopady, neboť celého projektu, který zrál od osmdesátých let jako dílo tandemu J. Hájek – J. Kubíček v institucionálním zaštitění Moravským zemským muzeem a Moravskou zemskou knihovnou, se ujal nově vytvořený Jihomoravský kraj prostřednictvím instituce, kterou bezprostředně řídí, tj. Muzea Brněnska. Záběr budoucího Památníku písemnictví ovšem překračuje dosavadní zaměření v práci Muzea a musí mít nadkrajové ambice. Jejich prosazení nebude patrně vždy zcela jednoduché a lze si představit, že se neobejde bez citlivé diplomacie podpořené zájmem návštěvníků a badatelů. Svým usnesením Rada Jihomoravského kraje (ze dne 29. 1. 2004) učinila krok nadkrajový, chce se říci „zemský“, a tím pro pověřenou provádějící organizaci (Muzeum Brněnska) nesmírně zavazující.

Není pochyby o tom, že ve prospěch takového rozhodnutí svědčilo několik důležitých praktických aspektů – nebyla to jen snaha „zviditelnit“ písemné výkony, k nimž v průběhu staletí na Moravě došlo, byť tento moment je třeba chápat jako ideový základ nové instituce a jejího provozu. Polické a majetkové změny posledního desetiletí otevřely nové možnosti a urychlily mnohé z toho, co už léta zrálo. V našem případě to byla záchrana areálu Rajhradského kláštera a situace tzv. rajhradské knihovny, největší klášterní knihovny na Moravě. Zatímco stavební substance areálu rajhradského kláštera se lety dostala do žalostného stavu, vzácná rajhradská knihovna díky uložení

v brněnské Univerzitní, posléze Moravské zemské knihovně v Brně byla v dokonalé odborné správě.

Obnovení činnosti řádu v prostorách kláštera a restituce situaci změnily. Atraktivní barokní soubor santiniovských staveb vyvolal částečným zpřístupněním zájem širší veřejnosti a vrácení knihovny původnímu majiteli zvýšilo tlak na dokončení obnovy původních knihovních místností.

Rozhodnutí zřídít Památník písemnictví šlo ruku v ruce s reinstalací historické knihovny, která byla na slavnostním aktu 9. září 2004 oficiálně vrácena řádu v původních, nově rekonstruovaných prostorách a s restaurovaným mobiliářem. Tím byla splněna jedna část zadání. Vlastní vybudování Památníku, jehož bude knihovna nejvýznamnějším exponátem, bude následovat v několika krocích a vzato do důsledků bude vždy příběhem s otevřeným koncem. Politické zadání, jak vyplynulo z usnesení Rady Jihomoravského kraje, ovšem stanovilo přesně časové hranice: základní expozice Památníku má být otevřena ke konci června příštího roku, přičemž potřebné stavební práce by měly být dokončeny k 31. prosinci roku 2004. V mezidobí je třeba dořešit majetkoprávní vztahy mezi majitelem knihovny a Muzeem Brněnska, jež by v budoucnu mělo knihovnu odborně spravovat.

Stanovený časový plán představuje z hlediska koncepce a realizace požadavky na hranici možného. Starší koncepce i téměř dvě desetiletí starý scénář expozice jsou sice pro výchozí úvahy dobrou pomůckou, nemohou však být použity beze zbytku nejen vzhledem k nové úrovni vědeckého poznání, ale i z ryze praktických důvodů, jako je dispozice určených prostor a v neposlední řadě požadavky moderní výstavní praxe a zásady pro vystavování originálů (především z hlediska jejich světelné expozice). Navíc je třeba při koncipování Památníku důsledně zohledňovat rámec, v němž bude návštěvnicky (a částečně i badatelsky) vnímán, tedy jeho umístění v areálu monumentální stavební památky s výraznými aspekty náboženského ražení.

Koncipování Památníku se proto ubíralo dvěma cestami:

1. jako budoucí služba veřejnosti
2. jako muzeologický a odborný literárněvědný úkol

Předběžné úvahy ukázaly nutnost vypracovat systémovou analýzu rozličných funkcí Památníku a s ním spojených dalších služeb, a to bez ohledu na to, kdo tyto služby nabízí nebo provozuje. Pokusili jsme se analyzovat záměr z hlediska budoucího návštěvníka, tedy obecné veřejnosti a z tohoto zorného úhlu rozpracovat jednotlivé okruhy činností a služeb, které ve svém celku vytvoří úhrnnou síť nabídky, jejíž součástí bude i Památník písemnictví na Moravě. Takto koncipovaná analýza zahrnuje i subjekty, jež stojí vně Muzea Brněnska. S její pomocí se však podařilo doložit potřebu spolupráce různých právnických osob na různém stupni účasti na celém projektu a poměrně přesně ukázat prioritu úkolů bez ohledu na původní politické zadání. Použití stejného úhlu pohledu, který můžeme vyjádřit sloganem služba veřejnosti, dokonce projasnilo i jednotlivé funkce Památníku.

Ukázalo se, že nadlouho bude základním exponátem obnovená benediktinská knihovna, že však její návštěvnícké zpřístupnění se nemůže omezit na rovinu pouhé návštěvy atraktivního, přece však ve své podstatě skladištního prostoru. Knihovnu je třeba zpřístupnit návštěvníkovi zevnitř. Zprovoznit ji jako každou jinou knihovnu – v konkrétní podobě jednotlivých svazků. Že se tak nebude dít formou přímého kontaktu s jednotlivými knihami, je nabíledni, jako „knihovník“ poslouží digitální zpraco-

HISTORICKÁ KNIHOVNA (FOTO ANTONÍN REČEK)

vání. Nejen že interesovanému návštěvníkovi knihu „přinese“ na monitor, ale umožní mu, aby si v ní zalistoval a dostal o ní základní informace.

O vstup do Památníku se postará střednědobá expozice, bezpochyby nejtěžší úkol, který je třeba splnit ve skutečně rekordním čase. Sám záměr vystavovat literaturu (písemnictví), jejíž základní hmotou jsou pouhé dvojrozměrné znaky, je téměř něco jako *contradictio in adjecto*. Tento problém je však druhořadý. Nejprve je třeba rozhodnout (ani ne zjistit!), co označíme za písemnictví na Moravě a především – úhelný problém

– co z celé historie písemnictví na danou plochu, lépe řečeno do daného prostoru umístíme.

Původní koncepce z osmdesátých let předpokládala celkem rovnoměrné pokrytí literární historie formou něčeho, co bychom mohli nazvat encyklopedické heslo Literatura na Moravě. Mezitím pohled na literární moravské dění zvětšil záběr a zadání představit písemnictví několikanásobně posunulo hranice obecného předmětu zájmu. Písemnictví zahrnuje písemné projevy v mnoha případech zcela ztracené za obzorem zájemců o tzv. krásnou literaturu. To platí kupř. o právnické literatuře, ale také o matematice, fyzice, chemii nebo biologii a botanice, zkrátka o písemných projevech spojených s pěstováním tzv. exaktních věd, ale i úředních vyhláškách nebo veřejných projevech, ani nemluvě o žurnalistice. Už jen zahrnutím dalších slovesných projevů téma exploduje, k tomu přistupuje i nový stav vědeckého poznání a v úvodu naznačený princip tzv. zemského vlastenectví, jehož aplikace rozšiřuje naše vidění o jinojazyčné prostory. Jinak: máme-li mluvit o písemnictví na Moravě, nemůžeme se dnes vyhnout nemalé produkci v jazyce německém, která šla v ruku v ruce s produkcí českou a v mnoha směrech ji jistě plodně ovlivňovala. V menší míře, ale v určitých časových obdobích výrazně to platí o písemných projevech v hebrejštině, jak je kupř. produkovala velká střediska židovské kultury v Mikulově a v Boskovicích (a další zkoumání jistě ukáže, že tím se daná tematika zdaleka nevyčerpává.)

Otázka výběru a akcentů se současně stala otázkou kalkulatelných a obhajitelných ztrát. Naštěstí se podařilo, zatím neformálně, získat pro odbornou spolupráci ve formě konzultací a oponentur řadu významných oborníků z oboru a doufáme, že jejich řady se ještě rozrostou. Členství v tzv. expertní radě zatím přijali doc. J. Kubíček, prof. M. Suchomel, prof. D. Uhlíř, dr. T. Kubíček, dr. O. Šuleř, tedy osobnosti jednak s potřebnou vědeckou reputací na poli literatury, jednak se znalostmi knihovnictví a muzeologie a dokonce s úspěšnou literární praxí.

Charakter výstavní nabídky je jednoznačně dán: základním hmotným exponátem je celá klášterní knihovna, jejíž význam je třeba návštěvníkovi dokonale osvětlit a atraktivně přiblížit. Povšechnou orientaci po moravském písemnictví podá stálá expozice, zdůrazňující jedinečné výkony a obracející se na domácího i zahraničního návštěvníka bez rozdílu. Klášterní knihovna je svým charakterem historickým exponátem. Expozice musí ukazovat kontexty, svým sdělením navazovat na všeobecné znalosti a zkušenosti běžného návštěvníka přinejmenším ze střední Evropy a interesovaného světového turistu. Především k domácímu publiku se budou obracet výstavy temporární. Předpokládáme dvě výstavy tohoto typu ročně, z důrazem na moderní literaturu – tedy literaturu dvacátého století a současnosti. Zpracovaný výstavní plán (do r. 2010) obsáhne známé osobnosti i některá témata méně známá, ale atraktivní a s přesahy do okrajových oblastí blízkých řemeslu nebo výtvarnému umění. Není přitom nijak vyloučena spolupráce s dalšími institucemi i ve formě přejatých výstav nebo spolupráce na společných projektech. V tomto směru jsou možnosti značně široké. Myslitelná je i přeshraniční spolupráce v různých směrech.

Značně dlouhodobým a nesnadným, ale nevyhnutelným úkolem je vytvoření vlastní odborné materiálové základny, sbírek. Slibně se rýsuje perspektiva možné spolupráce s Moravským zemským muzeem, zatím načrtnutá v rovině neformálních konzultací. Najde-li se cesta, jež by vedla ke vzájemnému využití stávajícího sbírkového fondu Moravského zemského muzea a jeho veřejné prezentaci, naplnil by Památník

INTERIÉR RAJHRADSKÉ KNIHOVNY
(FOTO ANTONÍN REČEK)

i jeden ze svých podstatných úkolů a mohl by přispět ke zpřístupnění sbírek veřejnosti v míře mnohem větší, než je tomu dosud.

Bez ohledu na problém sbírkotvorné činnosti musí být Památník i službou badatelům. V prvních fázích jim může nabídnout historický knižní fond klášterní knihovny a postupně, jak se budou vytvářet, i svoje sbírky. Otevření fondu knihovny ovšem předpokládá jeho zpracování do digitalizované formy ruku v ruce se zpracováním v úrovni počítačové animace i s ohledem na prezentaci běžnému publiku. Interní odborná činnost se proto soustředí nejprve na zpracování knihovny, mapování možností budování vlastního sbírkového fondu a vlastní odborné činnosti. Z hlediska propagace a společenskovedeckého renomé Památníku nelze podcenit odborné akce jako jsou sympozia, konference ap. Památník by měl být v rámci své odborné činnosti zčásti jejich iniciátorem a organizátorem, zčásti může pro podobné akce poskytovat své služby jiným institucím, organizacím a sdružením.

Relativně samostatnou kapitolou především po stránce organizační je činnost zamě-

řená na děti a mládež, neoddělitelná od všech aktivit Památníku. Ve specifické podobě vystoupí do popředí ve výstavní činnosti (výstavy zaměřené na dětskou literaturu, dobrodružnou literaturu, atd.), a jako doprovodné akce ve formě speciálních programů pro děti a mládež (work-shops, veřejná čtení apod.).

Expozice Památníku se potýká přinejmenším se dvěma překážkami. Památník jako nově založená instituce nedisponuje vlastními prezentovatelnými předměty a sama možnost vystavovat originály je z technických důvodů téměř nulová. Expozice proto musí jít cestou vytváření určité reality, jež ve svém souhrnu představuje pro diváka komplexní zážitek, ve kterém autenticita předmětu nehraje prvořadou roli, a jež případný originál prezentuje jako něco mimořádného a časově omezeného. Zdánlivá nevýhoda je z hlediska koncepce expozice výhodou. Není třeba se ohlížet na dostupnost materiálu a je možné se řídit pouze stanovenými kritérii – svěbytnost, jedinečný příspěvek k vývoji české kultury a podíl na evropském vývoji.

Vlastní expozice bude rozdělena do tří hlavních částí. Přístupový prostor vyplní část vysvětlující pojem písemnictví. Upozorní návštěvníka na málokdy reflektovaný fakt, že krásná literatura tvoří jen zlomek celého písemnictví, a podá mu základní definici s příklady různých – nejvýraznějších druhů. Současně ukáže na plynulý přechod mezi jednotlivými oblastmi a jejich multifunkčnost (např. krásná literatura jako zdroj informací, nástroj politického boje, odborná literatura jako součást krásné literatury atd.) a vydělování jednotlivých oblastí v průběhu historie, tak je vnímáme dnes – ve-

řejnosprávní akta (úřední písemnictví), žurnalistika, odborná literatura, krásná literatura.

Všechny oblasti slovesnosti je možné vhodně doložit příklady z moravského teritoria včetně typických a známých moravských osobností, od nichž se pak v budoucnu bude návštěvník dostat k dalším souvislostem a stále hlouběji do celé problematiky.

Nejvšeobecnější orientaci o Moravě a jejích literárních produktech podá tzv. topografická část. Jejím základem se stane interaktivní schematická mapa Moravy. Návštěvník na ní najde u každého vyznačeného místa k ní příslušející literární osobnost s příslušným slovníkovým heslem a ilustračním materiálem. Mapa poslouží jako průvodce i těm návštěvníkům, jimž není topografie Moravy příliš detailně známa. V expozici bude sloužit jako svého druhu lexikon, zahrnující i díla a osobnosti, o nichž třeba už v dalších částech expozice nebude zmínka. „Topografické“ pozadí svým způsobem nahradí syntetizující přehled, který by měl vzniknout v návštěvníkově vědomí až po prohlídce celého Památníku.

Na „topografii“ naváže šest tématických okruhů, jejichž protnutím bude v hrubých rysech i pokryt historického vývoje písemnictví na Moravě.

1. Zázrak jazyka / U zrodu jazyka

Okruh naznačující moravský příspěvek ke konstituování češtiny od počátků k základům její dnešní spisovné podoby v období humanismu a renesance. Návštěvník bude upozorněn na pozoruhodnou řadu osobností a písemných projevů od Velkomoravské říše, přes předchůdce Husovy (Milíč z Kroměříže) až po Blahoslava a posléze Komenského. V tomto okruhu budou naznačeny i vývoj knihy od rukopisu (nejznámější moravské iluminované rukopisy) po prvotisky (brněnské, rajhradské) a okruh bible kralické.

2. Lid, národ, stát

Okruh dokládající moravský příspěvek k národnímu uvědomění a státní samostatnosti. Zahrne význačná jména celé české kultury jako byli Dobrovský nebo Palacký, ale především ukáže osobnosti jako F. M. Klácel, F. Sušil, A. V. Šembera, J. Ohéřal, B. Dudík, F. Bartoš, A. Vašek, J. Herben, G. Preisová, A. a V. Mrštíkové. Tedy tvůrce často překračující dobový průměr: vírou v pravdu, pochopením pro životní každodennost i odvahou k politickému přetvoření společnosti.

3. Spolubydlící a sousedé

Okruh literatury, která vznikala od 19. století mimo české jazykové prostředí (pokud jde o hebrejštinu i dříve). Konkrétně jde o literaturu v německém a hebrejském jazyce. Základem jsou významní spisovatelé - F. von Saar, M. Ebner von Eschenbach, J. J. David, R. Musil, H. Ungar, E. Weiss, H. Sonka, H. Jelinek, jež i svými občanskými postoji, demokratickým smýšlením a především uměleckým významem představují výkvět německé literatury spjaté s Moravou a daleko její hranice překračují.

4. Naše řeč

Vysloveně „lokálně“ moravské téma reflektuje stále živé nářeční projevy na Moravě v lidovém, ale i v literárním podání. Zahrnuje poroto široké časové období od tzv. hanáckých oper ze druhé poloviny 18. století až po současnost včetně literatury mírně pokleslé. Expozice ukáže Múzu moravskou, F. Balcárka, O. Bystřinu, ale i V. Šindlera, Z. Galušku, ostravštinu a brněnský „hantec“. V kontextu celé expozice tento okruh slouží jako relaxační. Měl by přinést návštěvníkovi přibližně v polovině celé prohlídky potřebný oddech a dávku humoru.

INTERIÉR RAJHRADSKÉ KNIHOVNY (FOTO ANTONÍN REČEK)

5. Spiritualita

Pod tímto titulem je zahrnuta literatura blízká křesťanství nebo přímo křesťanská. Pozornost bude zaměřena na velké osobnosti typu O. Březiny, J. Durycha, J. Demla, Floriánovu Starou říši, J. Zahradníčka. Ve zkratce bude naznačena tradice barokní v tvorbě F. Kadlinského, J. Bilkovského a snahy Katolické moderny. Na osudech největších osobností by si měl návštěvník uvědomit význam individuálního uměleckého výkonu, svého druhu „osamělost“ tvůrce, nezávislost uměleckého činu na bezprostředním okolí autora, ba často jeho útěk mimo běžný literární provoz.

6. Okouzlení pokrokem

Druhý výrazný proud literatury dvacátého století představuje tzv. avantgarda, v obecném povědomí spojovaná především s Prahou. Expozice by měla ukázat výrazné moravské podněty k rozvoji české literatury v podobě činnosti S. K. Neumanna, J. Wolkera, J. Mahena, B. Václavka, V. Nezvala, F. Halase i jejich jednostrannost a dobově podmíněnou názorovou omezenost s konečnými společenskými a uměleckými důsledky. Celá expozice se záměrně vyhýbá žijícím autorům, jejichž tvorbu budou reflektovat samostatné výstavy nebo jiné způsoby prezentace, a končí v polovině dvacátého století.

Záměrem poslední závěrečné části („síně slávy“) je oslovit i náhodného neinteresaného domácího a zahraničního návštěvníka a připomenout mu několik velkých osobností, spojených s Moravou, a s jednoznačným mezinárodním renomé a obecným stupněm známosti. Navrhovaný výběr: G. F. Mendel (věda), T. G. Masaryk (věda, politika), M. Kundera (krásná literatura), L. Janáček (umění), S. Freud (věda), A. Loos (technika, umění).

Výběr je diskutabilní a je důsledkem rozhodnutí usilujícího o zachování určitých proporcí: mezi osobnostmi českého a německého původu, různými oblastmi činnosti

a adekvátním stupněm všeobecné popularity. Je možno si představit řadu dalších osobností, jež by bylo možné zařadit a které ve své době dosáhly mimořádného významu a ve svém oboru platí dodnes za autoritu (K. Goedel, M. Dvořák, A. Musil, E. Mach, E. Husserl, K. Engliš atd.) Není vyloučeno, že právě v této části může ohlas veřejnosti – odborné i laické – vést ke korekturám nebo k doplnění expozice. Zařazení Milana Kundery je jediným vybočením do světa žijících autorů. Vedlo k tomu několik důvodů: M. Kundera podobně jako třeba J. Conrad dokázal ve zralém věku překročit své jazykové hranice, je bezpochyby světově nejznámějším českým autorem z Moravy a svými životními osudy je přímo čítankovým případem historie druhé poloviny dvacátého století (což navíc ve svých dílech stále znova a znova reflektuje). Ostatní jména mají ve středoevropském prostoru pevné místo. Možná poněkud překvapivé zařazení L. Janáčka není úlitbou trendu poslední doby, ale reakcí na nejnovější stupeň vědeckého poznání. Souborné vydání Janáčkovy literárního díla ukázalo Janáčkovu velikost i ve slovesné oblasti, kde v mnoha případech předběhl literární vývoj o několik desetiletí.²⁾

PREZENTACE

Jak již bylo řečeno, expozice není vázána na fixní množinu sbírkových předmětů a proto může být zcela v souladu s trendy posledních let³⁾ koncipována jako inscenace a to s využitím všech dostupných prostředků: jak autentických, tak hraných obrazových materiálů, filmu, zvukových záznamů, digitalizace a interakčních technik. Cílem inscenace, je dosáhnout aktivní součinnosti diváka, jemuž by se měly podle potřeby a požadavků otevírat stále nové a nové dveře: od přehledné mapy po jednotlivé okruhy, jež mají sloužit jako „úvod“ do problematiky. V konečné fázi expozice nabídne návštěvníkovi možnost „probouřovat“ se do stále hlubších a hlubších vrstev faktů i poznání.

Reálné hmotné předměty budou použity jako symboly jednotlivých okruhů, jako vícevrstevnaté objekty integrující i několik časových vrstev. Podobně „síní slávy“ se bude opírat o torza hmotných předmětů tak či onak souvisejících s danou osobností – pohovka, architektonický dekorativní prvek, klavír, hrách, „masaryčka“...

TEMPORÁRNÍ VÝSTAVY.

Tyto výstavy jsou nedílnou součástí činnosti Památníku, neboť jednak představují potřebnou inovaci a současně jsou tak řečeno „velkým detailem“ – přibližují úzké téma v podrobnostech.

Za optimální považují uspořádání dvou výstav ročně. V roce 2005, kdy má být otevřena celá expozice, je reálná jedna podzimní výstava, případně výstava doplňující stálou expozici. V úhrnu umožňují krátkodobé výstavy zabývat se i tématy menšího významu anebo živými procesy s „otevřeným“ koncem. To platí i o periodických nebo jednorázových akcích jak pro širší veřejnost, tak odborného charakteru. Nejde tedy jen o obvyklá autorská čtení, ale Památník může do budoucna nabídnout i určitý „kongresový servis“, opět na různém stupni nabídky – od iniciování konferencí nebo seminářů na určité téma až po poskytnutí potřebných služeb, bez vlastního podílu na charakteru akce.

Pro fixování Památníku v povědomí veřejnosti jsou podobné aktivity výhodné a bylo by proto vhodné získat některou z periodických literárních akcí, případně takovou akci iniciovat. První konzultace proběhly o možnosti vrátit zpět na Moravu pravidelné setkání autorů literatury faktu, jež se po několik let konalo v blízkém Slavkově.

Při dostatečné personální kapacitě se nabízejí organizačně i finančně mnohem náročnější přeshraniční akce především vědeckého charakteru, blízkost Slovenska a Rakouska a snadná dopravní dostupnost Rajhradu k tomu přímo vybízí.

Jako každá instituce podobného druhu nemůže Památník písemnictví na Moravě rezignovat na řadového návštěvníka a jeho zájem. Musí být živým centrem s pravidelným programem, aby zůstal v povědomí veřejnosti v širokém okolí a postupně se dostal do povědomí veřejnosti celé Moravy a Čech a zahraničí. Nabídka různých akcí a programů pro děti, mládež a dospělé musí počítat s relativní vzdáleností Rajhradu od kulturního centra a s malou kapacitou místních zájemců. Jednorázové akce – přednášky, čtení, koncerty, promítání – budou jistě bojovat o každého návštěvníka. Nelze se jich ale zříci s vědomím, že je třeba postupovat velmi obezřetně a organizovat pouze takové programy, u nichž bude zajištěna odpovídající odezva. Nejvíce možností skýtají různé akce pro děti, organizačně jednoduchá, ale propagačně náročná jsou autorská čtení. Zajímavou možností jsou koncerty s literaturou, ale i ty předpokládají značně interesované publikum.

Založení Památníku písemnictví na Moravě je bez přehánění velkou výzvou. V posledních desetiletích snad u nás nebyl realizován podobně velkorysý projekt nekomerčního charakteru s tak dlouholetou perspektivou. Je to výzva nejen pro literární historiky a pro moderní výstavnickou generaci, ale i pro širokou veřejnost: její zájem o psané slovo, osudy tvůrců, děl, knih bude tím konečným prubířským kamenem, který rozhodne o tom, jak byla idea Památníku písemnictví na Moravě naplněna a splněna.

Poznámky:

- (1) V brněnském prostoru jsou čítankovými příklady diskuse o přesunu nádraží, vedení trasy E 43, patří sem i stavba tzv. koncertního sálu nebo z minulosti výstavba Janáčkova divadla, všechno realizace idejí starých několik desetiletí a jen nesnadno očištěných od nánosů historické nostalgie a pochoptitelně i parciálních zájmů jednotlivých společenských skupin.
- (2) Leoš Janáček, Literární dílo. I., II., ed. Th. Straková a E. Drlíková, Opus musicum 2003, 2004
- (3) Podobně viz: J. Hanák, Budoucnost stálé muzejní expozice Památníku Mohyla míru, in: Muzeum Brněnska, sborník 2003, str.153 - 158.

PhDr. Vojen Drlík

působí v Muzeu Brněnska od srpna 2004 a je pověřen přípravnými pracemi pro vznik památníku a vybudování stálé expozice.

LIDOVÁ TEMATIKA V ILUSTRACI DĚTSKÉ KNIHY

(Poznámky k výstavě Chvála tradice v Podhoráckém muzeu v Předklášteří)

Jana Mlatečková

Tématem výstavy otevřené na podzim 2004 pod názvem „Chvála tradice“ v Podhoráckém muzeu v Předklášteří byla inspirace lidovou kulturou a uměním v ilustraci a užité grafice. Jádrem a zřejmě nejatraktivnější částí instalace, prostoupené snahou podchytit fenomén folklorismu v ilustrační tvorbě a v některých příbuzných žánrech užité grafiky, byla ilustrace knih pro děti a mládež. Výtvarný doprovod dětské literatury je zvláště důležitý; stává se totiž rovnocenným partnerem vyprávění, které má svou názorností učinit srozumitelnějším a pochopitelnějším malému čtenáři a zároveň podpořit jeho fantazii a představivost.

Taková byla a stále je česká ilustrace dětské knihy se svou více než stoletou tradicí. Svoje místo má v ilustraci knih pro děti a mládež také tematika folklorní, lidová, čerpající podněty z venkovského života nebo pouze inspirovaná formou, barevností a hravostí lidového umění. Ztvárnění této tematiky bude samozřejmě jiné než tomu bylo na přelomu 19. a 20. století, kdy byli hlavními představiteli těchto tendencí Mikoláš Aleš a Adolf Kašpar, bude se jistě lišit i od forem folklorismu v tvorbě ilustrátorů moderní dětské knihy v průběhu 20. století. Mění se vztah lidí k tradici a lidové kultuře, mění se i podoba folklóru, s kterými se setkáváme. Původní lidová kultura již postupně mizí a my můžeme sledovat především různé formy její druhotné existence, folklorismu, využívajícího některých momentů lidové kultury a umění v současném výtvarném projevu.

Folklorní tematika proniká do novodobé ilustrace již na konci 19. století, kdy ji reprezentovali Josef a Quido Mánesové. Zpočátku vstupuje hlavně do ilustrace knih pro dospělé, postupně i do literatury pro děti. Základy české, specificky národní ilustrace a tedy i ilustraci dětské knihy, která čerpá inspiraci z lidové kultury a venkovského života, položil Mikoláš Aleš. V jeho kresbách k písničkám nebo lidovým říkadlům, stejně jako i v ilustracích k pohádkám a veršům pro děti projevil svou lásku k domovu, k jeho historii a lidu. V jeho tvorbě navazující svým pojetím na dílo Josefa Mánesa splynula realistická kresba s romantickým patosem a poezií. Z ilustrátorů ho ve své tvorbě následovali například Vojtěch Sedláček, Adolf Kašpar nebo Vlastimil Rada, v užité grafice inspiroval Mikoláš Aleš například V. H. Brunnera, Františka Kyselu a Zdeňka Kratochvíla. Jeho umění bylo velkou inspirací pro úsměvnou tvorbu Josefa Lady. Alšovy kresby se staly také podnětem pro malíře a ilustrátory Karla Svolinského, Antonína Strnadla, Adolfa Zábranského. Jeho vliv se projevil i v poetice loutek a ilustrací Jiřího Trnky. Svým půvabem a svěžestí si Alšova tvorba stále zachovává přitažlivost pro moderního člověka prostřednictvím knižních ilustrací, pohlednic a vánočních betlémů.

Na motiv lidového říkadla *Byl jeden domeček* (1906) vytvořil obrazovou knihu i jeden ze zakladatelů moderní české knihy Vojtěch Preissig. Výtvarná poloha jeho kreseb je intimní a plná poezie. Smysl pro realitu a bizarnost projevuje ve své tvorbě Alšův vrstevník Hanuš Schweiger. Ten je ve svém realismu pravým opakem idealizujíc-

ILUSTRACE ADOLFA KAŠPARA Z KNIHY POHÁDKY, ŘÍKADLA A HÁDANKY
Z BRTOŠOVY KYTICE

cího přístupu k lidové kultuře v díle Josefa Mánesa a Mikoláše Alše. Ve stopách Hanuše Schweigra šel ve své ilustrační tvorbě Jaroslav Panuška. Jeho expresivní projev dokázal spojit romantiku s určitou důvěrností, více než Schweiger zasazoval pohádkové výjevy do konkrétní české krajiny nebo ji aspoň naznačil. Schweigrovým žákem na Akademii výtvarných umění ovlivněným svým učitelem byl valašský rodák František Hlavica. Hlavicovy ilustrace k Mahenovým pohádkám *Co mi liška vyprávěla* (1922) jsou značně nezvyklé i v bohatém kontextu dobové ilustrace, a to svým pojetím i technikou: užitím siluetového akvarelu. Hlavicovi vlastní valašská tematika se objevuje hlavně v ilustracích k pohádce *Dvanáct zbojníků a vrána*. V konvencích historické malby zůstává v ilustrační tvorbě i Věnceslav Černý. Oblíben je však zejména ilustrátor Arthuš Scheiner, který dokázal výstižně vyjádřit fantazii pohádek K. J. Erbena a Boženy Němcové a stává se tak v oblasti klasické pohádky uznávaným vzorem.

Lidovým prostředím se ve své ilustrační tvorbě inspiroval také Adolf Kašpar, jehož jméno je nerozlučně spjato především s ilustracemi k *Babičce* Boženy Němcové (1902), které vytvořil ještě jako student Akademie výtvarných umění. Po jejich úspěchu se stává žádaným autorem. Kromě ilustrací historických románů se hojně věnoval i tvorbě pro děti a mládež. Pod vlivem Mikoláše Alše ilustruje *Kytici* z lidového básnictví (1906), ve které uplatnil dekorativní pojetí, podííl se též na školních učebnicích. Stejně jako Aleš vytvořil také školní obrazy, Alšův *Slabikář* z roku 1899 má svůj protějšek v Kašparově *Slabikáři* a čítance. Kašparova realistická tvorba vychází z ideových vzorů Josefa Mánesa a Mikoláše Alše, které obdivoval, velký vliv na něho mělo i dílo Hanuše Schweigra. Svým osobitým, poněkud archaickým stylem dokázal povznést českou ilustraci přelomu století na velmi vysokou úroveň. Využití lidové kultury v jeho tvorbě se sice neobešlo bez určité idealizace, ta však neuškodila půvabu ilustrací, jedinečným způsobem doplňujících texty významných autorů české literatury převážně 19. století.

Dějové ilustraci určené dětem se věnoval i Kašparův vrstevník Richard Lauda. Jeho *Radosti malých* (1904) se podle Alšova vzoru inspirovaly světem dětských zábav a her

od ledna až do prosince situovaným na jihočeský venkov. Téma těžké práce na vesnici tlumí a idealizuje jistá zasněnost. Na rozdíl od Kašpara, jehož poněkud idylický pohled byl zaměřen do české národní minulosti, orientoval se Lauda více na život současné vesnice s určitým sociálně kritickým aspektem. Byl též autorem školních obrazů.

Na tradiční knižní ilustraci Mikoláše Alše a Adolfa Kašpara, respektující národní hodnoty a lidovou kulturu, navazují ve svém projevu i další ilustrátoři. Patří mezi ně především Vlastimil Rada. Jeho epické ilustrace doplňují texty Aloise Jiráska, ilustruje Erbenovy Baje a pověsti slovanské, knihy Jana Nerudy, Boženy Němcové, J. K. Tyla. Jeho neklidná, alšovská kresba vnáší do dětských knih hlubokou citovost, důvěrnost, lidovost. Jeho ilustrace jsou dokladem přímého vztahu k domovu, jeho historii a venkovskému životu. Radova kresba je dosti blízká také ilustracím Karla Müllera, ovlivněného lyrickým výrazem Alfreda Kubina. Karel Müller používá hlavně litografii a perokresbu; snaží se o nadlehčení kontur, čímž dociluje poetického dojmu. Tematika z lidového prostředí se objevuje v ilustracích k textům Aloise Jiráska a Boženy Němcové. Müllerův vliv je patrný i v díle Radova žáka Václava Boukala. Jeho kresebná realistická ilustrace plynule navazující na alšovsko – kašparovskou tradici vhodně dotvářela texty Aloise Jiráska a další literaturu především s historickou tematikou.

Mezi Alšovy následovníky patří svým stylem též malíř české krajiny Vojtěch Sedláček. Charakteristická je pro něj především rychlá kresba štětcem, kterou obdařil knihy z venkovského prostředí, z nichž některé jsou věnovány i dětskému čtenáři. Malířem českého venkova byl také Alois Moravec. Jeho svižná realistická a optimistická kresba s užitím výrazné grafické zkratky doplňuje především literaturu ze života na vesnici, ale i pohádky.

Kromě realismu se v ilustraci dětské knihy projevují i ostatní výtvarné tendence doby - symbolismus, dekorativismus, secese. Ty se dále podílely na výtvarné stránce knih do počátku dvacátých let a přetrvávaly i v období meziválečném. Dekorativismus se výrazně projevuje v tvorbě Františka Doubravy, jehož kresba blízká Kašparově je plná pohody a citovosti. Tradiční tematika se uplatňuje hlavně v ilustraci pohádek.

V době mezi dvěma válkami se objevují v ilustrační tvorbě pro děti a mládež nové osobnosti. Nejvýraznějším výtvarníkem je bezpochyby Josef Lada. Ve dvacátých letech 20. století začínají ilustrovat dětské knihy Josef Čapek, Cyril Bouda, Josef Novák, Václav Fiala, Milada Marešová, Václav Karel, ve třicátých letech pak Ondřej Sekora a další. Ke konci třicátých let nastupuje generace Jiřího Trnky, Antonína Strnadla a Adolfa Zábranského. Dochází k výrazné žánrové diferenciaci dětské knihy, což se projevuje i v přístupu ilustrátorů. Vedle klasické pohádky vzniká i pohádka moderní, umělá, do jejíž ilustrace zasáhli především Josef Lada a Josef Čapek. Mění se i význam výtvarného doprovodu knihy a zvyšuje se jeho důležitost i úroveň. Ilustrátoři se nadále projevují jako vypravěči, dochází však k odklonu od iluzivní ilustrace; daleko více se uplatňuje zkratka a náznak. Lada používá veselou kresbu s výraznou jednoduchou konturou a jasným koloritem, Karel Svolinský přináší lyrismus a zpěvnost folklóru, Antonín Strnadel využívá některé dekorativní principy lidového umění.

Nejvýznamnějším ilustrátorem dětských knih meziválečného období byl Josef Lada. Nejdříve se ve své tvorbě zaměřil na lidová říkadla, později se začíná věnovat vlastní literární práci a podílí se na vzniku moderní pohádky. Josef Lada byl ve své tvorbě inspirován vystižením lidových typů v díle Mikoláše Alše, vliv na něj měly ilustrace Adolfa Kašpara, především jeho vydání Babičky od Boženy Němcové, Mrštíkova

ILUSTRACE JOSEFA LADY Z KNIHY VESELÉ OBRÁZKY JOSEFA LADY

Pohádka Máje s výzdobou od Zdeňky Braunerové, Lada se seznamuje i s díly Maxe Švabinského, V. H. Brunnera, Františka Kysely a Jaroslava Bendy. Od roku 1905 se v jeho pracích objevuje vliv secese. Po roce 1910 dochází k odklonu od secesní linie, a začíná se objevovat typicky pevná kontura. Všechny své charakteristické rysy získává jeho styl až roku 1920. Ladova tvorba je prostá, obecně srozumitelná, plná humoru, laskavosti a pohody. Nejznámější jsou asi ilustrace ke knize Jaroslava Haška Osudy dobrého vojáka Švejka. Nejčastěji Lada maluje to, co důvěrně zná: venkovské prostředí, rodné Hrusice, jejich obyvatele, děti při hrách, zvířata. Kromě říkadel a vlastních knížek doprovodil svými ilustracemi i knihy jiných autorů: Karla Havlíčka Borovského, Karla Jaromíra Erbena, Boženy Němcové, Jiřího Mahena, Jiřího Horáka, Marie Majerové, Eduarda Basse, J. Š. Kubína, Antala Staška, Jana Drdy a dalších.

Tvorba Josefa Lady bývá označována jako součást české mánesovsko - alšovské tradice. Čerpá však nejen z českého národního umění minulého století a umění lidového, ale i z tvorby moderní. Jeho práce souvisejí se snahami generace, kterou formovala secese, expresionismus a kubismus. Velmi blízko má Ladovo dílo k výtvarnému pojetí Josefa Čapka, určitou příbuznost nacházíme i v tvorbě Václava Špály. Z ilustrátorů je mu blízka svým optimismem a laskavostí především jeho dcera Alena Ladová, která sice používá měkčích, ženštějších linií, ale poetika laskavé kresby a prostota blízká

lidovému umění srozumitelná i nejmenším dětem je podobná jako v ilustracích jejího otce. Obdobně působí i kresby Heleny Zmatlíkové, která též změkčuje linii, laskavý humor jejích ilustrací je přitom poněkud skrytější a citovější. Především svým humorem, optimismem, ale i po formální stránce vykazují určitou podobnost i kresby Radka Pilaře, který používá pevné obrysové linie kolorované jasnými barvami. Výtvarnému projevu Josefa Lady a Radka Pilaře je svým stylem založeným na výrazných konturách, humoru a hravosti blízká i rozmanitá tvorba Vojtěcha Cinybulka.

Prostředí současné vesnice se v podobném srozumitelném pojetí objevuje i v ilustrační tvorbě Josefa Čapka. Jeho zobrazení venkovské tematiky vyzařuje pohodu a přívětivost jako u Josefa Lady, avšak Čapkovy motivy bývají bližší realitě, venkovská krajina není tak idealizovaná. Prvků lidové kultury využívá zcela osobitým způsobem. V jeho tvorbě se setkávají tradiční východiska a náměty s moderním pojetím. Josef Čapek jde ve své tvorbě k podstatě věci (námětu) i k podstatě formy. Vstřebává současné i minulé, vychází z tradice a ověřených principů výtvarného umění. Jeho lidovost nespočívá především v tématech, ale v určitém primitivismu forem, který se projevuje častým užitím jednoduchých geometrických tvarů a základní barevnosti. Podobným dojmem působí i tvorba Václava Špály. Josef Čapek ilustroval například knihy Václava Řezáče, Karla Poláčka a Eduarda Basse. Hlavním rysem jeho tvorby pro děti byla kresbnost, srozumitelnost a přívětivost.

Z mimopražských výtvarníků se národopisné tematice v ilustraci věnoval také Eduard Milén. V roce 1937 vychází s jeho ilustracemi Těsnohlídkova pohádka O zakleté Lúčance. Milén se nesnaží za každou cenu vyjít vstříc dětskému vnímání, nicméně vytváří čistý a působivý grafický doprovod Těsnohlídkovu textu.

Do jiné kategorie ilustrace dětské knihy patří tvorba Marie Fischerové - Kvěchové. Znamé jsou především její ilustrace a kresby ze života dětí. Řada jejích barevných kreseb byla vydána též na pohlednicích. Výtvarný projev Marie Fischerové - Kvěchové, který se pohybuje téměř na hranici kýče, však tvoří vhodný doprovod k lidovým říkadlům a poezii pro děti. Podobnou roli dnes hraje v tvorbě pro nejmenší Adolf Dudek. Jeho radostná, laskavá ilustrace doprovázející převážně texty lidových říkadel, písniček a hádanek však vychází ve své líbivosti mnohdy až příliš vstříc nejmenšímu čtenáři.

V době 2. světové války se česká kniha soustředila na pohádkovou tvorbu, která aktualizovala lidovou a národní tradici naší kultury. Vzniklo mnoho krásných knih, na jejichž ilustracích se podíleli Karel Svolinský, Václav Karel, Cyril Bouda, Jiří Trnka, Adolf Zábranský, Antonín Strnadel a další. V poválečné době začíná ustupovat umělecká kvalita před snahou o maximální srozumitelnost, mizí dramaticčnost a náznak. Svoji roli zde jistě hraje i poplatnost některých výtvarníků totalitnímu režimu a celková větší angažovanost umění té doby. Většina autorů si ale nadále uchovává svůj styl a vysokou kvalitu. Hlavně nová generace nastupující v padesátých a šedesátých letech neklade takový důraz na didaktičnost a snaží se v mladém čtenáři podporovat fantazii a představivost, svoji pozornost soustřeďuje především na atmosféru, emoce. Ilustrace se stává prostředkem poznávání světa v jeho složitosti viděné v celku, ve vzájemných vztazích. Co se týče žánrového zastoupení dětské ilustrace, v poválečné době převažují ilustrace ke klasickým, národním pohádkám, lidovým říkadlům a poezii pro děti. V šedesátých letech vzrůstá zájem o umělou pohádku, pohádku mimoevropskou a dobrodružnou literaturu. Ilustrátoři zasahují i do tvorby dříve spadající do komerční sféry: omalovánky, vystřihovánky a papírových hraček pro děti. Po období imagina-

JIŘÍ TRNKA, ILUSTRACE Z KNIHY J. HORÁKA
ČESKÉ POHÁDKY

ce a náznaku šedesátých let, které reprezentuje především Jiří Trnka a Adolf Zábranský, znovu nastupuje snaha o věčnost, srozumitelnost a názornější postupy, které působí i na méně aktivní děti. Se zájmem o dějovost vzrůstá obliba kresby. Projevuje se snaha uplatnit v dětské ilustraci a jejích odvětvích zábavnou i naučnou složku: naplnit Komenského heslo „škola hrou“. Ilustrátoři se snaží oslovit již nejmenší děti a děti předškolního věku. I tady hraje důležitou roli téma lidového prostředí. Klasické, národní pohádky a lidová říkadla vyžadují adekvátní výtvarný doprovod, ve kterém mají své místo motivy z venkovského prostředí, lidové tradice a zvyky.

Mezi nejoblíbenější knihy raného věku patří ilustrovaná lidová říkadla: Preissigovo album *Byl jeden domeček*, *Kytice* z lidového básnictva ilustrovaná Adolfem Kašparem, knihy Richarda Laudy a především Josefa Lady. Zvláště Ladův příklad byl natolik silný, že i další generace ilustrátorů dětských knih se inspirovala jeho tvor-

bou. Změna poetiky knih pro nejmenší čtenáře nastala až s nástupem Jiřího Trnky a Adolfa Zábranského. Kromě ilustrací lidových říkadel získávají oblibu i knihy poezie pro nejmenší od Františka Hrubína, Františka Halase, Josefa Seiferta a dalších.

U Jiřího Trnky jsou motivy z lidového prostředí ztvárněny odlišným způsobem než v ilustracích Mikoláše Alše nebo Josefa Lady. Trnka ve svých ilustracích děj nerozvádí, pouze napovídá nebo jen zdůrazňuje poetický detail. Jeho pojetí tradičních lidových motivů je velmi laskavé, plné lyriky, malebnosti. Známé jsou jeho ilustrace veršů Františka Hrubína *Říkejte si se mnou* (1943), později vydané v knize *Špalíček veršů a pohádek*. Ilustruje i další knihy s tradičními, lidovými motivy; například Erbenovy pohádky (1940) nebo *České pohádky* Jiřího Horáka (1944). Lidovou tematikou se Trnka inspiroval i ve své filmové tvorbě; mnohé z jeho dvaceti loutkových filmů vycházejí z lidové tradice, pohádek, pověstí a obyčejů. Nejvýznamnější v tomto směru je asi *Špalíček* z roku 1947.

Podobným způsobem jako Jiří Trnka přistupoval k ilustraci také Adolf Zábranský, projevuje se u něj ale odlišný vztah k textu. Trnka se snažil zachytit podstatu psaného slova a zdůraznit ji ve výtvarném doprovodu detailem nebo symbolem, Zábranský se soustředil spíše na grafickou podobu ilustrací. Vycházel více z obecné zákonitosti knihy, ze vztahu písma a obrazu. Prvním jeho úspěchem v žánru lidové poezie byl ilustrační doprovod knihy Petra Denka *Do kola* (1951), jejíž ohlas podpořil Zábranského snahu dále věnovat velkou pozornost knihám pro nejmenší. Patří mezi ně například knihy veršů Jana Čarka, Františka Hrubína, Františka Branislava, J. V. Sládka, vychází jeho *Zlatá brána otevřená* (k lidové poezii) a *Veselý rok s verši Josefa Bruknera* (1971). Jeho barevné pastelové nebo akvarelové ilustrace posilují veselý ráz dětské poezie a lidových říkadel. Ilustroval také *Národní pohádky a pověsti* V. B. Třebízského (1941) nebo *Kuldovy Moravské národní pohádky* (1942), kde pochmurný svět černokněžní-

ků, čertů a draků zklidňuje prvky lidového ornamentu. Podobným způsobem přistupoval k ilustraci i žák Adolfa Zábranského Václav Brehovzský. Podobal se mu lehkostí a lyričností kresebného projevu. Ilustruje často také tradiční žánry, mezi nimiž má své místo i národopisná tematika.

Na lyrický proud dětské ilustrace navazoval ve své tvorbě Ota Janeček, Miloslav Troup, Luděk Maňásek a další. Knihy věnované dětskému čtenáři se objevují i v poetické tvorbě Ludmily Jiřincové. Dekorativní ilustrací plnou fantazie vyzdobila stránky dětských knih žačka Svolinského a Strnadla Olga Čechová. Dekorativní charakter mají i ilustrace Jana Kudláčka, u kterého se projevuje stylová příbuznost s Jiřím Trnkou. Hravě, někdy až ornamentálně pojednal plochy ve své ilustraci Zdeněk Seydl, říkadla a knihy pro nejmenší doplnil veselými ilustracemi Milan Grygar, moderní formou se snažil přiblížit současnému dětskému čtenáři ve výboru lidové poezie Alois Mikulka. Jeho groteskně naivní poloha nese nádech absurdity a parodie, kresebností se snaží imitovat dětské formy. Podobným způsobem jako Mikulka přistupuje k dětským veršům také Jindřich Kovařík. Jeho ilustrace jsou plné poetického humoru a nadsázky; klade důraz na kresbu a příběh. Zcela jiné, netradiční pojetí lidových říkadel přináší ve své knize *Král, král na dudy hrál* (1982) Květa Pacovská. Kresba tu tvoří součást textu a vytváří groteskní obraz světa blízky dětské fantazii.

Hovoříme-li se o obrázkových publikacích pro nejmenší, je třeba se také zmínit o leporelu, které většinou představuje první formu knihy, se kterou se děti setkávají. Velkou pozornost věnovala leporelu například Helena Zmatlíková a především na něm se v průběhu 50. let vyhranil její styl založený na jednoduché kresbě a plošném uplatnění barvy, ne nepodobný stylu Josefa Lady. Lidové motivy se objevují i na nových typech leporel: s prolamováním, vystřihovánkami. Folklórní náměty se objevují také v omalovánkách Josefa Lady, Aleny Ladové, Josefa Vimra, Lumíra Ševčíka a dalších. Svě nezastupitelné místo má v této tvorbě také Leoš Konáš, jehož kresby dekorativního rázu připomínají svou pevnou konturou kresby Josefa Lady.

Z dětské literatury má v českých zemích nejdelší tradici pohádková kniha. Na počátku ilustrované pohádkové knihy stojí tvorba Mikoláše Alše, kde se jako i v další jeho tvorbě projevuje vztah k domovu a venkovskému prostředí. Alšovy ilustrace pohádkových knih vycházející z pramenů lidové tvorby měly u čtenářů větší odezvu než ilustrace moderní, secesní, které zdůrazňovaly především dekorativní prvky a stavěly proti národním rysům zejména estetické hodnoty. Ale ani umělci, kteří šli ve šlépějích Mikoláše Alše, nemohli na jeho tvorbu navázat bezprostředně. Mění se obraz domova ve výtvarném pojetí, z umění se vytrácí národní aspekt a výtvarný projev tím získává větší nadhled a oproštuje se od zbytečného sentimentu a patosu. Stále více se prosazuje humor a nadsázka.

Smysl pro humor a grotesku uplatnil ve svých ilustracích také Cyril Bouda. Zvláště v závěrečné etapě své tvorby se věnuje především ilustraci národních pohádek, legend a pověstí. Svými perokresbami vyzdobil i výbor z *Mudrosloví* Františka Ladislava Čelakovského. Pohádkové knihy českých klasiků vyzdobil výpravnými kresbami také Boudův vrstevník Václav Karel. Svými bohatými ilustracemi plnými poezie a malebnosti následoval realistickou idealizaci Alšovy tvorby. Cyrilu Boudovi je blízký je svým pojetím ilustrace Petr Dillinger, jehož výtvarná technika se vyvíjí od dřevorytu k linorytu a litografii. Věnuje se převážně historickým a folklórním námětům. Dalším příslušníkem této generace byl Václav Fiala; zabýval se především náměty z ruské literatury

ILUSTRACE OLGY ČECHOVÉ
Z KNHY K. SOJKOVÉ JANÍČEK

a slovanskou tematikou. Jeho epická ilustrace založená hlavně na kresbě tužkou, perokresbě a akvarelu navazuje svým pojetím na mánesovskou ideu slovanství a národního hrdinství. Do této názorové polohy je možné zařadit i Jaroslava Vodrážku, který však působil především na Slovensku. Jeho kresebný projev evokující inspiraci tradiční ilustrací Mikoláše Alše a Adolfa Kašpara se soustředil především na náměty ze slovenského venkova; postupně se rozšířil i na Rusko a jihoslovanské země. Folklórní tematika se objevuje i v tvorbě Vodrážkova žáka Václava Sivka, který se však věnuje spíše tematice z ruského a polského prostředí. Bravurní kresbou často kolorovanou se Cyrilu Boudovi podobá jeho žák Josef Liesler. Jeho ilustrace plné fantazie doplňují většinou knihy s dobrodružnou tematikou, ale i klasické pohádky. Na realistickou alšovsko - kašparovskou tradici navázala ve své tvorbě i Milada Marešová. Její lyrická kresba se silným citovým nábojem doplňuje zejména pohádkové texty, folklórní žánry, povídky z dívčího dětství a knihy s historickou tematikou. Podobné náměty se

objevují i v ilustrační tvorbě Vilmy Vrbové - Kotrbové a Karla Součka.

Na Moravě, kde se ve větší míře zachovala a udržovala tradiční lidová kultura, tíhla literatura a zároveň i ilustrace více k lidovým, regionálním námětům. Mezi přední představitele těchto tendencí patří Karel Svolinský a o čtrnáct let mladší Antonín Strnadel. Oba dva však vycházejí z fantazijního dědictví lidové pohádky spíše pocitově nežli přímo z vlastních zážitků z lidového prostředí. Svolinského ilustrační tvorba byla velmi rozsáhlá a nelze oddělit jeho ilustrace pro dospělé od prací pro děti. Ve svém díle jedinečným způsobem spojil tradici a současnost, zdroje lidového umění a motivy přírody, svět skutečný a svět fantazie. Byl nejen ilustrátorem a grafikem, ale i malířem, divadelním výtvarníkem, autorem vitráží, tapiserií i drobné užité grafiky (známek, bankovek). Těžištěm jeho tvorby byla kresba a s ní spojená ilustrace, inspirací rodný kraj, dětství prožité na venkově v okolí Olomouce, příroda a lidové umění. Od dvacátých let 20. století ilustroval významná díla české i světové literatury. Vrcholem jeho ilustrační tvorby jsou kresby k Českému roku v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách od Karla Plicky a Františka Volfa. Svým pojetím ilustrace navazuje na tvorbu Josefa Mánesa a Mikoláše Alše. Výraz jeho výtvarného projevu zůstává „český“, přestože se v něm objevují i některé vlivy francouzské malby. Folklorismus v díle Karla Svolinského je pojat zcela jedinečným a nenapodobitelným způsobem a stává se tak příkladem šťastného využití motivů lidové kultury ve výtvarném umění. Podobně lyrickým dojmem působí i kresby Svolinského žáka Zdeňka Mlčocha. Základem jeho ilustrací převážně k pohádkám a ostatním textům folklórní povahy je volná obrysová kresba plná poezie a laskavé naivity. Na projev Karla Svolinského navazuje svým stylem i Arnošt Karásek. Jeho výtvarné pojetí směřuje k určitému primitivismu forem, vstřebává lidové představy, jejich poezii a dramaticnost. Je možné zde vytušit inspirace dávnými představami o světě, mýtem, atmosférou bájí, balad, ale i vliv moderního malířství.

Podobným způsobem jako Karel Svolinský řešil svůj vztah k tradici a lidové kultuře i malíř, grafik a především ilustrátor Antonín Strnadel. Jeho hlavní inspirací byl jeho rodný kraj, hornaté Valašsko, kam situoval již ilustrace k výboru vánočních koled Zpěvy betlémské. Významné místo v jeho tvorbě zaujímá ilustrace pro děti. Zpočátku (třicátá léta) je základem jeho tvorby kresba, pak se stává jeho nejoblíbenější technikou akvarel, v šedesátých letech experimentuje s koláží. Nejčastějším námětem je příroda a člověk žijící v souladu s ní. Jeho plošná ilustrace pohádek rozvíjí dětskou představivost, je srozumitelná, plná radosti a poezie. Podobně jako Josefa Ladu ovlivnila i Strnadlovu tvorbu kresba Mikoláše Alše a Adolfa Kašpara. V Alšových ilustracích našel lidovost a opravdovost, Kašparovy kresby mu učarovaly vystižením reality života. V jeho tvorbě se projevil vliv lidové malby na skle, malby na keramice a lidových betlémů, tyto zdroje však využil zcela osobitým způsobem. Přetvářel dojmy z lidového prostředí a podřizoval vlastním představám. Podobně jako z prací Svolinského vyzařuje i z jeho tvorby hudebnost a harmonie. Jeho dílem se inspirovalo i mnoho jeho studentů, kteří přebírali především kresebnost a lehkost výtvarného projevu. Patří mezi ně například Jiří Šindler, který často věnuje pozornost klasickým pohádkám. Jeho úsměvná kresba s nádechem grotesky působí dekorativně a evokuje inspiraci lidovým dřevořezem. Žákyní Antonína Strnadla byla i Julie Svobodová, její zájem však směřoval více k exotickému folklóru, pohádce a poezii. Styl Julie Svobodové se vyznačuje kresebností a naivním poetismem. Strnadlův vliv se projevil i v ilustracích Daniely Benešové – Hahnové, jejíž lyrické ilustrace často doplňují texty s folklórní tematikou a Karla Beneše, podobně lehkou kresbou štetce a citovostí Strnadlovu výtvarnému projevu.

Po době válečné, kdy byla vydána řada krásných pohádkových knih, dochází v padesátých a šedesátých letech ke změně v pojetí pohádkové ilustrace. Výtvarný doprovod dětských knih stejně jako ilustrace všeobecně se stále více stává součástí celkového vývoje výtvarného umění. Od prostého sdělení obrazu obrací pozornost k jeho formě a rozvinutí fantazie dětského čtenáře. V šedesátých letech dochází k rozkvětu umělé pohádky, jejímiž ilustrátory jsou například Dagmar Berková, Květa Pacovská, Josef Kudláček. Z lyrického proudu šedesátých let vychází i malebná tvorba Josefa Palečka. Úsměvná a dekorativní ilustrace evokující podobnost s lidovým uměním zdobí hlavně knihy pohádek, poezii, obrazové publikace pro děti. Zpěvnost a hudebnost jeho ilustrací vedla k zakázkám hudebních edicí.

V sedmdesátých letech začíná znovu získávat oblibu klasická tvorba. Část ilustrátorů se vrací k lidové pohádce a hledá v ní nové inspirační zdroje. Mezi mladé autory patří Lumír Ševčík, který se ve své tvorbě přiklání k pohádkám kraje svého dětství. Ilustruje především slezské, lašské a hlučínské pohádky od Františka Lazeckého, ale i knihy jiných autorů. Ve svých barevných scénách potlačuje děj, stylizuje scénu. Využívá prvků lidové poetiky, čerpá z bohatství lidové kultury a umění, často se v jeho ilustracích objevují konkrétní artefakty z lidového prostředí; kroje a ornament. V kompozici často užívá symetrie a rytmického střídání motivů. Na Ševčíkově výtvarném projevu je patrný vliv jeho učitele Antonína Strnadla, více se však ve své tvorbě orientuje na dětského čtenáře.

Také Miloslav Jágr vnesl do pohádek Václava Čtvrťka a Oldřicha Sirovátky krajinu svého dětství - Podkrkonoší. Jeho tvorbu charakterizuje dějovost, ladovská úsměvnost, kresebnost a nadhled. Jágrovy ilustrace jsou zaplněny postavami a předměty, které dále rozvíjejí ilustrovaný text. Podobným způsobem rozvíjí děj v ilustraci i Jiří Šalamoun.

LUMÍR ŠEVČÍK, ILUSTRACE Z KNIHY F. LAZECKÉHO
SEDM JANKŮ A DRÁK SEDMIHLAVEC

Kresebnost, humor a nadhled jsou charakteristické také pro tvorbu Václava Kabáta, Jiřího Kalouska, Jindřicha Kovaříka, Jiřího Běhouneka a dekorativně působící ilustrace Evy Natus - Šalamounové. Podobně působí i veselé kresby Luboše Grunta.

S návratem k lidové pohádce dochází i k inspiraci různými formami lidového a pololidového umění; tisky, kalendáři a jarmarečnickými písněmi. Z lidového dřevorytu vycházejí ilustrace chodských a moravských pohádek Zdeňky Kabátové - Tábořské. Její grafika se vyznačuje hutností, statičností a plošností. Na ruský lidový dřevořez navázala v ilustraci ruských pohádek i mladší ilustrátorka Helena Ryšavá. Techniku dřevorytu užívá ve svých ilustracích dekorativního charakteru i Anna Grmelová. Linoryt používá Strnadlův žák Zdeněk Kudělka, folklórní tematice se však věnuje sporadicky. Lidová tematika se neobjevuje často ani v grafickém projevu žáka Karla Svolinského Jiřího Mikuly. Grafický charakter mají ilustrace Radova žáka Jindřicha Hegra, ve kterých spojuje realismus s poetičností a naučně vzdělávací funkcí. Techniky dřevorytu užívá také Zdeněk Mézl. Jeho práce inspirované barokním dřevořezem charakterizuje grotesk-

nost a archaický půvab. Vesměs vytvářel černobílé dřevoryty, pracnějším barevným se věnoval pouze vzácně. Kromě knih pro děti a mládež ilustroval hlavně historická témata a klasická díla. Mézlovy ilustrace většinou vtipně a výstižně komentují děj, vyjadřují dobovou atmosféru s nadhledem a nadsázkou; v jednotlivostech se projevuje obdivuhodná znalost dobových reálií.

Oblibu získává i tzv. filmová pohádka; převedení animovaného filmu do knižní podoby. Počátky tohoto trendu spadají do čtyřicátých let, kdy byly na stránky knihy přeneseny dva Trnkovy animované filmy - Zasadil dědek řepu a Zvířátka a Petrovští. Jejich knižní podobu textem opatřil František Hrubín v roce 1947. Umělci začínají více pracovat zároveň v oblasti ilustrace i animovaného filmu. Vliv animované tvorby se projevil v kresbách Adolfa Borna, Jiřího Kalouska, Radka Pilaře, Jiřího Šalamouna a dalších. Náměty těchto knih však již nevycházejí většinou z lidové, národní pohádky, ale z pohádky moderní, umělé. Z formálního hlediska získává důležitost obrysová lineární kresba, zkratka, náznak, obsah se soustřeďuje na příběh, nechybí humor a satira.

Připomenout je třeba také jednu z důležitých oblastí tvorby pro děti, která by právě v současné době měla šanci přivést dětského čtenáře moderní formou k tradiční, lidové tematice. Už na počátku 20. století proniká úsilí o kvalitní dětskou ilustraci i do časopisecké tvorby pro děti. Lidové motivy se objevují i v komunistickém časopise pro mládež – Kohoutku, především v období po první světové válce a ve dvacátých letech, kdy se venkovské prostředí stává zosobněním sociálních problémů doby.

K nejdůležitějším časopisům pro děti patří již dlouhou dobu Sluníčko a Mateřídouška. Sluníčko, které založil roku 1967 Zdeněk Adla, je určeno pro děti předškolního věku a obsahuje především různé hry, doplňovačky, omalovánky, vystřihovánky, obrázkové příběhy, poznávací texty a texty k předčítání. Časopis spolupracuje již od svých počátků s významnými ilustrátory, často se vrací i ke starším osvědčeným výtvarným projevům. Některé z rubrik časopisu daly podnět i k specifickým knižním edicím (například Měsíce Evy Bednářové, Říkadla a písně Květy Pacovské). Z autorů, kteří ve svých ilustracích využívají inspirace folklórní, tradiční tematikou, jmenujme například Gabriela Filcíka, Karla Frantu, Leoše Konáše, Jolantu Lyskovou, Jindřicha Kovaříka, Miloslava Jágra a Aloise Mikulku. Dlouhodobě spolupracuje se Sluníčkem Květa Pacovská, svoje kresby zde uveřejňoval Radek Pilař, Josef Paleček nebo Blanka Robejšková. V současnosti se sice tradiční tematika z těchto časopisů mírně vytrácí, Sluníčko si ale stále zachovává svůj poetický charakter, nepropaguje tolik novější výtvarné formy a zůstává u jednoduššího, laskavějšího pojetí blízkého nejmenším dětem. V současnosti vydává Sluníčko Mladá fronta s podtitulem Časopis pro malé a větší. Lidová tematika se vyskytuje například na dvoustranách věnovaných tradičním českým pohádkám, které připravuje Gabriel Filčík. Na výtvarné podobě časopisu se výrazně podílí Lucie Dvořáková, jejíž veselé ilustrace blízké dětskému pojetí kresby, mírně evokující tvorbu Josefa Palečka, mají svou formou blízko i k lidovému umění. Tradiční náměty, výjevy z klasických pohádek a z venkovského života vůbec a zároveň lehce naivní poloha blízká dětské tvorbě je společná výtvarnicím Marii Tiché, Evě Šedivé, Lence Vybíralové a Olze Ptáčkové. Malebnost, hravost a poetičnost je charakteristická pro Jaroslavu Fišerovou, Andreu Poprovou, Markétu Laštůvkovou i Vlastu Baránkovou, u kterých se také vyskytují náměty z lidového života. Národopisná tematika v mnohdy kuriózní podobě se objevuje i v hravých domalovánkách Ivy Novákové a ilustracích Jana Stojáka. Ale i do tohoto časopisu čím dál více pronikají modernější formy ilustrace, komiksy a aktuální tematika.

Mateřídouška je určena především dětem mladšího školního věku, nejmenším čtenářům. Ucelenou grafickou podobu dával Mateřídoušce v minulosti Jan Žbánek. V průběhu existence časopisu zde působili Jan Černý, pro nějž byl charakteristický reálný pohled s fantazijní nadsázkou, Gabriel Filčík, Karel Franta, Miloslav Jágr, Leoš Konáš, Jindřich Kovařík, Josef Kremláček, Jolanta Lysková, Alois Mikulka, Josef Paleček a další. Nyní dává časopisu Mateřídouška s podtitulem Časopis plný čtení, her a poznání výtvarnou podobu jeho současný šéfredaktor Tomáš Suder. Moderní forma jeho kresby se podepisuje na celkovém charakteru časopisu, který je dán i odlišným zaměřením pro starší děti, schopné již více vstřebávat složitost světa a technický ráz civilizace. Proto se tu tradiční náměty nebo výjevy z venkovského života objevují sporadicky. U některých výtvarníků spolupracujících s časopisem vzhledem k jejich výtvarnému pojetí a formě se tyto náměty nevyskytují vůbec nebo jen v humorné, groteskní poloze.

Především české, moravské a slovenské pohádky byly vydávány od sedmdesátých let v edici Korálky nakladatelstvím Albatros. Ilustrace těchto pohádkových sešitů měly většinou vysokou úroveň. Pojetí lidové tematiky se zde objevuje v mnoha rozmanitých výtvarných polohách. K ilustrátorům, kteří do edice přispěli, patří například Leoš Konáš, Josef Žemlička (dekorativní ilustrace připomínající hravost a barevnost lidového umění), Miloslav Jágr, Eva Natus – Šalamounová (nadsázka, humor, příběhovost), Zdeňka Tábořská, Eva Šedivá, Marcel Stecker, František Skála (lyrický, dekorativní pro-

ZDEŇKA KABÁTOVÁ-TÁBORSKÁ, ILUSTRACE Z KNIHY C. HYKLA
O POKLADECH NA KOTOUČI

jev), Marie Zábranská (poetické, dekorativní ilustrace), Kateřina Marinová (kresebnost, nadsázka), František Skála mladší (expresivní pojetí, nadsázka, humor), Alois Mikulka, Lenka Vybíralová, Antonín Stoják, Dušan Škrášek (humor, nadsázka, groteska), Olga Ptáčková, Erika Bornová. Podobný charakter jako Korálky měly i pohádkové sešity vydávané nakladatelstvím Blok v Brně. I tady se na výtvarném doprovodu textů lidových pohádek podíleli významní a zajímaví ilustrátoři, například Josef Kremláček, Jaroslav Jeřábek, Marie Plotěná nebo Václav Houf.

V současné době dochází stále více k prolínání různých stylů a žánrů, splývají dříve oddělené oblasti výtvarné tvorby. Většina výtvarných umělců působí v několika sférách výtvarné tvorby zároveň (scénografie, animovaný film, knižní ilustrace, ilustrace dětských časopisů, grafika, malba, návrhy hraček, omalovánky, vystřihovánky, papírové hračky atd.) Mezi výrazné současné ilustrátory patří často výtvarníci spolupracující s dětskými časopisy. Tematicky i formou jsou si velmi blízké již zmíněné autorky poetických, veselých ilustrací - Marie Tichá, Lenka Vybíralová, Olga Ptáčková a Dagmar Ježková, kterým se daří spojovat tradiční tematiku s moderní formou svým lehce humorným pojetím blízkou současnému mladému čtenáři. Mezi autory, u kterých se vyskytuje tradiční, lidová tematika a zároveň se prosadily i v časopise Sluníčko nebo Mateřídouška, patří i Vlasta Baránková nebo Gabriel Filcík. Ze starších ilustrátorů je pro malebnost svých ilustrací stále oblíben Josef Paleček. Roli, kterou kdysi plnila ve svých líbivých ilustracích v knihách pro nejmenší Marie Fischerová - Kvěchová, plní dnes Adolf Dudek. Kromě lidových říkadel doplňují ilustrace s venkovskou tematikou výběry lidových pověstí, pohádek nebo klasických pohádek a pohádek umělých. Dokladem vysoké kvality naší knižní ilustrace je například výtvarný doprovod výpravné knihy českých pohádek od Evy Frantové.

Situace žánrového zastoupení tradiční lidové tematiky se od počátků dětské ilu-

strace příliš nezměnila. Tyto náměty nadále tvoří obrazovou složku lidových říkadel, hádanek, písniček, umělé poezie pro nejmenší, stále ve velké míře i klasických, lidových pohádek a pohádek moderních. Výrazně se zredukovala, téměř vymizela próza z venkovského života a ze života venkovských dětí. Jelikož tradiční způsob života už současné děti téměř neznají, stává se inspiračním zdrojem ilustrace dětské knihy spíše forma vycházející z lidového umění, jeho hravost, malebnost a veselá barevnost jsou blízké dětem v každé době. Motivy z lidové kultury pronikají do obrázkových knih pro nejmenší, leporel, naučné literatury pro děti, rozšiřuje se nabídka zábavně - naučných knih kombinovaných s doplňovačkami, omalovánkami, vystřihovánkami, vydávají se stolní nebo závěsné kalendáře pro děti, mnohdy doplněné omalovánkami, pohlednice s dětskými motivy s tradiční tematikou, pexesa (například s Ladovými obrázky).

Specifickou oblastí zasahující žánrově i do ilustrace pro děti byla a je výroba papírových tištěných betlémů. Betlémy měly formu papírových archů, z kterých se vystřihovaly jednotlivé motivy nebo se pouze dotvořily seskládáním a prolamováním do potřebného tvaru. České tištěné betlémy mají již více než stoletou historii. První tištěný betlém na čtyřech arších vytvořil na počátku dvacátého století Mikoláš Aleš. Potom následovaly betlémy Josefa Weniga a Josefa Lady. Autorkou tří jesličkových souborů byla Marie Fischerová - Kvěchová. Nejzajímavější z nich je velký Krojový betlém vytvořený těsně před 2. světovou válkou. Autorem řady betlémů, často na principu otevírané knihy nebo kombinovaných, kdy část byla rozkládací a část volná, byl Vojtěch Kubašta. Tištěné betlémy se ve větší míře vydávají i v současné době. Zajímavostí je železničářský betlém Josefa Ladislava Jáchy (1999), který i formou mírně připomíná malebnost lidového umění. Autorem Českého betlému je i oblíbený ilustrátor Karel Franta (1995). Velkoryse pojal papírový betlém příslušník mladší generace Milan Janáček (2003), který jesličkám a postavám koledníků v českých lidových krojích vytvořil monumentální kulisu české krajiny.

S tématy se mění i forma výtvarného pojetí námětů z lidového prostředí. Mízi nostalgický a heroický ráz ilustrací, který měl své opodstatnění v době národního vzejetí na přelomu 19. a 20. století a pak v průběhu obou světových válek nebo v době poválečné, kdy dochází k upevnění národního sebevědomí. Méně častá je i poetická, lyrická ilustrace (Svolinský, Strnadel, Trnka, Zábranský), kterou v současnosti reprezentuje například Eva Frantová. Současnému mladému čtenáři vyhovuje více epická kresba nebo malba s nádechem humoru, kterou zná i z dětských časopisů. Větší úspěch než malba má kresba, která je svým charakterem pro ztvárnění příběhové ilustrace vhodnější a nejmenší čtenáři jsou na toto pojetí zvyklí i z filmové tvorby. Oblíbená je zejména groteskní kresba částečně imitující dětskou tvorbu. V knihách pro nejmenší se velkému zájmu těší veselé ilustrace Josefa Palečka nebo hravá tvorba Lucie Dvořákové. Dalo by se říci, že ilustrace dětské knihy směřuje od nostalgie, sentimentality a patetismu k nadhledu, humoru a grotesce, od lyriky a snu k epičnosti a věčnosti, od syté barevnosti k pastelovým lehčím tónům, od malby ke kresbě.

Novodobá ilustrace, která má za sebou již více než stoletou historii, si ale stále žádá nové přístupy. Mění se doba, výtvarné metody, techniky, ilustrace se stále více stává součástí celkových výtvarných snah. Vyžaduje specifický přístup umělce a zároveň pokoru před literárním textem, jemuž je rovnocenným partnerem. V době, kdy klasická kniha ztrácí respekt pod tlakem jiných médií, je třeba hledat nové cesty a snažit se už u předškolních dětí podchytit zájem o literaturu. Je zapotřebí podporovat hra-

ILUSTRACE JOLANTY LYSKOVÉ Z KNIHY F. ČECETKY O VOUSATÉ PRINCEZNĚ

vost, fantazii, ale i didaktickou složku ilustrace a s ní souvisejících žánrů - omalovánek, vystřihovánek, papírových hraček a snažit se zařadit tyto kreativní hry i do dětských časopisů, podporovat laskavý ráz specificky české tvorby před nápořem komerčního importu ze západních zemí. V době stírání hranic mezi státy a sjednocování Evropy v rámci Evropské unie také roste zájem o místní, regionální kulturu. Obliba etnického umění je mnohdy pouze módní záležitostí, ale často pramení z touhy lidí zachovávat tradice a plynule navazovat na minulost a zároveň tedy i na lidovou kulturu svého kraje. Určitě je smysluplnější vycházet z lidové tvorby, zvyků a obyčejů regionu, odkud člověk pochází, kde má svoje kořeny, než z kultury exotických, vzdálených zemí.

Současná literatura a zároveň i ilustrace knih pro děti a mládež inspirovaná českou a moravskou lidovou kulturou je našim dětem svým charakterem velmi blízká. Její laskavý humor, úsměvnost, malebnost a poezie je jistě lepším příkladem ve výchově mladého člověka než západní, nám kulturně cizí svět superhrdinů a příběhů plných násilí a vulgarity, kde vládne dokonalá technika, kult mládí, tělesné krásy a fyzického zdraví. Vytrácí se zde člověk jako především duchovní bytost spjatá s historií, národní kulturou, krajem, kde se narodil a vyrostl, odkud pocházejí jeho předkové. Toto jsou jistě pozitivní hodnoty, které je dobré i v současné době předávat dál třeba právě formou knih pro děti a mládež. Zakotvení v širším kontextu kulturní tradice a historie nám totiž dává určitou životní jistotu a smysl existence.

Použitá literatura:

- Augustin, L. H.: Jiří Trnka. Praha 2002.
 Baleka, J.: Antonín Strnadel. Ilustrace. Ostrava 1981.
 Boček, J.: Jiří Trnka. Praha 1963.
 Boháč, J.: Adolf Zábranský. Praha 1985.
 Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Praha 1990.

- Formánek, V.:* Josef Lada. Praha 1981.
Hánová, J. – Valena F.: Betlémy. Praha 2002.
Holešovský, F.: Glosy k vývoji české ilustrace pro děti. Praha 1982.
Holešovský, F.: Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež. Praha 1989
Lada, J.: Kronika mého života. Praha 1986.
Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Praha 1995.
Pečínková, P.: Josef Čapek. Praha 1995.
Pečírka, J.: Josef Čapek. Praha 1961.
Scheybal, J., V.: Adolf Kašpar. Život a dílo. Praha 1952.
Slavík, J. – Opelík, J.: Josef Čapek. Praha 1996.
Slovník českých a slovenských výtvarných umělců III. Ostrava 1999.
Slovník českých a slovenských výtvarných umělců IV. Ostrava 2001.
Spurný, J.: Karel Svolinský. Praha 1962.
Stehlíková, B.: Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež. Praha 1984.
Vencl, A.: Zdeněk Mězl. Praha 2002.

Mgr. Jana Mlatečková,

působí v Podhoráckém muzeu jako historička umění.

NEDOCENĚNÁ OSOBNOST BRNĚNSKÉHO SOCHAŘE VÁCLAVA HYNKA MACHA

115

Jana Mlatečková

Sochař Václav Hynek Mach patří k významným osobnostem moravského sochařství první poloviny 20. století. Dosud však jeho tvorbě nebyla věnována dostatečná pozornost, nebyla uspořádána souborná výstava ani vydána monografie. Příčina malého zájmu o rozsáhlé a různorodé dílo tohoto brněnského sochaře tkví především v charakteru jeho tvorby, která zahrnovala ve vrcholném tvůrčím období zejména sochařskou výzdobu architektury. Machovo jméno tedy zůstávalo ve stínu jmen významných architektů meziválečného Brna, jejichž stavby doplnil plastikami zcela respektujícími charakter i účel budovy. Jelikož svůj styl vždy pokorně přizpůsoboval konkrétní objednávce a upřednostňoval obsah před formou, nelze jeho tvorbu jednoznačně zařadit do soudobých tendencí moderního sochařství.

Důvodů, proč nebyla sochařskému dílu Václava Hynka Macha dosud věnována patřičná pozornost, je však více. Mach byl ve své tvorbě spíše eklektikem, který se nenechal zcela pohltit žádným ze soudobých moderních uměleckých trendů. Postupně je ve své tvorbě vstřebával, avšak jeho přístup zůstával tradiční a značně konzervativní. Svě práce neopatroval signaturou, a proto je jejich identifikace mnohdy velmi obtížná. Dalším z důvodů malé pozornosti věnované v minulosti Machovu dílu je celkově nedostatečné zpracování moravské a brněnské kulturní scény první poloviny 20. století, sochařskou tvorbu nevyjímaje.¹⁾ Příčinou tohoto stavu je zejména nedostatek dochované písemné dokumentace.²⁾ Základním pramenem k poznání a zpracování Machova díla je tedy kromě nemnohých písemných dokumentů³⁾ jeho umělecká tvorba - plastiky, skulptury, modely, kresby atd. - nejpočetněji shromážděná v Podhoráckém muzeu v Předklášteří.⁴⁾ Významným pramenem k tvorbě V. H. Macha je jedinečný soubor fotodokumentace čítající 443 kusů kartonů s fotografiemi Machových děl, jejíž hlavní přínos spočívá především ve zdokumentování již neexistujících plastik či návrhů.⁵⁾ Ani v odborné literatuře nebyla sochaři věnována velká pozornost. Základní informace najdeme v Tomanově Slovníku československých výtvarných umělců⁶⁾ a Nové encyklopedii českého výtvarného umění,⁷⁾ téměř vyčerpávající výčet děl Václava Hynka Macha nacházejících se v Brně uvádí I. svazek Uměleckých památek Moravy a Slezska.⁸⁾ Jedinou literaturou, na kterou se hesla odvolávají, je katalog výstavy z roku 1959, kdy byly Machovy práce vystaveny společně s tvorbou malíře Rudolfa Kučery.⁹⁾ Ve všeobecné literatuře věnované modernímu sochařství první poloviny 20. století se Machovo jméno téměř nevyskytuje.¹⁰⁾

Václav Hynek Mach se narodil 15. února 1882 v Brně. Jeho rodina pocházela z Hradčan u Tišnova, Václavův otec Jan se ale již v usadil Brně, kde provozoval tkalcovskou dílnu. Se zavedením strojové výroby však musel živnost ukončit. Těžká životní situace rodiny se odrazila i na Václavově křehkém zdraví. Rodiče chtěli dát syna do učení v kamenickém závodě, ale tato práce se ukázala pro subtilního Václava příliš náročnou. Starší sestra Eliška, spoluzakladatelka brněnské Vesny a Ženské útluny, která se orientovala i v pražském kulturním prostředí, doporučila bratrovi studium na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Václav Mach se zapsal na obor figurální plastiky.

První čtyři roky (1899–1903) strávil v ateliéru Stanislava Suchardy, další dva roky na speciální škole dekorativního sochařství u Celdy Kloučka. Ve školním roce 1905/1906 navštěvoval ateliér Josefa Václava Myslbeka na Akademii výtvarných umění. Po ukončení studií byla jeho první větší zakázkou slavnostní výzdoba sletišť Vsesokolského sletu v Praze na Letné v roce 1912. V anonymní soutěži vyhrál i nad svým učitelem Stanislavem Suchardou. Poté následovala výzdoba fasády Národního domu a několika činžovních domů na pražském Smíchově.

V roce 1913 se vrací Mach do rodného Brna.¹¹⁾ Z doby před první světovou válkou se zachovaly dvě jeho realizace výzdoby veřejných staveb: sousoší před vchodem do měšťanské školy na Slovanském náměstí v Králově Poli¹²⁾ a sochařská výzdoba Cyrilometodějské záložny na Zelném trhu.¹³⁾ V roce 1915 byl Mach odveden k 81. pěšímu pluku do Jihlavy, kde vytvořil řadu sochařských děl pro zdejší vojenské posádkové muzeum. V Jihlavě se také seznámil s Janem Štursou, jehož vliv se v Machově díle později projevil.¹⁴⁾ V roce 1917 se oženil s Ludmilou Hynkovou, jejíž rodné příjmení se od té doby stalo součástí sochařova jména.

Hlavní tvůrčí období sochaře spadá do poválečné doby, kdy Brno zažívá kulturní a hospodářský rozmach. Připojením přilehlých obcí vzniká tzv. Velké Brno a to se stává příležitostí pro uplatnění mnohých umělců, hlavně architektů, ale i sochařů. Ožívá i brněnský kulturní a společenský život. Z bývalého Klubu přátel umění se v roce 1919 stává Klub výtvarných umělců Aleš, na jehož založení se podílel i Václav Hynek Mach, v roce 1920 se stává i jeho předsedou. Téhož roku je jmenován také docentem modelování na Českém vysokém učení technickém v Brně. Ve dvacátých letech vytvořil Václav Hynek Mach řadu významných realizací, kterými vyzdobil moderní brněnskou architekturu. Kromě časté spolupráce s architektem Vladimírem Fischerem zdobí mnohé stavby hlavního architekta města Brna Jindřicha Kumpošta.¹⁵⁾ Je autorem sochařské výzdoby i řady dalších budov v Brně,¹⁶⁾ vytváří zahradní plastiky a výzdoby balkónů,¹⁷⁾ pamětní desky,¹⁸⁾ pomníky a sochy na veřejných prostranstvích,¹⁹⁾ náhrobky na Ústředním hřbitově²⁰⁾ a na hřbitově v Králově Poli.²¹⁾ Náboženská tematika v jeho tvorbě pak vrcholí v cyklu reliéfů Křížové cesty pro kostel sv. Augustina na náměstí Míru v Brně, kterou realizoval spolu s dalším brněnským sochařem Josefem Axmannem. Poslední významnou výzdobou architektury byly čtyři plastiky na průčelí Nové radnice v Moravské Ostravě roku 1927. Počátkem třicátých let se Mach kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu přestěhoval i s rodinou na venkov do Štěpánovic u Tišnova. Ze svízelné finanční situace ho dostávaly zakázky na pomníky prvního prezidenta T. G. Masaryka.²²⁾ Po celou dobu II. světové války byl sochař a jeho rodina bez stálého příjmu. Modeloval většinou jen drobné plastiky v keramice. Po válce již nenastupuje na ČVUT a rodina tak ztrácí trvalý příjem. V roce 1953 odchází do důchodu, který tráví ve Štěpánovicích u Tišnova, poslední roky před smrtí se věnuje pouze vnoučatům a rodině. Umírá 24. března 1958.²³⁾

Václav Hynek Mach byl sochařem, který dokázal vstřebávat společností požadované styly a zejména formou svých děl se do velké míry podřizoval objednateli. Formován vlivy svých učitelů na pražské Uměleckoprůmyslové škole vychází ze secesního dekorativismu. V jeho školních pracích se odráží vliv symbolického reliéfu Stanislava Suchardy, ve výplních fasád a v pojetí dětských figur je zřejmý vliv ateliéru Celdy Kloučka. Nelze opominout také vliv monumentalizujícího klasicismu Machova profesora na Akademii výtvarných umění v Praze Josefa Václava Myslbeka. Zejména

SOCHAŘ VÁCLAV HYNEK MACH,
(FOTO JAROSLAV PROVAZNÍK)

díky tomuto školení měl veškeré předpoklady vyhovět objednavatelům, kteří většinou požadovali díla poplatná tehdy módní národní myšlenice. Obrozenecké tradice ctily také sokolská organizace, pro kterou Mach zvláště v počátcích své tvorby pracoval. V sochařově díle se také, stejně jako u většiny příslušníků jeho generace, výrazně projevuje vliv francouzského sochařství. Je to zejména vliv tvorby Augusta Rodina, jehož výstava se konala v Praze roku 1902.²⁴⁾ Dalšími sochaři, kteří inspirovali většinu české sochařské tvorby tohoto období, byli E. A. Bourdell a A. Maillol.²⁵⁾ Bourdellova výstava se v Praze konala v roce 1909. Jeho lyricky pojatou tvorbou byl silně inspirován zejména Jan Štursa a jeho prostřednictvím také V. H. Mach. Kromě nejvýraznější inspirace tvorbou J. V. Myslbeka a J. Štursy se u Macha projevuje také vliv expresivně laděného symbolismu Františka Bílka, např. v sousoší na výzdobu Vsesokolského sletu na Letné roku 1912 nebo později v reliéfech Křížové cesty pro kos-

tel sv. Augustina v Brně. Od Štursova novoklasicismu pak Mach v pozdějších pracích (zejména v letech čtyřicátých) směřuje až k tendencím sociálního realismu. Největšího úspěchu dosáhl svými realizacemi v architektuře. Mach dokázal sochařskou výzdobu vždy začlenit do architektury stavby s maximálním plastickým účinkem. Jeho figury působí monumentálně, mají svůj osobitý výraz i symboliku.

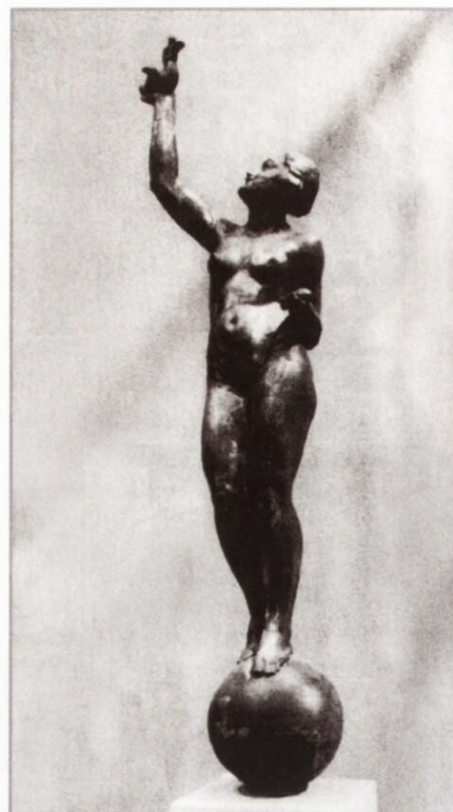
Václav Hynek Mach je ve svém rozsáhlém díle především žákem Myslbekovým. Nabízí se proto srovnání s tvorbou ostatních studentů Myslbekova ateliéru, zejména sochařů působících mimo pražský okruh; na Moravě a v Brně. Patří mezi ně zejména Machův vrstevník Josef Kubíček,²⁶⁾ který také prožil velkou část života v Brně a podílel se na formování brněnského kulturního života (stejně jako Mach byl členem KVV Aleš). Ačkoli se Kubíček také brněnské meziválečné architektury,²⁷⁾ těžištěm jeho uměleckého snažení byla volná tvorba. Nejčastěji užíval techniku dřevořezby. Jeho pojetí je podobné jako u Macha realistické, bez výrazných vlivů současného sochařství. Stejně jako u Macha je u něj na prvním místě pravdivé sdělení, forma následuje obsah. Vzhledem k užitému materiálu působí jeho díla hrubším dojmem s příměsí určitého primitivismu a vlivů lidové tvorby. Kubíčková tvorba tak působí na rozdíl od prací Františka Bílka, který také užíval techniku dřevořezby, poněkud těžkopádně.²⁸⁾ Tvorba V. H. Macha se v uvedených souvislostech pohybuje někde mezi těmito dvěma přístupy. Převažují u něj skulptury pevně zakotvené v hmotě stavby, monumentální, většinou pojaté realisticky, v duchu myslbekovského klasicismu nebo inspirované dobovými uměleckými trendy: rodinovým pojetím určité nedokončenosti, otevřenosti (zejména ve volné tvorbě), ojediněle i kubismem.²⁹⁾

Mezi další sochaře svým významem srovnatelné s osobností V. H. Macha patří ostravský rodák Augustin Handzel,³⁰⁾ také žák Stanislava Suchardy. Převážně sociální

tematika jeho prací je bližší tvorbě Josefa Kubíčka. Stejně jako Mach a Kubíček se i Handzel podílel na výzdobě Moravské Ostravy. Soutěže na výzdobu ostravské radnice se účastnili i další Myslbečkovi žáci - Rudolf Březa³¹⁾ a Josef Axmann³²⁾, se kterým Mach v roce 1934 spolupracoval na realizaci cyklu Křížové cesty v kostele sv. Augustina v Brně. Dalším Machovým vrstevníkem byl Myslbečkův žák František Fabiánek,³³⁾ který se věnoval hlavně monumentální plastice a portrétu. S Machem se setkal při soutěži na výzdobu Zemského domu v Brně roku 1925, jeho návrh však v Machově konkurenci neuspěl.³⁴⁾ Konzervativní projev soudobé sochařské tvorby reprezentuje také slovácký sochař František Uprka. Mezi slavnější Machovy současníky a zároveň studenty Myslbečkova ateliéru patří Otakar Španiel, který našel svůj styl ve štursovském neoklasicismu, dále Bohumil Kafka, který se podobně jako Mach po raném symbolistně secesním díle vrací k tradičnímu myslbekovskému pojetí sochy, a J. L. Kofránek, který se stejně jako Mach přátelil s Janem Štursou. Machovi je v mnohém podobný zvláště v raném období své tvorby žák Myslbečka, ale i Rodina a Bourdella Josef Mařatka.³⁵⁾ Nejvýznamnějším Myslbečkovým žákem, který svým neoklasicistním stylem ovlivnil i další generaci sochařů, byl Jan Štursa.

Všichni tito sochaři, většinou žáci Myslbečka a Suchardy, začali tvořit v době, která sochařské tvorbě maximálně přála. Vrcholí český národní kult, jehož součástí je velká řada objednávek na pomníky a portrétní busty, zejména významných představitelů národního obrození. Národní idea je také součástí sokolského hnutí, které bylo častým zadavatelem výtvarných prací. Tvůrčí napětí doby vyvolává střet národní myšlenky a současných moderních tendencí ovlivněných zejména francouzským moderním uměním (Rodin, Bourdell, Maillol). Mladí sochaři se uplatňují na secesně dekorativní výzdobě fasád, v hojné míře se uplatňuje i figurální plastika.³⁶⁾ Ve dvacátých letech nabývá na významu zejména volná tvorba v dílech sociálního civilismu Štursových žáků, kteří se však více než svým učitelem inspirovali tvorbou výrazné osobnosti Otty Gutfreunda. S nástupem funkcionalistické a konstruktivistické architektury, která si žádala čistou formu, a ve třicátých letech v důsledku hospodářské krize ustupuje nákladná architektonická výzdoba. Sochaři, kteří dříve sloužili architektuře a nestihli se ve volné tvorbě dostatečně prosadit, se dostali do těžké životní a zejména finanční situace. Tento osud potkal i talentovaného a pracovitého umělce Václava Hynka Macha.

Václav Hynek Mach se nikdy neangažoval v žádné politické straně a jeho tvorba nebyla nikdy poplatná vládnoucímu režimu. Zůstal vždy věrný svému přesvědčení o pravdivosti umění, které má smysl jenom ve službě lidem a Bohu. Jeho tvorba byla vždy poctivá a upřímnost vyzařuje z každého díla. Stejně jako Václav Hynek Mach neoznačoval ze skromnosti své práce signaturou, chybí i jeho jméno v základní uměleckohistorické literatuře věnované modernímu sochařství první poloviny 20. století. A podobně jako sochařova manželka Ludmila Machová dodatečně některá díla po jeho smrti signaturou opatřila, měla by i historie umění splatit dluh tomuto umělci, který ve

DÍVČÍ AKT, REPLIKA BRONZOVÉ PLASTIKY Z ROKU 1926, FOYER MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY V BRNĚ

své době zaujímal významné místo na výtvarné scéně, dokázal vyhovět požadavkům četných objednatelů a zároveň si zachoval vysokou úroveň sochařského umění.

Poznámky:

- 1) V poslední době vyšla například monografie sochaři působícímu v Brně Josefu Kubíčkoví. Viz Hlušíčka, J.: Josef Kubíček, Praha 2000. Všeobecné informace o kulturní scéně v Brně tohoto období jsou k dispozici v Bulletinu Moravské galerie z roku 1993, viz Bulletin MG, 1993, č. 49.
- 2) Potřebné dokumenty týkající se sochařské výzdoby architektury tohoto období byly zničeny. Veškerá stavební dokumentace se nacházela v Plánovém archivu stavebního úřadu města Brna a spolu se všemi písemnostmi ústřední spisovny města vztahujícími se k jeho stavebním dějinám z let 1897–1944 shořely v dubnu 1945.
- 3) Mezi písemné materiály, z kterých lze čerpat informace o rozsáhlé tvorbě Václava Hynka Macha, patří písemnosti z Archivu města Brna – složka patřící k souboru dokumentace Klubu výtvarných umělců Aleš, kde však nejsou žádné věcné informace o sochaři. Sochařovo studium dokumentují třídní katalogy Nižší české reálky na Antonínské ulici v Brně z let 1894/95–1898/99 a materiály z Archivu Akademie výtvarných umění v Praze katalogy sochařské školy profesora Josefa Václava Myslbeka. Veškeré písemnosti z autorovy pozůstalosti byly zničeny za II. světové války. Výjimku tvoří opis rodného listu získaný Janou Uhlířovou v průběhu prací na své diplomové práci. Viz Uhlířová, J.: Brněnský sochař Václav Hynek Mach, diplomová práce na MU, Brno 2003. Zde čerpala také informace z jediného obsáhlejšího pramene věnovaného dílu Václava Hynka Macha – deníků sochařovy manželky Ludmily Machové, které sepsala po sochařově smrti a jsou součástí rodinného archivu. Obsahují množství informací, které však nemohou nahradit chybějící stěžejní dokumenty. Rukopisy jsou rozčleněny do pěti sešitů – o životě a tvorbě sochaře, vzpomínky na dobu soužití s umělcem, třetí obsahuje historii a informace o potížích spojených s realizací Machových děl, čtvrtý formou přepisu Machovu korespondenci s přáteli a osobnostmi z kulturního života a dobové výstřižky z novin. Přínosem je zejména datace děl pomáhající při jejich identifikaci (absence Machovy signatury). Dále jsou informace o Machovi (většinou kusé) rozesety po archivech na Moravě i v Čechách, kde sochař tvořil. Zmínky o něm se vyskytují například v účetní knize Státního okresního archivu Vyškov a ve výročních zprávách Státního reálného gymnázia v Moravských Budějovicích z let 1925–26, 1927–28 a 1935–36 v souvislosti se sochařskou výzdobou budovy. V Archivu města Ostravy se nachází jeden karton věnovaný výzdobě Nové radnice v Moravské Ostravě, který obsahuje též materiály k tvorbě Václava Hynka Macha, mj. jím sestavený rozpočet na čtyři sochy, vlastnoručně psanou korespondenci, vyúčtování, soutěžní komise aj. V jihlavském archivu se nachází zápis v Knize záznamů námezdních sil a jejich zaměstnavatelů z roku 1917. Je pravděpodobné, že některé dokumenty související s Machovými díly se nacházejí v Archivu města Prahy nebo Oblastním archivu v Praze (v souvislosti s výzdobou Národního domu a některých činžovních domů Praha – Smíchov), v archivu v Břeclavi, Hodoníně, Mladé Boleslavi atd.
- 4) Zde se nachází 36 sochařských děl a modelů a 26 Machových kreseb. Dvě jeho práce jsou umístěny v muzeu v Ivančicích (sádrový model busty T. G. Masaryka z roku 1926 a sádrový model Masarykovy sochy z téhož roku vytvořený podle skutečné předlohy). Další tři díla vlastní Muzeum města Brna a šest prací Moravská galerie v Brně. V souvislosti s Machovým působením v době I. světové války u 81. pluku v Jihlavě je možné, že některé práce z tohoto období by mohly být umístěny spolu s pracemi dalších výtvarných umělců, kteří působili ve vojenském posádkovém muzeu vytvořeném při pluku - Jana Štursy nebo malíře Podlouckého - ve Vojenském muzeu v Praze.
- 5) Soubor představuje 443 položek, zejména fotografií na kartonu (některé zasklené), několik pohlednic a kartony s dobovými novinovými výstřižky. Na druhé straně kartonů se nacházejí texty psané manželkou sochaře Ludmilou Machovou obsahující informace o fotografovaném díle, většinou pouze název sochy, datum vzniku a její umístění, někdy však i obsáhlejší informace o dalších okolnostech týkajících se realizace díla. Soubor uspořádala manželka sochaře v letech 1958–1968, do muzea

jej předala dcera sochaře paní Svatava Brychtová, bytem ve Štěpánovicích u Tišnova č. 6, v roce 1995. Rozsáhlý soubor fotodokumentace byl také impulsem k vytvoření samostatné podsbírkky muzea nazvané Václav Hynek Mach (zkratka VHM) v roce 2004. Zároveň byly všechny položky souboru fotodokumentace zapsány v systematické evidenci a označeny inventárními čísly. Postupně by měly být do vzniklé podsbírkky zařazeny i ostatní předměty související s osobou sochaře. Některé, již zapsané ve 2. stupni evidence, jsou zatím součástí podsbírkky Umění, některé mají zatím pouze přírůstková čísla. Podsíbírka Václav Hynek Mach by měla být nadále rozšiřována o další dokumenty a předměty související s osobou sochaře formou sběru muzea a opětným navázáním kontaktů s rodinou umělce, která dodnes žije ve Štěpánovicích u Tišnova (vnuk, pravnučka sochaře). Případným získáním archivních dokumentů souvisejících s osobou sochaře by podsíbírka nabyla formu Machovy pozůstalosti. Výsledkem tohoto snažení by mělo být v budoucnu uspořádání souborné výstavy umělce a zdokumentování sochařovy tvorby formou obsáhlejšího katalogu nebo monografie. Materiály v Podhoráckém muzeu jsou dostatečným základem pro budoucí zpracování jeho díla. Další soubory fotodokumentace vztahující se však pouze k Machovu brněnskému období (1920–1947) se nacházejí Moravské zemské knihovně v Brně.

- 6) Toman, P.: Slovník československých výtvarných umělců, Praha 1927, s. 182. Týž: Nový slovník československých výtvarných umělců, Praha 2000, s. 57.
- 7) Nová encyklopedie českého výtvarného umění, Praha 1995, s. 466.
- 8) Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska 1, Praha 1994, s. 128, 149, 150, 154, 155, 169, 199, 212, 216, 219, 230, 233, 236.
- 9) Svrček, J. B.: Rudolf Kučera – Obrazy a kresby, Václav Hynek Mach – Plastiky, Brno 1959. Ve stejném roce se konala také Výstava výtvarných umělců a lidové tvořivosti Tišnovska, kde byly vystaveny některé práce Václava Hynka Macha. Zprávy o výstavě se objevily také v dobovém tisku (Lidové noviny, Salon).
- 10) Václava Hynka Macha zmiňuje např. Witlich, P.: Česká secese, Praha 1982, s. 176 v souvislosti se světovou výstavou v St. Louis v roce 1904, kde Václav Hynek Mach spolu s ostatními žáky ateliéru Celdy Kloučka na Uměleckoprůmyslové škole v Praze prezentoval svoje práce v oblasti užité grafiky. Machovu výzdobu architektury zmiňuje také Koryčánek, R.: Monumentální tendence v brněnské architektuře, diplom. práce na MU, Brno 2001 a později ve své knize Česká architektura v německém Brně. Město jako ideální krajina nacionalismu, Šlapanice 2003. Dále jsou Machovi věnovány zmínky v rámci všeobecných informací o brněnské kulturní scéně meziválečného období v Bulletinu Moravské galerie č. 49 z roku 1993, zejména ve stati J. Sedláře: Stylové proměny v českém umění 20. a 30. let v Brně, s. 9–26, zmínky o Machovi s. 11 a 22. Nejdůkladněji je Machovo dílo a život zpracováno v diplomové práci J. Uhlířové, viz pozn. č. 3. J. Uhlířová se Václavu Machovi věnuje také ve své oborové práci na Ústavu archeologie a muzeologie. Viz Uhlířová, J.: Dílo V. H. Macha ve sbírkách Podhoráckého muzea v Předklášteří u Tišnova a jeho využití, oborová práce na MU, Brno 2002.
- 11) Uhlířová, J.: Brněnský sochař, s. 14–16.
- 12) V duchu secesního dekorativismu zde v roce 1913 vytvořil čtyři dvojice dětských figur. Formou však musel vyhovět objednavateli, a proto tyto práce nedosahují kvality pozdější Machovy tvorby.
- 13) Budovu záložny navrženou architektem Vladimírem Fischerem opatřil Václav Mach sochařskou výzdobou v exteriéru (čtyři skulptury v tympanonu hlavního průčelí) i v interiéru. S tímto architektem se Mach později setkal i při dalších realizacích; navrhl vnější výzdobu Fischerova kostela sv. Augustina na náměstí Míru (ta však nebyla realizována), byl spoluautorem cyklu Křížové cesty tamtéž, navrhl výzdobu fasády kostela v Sodoměři. V. H. Mach zvítězil také v soutěži na výzdobu Nové radnice v Moravské Ostravě, která byla rovněž dílem tohoto architekta. Machův smysl pro monumentalitu velmi dobře korespondoval s Fischerovou tradičně pojatou, v duchu monumentalizujícího klasicismu vystavěnou architekturou.
- 14) Nejvýznamnější Machovou realizací z tohoto období byl reliéf Bitva u Parkoscowitz (válečná scéna z Polska, 1914, vytvořeno v letech 1916–1917) umístěný v konečném provedení keramiky v jihlavském kostele sv. Ignáce. O jeho kvalitě svědčí fakt, že byl dlouhou dobu pokládán za dílo Štursovo.
- 15) Třemi figurálními plastikami vyzdobil Kumpoštovy činžovní domy na Nerudově ulici (č. 8–10), dále vytvořil sousoší matky s dítětem v průčelí školy na Merhautově

ulici v roce 1921 (zde však není Kumpoštovo autorství stavby zcela objasněno) a zejména sochařskou výzdobu Okresní nemocenské pokladny (později polikliniky) z roku 1923, která zahrnovala sedm monumentálních figur atletů na pilířích hlavního průčelí. Další Kumpoštovou architekturou osazenou Machovými sochami byla Městská spořitelna v Brně – Králově Poli, kde vytvořil i sochařskou výzdobu interiéru. Dalším jejich společným dílem byla Městská spořitelna v Prostějově, kde Mach vytvořil figurální reliéf hlavního vstupu. V roce 1924 se pak také podílel na výzdobě soukromé Kumpoštovy vily na Barvičově ulici č. 15, pro kterou vytvořil plastiku Hráče na niněru. Tuto socha později zdobila i zahradu architekta Miloše Lamla na Heinrichově ulici č. 32.

- 16.) Vytvořil plastiky lvů na sloupech před vstupem do budovy Krajského soudu na Rooseveltově ulici (1923), Karyatidy ve vstupu do Zemského domu (1925) na Kounicově ulici, jeho dílem byl také ženský akt na fontánu pro kavárnu Zemského domu (1926). Její replika je dnes umístěna ve foyer Moravské zemské knihovny. V roce 1928 vyzdobil znakem s figurálním doprovodem atiku Místodržitelského paláce na Moravském náměstí, podílel se také na výzdobě řady činžovních domů, zejména v Brně – Králově Poli.
- 17.) Zejména u domů v Jiráskově čtvrti a Brně – Králově Poli.
- 18.) Některé z nich se však nezachovaly. Jeho prací byla pamětní deska Jana Wolfa z Kyjeva (1924) určená pro budovu Obchodní akademie (nezachováno), pamětní deska Jiřího Wurma umístěná v budově gymnázia na Legionářské ulici (odstraněno), pamětní deska F. A. Zacha v Brně Na baštách (1928), pamětní deska MUDr. M. Kříže na náměstí Karla IV. v Brně – Líšni, pamětní deska Elišky Machové na Gorkého ulici, deska Jana Hlaváče pro Brno – Obřany (1927) a pamětní deska Josefa Barviče určená pro budovu na České ulici (1936 – nezachováno). Do knihkupectví Barvič – Novotný byla původně určena také busta Antonína Dvořáka (1921) a studie Bedřicha Smetany (1924).
- 19.) Pomník obětím I. světové války na náměstí Karla IV. v Brně - Líšni (1922), Kluka s žábou jako figurální výzdobu fontány v městském parku v Brně – Králově Poli (1924), pomník TGM na Morávkově náměstí, sochy Miroslava Tyrše na Slovanském náměstí v Brně – Králově Poli (1932), totožnou plastiku v Brně – Maloměřicích a Tyršovu bustu v parku Brno – Židenice (1932).
- 20.) Pomník ing. Josefa Karáska (1926), hrobka rodiny Sotolářovy (1926), náhrobek rodiny Popelákovy (30. léta), sousoší Pietas na hrobce advokáta Hynka Bulína (1937) a portrétní reliéf na pomník vojenského velitele Sylvestra Vody (1947).
- 21.) Stéla z roku 1926, reliéfní deska s postavou muže (20. léta 20. století), bronzový štít s figurální kompozicí (1930), pomník rodiny Bartoňkovy s reliéfem ženy držící růži (1927).
- 22.) Například Čejkovice u Hodonína (1928), Ořechovice u Brna (1929), Tetčice u Brna (1930), Chvalkovice u Ústí nad Labem (1930), Břeclav (1937), Lanžhot (1938), Rosice u Brna (1938), pomník v Brně – Líšni (1938).
- 23.) Viz Uhlířová, J.: Brněnský sochař, s. 27.
- 24.) Zřejmou rodinovou inspirací je skulptura Hymnus hmoty (1906) představující sedící mužskou figuru, která organicky vyrůstá z neopracované kamenné hmoty. Rodinovým dílem z roku 1886 se kromě V. H. Macha inspiroval také Jan Štursa v díle Myšlenka nebo J. L. Kofránek v postavě Snění (1904).
- 25.) Inspirace Maillolem a Bourdellem je u Macha zřejmá například v ženském aktu na fontánu pro kavárnu Zemského domu z roku 1926.
- 26.) Viz Nová encyklopedie českého výtvarného umění, s. 417. Dále Toman, P.: Nový slovník, s. 581, 582. Na rozdíl od významem srovnatelné tvorby V. H. Macha byla díla J. Kubíčka věnována monografii, viz Hlušíčka, J.: c. d., Praha 2000.
- 27.) Například výzdoba Pražské městské pojišťovny v Brně na Moravském náměstí č. 4. Jeho sochy zdobí také stavbu bývalého Horního ředitelství Báňské a hutní společnosti v Moravské Ostravě. Čtyři figury horníků a hutníků jsou kompozičně pojaty podobně jako sochy Machovy na nedaleké radnici, avšak jejich monumentalita ztrácí na intenzitě vzhledem k detailně propracované psychologii postav, která je u plastik umístěných poměrně vysoko nad vchodem vcelku zbytečná.
- 28.) Viz Hlušíčka, J.: c. d., s. 31–35.
- 29.) Kubistická inspirace je zřejmá u prací z 20. let, kdy se v jeho tvorbě odráží rodinná tragédie. Viz Tragedie z roku 1926 (VHM 89), postava ženy v bolestném výkřiku vyrůstá z hmoty podstavce. Dále Děfátko z téhož roku (VHM 91), figura též vyrůstá

z kubisticky pojaté základny. Razantní kubistická forma dobře koresponduje s těmito náměty.

30) Toman, P.: Nový slovník, s. 293

31) Tamtéž, s. 109–110.

32) Tamtéž, s. 29–30.

33) Tamtéž, s. 206.

34) Na výzdobě interiéru kostela sv. Augustina se podíleli i další brněnští umělci.

Například F. Fabiánek zde vytvořil bronzové reliéfy s postavami čtyř evangelistů na parapetu kazatelny.

35) Například návrhy na pomník a náhrobek (1913) Antonína Dvořáka vykazují podobnost s Machovými návrhy z období studií na Uměleckoprůmyslové škole a Akademii výtvarných umění. Viz Dobřinčicová, J.: Neznámé návrhy na pomník a náhrobek Antonína Dvořáka, *Dějiny a současnost* 3, 2004, s. 34–37.

36) Mezi architekty podílejícími se na výzdobě architektury patřil J. Drahoňovský, K. Pavlík, A. Odehnal, A. Waiganta a F. Metzner, který užívá archaických forem připomínajících starogermánskou inspiraci. Archaické vlivy, avšak antické se v té době objevují v sochařské tvorbě Jaroslava Horejce.

GEOLOGICKÁ STAVBA KVĚTNICE

123

Drahoš Šíkola

Výjimečného postavení Květnice si byl vědom již tišnovský rodák geolog V. J. Procházka, když v roce 1893 napsal: „Malebný jest pohled s Květnice do zvlněného kraje, přetěžký však výklad všech příčin, kteréž svým vlivem pozměnily ráz bezprostředního okolí a ostatního kraje. Kdykoliv nám půjde o správné vysvětlení orografické a geologické stavby této části vysočiny Českomoravské, zaujaté našim okresem, vždy bude Květnice východištěm, její okolí pak zkušebním kamenem, zdali naše pozorování v západní a severozápadní části jsou správná.“

Okolí Tišnova má velice pestrou geologickou stavbu, neboť se zde stýká hned několik geologických jednotek: strážecké moldanubikum, svratecké krystalinikum, moravikum, brněnský masiv a boskovická brázda. Geologická stavba je navíc komplikována četnými zlomy (obr. 1).

Největší část regionu, včetně Květnice, je tvořena horninami *svratecké klenby moravika*. Svratecká klenba má stavbu vrásového příkrovu. Tektonicky se dělí na spodní *autochtonní*, resp. *paraautochtonní* jednotku a *příkrovovou* jednotku (obr. 2).

Autochtonní jednotku tvoří předdevonské krystalinikum a devonský obal. Předdevonská *deblínská skupina* má ve svém základu ve spodní části feldspatizované ruly a svory s polohami metabazitů a aplitických granitoidů, ve svrchní části pak převládají horniny svorového a fylitového typu. V nadloží deblínské skupiny spočívá paleontologicky doložený *devon* ve dvou vývojích - *závistském* a *květnickém*. V *závistském vývoji* převládají na bázi kvarcity a konglomeráty, jež jsou do nadloží vystřídány karbonátovým souvrstvím. V *květnickém vývoji* převládají různé typy vápenců.

V *příkrovové jednotce* - v *morávním příkrovu* - se od podloží do nadloží objevují následující skupiny: *skupina Bílého potoka*, *skupina бітеšská* a *skupina olešnická*.

Na Květnici jsou zastoupeny pouze horniny *autochtonní*, resp. *paraautochtonní* jednotky tišnovských brunid - svratecká rula, vápence a kvarcity (obr. 3).

Mylonitizovaná *svratecká rula* („žulorula“) vystupuje na západním a severozápadním úpatí Květnice. Stáří této horniny je prekambrické. Svratecká rula je polymetamorfního původu a podlehlá kromě feldspatizace i patrně několikaetapovité intenzivní mylonitizaci. Místy jsou v ní vyvinuty žíly aplitu. Její barva se pohybuje od načervenalé přes hnědou až po tmavě zelenou.

Vrcholy Velká skála a Malá skála (Květnička) jsou tvořeny načervenalými až červenohnědými kavernózními *kvarcity* (dříve označovanými jako křemence). Původně se skutečně jednalo o křemence a v menší míře o křemité slepence, které se usadily ve spodnodevonském moři a později byly přeměněny v kvarcity, resp. metakonglomeráty. Jak již sám název napovídá, jsou tyto horniny tvořeny převážně křemenem.

Všechny *vápence* na Květnici jsou devonského stáří. Jsou pozůstatkem moře, které bylo rozšířeno na Tišnovsku ve svrchním devonu. Vápence vytvářely útesy na křemencovém a slepencovém podkladu západně brněnského masívu. Dříve byly rozlišovány dva druhy vápenců. Za starší, patrně silurské, byly považovány tmavošedé až tmavomodré *tišnovské vápence*, které vystupují přímo nad městem a jsou sledovatelné

Geologická mapa okolí Tišnova (podle Jaroše a Misaře 1974)

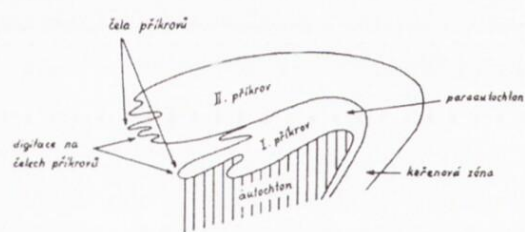
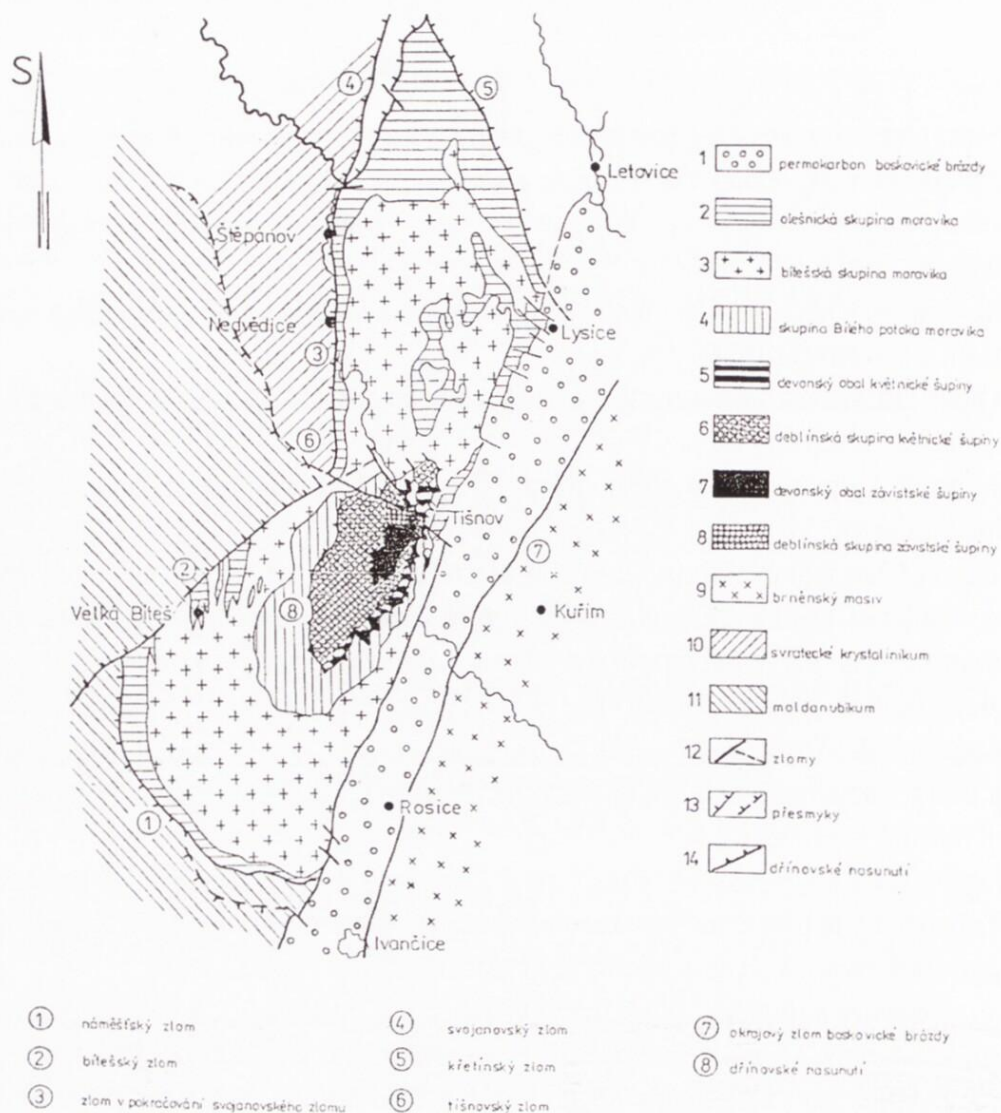
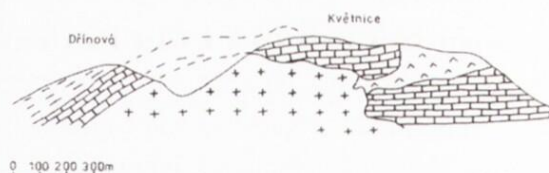

Schéma vrásových příkrovů

Geologický profil květnické série

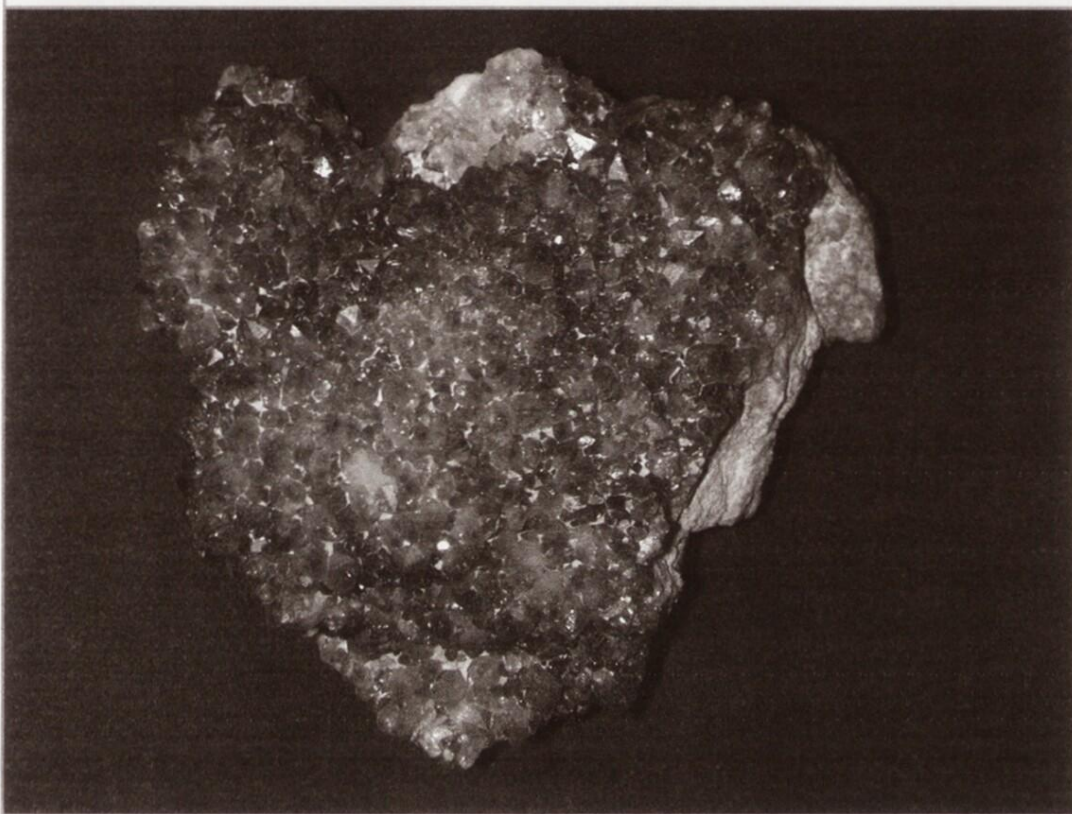

Legenda: fyllity svratecká rula
 kvarcity vápence

VLEVO SCHÉMA VRÁSOVÝCH PŘÍKROVŮ (PODLE I. KRISTKA, 1976),
VPRAVO GEOLOGICKÝ PROFIL KVĚTNICKÉ SÉRIE

NAHOŘE KALCIT, DOLE AMETYST (FOTO J. BAJER)

v pruhu od tišnovského náměstí až k předklášterskému splavu. Mladodevonské stáří se původně přisuzovalo pouze mladším, světle šedým květnickým vápencům, které se vyskytují v okolí hlavního vrcholu Květnice (470 m n. m.) Na tyto vápence jsou vázány krasové jevy - jeskyně Pod Křížem, Králova jeskyně a Květnická propast.

Z tektonického hlediska Květnice a její okolí vykazuje klenbovou stavbu. Jednotlivá horninová souvrství mají díky odlišným mechanickým vlastnostem chování samostatných tektonických etází, jednotlivé etáže jsou intenzívně zvrásněny. Často se setkáváme i s tím, že různé horninové typy jsou prstovitě zavrásněny do sebe. Stavba Květnice je navíc komplikována četnými příčnými poruchami.

K poznání geologické stavby Květnice i celého tišnovského regionu přispěly mapo-

NAHOŘE PERIMORFÓZA KŘEMENE PO KALCITU,
DOLE BARYT (FOTO: J. BAJER)

vací a výzkumné práce Foetterleho (1866), C. Cammerlandera (1884), A. Makowského a A. Rzehaka (1883), L. von Tausche a A. Rosiwala (1895, 1899), F. E. Suesse (1912), zásadní význam však mají práce V. J. Procházky (1893, 1911), J. J. Jahna (1917), K. Zapletala (1923, 1930, 1933) a zejména J. Jaroše a Z. Mísaře z let 1974 - 1976, díky nimž geologická stavba a stratigrafické členění moravika dostala definitivní podobu, která platí dodnes.

MINERÁLY KVĚTNICE

Hora Květnice je nejznámějším nalezištěm minerálů na Tišnovsku a je nepochybně i jednou z nejstarších mineralogických lokalit na Moravě.

Převážná část květnických minerálů je vázána na mladší hydrotermální žíly, které

NAHOŘE LIMONIT,
DOLE GALENIT V KARBONÁTOVÉ ŽILOVINĚ (FOTO J. BAJER)

pronikají komplexem hornin autochtonní jednotky tišnovských brunid - svrateckou rulou, kvarcity i vápenci a jejichž mocnost se pohybuje od několika centimetrů do dvou metrů.

Nejvýznamnějším nerostem těchto hydrotermálních žil je baryt, který byl na Květnici i v blízkém okolí ve 2. polovině 19. století a na začátku 20. století v několika etapách pokusně těžen. Barva barytu se pohybuje od bílé až po červenou, nejčastěji bývá růžová. Baryt většinou bývá kusový, v dutinách vytváří lupenité až tabulkovité krystaly až 3 cm velké. Některé žíly jsou prakticky monominerální, tvořené pouze barytem. V ostatních žilách je baryt doprovázen bílým *kalcitem*, žlutým *ankeritem* a hnědým *sideritem*. Kalcit tvoří v dutinách sklenoedrické, vzácněji romboedrické krystaly. Sklenoedrické krystaly bývají často potahovány mladším křemenem.

Ve spodních partiích karbonát-barytové žíly na západním úpatí Květnice bývají zarostlá až 1 cm velká zrna *galenitu*. Některá zrna jsou částečně proměněna v *cerusit*.

Milimetrových rozměrů zde dosahují zrna *chalkopyritu*, *tetraedritu* a vzácně i *bornitu*, jakož i produkty jejich přeměny *malachit* a *azurit*.

Na oblast Květničky je vázán výskyt *fluoritu*. Bývá kusový, v dutinách vytváří tmavě fialové krychlové krystaly až 1 cm velké. Působením mladších roztoků bývá mnohdy fluorit i kalcit zcela vyloužen a nalézáme po nich pouze negativní otisky.

V severním výběžku Květničky se nalézá menší ložisko železných rud - hnědého *limonitu*, červeného masivního *hematitu* a černého jehličkovitého či ledvinitého *goethitu*.

Další skupinu minerálů představují minerály manganu - *manganit*, *pyroluzit* a *psilomelan*, které vytvářejí nejčastěji černé povlaky na puklinách kvarcitů a vápenců.

Zajímavý byl výskyt minerálů mědi na jihozápadním úpatí Květnice. Měděné zrudnění, které tu bylo objeveno při těžbě limonitu, bylo vázáno na karbonátovou žílu asi 60 cm mocnou. Z minerálů byl zastoupen *chalkopyrit*, *azurit*, *malachit*, *kuprit* a *ryzí měď*.

Květnice však proslula především jako naleziště krystalovaných odrůd křemene. S první zmínkou o květnických ametystech se setkáváme u Hertodta již v roce 1669. Výskyty čirého *křišťálu*, žlutého *citrínu*, hnědé *záhnědy*, černého *morionu* a zvláště fialového *ametystu* jsou vázány na dutiny v kvarcitech v okolí Velké skály a na svazích Květničky. První výskyt je známější, vzorky z druhého naleziště jsou však neméně kvalitní a podstatně různorodější. Krystaly bývají často zonální, jejich velikost dosahuje běžně 0,5 cm, vzácněji 2 cm i více.

Zajímavé ukázky minerálů poskytly i krasové prostory Květnice. Z jeskyně Pod Křížem pocházejí až 16 cm velké romboedrické krystaly medově žlutého kalcitu, z Královy jeskyně perimorfózy křemene po *kalcitu*, drúzy 4 cm velkých tabulkovitých krystalů *barytu*, dlouhé vousy *lublinitu* (vláknité formy kalcitu), jehlice novotvořeného *sádrovce* a *brushit*.

Minerály Květnice jsou zmiňovány v celé řadě prací, zejména v dobových topografických mineralogiích. Kromě již zmíněného J. F. Hertodta (1669) lze uvést práce J. Schwoye (1793), Ch. C. Andrea (1801), W. Hruschky (1825), F. A. Kolenatiho (1854), J. Klvani (1882), F. Dvorského (1885), K. Schirmeisena (1903), A. Rzehaka (1911), B. Kučery (1923, 1930), J. Kokty (1932, 1933, 1934), E. Burkarta (1953), T. Kruti (1966). Chemismem moravských barytů, tedy i květnického, se zabýval V. Smetana (1923), jejich krystalografií B. Bobková (1936), paragenézí barytových výskytů v blízkém okolí Tišnova Z. Dolníček (1999). Úplný přehled o mineralogickém výzkumu Květnice podává M. Bohatý (2000), který o Květnici dokonce hovoří jako o nejstarší mineralogické lokalitě na Moravě.

Literatura:

- Andrée* Ch. K. (1801): Mineralogische Bemerkungen auf einer Reise von Brünn nach dem Lepidolit-Berg Hradisko nächst Rožna auf der Herrschaft Pernstein in Mähren. Patriotisches Tageblatt, s. 760-764, Brünn
- Bobková* B. (1936): O některých barytech moravských. Spisy vyd. Přírod. fakultou Masaryk. university, č. 225, Brno
- Bohatý* M. (2000): Květnice u Tišnova – historie nejstarší mineralogické lokality na Moravě. Minerál, roč. VIII, 5, s. 390-410, Brno
- Burkart* E. (1953): Moravské nerosty a jejich literatura. Nakladatelství ČSAV, Praha
- Dolníček* Z. (1999): Paragenese barytových výskytů v blízkém okolí Tišnova. Dipl. práce, Přír. fak. Masaryk. univerzity, Brno
- Dvorský* F. (1985): Nerosty Moravské. Časopis vlast. spol. mus. v Olomouci roč. II, pag.

43, Olomouc

- Hertodt J. F. (1669): *Tartaro-Mastix Moraviae*. Viennae
- Hruschka W. (1825): Vorkommen u. Krystallisation einiger mähr. Fossilien. Mitt. der mähr. schles. Gesell., Nr. 1, 2, 6, Brünn
- Jahn J. J. (1917): *Pamětní spis o nerostných pokladech Moravy*. Brno
- Jaroš J., Mísař Z. (1976): Nomenclature of the tectonic and lithostratigraphic units in the Moravian Svratka Dome (Czechoslovakia). *Věstník ÚÚG*, 51, 1976, s. 113-122, Praha
- Klvaňa J. (1882): *Nerosty Moravy a Slezska*. Praha
- Kokta J. (1932): Jeskyně na Květnici u Tišnova. *Našim dětem*, 1, s. 23-27, Tišnov
- Kokta J. (1933): *Nerostopis Tišnovska*. in *Vlastivěda Tišnovska*, Tišnov
- Kokta J. (1934): Nový nález fluoritu na Dřínové. *Příroda*, 27, s. 224, Brno
- Kolenatí F. A. (1854): *Die Mineralien Mährens u. österr. Schlesiens*. Brünn
- Kučera B. (1923): Seznam nerostů moravských a jich nalezišť. *Sborník klubu přírod. v Brně*, roč. V, Brno
- Kučera B. (1930): Fluorit na Tišnovsku. *Příroda*, 22, s. 404, Brno
- Kruťa T. (1966): *Moravské nerosty a jejich literatura 1940-1965*. Brno
- Makowsky A., Rzehak A. (1883): *Die geologischen Verhältnisse der Umgebung von Brünn*. Verhandlungen d. nat. Ver. in Brünn, Jg. 22, 1. Bd., s. 27 ff, Brünn
- Procházka V. J. (1893): *Geologický nástin Tišnovska*. Brno
- Procházka V. J. (1910): *Horniny průmyslové a užitečné Moravy*. Brno
- Rzehak K. (1911): Mährische Barytvorkommnisse und ihre Genesis. *Zeitschrift d. mähr. Landesmuseums* 11, s. 31-34, Brünn
- Schirmeisen K. (1903): *Systematisches Verzeichniss mähr. – schlesischen Mineralien u. ihrer Fundorte*. Brünn
- Schwoy J. (1793): *Topographie vom Markgrafttum Mähren*. 1. Bd., s. 21, Wien
- Smetana V. (1923): O chemickém složení některých barytů ze střední Moravy. *Časopis pro mineralogii a geologii*, 1, s. 5-7, Praha.
- Suess F. E. (1912): Die moravischen Fenster und ihre Beziehung zum Grundgebirge des Hohen Gesenkes. *Denkschr. Österr. Akad. Wiss., math.-naturwiss. Kl.*, 88, s. 541-631, Wien
- Tausch L. (1895): Ueber die krystallinische Schiefer- und Massengesteine...nördlich von Brünn. *Jahrbuch d. k.k. Geol. Reichsanstalt*, 45, s. 265-494, Wien
- Tausch L. (1899): Erläuterung zur geol. Karte...NW – Gruppe, Nr. 66, Boskowitz – Blansko, Wien
- Zapletal K. (1923): Z geologie Květnice u Tišnova. *Příroda*, 16, s. 261-263, Brno.
- Zapletal K. (1930): K mineralogii, petrografii, ložiskům a geologii západní Moravy. *Sborník Klubu přírodovědného v Brně*, 13, s. 82-92, Brno
- Zapletal K. (1933): Vznik a vývoj Tišnovska. in *Vlastivěda Tišnovska*, Tišnov

RNDr. Drahoš Šíkola

je externím spolupracovníkem Podhoráckého muzea v oboru geologických věd. Dlohodobě byl zaměstnán u státního podniku DIAMO, odštěpného závodu Dolní Rožínka (dříve Uranové doly Dolní Rožínka) jako geolog a později jako vedoucí geofyzik dolu Rožná I, v současné době pracuje jako obvodní báňský inspektor Obvodního báňského úřadu v Brně. Podílel se na uspořádání mineralogické a petrografické sbírky Podhoráckého muzea, je autorem scénáře stálé výstavy Minerály Tišnovka.

GEOMORFOLOGIE VRCHU KVĚTNICE U TIŠNOVA

Mojmír Hrádek

ÚVOD

Květnice je předposlední z řádky vrchů, které od jihovýchodu probíhají napříč sníženinou Boskovické brázdy k severozápadu – počínaje vrchem Čebínkou a konče Dřínovou (Hrádek, 2000). Tato významná moravská hora vznikla jako vystupující tektonická kra - hrášt při vzniku Tišnovské kotliny. Po poklesu okolního povrchu pokrytého mořskými miocénními sedimenty, po ústupu spodnobádenského moře a po postupné exhumaci se během vývoje údolí Svratky vynořila z pokryvu sedimentů. Doba vzniku hráště vystupující z Tišnovské kotliny se kryje se vznikem oválných hráštových morfostruktur - deblínské a lomnické (Hrádek, 1999). Epigenetické průlomové údolí Besénku mezi Květnicí a Dřínovou (Hrádek, 1999a) potvrzuje tento způsob vzniku a tím také sounáležitost Květnice s Tišnovskou kotlinou (Hrádek, 1999a) a nikoliv s Pernštejnskou vrchovinou a Sýkořskou hornatinou, kam je přiřadil Demek (Demek a kol., 1987). Vznik Květnice je spojen se vznikem Tišnovské kotliny.

Květnice (470 m n. m.) má v půdorysu podobu rovnoramenného trojúhelníka s vrcholem obráceným k západu. Západní stranu hory tvoří srpovitě prohnutý hřeben - západní hřbet, jehož severní, nejvyšší, část je složena z devonských vápenců a jižní část z devonských břidlic a pískovců s křemenci, budujícími Velkou skálu (obr. 1 a 2). K SV vybíhá nižší rozsocha Malá skála (387 m n. m.), oddělená od větší části masivu širokým sedlem. Nástup vápenců v severní části západního hřbetu se projevuje nápadným terénním stupněm a zúžením hřbetu do tvaru hřebene (obr. 3). Střední část západního hřbetu s převahou křemenců je široká – zřejmě pozůstatek původního zarovnaného povrchu. Srpovitý západní hřbet uzavírá rozlehlý amfiteátr obrácený k západu do údolí Svratky. Svahy Květnice jsou velice strmé v rozmezí 20 – 50°, místy přecházející ve skalnaté srázy.

Podle tvarů, které zde byly nalezeny a rozlišeny, usuzujeme, že na geomorfologickém vývoji hory - hrásti se kromě tektonických sil podílely i procesy erozně denudační, zejména gravitační, periglaciální - kryogenní (mrazové), krasové a fluvialní.

TVARÝ GRAVITAČNÍ

Při postupném vyklízení miocénních sedimentů, tak jak se exhumací prodlužovala délka strmých svahů a v součinnosti s ostatními uvedenými procesy, vznikaly v odlehčeném a nehomogenním skalním masivu gravitační svahové poruchy a smykové plochy využívající např. tektonická zrcadla a násunové plochy tektonických šupin. V severní, vápencové části hory byla pod nejvyšším vrcholem, na straně spadající k průlomovému údolí Besénku, zjištěna 3-4 m široká svahová lavice, ukazující na počátek gravitačního rozdvajování hřbetu, podobně jako je tomu na jiných izolovaných hráštových vyvýšeninách v brněnském masivu a přilehlých územích, např. na Bukovině u Ivančic nebo Hradském vrchu u Boskovic (Hrádek, 1995). Na konci planinky U kříže se v rozšířené jižní části hřbetu nachází asi jeden metr hluboká rozsediná, vzniklá patrně exploací barytonové žíly a související se stejnými poruchami jako níže ležící jeskyně (obr. 4).

OBR. 1. GEOMORFOLOGICKÁ MAPA KVĚTNICE. ORIGINÁL M. HRÁDEK.
(PODLE AUTORSKÉHO ORIGINÁLU KRESLILA Š. STŘÍTEŽSKÁ.)

OBR. 2. CELKOVÝ POHLED NA KVĚTNICI OD ZÁPADU, KDE HORA VYSTUPUJE BEZPROSTŘEDNĚ ZE DNA TIŠNOVSKÉ KOTLINY (FOTO M. HRÁDEK).

Gravitační rozpad hřbetů se označuje termínem „sagging“ (prohyb) a po překročení meze smykového napětí může přerůst ve skalní řícení. Na plochách tektonických zrcadel dochází k padání a klouzání drobnější suti a úlomků a jejich hromadění při úpatí ve formě skalních osypů.

TVARY KRYOGENNÍ

Nejrozšířenější jsou tvary kryogenní – periglaciální, související s působením dlouhodobě zmrzlé půdy – permafrostu, kdy za spoluúčasti ledu a gravitace docházelo během chladných fází starších čtvrtohor – pleistocénu, tzv. glaciálů (dříve ledových dob) k mrazovému zvětrávání, rozpadu hornin a odnosu jeho produktů. Na povrchu hřbetů i na svazích byly zjištěny kryoplanační terasy oddělené stupni mrazových srubů, mrazové srázy, izolovaná skaliska – tory, nivační výklenky a kotle, ale i tvary akumulární – úpatní haldy, osypy a suťové kužele.

Kryoplanační terasy vznikají rozšiřováním plošin při úpatí skalních stupňů po jejich mrazovém rozpadu a postupném ustupování. Ze skalních stupňů se stávají mrazové sruby. Na Květnici je nalezneme nejlépe vyvinuté v částech hory obsahující vložky devonských křemenců – na Malé a Velké skále. Na Malé skále vybíhají obloukovitě od skalnatého hřebene k severu dvě velice dobře vyvinuté a nápadně široké terasy, oddělené až 3 m vysokým mrazovým srubem (obr. 5); dvě terasy oddělené méně nápadným srubem jsou rovněž západně od Velké skály. Nejlépe vyvinutá kryoplanační terasa se nachází ve střední části svahu východně od západního hřebetu, bezprostředně na sever od sedla mezi Velkou a Malou skálou. Je plošně nejrozlehlejší, se 4 m vysokým mrazovým srubem.

Východní část západního hřebetu u Velké skály a celý hřeben Malé skály lemuje pás až 5 m vysokých mrazových srubů (obr. 6), od nichž spadají k úpatí hory velice strmé svahy pokryté nesouvisle křemencovými balvany a bloky i přes 1 m dlouhými. Nálezy těchto bloků ve stavebních jámách při východním úpatí Květnice v pleistocénních spra-

BR. 3. (VLEVO) V SEVERNÍ, VÁPENCOVÉ ČÁSTI KVĚTNICE SE HŘBET ZUŽUJE NA ÚZKÝ HŘEBEN (FOTO HRÁDEK).

OBR. 4. (VPRAVO) NAD PLANINKOU U KŘÍŽE, V SEVERNÍ ČÁSTI, ROZDĚLUJE HŘBET SKALNÍ ROZSEDLINA (FOTO M. HRÁDEK).

OBR. 5. POHLED NA KRYOPLANAČNÍ TERASU (V POZADÍ) ROZPROSTÍRAJÍCÍ SE PŘI ÚPATÍ MRAZOVÉHO SRUBU (PATRNÝ PODLE BALVANŮ), NA HŘBETU, KTERÝ VYBÍHÁ OD MALÉ SKÁLY (FOTO M. HRÁDEK)

šových hlínách potvrzuje zhruba stejné období rozpadu skalisek i jejich následné gravitační sklouzávání vlivem soliflukce v průběhu teplejší fáze – interglaciálu. Největším izolovaným křemencovým skaliskem – torem je Velká skála v jižní části západního hřbetu, dosahující výšky až 10 m. Jejím typickým rysem je rozeklanost v důsledku hlubokého porušení puklinami směru SZ-JV (obr. 7). Na skalních stěnách Velké skály je patrný zvláštní typ subhorizontální vrstevnatosti devonských křemenců porušený příčnými puklinami, který má vzhled červenofialově a bíle páskované brekie, s dutinami vyplněnými krystalky odrůd křemene (obr. 8). Červená barva je způsobena pig-

OBR.6. (NAHOŘE) MRAZOVÉ SRUBY NA VÝCHODNÍ STRANĚ MALÉ SKÁLY (FOTO HRÁDEK).

OBR.7. (DOLE) IZOLOVANÉ SKALISKO – TOR VELKÉ SKÁLY JE TVOŘENO VERTIKÁLNĚ POSTAVENÝMI DESKOVITÝMI BLOKY ODDĚLENÝMI PUKLINAMI. POD NEJVYŠŠÍM BLOKEM JE SKALNÍ OKNO (FOTO M. HRÁDEK).

mentem hematitu (oxid železa) a bílou tvoří krystalický křemen. Tyto brekcie tvoří ve sledu spodnodevonských, tence vrstevnatých břidlic a pískovců facie Old Red čočkovitá tělesa. Podle způsobu, jakým křemen vyplňuje dutiny po sádrovci a dalších minerálech, čímž vznikají tzv. pseudomorfózy, se usuzuje, že brekcie vznikla původně z usazeniny v pobřežním prostředí pouštních jezer nazývaných sebchy. Vrstvy solí a sádrovce byly později silicifikovány na křemence. Tak exotický je podle Dvořáka a Skočka (1997) původ devonských křemenců na Velké skále. Na Malé skále kromě skalnatého hřebene podobný typ skály nenalezneme. Soudě podle vzhledu pouštních krajín, kde se dnes vyskytují slaná jezera, byla krajina v devonu spíše plochá a málo členitá, v kontrastu k dnešnímu členitému reliéfu okraje Sýkořské hornatiny a Tišnovské kotliny.

OBR. 8. FIALOVĚ A BÍLE PÁSKOVANÁ KŘEMENCOVÁ BREKCIE NA STĚNĚ VELKÉ SKÁLY JE POZŮSTATKEM POBŘEŽNÍCH USAZENIN POUŠTNÍHO JEZERA, KTERÉ SE VE SPODNÍM DEVONU ROZKLÁDALO U TIŠNOVA (FOTO M. HRÁDEK).

Vápencové mrazové sruby až 5 m vysoké lemují po obvodu planinku U kříže v nejsevernější části západního hřebtu. Tři stoly, skály s plochým temenem, se zřejmě od této plošinky oddělily tzv. odsedáním, které rovněž náleží mezi procesy gravitačního rozpadu skalního masivu. Kromě mrazových srubů se ve vápencových částech západního hřebene Květnice, na severu i jihu, nacházejí strmé svahy - mrazové srázy, tvořené vrstevními, resp. foliačními vápencovými plochami s nízkými skalními stupni, místy i tektonicky ohlazené na tektonická zrcadla a plotny, s proudy drobnějších úlomků - osypů mezi nimi. Na Květnici se na nich vyvinuly skalní stepi.

Nivační výklenky a kotle se vyvinuly jak na vápenci, tak na břidlicích a pískovcích s křemenci. Jejich výskyt je vázán hlavně na západní hřbet, po obou jeho stranách. Tento vhloubený, mísovitý tvar ukazuje na působení nivace, specifického typu mrazového zvětrávání v místech dlouhodobého nahromadění sněhu - firnu. Ve vápencové části hřebtu se nacházejí hlubší výklenky - kotle pod hlavním vrcholem na severovýchodních svazích spadajících k údolí Besénku, v těsném sousedství pod výše zmíněnou gravitační svahovou lavicí. Čtyři zde zjištěné výklenky jsou široké do jednoho sta metrů, spíše drobnější, nejsevernější z nich je dvojitý (skládá se ze dvou výklenků nad sebou). Suťový kužel uložený na kryoplaneční terase rozprostírající se pod druhým výklenkem, lze vysvětlit buď jako akumulaci produktů mrazového zvětrávání v uzávěru výklenku nebo jako výsledek skalního řícení.

Výklenky v části hřebtu, kde převažují křemence (celkem jich bylo nalezeno pět) jsou mělké a jsou obrácené do velkého západního amfiteátru. Největší dosahuje cca 100 m šířky, ostatní jsou menší. Oproti spíše kotlovitým výklenkům ve vápenci mají výraznější uzávěr, často s mrazovými sruby až 5 m vysokými, s akumulacemi balvanů křemence na dně i na svahu pod nimi (obr. 9).

Typickou kryogenní akumulací jsou nesouvislé balvanité pokryvy kryoplanečních

OBR. 9. JEDEN Z NIVAČNÍCH VÝKLENKŮ ZÁPADNĚ POD VRCHOLOVOU ČÁSTÍ ZÁPADNÍHO HRĚBETU, SEVERNĚ OD VELKÉ SKÁLY. JE PATRNÝ SKALNATÝ UZÁVĚR, POD NÍM HRANÁČOVÁ HALDA PŘEVÁŽNĚ KŘEMENCOVÝCH BALVANŮ A V POPŘEDÍ PLOCHÉ DNO S VOLNÝMI BALVANY (FOTO M. HRÁDEK).

teras, svahů pod mrazovými sruby a pod izolovanými skalisky. Nevytvářejí, kromě menších ploch při úpatí skal, typická kamenná moře. Úpatní haldy pod severními svahy a osypy mrazových srázů se vyvíjejí i během mladšího období čtvrtohor - holocénu.

TVARY KRASOVÉ

O těchto tvarech se zmíníme jen ve stručnosti z hlediska geomorfologického vývoje, protože nebyly předmětem geomorfologického výzkumu.

Na Květnici se vyvinuly v devonských vápencích zejména jeskyně s propastmi a řada drobných tvarů jako jsou škrapy apod. Vznik jeskyní souvisí s vývojem Květnice jako hrásti. Podle přítomnosti dobře opracovaných valounů v načervenalých jílovitých pískách v jeskynních sedimentech mohlo ke vzniku jeskyní dojít buď v období miocénu, ještě před mořskou záplavou ve spodním badenu, nejspíše v období eggenburg-ottang (tj. koncem staršího miocénu ve třetihorách), resp. i dříve, kdy je doložena existence říční sítě, nebo v době exhumace hory z pokryvu miocénních sedimentů po spodním badenu, kdy by úrovně jeskyní dokládaly etapy exhumace.

TVARY FLUVIÁLNÍ

Spodní etáží vápencových lomů na západním úpatí Květnice byla odkryta 2 m mocná akumulace říčního štěrku s pískem, kterou lze označit za říční terasu s bází cca 6 m nad úrovní Svratky. Podle výškové úrovně lze tuto terasu zařadit mezi terasy nízké, náležící k terasám nejmladšího pleistocénního glaciálu würmu. Protože pod povrchem současné údolní nivy se nacházejí miocénní sedimenty, zachycuje terasa jednu z posledních etap vyklízení miocénních sedimentů z údolí Svratky. Řeka tekoucí v té době v této úrovni se po opuštění sníženiny u Štěpánovic, u jejíž severní části je tato terasa

OBR. 10. NÍZKÁ, ŠESTIMETROVÁ
PLEISTOCÉNNÍ ŘÍČNÍ TERASA
SVRATKY PŘI JIŽNÍM ÚPATÍ
KVĚTNICE. HRUBÝ ŘÍČNÍ ŠTĚR-
KOPÍSEK VYPLŇUJE I DEPRESI
VE ZKRASOVĚLÉM DEVONSKÉM
VÁPENCI (FOTO HRÁDEK).

mnohem rozsáhleji zachována, přiblížila k úpatí Květnice a její koryto se zahlubilo do zkrasovělých devonských vápenců. Ukazují na to hluboké výmoly mezi bloky vápence se škrapy, vyplněné říčním štěrkem (obr. 10).

Všechny popsány procesy působily ve vzájemné součinnosti, např. pukliny vyvolané napětím ve skalním masivu byly využity jak procesem krasování, tak mrazového zvětrávání i pro říční výmol. Kromě zmíněných přírodních procesů, které modelovaly hrást Květnice byl významným modelačním činitelem také člověk. Vedle lomů podél jižního a západního úpatí se na svazích Květnice zachovala také řada důlních prací, jam, lomů i malých lůmků, zavalených ústí štol a šachet, z nichž nejvýznamnější jsou vyznačeny na mapce.

Literatura:

- Demek, J. a kol. (1987): Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR. Academia, 584 s.
Dvořák, J. – Skoček, V. (1997): Evidence of coastal sabkha in the Early Devonian sequence at Tišnov: Western Moravia. Věstník Čs.geol. ústavu 72, 3, s.273-276.
Hrádek, M.(1995): Introduction into the Project „Stability relations of supporting systems of bridges and tunnels in stress fields of zones of gravitational spreading. Studia geographica 98, s. 138-162, Ústav geoniky AV ČR, Brno.
Hrádek, M.(1999a): Povrch. In. K. Fic a J. Zápál (editoři): Tišnovsko. Bethania, 253 s.
Hrádek, M.(1999b): Oválné hrástové morfostruktury ve svratecké klenbě moravika na Tišnovsku. Geol. výzk. Mor. Slez. v r. 1998, s.13-16. Brno
Hrádek, M. (2000): Geomorfologie Tišnovska. Sborník 2000, s.67-84. Okresní Muzeum Brno-venkov, Předklášteří.

RNDr. Mojmír Hrádek, CSc.,

geomorfolog, Ústav genetiky AVČR, pobočka Brno.

VEGETAČNÍ KRYT KVĚTNICE A JEHO ZMĚNY OD KONCE 19. STOLETÍ PO SOUČASNOST

(Památce doc. RNDr. Jana Šmardy)

Jan Lacina

1. ÚVOD

Hora Květnice již svým názvem symbolizuje nevšední druhové bohatství kvetoucích rostlin. Je sice zřejmé, že dříve než botanici ji objevili mineralogové. I tak však patří Květnice u Tišnova k těm lokalitám, které byly v rámci dnešní České republiky prozkoumány floristicky nejdříve a na které se soustředěný zájem botaniků neustále, a to právem, vrací.

Zřejmě jako první se botanicky odborně zabýval i květenou Květnice lékař lomnického panství F. S. Pluskal-Moravičanský (1811-1901). Jeho nálezy 672 druhů semenných rostlin z širšího okolí Lomnice včetně Květnice, které publikoval ve Vídni (Pluskal 1853-1854), byly přebírány do prvních souhrnných prací o květeně Moravy a Slezska v průběhu druhé poloviny 19. století. Z dalších věhlasných botaniků připomeňme alespoň prof. J. Podpěru (1878-1954), který na Květnici vodil z Brna své vysokoškolské studenty a popsal zde řadu růstových forem drobného kapradorostu sleziníku routičky (Podpěra 1924).

Zásadní význam pro poznání flory Květnice (včetně lišejníků a mechorostů) má dílo doc. J. Šmardy (1904-1968)), jehož 100. výročí narození jsme si koncem r. 2004 připomněli. Rodák z Třebíče (27.12.1904) se na Tišnovsko dostal jako učitel obecných a posléze „měšťanských“ škol v polovině 20. let a působil zde až do r. 1945. Právě na Tišnovsku se tento žák a posléze nástupce prof. J. Podpěry vypracoval na botanika a ochránce přírody středoevropského významu. Byl to J. Šmarda, který inicioval vyhlášení Květnice za chráněné území a který zde dokonce navrhoval již r. 1930 zřízení naučné stezky. S odkazem na jeho památku byla tato naučná stezka realizována až r. 2002 (Lacina a kol. 2001). J. Šmardovi vděčíme především za to, že díky jeho publikovaným výzkumům (Šmarda 1928, 1930, 1931) můžeme dnes provést v kontextu ČR poměrně ojedinělou srovnávací analýzu druhového bohatství cévnatých rostlin Květnice ve 30. letech a na začátku 21. století. V rozmezí širšího Tišnovska se jí už dříve zabýval autor tohoto článku (Lacina 1999, 2000, 2003, 2004).

Chceme-li však objektivně zhodnotit celkový trend vývoje vegetačního krytu Květnice v historické době, musíme se vrátit ještě o několik století zpátky, tedy do doby, kdy člověk zdejší krajinu ještě významně neovlivňoval. Musíme si totiž uvědomit, že už královna Konstancie, zakladatelka kláštera Porta coeli, sem vnikla po některé ze zemských stezek z Čech na Moravu nikoliv do přírody panenské, ale silně poznamenané činností člověka. Jako srovnávací bázi je nezbytné zvolit vegetaci přírodní, která byla na Květnici nesmírně rozmanitá. Musíme si také na začátku vysvětlit, které podmínky a faktory vysokou biodiverzitu Květnice podmiňují.

2. NÁSTIN DRUHOVÉHO BOHATSTVÍ A JEHO PŘÍČINY

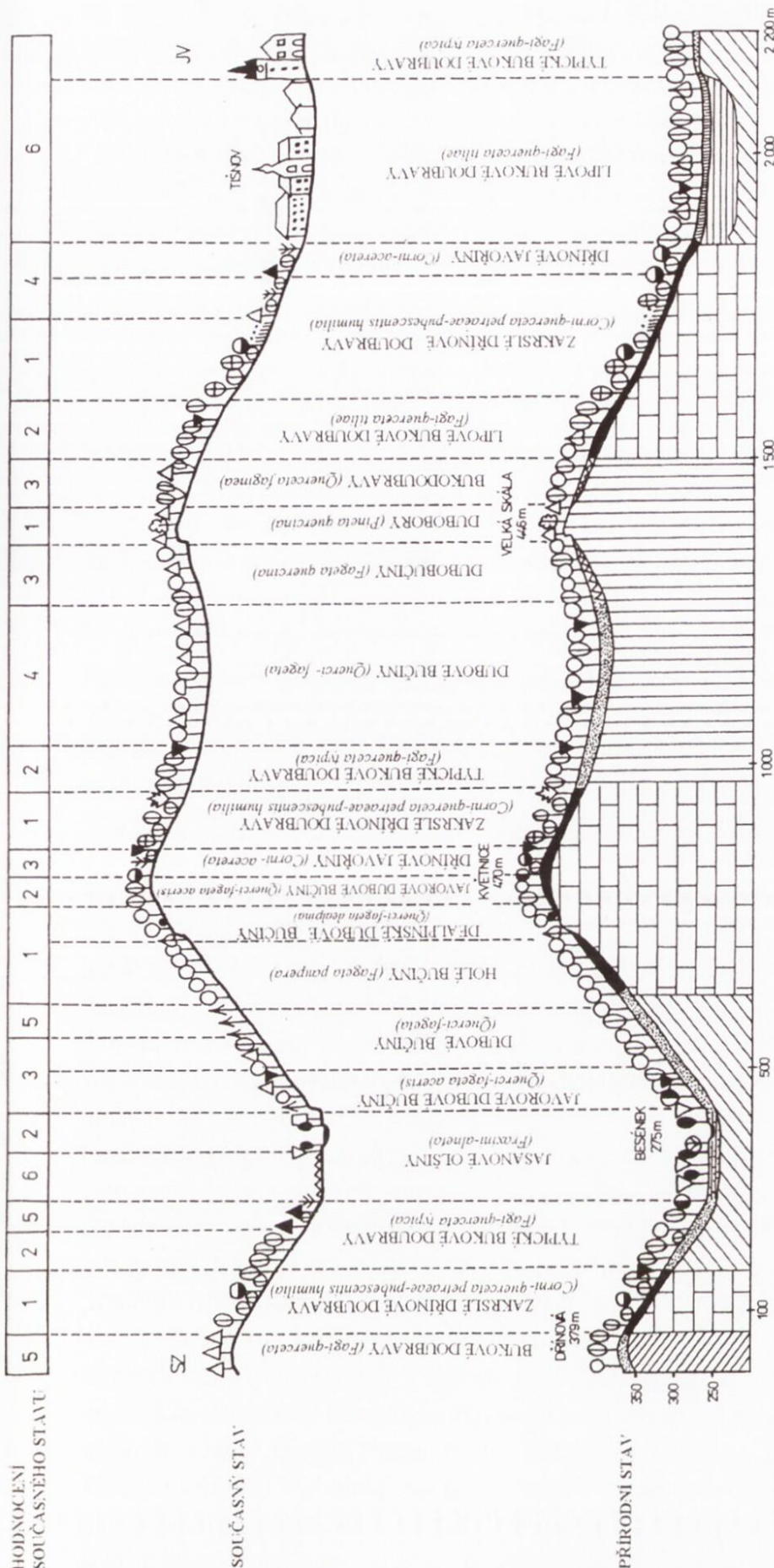
Neobyčejné druhové bohatství rostlin i živočichů Květnice je podmíněno více faktory, zejména geografickou polohou, rozmanitým geologickým podložím i půdami a členitým reliéfem s rozmanitými expozicemi, kterým odpovídají i různé mezoklimatické poměry.

Květnice má charakter ostrovní hory, strmě se vypínající z Tišnovské kotliny s nivami Svratky a Besénku v rozmezí nadm. výšek 260 až 470 m. Hora leží na křižovatce Boskovické brázd

VEGETAČNÍ PROFIL KVĚTNICÍ (SROVNÁNÍ PŘÍRODNÍHO A SOUČASNÉHO STAVU)

J.LACINA 2002

HODNOCENÍ
SOUČASNÉHO STAVU:

VYSVĚTLIVKY:

VEGETAČNÍ KRYT: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

GEOLOGICKÉ PODLOŽÍ: 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. dub zimní, 2. dub pletý, 3. buk, 4. habr, 5. javor mléč, 6. javor klen, 7. javor babyka, 8. lipa, 9. jasan, 10. olše lepkavá, 11. vrbý, 12. topol, 13. břiza, 14. jeřáb btek, 15. smrk, 16. borovice lesní, 17. borovice černá, 18. modřín, 19. akát, 20. leplomilné keře (dřín, plácí zob, svída krvavá aj.), 21. skalník obecný, 22. dubové pařezy, 23. lesostepní travinohybné porosty, 24. pole, 25. devonské vápence, 26. kvarcity, 27. granity, 28. fylity, 29. neogenní mořské vápnité jíl, 30. rendžiny, 31. kambizemě, 32. rankry a kambizemě rankrové, 33. luňozemě, 34. nížní půdy

HODNOCENÍ SOUČASNÉHO STAVU: 1. přírodní, 2. přirozený, 3. přírodně vzdálený, 4. přírodně vzdálený, 5. přírodně vzdálený, 6. přírodně vzdálený

a údolí Svratky, tedy dvou sníženin, které byly v postglaciálu významnými migračními cestami teplomilných druhů z jižních směrů. Na teplých slunných svazích Květnice se zde v mezní poloze zachytila řada náročných termofytů. Na absolutní severozápadní hranici svých areálů zde rostou pryšec mnohobarvý (*Euphorbia epithymoides*) a oman oko Kristovo (*Inula oculus-christi*). Celá řada dalších druhů má na Květnici své nejsevernější lokality v povodí Svratky – z dřevin dub pýřitý (*Quercus pubescens*), mahalebka obecná (*Prunus mahaleb*) a kalina tušalaj (*Viburnum lantana*), z bylin a trav např. žluťucha menší (*Thalictrum minus*), zvonek boloňský (*Campanula bononiensis*), ožanka hroznatá (*Teucrium botrys*), mateřídouška časná (*Thymus praecox*), kavyl vláskovitý (*Stipa capillata*) a kavyl sličný (*Stipa pulcherrima*). Řada méně náročných termofytů sice ojediněle pronikla údolím Svratky několik kilometrů dále na sever směrem do nitra Českomoravské vrchoviny, na Květnici však má své poslední vitální a početné populace. K těmto rostlinám patří např. dřín (*Cornus mas*), ostřice nízká (*Carex humilis*) a vousatka prstnatá (*Bothriochloa ischaemum*). Výjimečnou diverzitu teplých slunných strání Květnice doplňuje řada vzácných druhů teplomilného hmyzu, z nichž některé nebyly zjištěny ani na jižnější a teplejší Pálavě (viz článek P.Lauterera).

S teplými svahy jižních expozic kontrastují chladné a stinnější svahy severní a severovýchodní. Na vápencových skalách (tzv. Tři stoly) tam v izolovaných populacích jako glaciální relikty dosud rostou dealpinské druhy pěchava vápnomilná (*Sesleria caerulea*), lomikámen trojprstý (*Saxifraga tridactylites*) a lomikámen vždyživý (*Saxifraga paniculata*). Z druhů vyšších poloh najdeme v podrostu bukových lesů s příměsí javorů a lípy např. kyčelnici devítilistou (*Dentaria enneaphyllos*), v břehovém porostu Besénku prvosenku vyšší (*Primula elatior*) a devětsil bílý (*Petasites albus*). V chladném a stinném nivačním výklenku Velké skály roste na křemencové suti horská růže převíslá (*Rosa pendulina*).

Velmi zřetelné kontrasty ve vegetačním krytu Květnice podmiňuje i rozmanité geologické podloží. Obzvláště kontrastní je v tomto směru vegetace devonských vápenců a minerálně chudých a kyselých křemenců (kvarcitů). Na vápencích roste podstatně víc druhů, z nichž mnohé – vesměs s kalcifilní tendencí – byly shora jmenovány. Například na ploše o velikosti 20 x 20 m na slunných vápencových svazích nad Tišnovem je možno ve fytoecnologickém snímku zachytit přes 50 druhů cévnatých rostlin. Jen o pár desítek metrů vedle na svazích s roztroušenými kvarcitovými balvany roste jen několik oligotrofních a acidofilních rostlin – např. borůvka (*Vaccinium myrtillus*), bika hajní (*Luzula luzuloides*), kostřava ovčí (*Festuca ovina*), mechorosty dvouhrotec chvostnatý (*Dicranum scoparium*), bělomech sivý (*Leucobryum glaucum*) aj. Mezi těmito dvěma extrémy jsou na Květnici časté přechody na smíšených svahovinách, kde dominují mezotrofyty – např. lipnice hajní (*Poa nemoralis*), strdivka jednokvětá (*Melica uniflora*), mařinka vonná (*Galium odoratum*) a kyčelnice cibulkonosná (*Dentaria bulbifera*).

Ve smyslu regionálně fytogeografického členění (BÚ ČSAV 1987) leží Květnice na pomezí fytogeografických obvodů Panonské termofytikum a Českomoravské mezofytikum. V kontextu České republiky se jedná o jedinečnou lokalitu, která vábí nejen odborníky, ale i široké kruhy milovníků přírody. Právem proto byla Květnice na ploše 127,37 ha vyhlášena za zvláště chráněné území. Poprvé se tak stalo již r.1928, definitivně však až r.1950, kdy se Květnice stala státní přírodní rezervací. Neprávem byla podle nového zákona č.114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny přerazena do „nejnižší“ kategorie přírodní památka. Nové průzkumy a mapování (Lacina 2002) v rámci pro-

NA SNÍMKU Z KONCE 19. STOLETÍ JE NA JIHOZÁPADNÍCH SVAZÍCH KVĚTNICE PATRNÉ CELOPLOŠNÉ MLADÉ ZALESNĚNÍ. (FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA)

gramu Evropské unie „Natura 2000“ však přiměly odpovědné orgány k tomu, aby byla Květnice zařazena do národního seznamu evropsky významných lokalit.

3. PŘÍRODNÍ (POTENCIÁLNÍ) STAV VEGETACE A JEHO SROVNÁNÍ SE STAVEM SOUČASNÝM

Členitému reliéfu, rozmanitým expozicím svahů a střídání vápenců, kvarcitů a granitů v podloží by bez zásahu člověka odpovídala a na značné části Květnice dosud odpovídá velmi pestrá mozaika přírodních společenstev. Mapa potenciální přirozené vegetace v měř. 1:500 000 (Neuhäuslová, Moravec a kol. 1997) kupodivu tuto mozaiku ani nenaznačuje a Květnici s okolím zařazuje do stejné vegetační jednotky č. 7 – černýšová dubohabřina (*Melampyro nemorosi-Carpinetum*).

Podrobnější geobotanická mapa, list Česká Třebová v měř. 1:200 000 (Mikyška a kol. 1970) rozeznává na Květnici 5 vegetačních jednotek. Jižní nejteplejší část je řazena do šípákových doubrav a skalní lesostepi (*Eu-Quercion pubescenti*), na něž na západních a jihozápadních svazích navazují subxerofilní doubravy (*Potentillo-Quercetum*, *Lithospermo-Quercetum*). Vrcholový křemencový hřbet patří do acidofilních doubrav (*Quercion robori-petreae*), strmé svahy k Besénku do suťových lesů (*Tilio-Acerion*). Zbytek svahů zaujímají dubohabrové háje (*Carpinion betuli*).

Tato koncepce rámcově odpovídá koncepci geobiocenologické typizace (Zlatník 1976), která je však podstatně podrobnější. Člení totiž důsledně přírodní vegetaci podle stanovištních podmínek do vegetačních stupňů (jakožto odrazu rozmanitého výškového a expozičního klimatu), do trofických řad a meziřad (podle minerální zásobenosti a reakce substrátu) a do hydrických řad (podle dynamiky vlhkostního režimu).

Z 10 vegetačních stupňů, vymezených pro území bývalého Československa prof. Zlatníkem, se na Květnici vyskytují biocenózy prvních 3 stupňů. 1. dubový vegetační stupeň je vázán pouze na nejslunnější a nejteplejší jižní svahy, přímo vystavené vlivu

JEŠTĚ VE 30. LETECH MINULÉHO STOLETÍ BYLA SKLANÍ LESOSTEP NA SVAZÍCH
PŘIVRÁCENÝCH K TIŠNOVU PODSTATNĚ ROZLEHLEJŠÍ NEŽ DNES. CHYBĚLA ZDE JEŠTĚ
VYHLÍDKOVÁ CESTA, KTERÁ BYLA VYBUDOVÁNA AŽ NA ZAČÁTKU 40. LET.

(FOTOARCHIV PODHORÁCKÉHO MUZEA)

teplejšího jižního klimatu. Společenstva tohoto stupně se zde již vyskytují pouze extra-
zonálně, daleko od svého souvislého rozšíření na jižní Moravě. Na Květnici zaujímají
jen cca 5 % plochy. Společenstva 2. bukodubového vegetačního stupně více méně sou-
visle zaujímají západní a východní svahy, vystupují až k nejvyššímu vrcholu, celkově
asi na 40 % plochy. Více jak polovina Květnice patří do 3. dubobukového vegetačního
stupně, jehož společenstva souvisle zaujímají stinné svahy v severní polovině hory, v ši-
rokém svahovém úpadu mezi Velkou skálou a Pálenkami sestupují směrem nad údolí
Svratky.

Velmi pestrá mozaika biocenóz se vytvořila v závislosti na podloží. Na kvarcity
jsou vázána společenstva oligotrofně mezotrofní meziřady AB až oligotrofní (kyselé)
řady A. Smíšené svahoviny zaujaly biocenózy mezotrofní řady B, zejména na bázích
svahů přecházející k mezotrofně nitrofilní meziřadě BC. Svahoviny s převahou vápen-
cové sutě patří společenstvům nitrofilně bázické meziřady CD, zejména na svahoviny
s příměsí spraší jsou vázány biocenózy mezotrofně bázické meziřady BD. Tam, kde
vystupuje vápencové podloží k povrchu, nebo kde je kryto jen mělkou vrstvou vysycha-
vých rendzin, se vyvinula pro Květnici obzvlášť typická společenstva bázické (kalci-
filní) řady D.

Z hydrických kategorií sice na Květnici převládá normální (vůdčí) hydrická řada
(3), charakteristický je však velmi vysoký podíl společenstev s nedostatkem vody v rhi-
zosféře - hydrických řad suché neboli zakrslé (1) a omezené (2). Společenstva, vyžadu-
jící přídatnou vodu, na Květnici zcela chybějí, vyskytují se jen jako kontaktní v přileh-
lých nivách Besénku a Svratky.

Určitý vegetační stupeň, trofická a hydrická řada pak vytvářejí rámec vyhraněných ekologických podmínek, na něž je vázána i určitá přírodní vegetace. Taková vegetační jednotka včetně svého prostředí se nazývá skupina typů geobiocénů (STG).

Na Květnici tvoří STG velmi pestrou mozaiku. V duchu upřesněné Zlatníkovy geobiocenologické typizace (Buček, Lacina 1999) bylo zde popsáno a v mapě předběžně vymezeno 20 STG (Lacina, Schneider 1998).

V následujícím přehledu uvádíme jejich stručné charakteristiky (rozšíření, ekotop, přírodní stav dřevinného patra, synusie podrostu, současný stav). Každá STG je uvedena tzv. geobiocenologickou formulí, ve které je na prvním místě číslo vegetačního stupně, na druhém písmeno trofické řady resp. mezirady a na třetím místě číslo řady hydrické.

Z důvodu omezeného rozsahu článku uvádíme latinské názvy rostlin pouze při prvním uvedení dotyčného druhu.

1 D 1-2: *Corni-querceta petraeae-pubescentis humilia inferiora*, zakrslé dřínové doubravy nižšího stupně

V jediném rozlehlejší segmentu na střední části velmi slunných a teplých vápencových svahů v jižní části Květnice. Půdním typem jsou karbonátové litozemě a mělké vysychavé rendziny.

Rozvolněné, silně krnící porosty dubu pýřitého (*Quercus pubescens*) a dubu zimního (*Quercus petraea*) s ojedinělou příměsí břeku (*Sorbus torminalis*), hrušně (*Pyrus communis*) a babyky (*Acer campestre*). Charakteristické je bohatě rozvinuté keřové patro teplomilných druhů – dřínu (*Cornus mas*), dříšťálu (*Berberis vulgaris*), mahalebky (*Prunus mahaleb*), svídy krvavé (*Swida sanguinea*), ptačího zobu obecného (*Ligustrum vulgare*) aj. Neobyčejně druhově bohatá je synusie podrostu, ve které převládají náročné xertermofyty, často s kalcifilní tendencí - kavyl sličný (*Stipa pulcherrima*), kavyl vláskovitý (*Stipa capillata*), vousatka prstnatá (*Bothriochloa is-*

chaemum), ožanka kalamandra (*Teucrium chamaedrys*), ožanka hroznatá (*Teucrium botrys*), mochna písečná (*Potentilla arenaria*), mateřídouška časná (*Thymus praecox*), zvonek boloňský (*Campanula bononiensis*), oman oko Kristovo (*Inula oculus-christii*), žluťucha menší (*Thalictrum minus*) aj. Výskyt kudlanky nábožné (*Mantis religiosa*) a dalších vzácných druhů teplomilného hmyzu.

Větší část segmentu je v přirozeném stavu, okrajově zalesněno borovicí lesní (*Pinus sylvestris*) a borovicí černou (*Pinus nigra*), roztroušeně vniká akát (*Robinia pseudoacacia*). Borovice černá se zde ojediněle zmlazuje. Ojedinělý výskyt dalších dřevinných neofytů (škumpa orobincová (*Rhus typhina*), skalník vodorovný (*Cotoneaster horizontalis*)).

1 BD 2-3: *Ligustri-querceta*, doubravy s ptačím zobem

STG byla vymezena v jediném segmentu na jižním svahu Květnice ve velmi dobře osluněné a teplé poloze. Podloží vápenců je překryto hlinitými svahovinami, půdním typem jsou vysychavé rendziny kambizemní.

V dřevinném patře dominuje dub zimní, přidružují se dub pýřitý, břek, babyka, habr (*Carpinus betulus*) a lípa srdčitá (*Tilia cordata*), nesouvislé keřové patro tvoří ptačí zob obecný, dřín, svída krvavá, brslen bradavičnatý (*Euonymus verrucosa*). V druhově středně bohaté synusii podrostu patří k dominantním druhům válečka lesní (*Brachypodium sylvaticum*), válečka prapořitá (*Brachypodium pinnatum*), ostřice horská (*Carex montana*), zvonek řepkovitý (*Campanula rapunculoides*), ožanka kalamandra, prorostlík srpovitý (*Bupleurum falcatum*).

V současném porostu převládá dub zimní, vtroušeny jsou dub pýřitý, hrušeň, lípa srdčitá, ojediněle i borovice lesní, vniká sem akát. Hojné jsou teplomilné keře, zejména dřín.

2 A-AB 1: *Querceta pinea humilia superiora*, zakrslé borodoubravy vyššího stupně

Pouze v malých ostrůvcích na kvarcitových výchozech Malé skály, kde jsou vytvořeny minerálně chudé a kyselé rankry.

Dub zimní převažuje nad borovicí lesní, v jejich krnících a silně rozvolněných porostech bývá přidružena bříza (*Betula pendula*) a jeřáb ptačí (*Sorbus aucuparia*). V druhově chudém podrostu rostou oligotrofní a acidofilní druhy - bika hajní (*Luzula luzuloides*), kostřava ovčí (*Festuca ovina*), osladič obecný (*Polypodium vulgare*), ploník jalovcový (*Polytrichum juniperinum*) aj.

Současný stav odpovídá přirozenému až přírodnímu stavu. Povrch je místy silně devastován sběrateli minerálů.

2 B 1-2: *Querceta humilia superiora*, zakrslé doubravy vyššího stupně

Mapováno v jediném segmentu na styku vápenců s kvarcity na jv.svahu. V malých fragmentech se STG vyskytuje i na granitech jz.svahů. Půdním typem jsou rankry až kambizemě rankrové.

Krníci, mírně rozvolněné porosty dubu zimního, místy s příměsí habru, babyky a břeku. Druhově středně bohatý bylinný podrost tvoří kostřava ovčí, ostřice nízká (*Carex humilis*), jestřábník zední (*Hieracium murorum*), jestřábník savojský (*Hieracium sabaudum*) aj.

Současný stav téměř odpovídá stavu přirozenému, uměle vysazená borovice černá postupně vysychá.

2 CD 1-2: *Corni-acereta humilia superiora*, zakrslé dřínové javořiny vyššího stupně

STG zaujímá skalnaté vápencové úpatí v jižní části Květnice, horní části jz.svahů a vrcholový vápencový hřbet, ve spodní části jz.svahů se vyskytuje i na granitech, jejichž sutě je zde promíchána sutí vápencovou. Převládajícím půdním typem jsou rendziny ankrové.

Do různé míry krnící stromové patro je rozvolněné, ale druhově velmi pestré. V různém vzájemném poměru se v něm vyskytují babyka, lípa srdčitá, jasan (*Fraxinus excelsior*), břek, habr, dub zimní, dub pýřitý, jilm habrolistý (*Ulmus minor*), javor mléč (*Acer platanoides*), ojediněle sem vniká i buk (*Fagus sylvatica*). Téměř souvislý podrost keřů tvoří dřín s příměsí řešetláku počistivého (*Rhamnus cathartica*), svídy krvavé, ptačino zobu obecného aj. V bylinném podrostu patří k dominantním druhům tolita lékařská (*Vincetoxicum hirundinaria*), česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*), válečka lesní, v jarním aspektu je hojná dymnivka nízká (*Corydalis pumila*) a dymnivka dutá (*Corydalis cava*).

V současných porostech většinou převládá akát, místy borovice černá, stromovité dřeviny přírodní skladby jsou do různé míry přimíšeny. Vždy je zde velmi hojný dřín.

2 D 1-2: *Corni-querceta petraeae-pubescentis humilia superiora*, zakrslé dřínové doubravy vyššího stupně

Souvislejší výskyt na jz.svazích nad Svratkou a pod vrcholovým hřbetem „U kříže“. Na vápencích jsou vyvinuty mělké vysychavé rendziny. STG je vázána i na granity, jejichž podloží je ovšem alespoň místy překryto vápencovou sutí.

Dřevinné patro je obdobné jako u dřínových doubrav nižšího stupně, ovšem s tím rozdílem, že sem již jednotlivě vniká buk. Obdobná druhově velmi bohatá je bylinná synuše, ve které však již chybějí některé nejteplomilnější druhy (např. kavyl sličný).

Část segmentů je zachována v příznivém přirozeném až přírodním stavu. Okrajově sem zasahují porosty borovice černé. V segmentu nad Svratkou sice převládá akát, ale hojně jsou zde přimíšeny dřeviny (stromy i keře) přírodní skladby.

2 A-AB 2: *Querceta fagina*, doubravy s bukem

STG je vázána na horní části vypuklých svahů pod kvarcitovou Velkou skálou. Půdním typem jsou kamenité oligotrofní kambizemě až kambizemě rankrové.

V dřevinném patře výrazně převládá dub zimní nad bukem, ojedinělou příměsí tvoří bříza a jeřáb ptačí. Stromy jsou omezeného vzrůstu. V druhově chudém bylinném patře s nízkou pokryvností rostou nenáročné druhy - bika hajní, kostřava ovčí, smolrička obecná (*Steris viscaria*), jestřábník zední, ploník ztenčený (*Polytrichum formosum*) aj.

V současnosti převládají v této STG na Květnici dubové pařeziny, místy s příměsí borovice lesní a s roztroušeným bukem.

2 AB 3: *Fagi-querceta*, bukové doubravy

V rozsáhlejším souvislém segmentu na východním svahu pod Velkou skálou,

v menších segmentech i na jz.svahu a pod Malou skálou. Ze svahů roztroušeně vystupují kvarcitové balvany. Půdním typem jsou oligotrofní kambizemě.

V dřevinném patře přírodních porostů převládá dub zimní nad bukem, v podúrovni je vtroušen habr. V druhově chudé synusii podrostu převládají oligotrofní druhy (bika hajní, kostřava ovčí, smolníčka obecná, ploník ztenčený aj.) nad druhy mezotrofními (lipnice hajní (*Poa nemoralis*), zvonek broskvolistý (*Campanula persicifolia*), jestřábník savojský aj.).

Hlavními dřevinami současných porostů jsou dub zimní a uměle zavedená borovice lesní, vtroušeně se vyskytují buk a habr.

2 B 3: *Fagi-querceta typica*, typické bukové doubravy

Souvisle na spodních částech východních svahů, ostrůvkovitě na svahu západním a horní části jižního svahu pod vrcholovým hřbetem. Skalní podloží tvoří kvarcity, na západním svahu granity, překryté hlubšími svahovinami. Půdním typem jsou mezotrofní kambizemě.

V přírodní dřevinné skladbě převládá dub zimní nad bukem, vtroušeny jsou habr, vzácně lípa srdčitá, javor mléč a břek. V synusii podrostu s vysokou pokryvností převládají hájové mezotrofní druhy - lipnice hajní, strdivka jednokvětá (*Melica uniflora*), mařinka vonná (*Galium odoratum*), kyčelnice cibulkonosná (*Dentaria bulbifera*), hrachor černý (*Lathyrus niger*) aj.

V současných porostech převládá dub zimní, častá je uměle zavedená borovice lesní, pomístně jsou vtroušeny další listnáče přírodní skladby.

2 BC 3: *Fagi-querceta aceris*, javorové bukové doubravy

STG byla vymezena v pěti méně rozlehlých segmentech, zaujímajících jednak báze svahů, jednak sutě pod skalami a žleby. Jednotka je vázána na zahliněné kvarcitové sutě a kamenité smíšené svahoviny. Půdním typem je mezotrofní až eutrofní kambizem, zpravidla silně kamenitá.

V přírodní dřevinné skladbě převládá dub zimní nad bukem, významný podíl přísluší javoru mléči, vtroušeny jsou lípa srdčitá, habr, babyka, vzácně i břek. V synusii podrostu se mísí mezotrofní a nitrofilní druhy - mařinka vonná, strdivka jednokvětá, kakost smrdutý (*Geranium robertianum*), česnáček lékařský, kapraď samec (*Dryopteris filix-mas*) aj.

V současných porostech převládá dub zimní, ojediněle jsou vtroušeny další listnáče přírodní skladby, častá je uměle zavedená borovice lesní, místy sem vnikl akát.

2 BD 3: *Fagi-querceta tiliae*, lipové bukové doubravy

Souvislejší výskyt je vázán na střední a spodní části svahů západních a horní část svahů jižních. Půdotvorné podloží vápenců, kvarcitů a granitů je překryto hlubokými svahovinami, zejména na západním úpatí s příměsí spraše. Nejčastějšími půdními typy jsou hnědozemě a pararendziny.

V dřevinném patře převládá dub zimní nad bukem, významně je přimíšena lípa srdčitá, místy i břek, javor mléč, babyka a habr. V druhově bohaté synusii podrostu s vysokou pokryvností rostou hájové druhy, některé s kalcifilní tendencí - lipnice hajní, válečka prapořitá, válečka lesní, strdivka jednokvětá, jaterník podléška (*Hepatica nobilis*), ostřice nízká, ostřice plstnatá (*Carex tomentosa*), prvosenka jarní (*Primula veris*),

ožanka kalamandra, kokořík vonný (*Polygonatum odoratum*) aj.

V současnosti se lze na Květnici setkat s porosty od přirozených s dominancí dubu zimního až po přírodě vzdálené, v nichž převládá borovice černá a borovice lesní, zvláště nežádoucí jsou rozlehlější akátiny.

3 A 1-2: *Pineta quercina*, dubobory

STG je na Květnici zastoupena jen třemi malými segmenty na vrcholu Velké skály a vrcholovém hřbetu severně od ní a na hřbetu vybíhajícím na severozápad od Malé skály, vždy tedy na výchozech kvarcitů a v jejich bezprostředním okolí. Půdním typem jsou mělké rankry.

V silně rozvolněném a krnicím dřevinném patře převládá borovice lesní, vtroušeny jsou dub zimní, bříza a jeřáb ptačí, z keřů se ojediněle objevuje krušina olšová (*Frangula alnus*). V druhově chudé synusii podrostu rostou oligotrofní a acidofilní druhy - např. bika hajní, borůvka (*Vaccinium myrtillus*), osladič obecný, dvouhrotec chvostnatý (*Dicranum scoparium*), dutohlávky (*Cladonia* sp.) aj.

Současné porosty odpovídají svou skladbou přirozeným až přírodním, jejich lokality jsou však místy devastovány sběrateli minerálů.

3 D 1: *Querci-fageta dealpina*, dealpínské dubové bučiny

Tato STG je vázána na velmi strmé svahy stinných expozic, spadající od hlavního vrcholového hřbetu k Besénku, na vápencové skály a jejich bezprostřední okolí kolem Třech stolů a kolem vchodu do Králový jeskyně. Půdním typem jsou karbonátové litozemě a suťové rendziny, na strmých skalách není půdní pokryv vytvořen.

Dominantní dřevinou přírodních porostů je buk omezeného až krnicího růstu, ojediněle se přidružují dub zimní, břek, javor mléč i klen (*Acer pseudoplatanus*), z keřů zde na skalách roztroušeně rostou dřín, skalník celokrajný (*Cotoneaster integerrimus*) a brslen bradavičnatý. Pro synusii podrostu je charakteristická účast kalcifilních dealpínských druhů - pěchavy vápnomilné (*Sesleria caerulea*), lomikámene vždyživého (*Saxifraga paniculata*), lomikámene trojprstého (*Saxifraga tridactylites*), huseníku chudokvětého (*Arabis pauciflora*). V minulosti (Šmarda 1931) byla odtud uváděna i žebřice pyrenejská (*Libanotis pyrenaica*).

Stav současných porostů odpovídá stavu přirozenému až přírodnímu. Jedná se o jednu z nejcennějších částí Květnice, zčásti ovšem trpící živelnou návštěvností.

3 CD 2: *Corni-acereta fagi*, dřínové javořiny s bukem

STG je vázána na strmé svahy, pokryté zahliněnou vápencovou sutí. Na Květnici se vyskytuje ostrůvkovitě pod nejvyšším vrcholem. Pevládajícím půdním typem jsou suťové rendziny.

Dřevinné patro přírodních porostů je velmi pestré, neboť se v něm mohou v různém poměru vyskytovat buk, javor klen, javor mléč, lípa srdčitá, lípa širokolistá (*Tilia platyphylla*), jasan, habr, jilm habrolistý, dub zimní, babyka a břek. V keřovém patře roste roztroušeně dřín. V synusii podrostu se mísí mezotrofní a nitrofilní druhy, některé z nich s kalcifilní tendencí - strdivka jednokvětá, válečka lesní, kakost smrdutý, česnáček lékařský, krabilice mámivá (*Chaerophyllum temulum*), sleziník červený (*Asplenium trichomanes*) aj., typickými druhy jsou oměj vlčí mor (*Aconitum lycocto-*

mum), bažanka vytrvalá (*Mercurialis perennis*) a kyčelnice devítilistá (*Dentaria enneaphyllos*).

V současných porostech převládá buk, místy s hojnou příměsí javoru klenu a s lípou, okrajově sem zasahují umělé porosty borovice černé.

3 A 2-3: *Fageta quercina*, dubobučiny

STG zaujímá křemencový hřbet a svahy na sever a západ od Velké skály a rovněž kvarcitové svahy na sever od Malé skály. Typicky zde vystupují drobné skalky a balvany. Půdním typem jsou silně kyselé oligotrofní kambizemě, zpravidla silně kamenité.

V přírodních porostech převládá buk nad dubem zimním, vtroušeny bývají bříza a jeřáb ptačí, na kontaktu s dubobory i borovice lesní. V druhově chudém bylinném patru se vyskytují téměř výhradně jen oligotrofní a acidofilní druhy - bika hajní, kostřava ovčí, borůvka, černýš luční (*Melampyrum pratense*), ploník ztenčený, dvouhrotec chvostnatý, bělomech sivý (*Leucobryum glaucum*) aj.

V současných porostech převládá borovice lesní s příměsí dubu zimního a buku.

3 AB 3: *Querci-fageta*, dubové bučiny

STG byla mapována v jednom rozlehlejší segmentu na severních svazích mezi vrcholovým hřbetem a Malou skálou. Na podloží kvarcitů, překrytém svahovinami, jsou vytvořeny oligotrofní kambizemě.

V přírodních porostech převládá buk nad dubem zimním, vtroušeně se jako výplňová dřevina vyskytuje habr. V synusii podrostu se mísí druhy oligotrofní a mezotrofní - bika hajní, ostřice prstnatá (*Carex digitata*), jestřábník zední, pstroček dvoulistý (*Maianthemum bifolium*) starček Fuchsův (*Senecio ovatus*), sasanka hajní (*Anemone nemorosa*), ploník ztenčený aj.

Současné porosty jsou převážně dubové, hojně je vtroušená borovice lesní, v menší míře i buk a habr, okrajově sem zasahuje i smrková monokultura.

3 B 3: *Querci-fageta typica*, typické dubové bučiny

STG se na Květnici vyskytuje v rozlehlejších segmentech jednak na středních až spodních částech severních svahů, jednak v široce vydutém svahovém úpadu mezi Velkou skálou a Pálenkami. Na hlubokých smíšených svahovinách jsou vyvinuty mezotrofní kambizemě s příznivým vlhkostním režimem.

V přírodním dřevinném patře převládá buk nad dubem zimním, vtroušeně přistupují habr, lípy a javory. V druhově bohaté synusii podrostu rostou typické lesní mezofyty - strdivka nicí (*Melica nutans*), ostřice prstnatá, starček Fuchsův, kyčelnice cibulonosná, mařinka vonná, bukovinec kapradovitý (*Gymnocarpium dryopteris*), šťavel kyselý (*Oxalis acetosella*) aj.

Současné porosty jsou poměrně rozmanité - od nevhodně založených smrkových monokultur až po převážně listnaté porosty (dub zimní, buk, habr) s příměsí borovice lesní.

3 BC 3: *Querci-fageta aceris*, javorové dubové bučiny

STG charakteristicky zaujímá spodní části severních svahů nad Besénkem, kde je podloží granitů a kvarcitů překryto zpravidla hlubokými smíšenými svahovinami. Na nich se zde vyvinuly mezotrofní až eutrofní kambizemě, dobře prohumózněné, zpravi-

dla kamenité, s příznivým vlhkostním režimem. Pouze těsně nad Besénkem jsou jeho abrazní činností místy obnaženy horniny skalního podloží.

V přírodním dřevinném patře se k dominantnímu buku přidružují dub zimní, habr, javor klen a mléč, lípa srdčitá i širokolistá, místy i jilm habrolistý a jasan. V synusii podrostu se mísí mezotrofní a nitrofilní druhy - starček Fuchsův, kopytník evropský (*Asarum europaeum*), kyčelnice cibulkonosná, bažanka vytrvalá, jaterník podléška, kaprad' samec aj.

Současné porosty tvoří směsi borovice lesní, modřínu (*Larix decidua*), smrku, buku, dubu zimního, javorů, lip, jasanu a habru. Zcela ojediněle zde roste i jedle (*Abies alba*), která se přirozeně zmlazuje.

3 BD 3: *Querci-fageta tiliae*, lipové dubové bučiny

STG byla zatím na Květnici mapována jen ve dvou segmentech na strmých svazích při západním a severním okraji. Na hlinitých svahovinách s vápencovými kameny jsou zde vyvinuty kambizemě rendzinové.

V přírodním stavu převládá v dřevinném patře buk, v různém poměru se přidružují dub zimní, javor mléč a klen, lípa srdčitá i širokolistá, habr, vzácně i břek. V synusii podrostu zpravidla s nižší pokryvností rostou válečka lesní, lipnice hajní, kopytník evropský, jaterník podléška, žindava evropská (*Sanicula europaea*), hlístník hnězdák (*Neottia nidus-avis*), okrotice bílá (*Cephalanthera damasonium*) aj.

Současné porosty na Květnici lze zařadit do kategorie přirozených, neboť v nich převládá buk a dub zimní.

3 B-BC-BD 3: *Fageta paupera inferiora*, holé bučiny nižšího stupně

STG je v rozlehlém segmentu vázána na velmi strmé svahy stinných expozic od vrcholového hřbetu k Besénku. Na svahovinách, překrývajících vápencové, ve spodní části i granitové podloží, jsou vyvinuty mezotrofní až eutrofní kambizemě.

Přírodní porosty tvoří monocenózy buku, připouštějícího jen zcela ojedinělou příměs javoru, habru a lip. Synusie podrostu se vyznačuje velmi nízkou pokryvností, i rozlehlejší plochy zde bývají bez bylinného podrostu. Pouze v jarním aspektu před olistěním je pokryvnost mírně zvýšena - roztroušeně zde roste především bažanka vytrvalá, ojediněle ostřice prstnatá, jaterník podléška, okrotice červená (*Cephalanthera rubra*) aj.

Současné porosty odpovídají skladbě přírodní. Jsou tvořeny bukem, jen málo výškově rozrůzněným, který ve stáří kolem 130 let je ve stádiu dorůstání. Znamky stádia rozpadu jsou zatím jen minimální.

4. HLAVNÍ ZMĚNY VEGETACE A FLÓRY A JEJICH PŘÍČINY

I ze stručného nástinu přírodního a současného stavu skupin typů geobiocénů je zřejmé, že vegetační kryt Květnice je oproti stavu přírodnímu často – a místy velmi výrazně – pozměněn. Podepsala se na něm staletí rozmanitých antropogenních vlivů, především dlouhodobá pastva, těžba nerostů, živelná těžba dřeva, zalesňování stanoviště i geograficky nepůvodními dřevinami, živelná návštěvnost i „okrašlovací“ snahy.

Jedinečným podkladem pro úvahy o změnách vegetačního krytu Květnice je známá veduta Tišnova, kterou kolem r. 1727 nakreslil tišnovský syndikus C.J.Wokaun.

Na ní je patrné, že tehdy byly jižní a jihozápadní svahy Květnice zcela odlesněné. To samozřejmě nebyl stav přírodní, ale výsledek pastvení ovcí a koz a kutacích prací. Holé strmé svahy, jistě silně postižené erozí, zde zůstaly ještě dalších 150 let. Dokonce – ve srovnání s vedutou – se stav ještě zhoršil, neboť byly vykáceny i porosty na vrcholovém hřbetu, aby se získaly další pastviny pro rozvíjející se chov ovcí. Naopak na stinných svazích Květnice, od Tišnova odvrácených, zůstaly zřejmě lesní porosty alespoň zčásti trvale zachovány.

Teprve v poslední čtvrtině 19.století přikročil tehdejší vlastník Květnice – majitel klášterního velkostatku – k postupnému znovuzalesňování vyprahlých jižních strání. Pro zalesnění se prý zkoušel i smrk, který samozřejmě v extrémně suchých podmínkách neměl šanci přežít. Přistoupilo se proto k vysazování dřevin pro tato stanoviště vhodnějších – akátu, borovice černé i domácí borovice lesní. Za hlavního strůjce převážně úspěšného zalesnění je považován lesmistr Tomáš Weinzettel (1863-1952), který spravoval celý lesní majetek kláštera Porta coeli.

Původem jihoevropská borovice černá (její přirozený areál končí v severním předhůří Alp) se na Květnici dobře ujala a téměř po celé století zde vytvářela temně zelené porosty, které mnozí návštěvníci považovali za – pro tuto horu – typické. Bohužel byla vysazena i na stanoviště dřínových doubrav a dalších teplomilných společenstev, jejichž druhové bohatství se začalo ve stínu zapojených porostů a pod těžko humifikujícím jehličnatým opadem zvolna vytrácet. Ještě zhoubněji v tomto směru působí původem severoamerický akát, který se na rozdíl od borovice černé spontánně šíří jak generativně, tak vegetativně. Až v průběhu 20.století byl místy v chladnější severní části Květnice – ale rovněž nevhodně – vysazován po vytěžených listnatých porostech smrk. Tím postupně došlo na značné části Květnice ke změně původní dřevinné skladby.

Zdánlivě paradoxně se na úbytku některých vzácných termofytů podílí i ukončení pastvy v průběhu první čtvrtiny 20.století. Jak ukazují staré fotografie, byly ještě ve 20.letech lesostepní polanky Květnice podstatně rozlehlejší než dnes. Po ukončení pastvy zde nastal kromě umělého zalesňování živelný rozvoj domácích dřevin, zejména keřů, a tím i ústup heliofilních termofytů. V neposlední řadě byly některé zvláště dekorativní druhy vyrývány do zahrádek, opačným směrem sem buď spontánně, nebo záměrným vysazováním vnikly některé nepůvodní druhy. K těm spontánně vniklým patří především invazní, původem jihosibiřský neofyt netýkavka malokvětá (*Impatiens parviflora*). Z těch záměrně vysazovaných jmenujme alespoň šeřík obecný (*Syringa vulgaris*), škumpu orobincovou (*Rhus hirta*) a zimolez kozí list (*Lonicera caprifolia*).

Jisté je, že z rozmanitých příčin zde ve srovnání s poznatky J.Šmardy z přelomu 20. a 30. let minulého století či ještě s podstatně staršími poznatky F.S.Pluskala chybí na Květnici řada druhů, většinou heliofilních termofytů. Jedná se o následující druhy cévnatých rostlin, které v současnosti považujeme na Květnici za vyhynulé či alespoň neznámé:

bukovník vápencový (*Gymnocarpium robertianum*), černucha rolní (*Nigella arvensis*), čistec německý (*Stachys germanica*), česnek kulovitý (*Allium rotundum*), černohlávek dřípátý (*Prunella laciniata*), dejvorec velkoplodý (*Caucalis platycarpus*), hořeček brvitý (*Gentianopsis ciliata*), huseník ouškatý (*Arabis auriculata*), huseník chlupatý (*Arabis hirsuta*), hvozdík svazčitý (*Dianthus armeria*), hvězdnice chlumní (*Aster amellus*), chruplavník větší (*Polycnemum majus*), jablečník obecný (*Marrubium vulgare*), jetel červenavý (*Trifolium rubens*), kamejka modronachová (*Lithospermum*

purpureocaeruleum), kavyl Ivanův (*Stipa pennata*), kakost krvavý (*Geranium sanguineum*), koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*), kuřička lepkavá (*Minuartia viscosa*), l-nice kručinkolistá (*Linaria genistifolia*), medovník meduňkolistý (*Melittis melissophyllum*), ovsířík pochybný (*Ventenata dubia*), lomikámen cibulkatý (*Saxifraga bulbifera*), podražec křovištní (*Aristolochia clematidis*), pryšec hranatý (*Euphorbia angulata*), pryšec sivý (*Euphorbia seguieriana*), prorostlík okrouhlolistý (*Bupleurum rotundifolium*), pryskyřník mnohokvětý (*Ranunculus polyanthemus*), radyk sítinovitý (*Chondrilla juncea*), rohohlavec rovnorohý (*Ceratocephala testiculata*), rozrazil ožankový (*Veronica teucrium*), sasanka lesní (*Anemone sylvestris*), sesel roční (*Seseli annuum*), smldník jelení (*Peucedanum cervaria*), svízel sivý (*Seseli glaucum*), úložník (rozrazil) klasnatý (*Pseudolysimachion spicatum*), vrabečnice roční (*Thymelaea passerina*), zvonek klubkatý (*Campanula glomerata*) a žebřice pyrenejská (*Libanotis pyrenaica*). Tyto druhy zde již postrádáme desítky let. Teprve koncem 20.století se staly na Květnici neznámými též acidofilní druhy vřes obecný (*Calluna vulgaris*) a kociánek dvoudomý (*Antennaria dioica*).

Oproti těmto ztrátám jsou nové nálezy – ve srovnání se Šmardovými výzkumy – jen malé, nikoliv však zanedbatelné. Z dřevin, které Šmarda neuváděl, vyskytují se dnes na Květnici mahalebka obecná (*Prunus mahaleb*) – hojně na jižním úpatí, růže převislá (*Rosa pendulina*) – pouze pod Velkou skálou a ochmet evropský (*Loranthus europaeus*) – jediný keř v koruně dubu na planině „U kříže“. Z bylin to jsou oměj vlčí mor (*Aconitum lycoctonum*), huseník chudokvětý (*Arabis pauciflora*) a okrotice červená (*Cephalanthera rubra*) – všechny tři druhy vzácně až roztroušeně zejména na severních svazích v bučinách. Ve 30. letech minulého století ovšem na Květnici zcela chyběly i invazní netýkavky (*Impatiens parviflora* a *I.glandulifera*), které se zde začaly šířit až v 60. letech.

Přes značné snížení druhové rozmanitosti je však Květnice dodnes druhově bohatou lokalitou. Dodnes zde roste 13 druhů, zvláště chráněných ve smyslu Zákona o ochraně přírody a krajiny č.114/92 Sb. Z kategorie silně ohrožených to jsou okrotice červená (*Cephalanthera rubra*), lomikámen vždyživý (*Saxifraga paniculata*), lomikámen trojprstý (*Saxifraga tridactylites*) a kavyl sličný (*Stipa pulcherrima*). Do kategorie ohrožených druhů patří dub pýřitý (*Quercus pubescens*), dřín obecný (*Cornus mas*), zvonek boloňský (*Campanula bononiensis*), okrotice bílá (*Cephalanthera damasonium*), oman oko Kristovo (*Inula oculus-christi*), chrpa chlumní (*Centaurea triumfettii*), oměj vlčí mor (*Aconitum lycoctonum*), lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*) a plamének přímý (*Clematis recta*). K hojným z vyjmenovaných druhů dosud na Květnici patří dřín obecný, dub pýřitý, zvonek boloňský a oman oko Kristovo, ostatní se vyskytují roztroušeně až vzácně.

Téměř 30 dalších zde rostoucích vzácných a ohrožených druhů je zařazeno do „Černého a červeného seznamu cévnatých rostlin ČR“ (Procházka, ed., 2001). Z dřevin to jsou dříšťál obecný (*Berberis vulgaris*), jeřáb břek (*Sorbus torminalis*), lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*), mahalebka obecná (*Prunus mahaleb*), kalina tušalaj (*Viburnum lantana*), ochmet evropský (*Loranthus europaeus*), skalník celokrajný (*Cotoneaster integerrimus*) a jilm habrolistý (*Ulmus minor*). Z bylin a trav patří do „červeného seznamu“ bělozářka větvitá (*Anthericum ramosum*), huseník chudokvětý (*Arabis pauciflora*), vousatka prstnatá (*Bothriochloa ischaemum*), ostřice Micheliova (*Carex michelii*), ostřice nízká (*Carex humilis*), kyčelnice devítilistá (*Dentaria enne-*

phyllos), pýr prostřední (*Elytrigia intermedia*), oman mečolistý (*Inula ensifolia*), netřesk výběžkatý (*Jovibarba globifera*), záraza (*Orobancha sp.*), lipnice cibulkatá (*Poa bulbosa*), prvosenka jarní (*Primula veris*), sesel sivý (*Seseli osseum*), dymnivka nízká (*Corydalis pumila*), kavyl vláskovitý (*Stipa capillata*), ožanka hroznatá (*Teucrium botrys*), žluťucha menší (*Thalictrum minus*), mateřídouška časná (*Thymus praecox*) a pryšec mnohobarvý (*Euphorbia epithymoides*).

Nejde však jen o výskyt jednotlivých vzácných a ohrožených druhů. Na Květnici jsou zachována v přírodě blízkém až přírodním stavu celá společenstva (biocenózy). Srovnání přírodního stavu se současným umožnilo vyčíslit zastoupení jednotlivých kategorií současných porostů podle jejich odchylky od stavu přírodního. Bylo zjištěno, že do nejlepší kategorie I. přírodní patří 11,4 % území Květnice, do II. kategorie přirozené 16,0 % a do III. kategorie přírodě blízké 32,9 %. Přírodě blízká, přirozená až přírodní společenstva (dohromady 60,3 %) zde tedy dodnes převládají nad společenstvy přírodě podmíněně vzdálenými (kategorie IV., 30,1 %) a přírodě vzdálenými (kategorie V., 9,6 %).

Totéž se potvrdilo při mapování biotopů v rámci projektu Evropské unie „Natura 2000“. Ve smyslu „Katalogu biotopů ČR“ (Chytrý, Kučera, Kočí, eds., 2001) zde bylo mapováno několik přírodních biotopů s plnou reprezentativností a zachovalostí. Mezi nimi i biotop L6.1 – perialpidské bazifilní teplomilné doubravy (= dřínové doubravy v pojetí geobiocenologickém) a L4 – suťové lesy, jejichž ochrana je považována v rámci zemí Evropské unie za prioritní.

5. ZÁVĚR

Současná vycházka na Květnici může být pro nepoučeného návštěvníka – a nejen pro něho – poněkud tristní. Porosty borovice černé, oslabené po několik let se opakujícími přísušky a napadené houbovými i hmyzími škůdci, rychle prosýchají a musejí být káceny. Z hlediska ochrany přírody je to však významný impuls k návratu celé Květnice do přírodě bližšího stavu, tedy do stavu bez nepůvodních dřevin. Plán péče o přírodní památku (Lacina, Schneider 1998) diferencoval Květnici do 122 porostních prvků, pro které – podle jejich stavu – byla navržena adekvátní opatření: od ponechání přirozenému vývoji (to u těch přírodě nejbližších) až po postupnou přeměnu. A to je právě případ porostů borovice černé. Po jejím postupném vytěžení by měl samovolně, tj. přirozenou obnovou, vzniknout listnatý les resp. skalní lesostep, jak tomu zde bylo před prvními zásahy člověka. Podrobný průzkum při přípravě plánu péče ukázal, že je v podrostu borových porostů dostatek nejen původních keřů, ale velmi často i přirozeně zmlazených listnatých stromů původní dřevinné skladby. Bohužel při vyklízení vytěžené dřevní hmoty dochází k jejich poškození až likvidaci. Proto se hledají metody jemnějšího způsobu vyklízení, aby následné umělé výsadby mohly být co nejmenší.

Nedá se upřít, že v posledním desetiletí slaví ekologicky fundovaná ochrana přírody na Květnici jisté úspěchy. Tak například nepůvodní smrkový les pod Malou skálou, rozvrácený kůrovcovou kalamitou, nebyl po vytěžení nahrazen opět nepůvodním smrkem, ale bukem, tedy hlavní porostotvornou dřevinou zde původních typických dubových bučin. Díky dotacím v rámci vládního programu „Péče o krajinu“ se začalo celkem úspěšně bojovat s akátem. Obdobně na skalní lesostepi je opakovaně regulován živelný nálet dřevin, aby se zabránilo ústupu heliofilních druhů bylin i živočichů.

Dá se říci, že zatímco v minulém století prodělával vegetační kryt Květnice změny spíše negativní, vede současné úsilí k tomu, aby diverzita druhů i společenstev této významné moravské hory byla podpořena a zachována.

Poděkování:

Článek mohl být zpracován díky řešení grantového projektu Grantové agentury AV ČR č. IAA 3086301 „Geografie malých měst“.

Literatura a podklady:

- Botanický ústav ČSAV (1987): Regionálně fytogeografické členění ČSR. (Mapa v měřítku 1:600 000). – Academia Praha.
- Buček, A., Lacina, J. (1999): Geobiocenologie II. Mendelova zemědělská a lesnická univerzita Brno, 240 s.
- Chytrý, M., Kučera, T., Kočí, M., eds. (2001): Katalog biotopů České republiky. – AOPK ČR Praha, 304 s.
- Kubát, K., ed. (2002): Klíč ke květeně České republiky. – Academia Praha, 927 s.
- Lacina, J. (2000): Ztráty a nálezy v přírodě tišnovského Podhorácka. In: Hanák, J., Zecpal, J., eds: Sborník 2000. Předklášteří u Tišnova, Okresní muzeum Brno-venkov, s. 85-96.
- Lacina, J. a kol. (2001): Scénář naučné stezky Květnice. – Brno, ref. ŽP OkÚ Brno-venkov, 63 s.+ obr.příloha
- Lacina, J. (2002): Mapování biotopů programu Natura 2000, list 24-32-02. – AOPK ČR Praha, 20 s.+ 1 mapa v měř. 1:10 000.
- Lacina, J. (2003): Geobiocenologické podklady pro péči o lesní chráněná území na příkladu Květnice u Tišnova. – In: Štykar, J., ed.: Geobiocenologie a její využití v péči o les a chráněná území. – MZLU v Brně, s. 67-79.
- Lacina, J. (2004): Změny biodiverzity a rázu kulturní krajiny v průběhu 20. století na příkladu katastru města Tišnova. Masarykova univerzita v Brně, v tisku, 9s.+3 mapky
- Lacina, J., Schneider, J. (1998): Plán péče o přírodní památku Květnice. Ref. ŽP MÚ Tišnov, 52 s. + tab. a map. příloha
- Lacina, J., Štolfa, V. (1999): Květnice a příroda Tišnovska. SURSUM Tišnov – Brno, 205 s.
- Mikyška, R. a kol. (1970): Geobotanická mapa ČSSR. Měř. 1 : 200 000, list Česká Třebová. Academia a Kartografické nakladatelství Praha.
- Neuhäuslová, Z., Moravec, J. a kol. (1997): Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Měř. 1:500 000. Praha, Kartografie a.s.
- Pluskal, F. S. (1853): Phanerogamen – Flora der Gegend von Lomnitz in Mähren, nebst den bisher aufgefundenen Varietäten. – In: Vehr.zool.-bot.Ges., Wien, 3:1-26.
- Pluskal, F. S. (1854): Nachtrag der Phanerogamen – Flora von Lomnitz. – Verh.zool.-bot.Ges., Wien, 4:191-200.
- Podpěra, J. (1924): Květena Moravy ve vztazích systematických a geobotanických. Část soustavná, svazek I. – Brno, Mor.přírodovědná společnost, 226 s.
- Procházka, F., ed. (2001): Černý a červený seznam cévnatých rostlin ČR. Příroda, sv.18. – AOPK ČR Praha, 146 s.
- Šmarda, J. (1928): Pryšec Seguierův a jeho rostlinná družina na Květnici u Tišnova. – Příroda, roč. 21, č. 7 - 8
- Šmarda, J. (1930): Studie o zeměpisném rozšíření rostlin v úvale tišnovském. – Zpráva komise na přírodovědný výzkum Moravy a Slezska. Oddělení botanické č.8. Brno, s. 1 – 56.
- Šmarda, J. (1931): Květnice u Tišnova. Studie geobotanická. Sb.přírodověd. spol. v Mor. Ostravě, s.321-348.
- Zlatník, A. (1976): Přehled skupin typů geobiocénů původně lesních a křovinných. (Předběžné sdělení.) – Zprávy Geografického ústavu ČSAV v Brně, roč. 13, č. 3/4, s. 55 – 64 + tabulka v příloze

Doc. Ing. Jan Lacina, CSc.

pracuje v Ústavu geoniky AV ČR, Veslařská 195, 637 00 Brno, na Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě v Brně přednáší geobiocenologii a ochranu přírody.

NEJVÝZNAČNĚJŠÍ DRUHY HMYZU VRCHU KVĚTNICE U TIŠNOVA

Pavel Lauterer

Na počátku minulého století bývaly z celé poloviny jihovýchodní a jižní straně vrchu Květnice u Tišnova vyprahlou extrémní pastvinou, kde kozy a ovce nedovolily okusem vzrůst křoví a pokud již nějaké křoví vzrostlo, stalo se obětí seker nemajetných obyvatel na topení. Pastva zvláště na strmých vápencových stráních nebyla zvlášť intenzivní a tak se zde stačily uchytit četné xerothermní rostliny a na ně vázané četné teplo – a suchomilné druhy hmyzu a jiných bezobratlých. Lokalitu shledali tehdejší biologové, převážně botanici, za natolik památnou a významnou, že byla v již časných letech (1928, 1950) prohlášena za státní přírodní rezervaci. Někteří botanici vedli v době první republiky úporný boj proti tomu, aby středem rezervace vedla pěšina – natolik se obávali vlivu návštěvníků na složení rostlinných společenstev. Dnes víme, že tato představa byla nesmyslná (přesto, že tato idea dosud v myslích mnoha ochránců přírody přetrvává), že naopak mírný sešlap těchto společenstev je užitečný a že hlavní pohroma na tento typ společenstev pochází odjinud – od přirozené sukcese dřevin na tyto xerothermní biotopy. Na Květnici tento zárust byl obzvlášť intenzivní - pastvinná step téměř úplně zarostla UMĚLE VYSAZENÝMI borovicemi, planými růžemi, dřínem a jinými dřevinami, v jejichž stínu xerothermní bylinná vegetace rychle mizí. Sukcese zde proběhla tak rychle, že Květnice stačila sice být dobře prozkoumána po stránce botanické, ale zdaleka nemohl být organizován výzkum kolektivem specialistů – entomologů pro systematické kvalitativní a kvantitativní vyhodnocení entomofauny, jak se skvěle podařilo zorganizovat pro Pavlovské vrchy. Pokud nebudou zavčas, v několika málo příštích letech, likvidovány přerůstající stromy a křoví, zanikne tato lokalita jako významný xerothermní ostrov vůbec. Přitom se musíme smířit s tím, že mnoho druhů zde již vyhynulo. O mnoha druzích hmyzu se již nedozvíme, že zde v minulém století žily. Některé druhy, jako kříš *Phlepsius intricatus*, s vymizením na této lokalitě tak zmizely zcela z mapy Moravy.

Na kamenitých bezlesých xerothermních svazích byl nejnápadnějším pavoukem stepník rudý (*Eresus niger*). (V současnosti se zjistilo, že se jedná o komplex několika velmi podobných druhů.) Samečci mají povrch zadečku nápadně oranžově červený se čtyřmi černými skvrnami, samičky mají tato místa celá černá. Stepník rudý se vyskytoval na stepních stráních po většině jižní Moravy, zvláště v okolí Brna, nyní je značně na ústupu. Cílený arachnologický výzkum Květnice nebyl proveden, ač zde žije mnoho druhů. Nejnápadnější jsou křížáci (*Araneus*), jejichž ozdobné sítě jsou nápadné zejména v pozdním létě zrána, kdy jsou obtíženy kapkami rosy. Z mnoha roztočů se člověka nejvíce týká výskyt klíštěte obecného (*Ixodes ricinus*). Tento nepříjemný parazit a přenašeč zánětu mozku a boreliózy se vyskytuje i zde, naštěstí ne příliš hojně. Dříve, když se zde ve velkém pásaly kozy a ovce, byl tento nepříjemný parazit obzvlášť hojný.

Les zejména na severní straně Květnice nabízí vrstvami listové opadanky potravu četným druhům saprofágních vzdušnicovců. Zejména to jsou některé druhy mnohožek - šedavých širokých plochulí (*Polydesmus spp.*) či drátovitých oblých černohně-

dých mnohonožek rodu *Julus*. Na opadanku jsou vázány také četné druhy primitivních drobných chvostoskoků, největší z nich je černý s tmavomodrým nádechem, až šestimilimetrový *Tetrodontophora bielanensis*. Spolu s půdními roztoči jsou chvostoskoci velmi významní v recyklaci organické hmoty a v tvorbě půdy. Jejich přemnožení brání draví členovci – například všude hojná stonožka škvorová (*Lithobius forficatus*), četní brouci a jiný hmyz.

Na Květnici žije několik exoanthropních druhů švábů. Na zbytcích xerothermních bylinných porostů se občas objeví kolem 12 mm veliký černý bíle zdobený rusec plamatý (*Hololampra maculata*). Na povrchu půdy zejména v křovinách a na okrajích lesa je hojný hbitý hnědý, přes 15 mm dlouhý rusec lesní (*Ectobius sylvestris*), v chladných bukových partiích lesa je vzácný. Nejbližšími příbuznými švábů jsou kudlanky. Náš jediný druh – kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*), jasně zelená nebo při stáří žlutoucí či šednoucí se v posledních dvaceti letech expanzivně šíří – na Moravě z refugií na jihu a jihovýchodě k severu (až za Jeseníky) a západu – a stala se i na Květnici velmi hojnou. Zato běžný druh klukovského věku dnešních sedmdesátníků, mohutný černý, až přes 3,5 cm veliký cvrček polní (*Gryllus campestris*), schovávající se většinou v hlubokých vyhrabaných dírách v zemi, hlučně cvrčivě hudoucí ve dne i v noci, z většiny republiky a zřejmě i z Květnice vymizel. Zato zde přežívá šedohnědý štíhlý, až 2 cm dlouhý cvrčivec révový (*Oecanthus pellucens*), cvrčící jemným vysokým tónem pouze zvečera a v noci. Ve vrcholném a pozdním létě jsou však nejobvyklejšími denními i večerními hmyzími hlasitě cvrčivými pěvci, vesměs schovanými v křoví či v korunách stromů, samečci kobylek. Nejčastější je zde mírněji hudoucí zelená kobylka křídlatá (*Phaneroptera falcata*) nebo až nepříjemně hlasitě cvrčící kobylka zelená (*Tettigonia viridissima*). Cvrčci i kobylky vyluzují zvuk třením žilek křídel o sebe. Naproti tomu šustivý, nepříliš hlasitý zvuk, vznikající třením pilovitých vyvýšenin na stehně o vnější žilku křídel, vyluzují četná sarančata, kterých je na Květnici více druhů. Na bývalých pastvinách a stepích bychom našli černošedě dokonale maskované saranče modrokřídle (*Oedipoda coerulescens*). Když je nevyplašíme, rozevře schovaná spodní, nádherně blankytně modrá křídla. Saranče vrzavá (*Psophus stridulus*), zevně velmi podobná, ale s krvavě červenými spodními křídly a při letu vydávající intenzivní rachotivý zvuk, byla do poloviny minulého století na Vysočině neobyčejně hojná, téměř po celé Moravě i na Květnici vyhynula. Zato v srpnu a září před našimi kroky uskakují desítky nenápadných šedo-hnědo-zelených „koníků“, dlouhých mezi 2 - 2,8 cm náležejících hlavně druhu saranče měnlivá (*Chorthippus biguttulus*) nebo vzácnější *Ch. vagans*. Typická pro okraje lesa na Květnici je saranče *Euthystira brachyptera* s krásně zlatě lesklým zadečkem, jehož samička má křídla silně zkrácená do přední poloviny zadečku.

V první polovině minulého století žil na Květnici nehojně pod kameny na stepi škvor dvojskvrnný (*Anechura bipunctata*), ještě kolem r. 1952 sbíraný na vápencové stepi Hády u Brna - v druhé polovině minulého století z Moravy úplně vymizel.

Nenápadné pisivky žijí především v lesích a poněkud se živí drobným okusem řas a lišejníků. V lesnaté části Květnice, zejména na severním svahu, žije více druhů, nejhojnější je koncem léta pisivka žlutá (*Caecilius flavidus*). V přírodě jsou všechny pisivky nenápadné, většinou s křídly pod 7 mm dlouhými. Bez pomoci sběrací sítky je sotva postřehneme.

Z ploštic je zde nejnápadnější ruměnice bezkřídla (*Pyrrhocoris apterus*), krvavě červená s černou kresbou, živící se vysáváním tučných, zejména lipových, semen. Ji

velmi podobná, ale nepříbuzná je vroubenka červená – (*Corizus hyoscyami*), žijící též na teplých místech. Zbytkem dříve hojných teplomilných druhů je veliká – až 2 cm – černočervená ploštice s mohutnými nohama a bodcem, štíhlou hrudí a velkým zadečkem: zákeřnice červená (*Rhinocoris iracundus*). Je to nelítostný dravec a neopatrně uchopen dovede ústním bodcem zasadit bolestnou ránu. Na Květnici je však velice vzácná. Zato kněžice trávozelená (*Palomena prasina*), zavalitá zelená ploštice je od července hojná zvláště na lesním ovoci, které mnohdy znehodnocuje smrdutým zápachem svých odpudivých žláz.

Z křísů se zde vyskytly dvě rarity – především jižní teplo- a suchomilný kříš *Phlepsius intricatus*, tak výjimečný, že se nevyskytl ani na Pavlovských vrších, ale až daleko jižněji na Slovensku, v Rakousku a ve Středomoří. Vyskytl se i na blízké nyní těžbou zničené Dřínové. Vzhledem k tomu, že životní podmínky na Květnici se změnily, vyhynul i zde. Další druh byl zjištěn nedávno – pidikřísek *Arboridia loginovae* na růži *Rosa rubiginosa*, vonící po zralých jablcích. Tento druh je v Evropě unikátem. Tvarově nápadným křísem je častá ostnohřbetka lísková (*Centrotus cornutus*). Zbarvením je nenápadně šedočerná, je ale nápadná souborem ostrých trnů vyčnívajících z předohrudí – 2 nad hrudí a 1 směřujícím dozadu nad zadeček, který přesahuje. Ještě nápadnější je sytě černá s 3 páry jasně červených skvrn či pruhů pěnodějka nížinná (*Cercopis sanguinolenta*), sedící v červnu či červenci na různých bylinách, velikosti necelého centimetru. Výstražné zbarvení signalizuje její nechutnost či jedovatost. Kdo má dobré oči, uvidí koncem léta na keřích trnek i jiných keřů drobnou bílého štíhlého asi 5 mm dlouhého pidikříska plamenového (*Zygina flammigera* nebo příbuzné druhy) – na předních křídlech má jasně červený barevný zázrak – nádherný klikatý blesk jako opsaný z cedulí „Pozor - vysoké napětí“. Škoda, že je to vidět jen pod lupou. Na okraji lesa na kopřivách, někdy i na jiných rostlinách, lze spatřit 7–8 mm dlouhého intenzivně bílého bachratého červce s dlouhými nohama – je to toullice kopřivová (*Orthezia urticae*), sama černá, ozdobně krytá vyměšovanými pláty bílého vosku. Bukové kmeny při vrcholu Květnice bývají jakoby poprášeny jemným mikroskopickým bílým chmýřím, spíše patrným jen jako bělavý odstín kmene. Jsou to výpotky voskových žláz nepatrných, běžně okem neviditelných červců bukových (*Cryptococcus fagisuga*). Četné druhy mer a mšic působí hálkovité zduření tkání a znetvoření hostitelských rostlin. Například na řešetláku jsou hojné listy ze stran ztlustlé, stočené a světle zbarvené. Působí to larvy merule řešetlákové (*Trichochermes walkerii*). Dospělec je asi 6 mm dlouhý s hnědými střechovitými křídly.

Hmyz blanokřídlý se vyskytuje na Květnici v tisícičkách hlavně drobných parazitických druhů, jejichž určení je nesmírně obtížné. K větším, až 5 cm dlouhým druhům patří pilořitky; například v odumřelých borovicích i v metrech dřeva vrtají larvy pilořitky velké (*Urocerus gigas*), vypadající jako mohutný sršeň. Jejich početnost regulují asi 4 cm dlouzí lumci velcí (*Rhyssa persuasoria*), samičky s kladélkem až 6 cm dlouhým. Lumek dovede přesně vypátrat polohu larvy pilořitky až 5 cm hluboko ve dřevu a jemným kladélkem, o málo silnějším než lidský vlas, se k ní provrtat a naklást na ni vajíčko. Kladélko je dlouho ve dřevě uvězněno a proto samičce lumka trvá dlouho, než může uletět, když ji při kladení překvapíte. Množství hlavně nepatrných druhů blanokřídlých jsou užiteční bojovníci proti škůdcům, využitelní k perspektivnímu biologickému boji – ať jsou to lumci (3000 druhů u nás), lumčící (2800 druhů), stehnatky, vejřitky, parazitické žlabatky a podobně. Pozoruhodný je třeba na Květnici žijící švábo-

mar drobný (*Brachygaster minuta*), veliký 4–5 mm, s poměrně velikou hlavou a hrudí ale zcela nepatrným zadečkem. Na staré odumřelé dřevo – kmeny či rovnané dříví – občas v létě přiletí nádherné různé zlatěnky (*Chrysidae*), parazité různých včelek a vosiček. Vyznačují se kombinací nejnádhernějších kovově lesklých barev – svítivé zlaté, červené, modré a zelené. Žlabatky jsou nápadné především rostlinnými hálkami, působenými některými druhy. Typické duběnky na listech dubů tvaru zelených, až 2 cm pravidelných kuliček na spodní straně listů, na podzim zkorkovatělých a hnědých, v čerstvém stavu ještě v minulém století užívaných k výrobě inkoustu, působí žlabatka listová (*Cynips quercusfolii*). Známé nepravidelné zkadeřené hálky různých tvarů a velikostí (běžně 5–10 cm) na planých růžích má na svědomí žlabatka růžová (spíše její larvy) (*Diplolepis rosae*). Tyto útvary se lidově nazývaly bedeguáry a sloužily v lidovém léčitelství jako univerzální „lék na všechno“, obzvláště se osvědčovaly proti uřknutí. Na jižních stránkách Květnice na spodní straně převíslých vápencových kamenů, kde hodně pálí slunce, si dělají hnízda z malých odkrytých plástů o až 50 buňkách primitivní vosy - dlouhonoží a štíhlopasí vosíci nejspíše druhu *Polistes nimpha*. Na stromech a půdách okolních domů si dělá okrouhlá hnízda z papíroviny, krytá četnými obaly, vos lesní (*Vespula sylvestris*). V zemi vyhrabávají dutiny pro bání s plásty vosy útočná (*Vespula germanica*) a vosa obecná (*Vespula vulgaris*). Vzácněji se na Květnici objeví i vzácný sršeň (*Vespa crabro*). Drobnější kutilky, hrabalky a jízlivky neboli vosy samotářské, které všechny omračují kořist, ukládají ji do pečlivě zhotovených komůrek jako potravu pro larvy a mají k tomu uzpůsobeny nejsložitější známé řetězové reflexy mezi živočichy, najdeme často na květech, kde z nektaru obnovují energetickou zásobu pro let. Z mravenců byl již na počátku minulého století zjištěn na Květnici teplomilný a suchomilný černý, asi 6 mm dlouhý mravenec druhu *Camponotus aethiops* a během druhé světové války velmi význačný jihoevropský druh *Proceratium melinum*, publikovaný odtud Kratochvílem po jménem *Sysphincta fialai*. Mravenec lesní, jedna z nejdůležitějších zdravotních policií lesa, tvořící pověstné kupy, nebyl již delší dobu na Květnici nalezen. Zato je v lese hojný mravenec dřevokaz (*Camponotus ligniperda*), náš největší mravenec, napadající dřevo, nebo nevábně páchnoucí mravenec černolesklý (*Lasius fuliginosus*), kolem 5 mm veliký, s velmi nedokonalými očima a proto pochoduující stále v řadách ve feromonových stopách v desítky metrů dlouhých průvodech. Na stepi je pod kameny hojný jeden z nejmenších mravenců, mravenec títerný (*Plagiolepis pygmaea*). Včely nejrozličnějších druhů jsou koncentrovány na lučních a stepních částech Květnice, kde je hojnost květů. Jen včela domácí (*Apis mellifera*) si nevybírá a když se přemnoží mšice medovnice (*Lachnidae g. spp.*) na jehličnatých stromech či na dubech, spolu s vosami sbírá medovici z listů v korunách stromů, vyprodukovanou těmito mšicemi. I čmeláků zde žije více druhů, zejména na stepích čmelák skalní (*Bombus lapidarius*), černý s oranžovým koncem zadečku (tuto kombinaci barev však má více druhů).

Na Květnici v okolí polí a sadů, obklopujících tento kopec, se občas objeví náš nejdravější brouk – jemně zelený něco přes 15 mm dlouhý svižník polní (*Cicindela campestris*), na krovkách má 2 malé bílé tečky a spodek těla zářivě leskle kovový. Dlouhá bílá ostrá kusadla s několika zuby slouží k zachycení a rozdrásání hmyzí kořisti. Ze stejné čeledi střevlíkovitých občas v lese nebo v přilehlém křoví zastihneme zrána statné opozdilé noční dravce: mohutného, až 25 mm dlouhého modročernofialového elegantního střevlíka fialového (*Carabus violaceus*) nebo poněkud menšího

tmavohnědého střevlíka zahradního (*Carabus hortensis*). Oba v noci slídí hlavně po slimácích a žížalách, kusadly je rozdrásají a vydávají na ně žaludeční šťávu s enzymy, rozkládající oběť. Po nějaké době pak tekutou tráveninu vysají. Na spodním okraji kopce pod krajem křoví a lesa pod volnými kameny jsou hojní zejména koncem dubna ozdobní, asi 7 mm dlouzí střevlíček *Anchomenus dorsalis*, vyskytující se v malých hejnech. Hlavu a hrud' mají kovově zelené a krovky žlutohnědé, vzadu uprostřed s velkou černou modravou skvrnou. Spolu s nimi, poněkud výše v lese pod kameny zjara bývá černohnědý asi 13 mm dlouhý vzácný střevlíček – náš největší prskavec *Aptinus bombarda*, vzácně se vyskytující i v brněnském okolí a Moravském krasu. Při vyrušení vydává ze zadečku hlasité výbuchy. V červnu, kdy hyne největší množství mladých nezkušených myšic, rejsek a krtků, často najdeme na jejich mrtvolky se slétající černožlutě pruhované hrobaříky několika druhů, nejspíše hrobaříka obecného (*Nicrophorus vespillo*) či asi 15 mm dlouhé, široké černé mrchožrouty, nejčastěji druh se špinavě červeným štítem *Oiceoptoma thoracica*. V létě při sběru hub v lese, zejména již starších, uvidíme na spodních částech klobouků mnoho broučků s krátkými krovkami, zpod kterých vyčnívá dlouhý členitý zadeček – drabčíky. Nejspíše to budou malinci 3–4 mm dlouzí tmaví zástupci rodu *Gyrophana* nebo sedmimilimetrový rezavý štíhlý brouček s černými krovkami a koncem zadečku – *Lordithon lunulatus*. Koncem dubna je hojný na květech nenápadný žlutošedý, 4 mm velký brouček, jehož larvy každý zná – jsou to známí červíci v malinách, hojní při vrcholech Květnice. Brouček se nazývá malinovník plstnatý (*Byturus tomentosus*). Pokud si na jaře za slunného teplého dne vezmete sírově žlutý svetřík a vyjdete na naši horu nebo do okolí, býváte po chvíli pokryti černými matně lesklými asi 3 mm dlouhými zavalitými broučky – to se rozlétají z okolních řepkových polí zde zimující blýskáčci řepkoví (*Meligethes aeneus*) a jsou lákáni žlutou barvou, upomínající květy hlavních hostitelských rostlin. Počátkem podzimu zase na podobných výslunných stepních místech s řídkou bylinnou vegetací uvidíte celé shluky slunéček sedmítečných (*Coccinella septempunctata*), které se zde takto chystají na přezimování. Zvláště četní bývají na bylinné vegetaci měkkí podlouhlí brouci – páteříčci. V květnu to bývají 12–13 mm dlouzí černí brouci s červeným štítem – páteříčci sněhoví *Cantharis fusca* a v červenci – srpnu červenookroví o 2 mm menší páteříčci žlutí (*Rhagonycha fulva*) na bylinách i na květech. Na odumřelých, někdy i živých kmenech hlavně jehličnatých stromů v lesní části Květnice rychle pobíhá mravenčí lesnímu podobný, 7 mm dlouhý tuhý brouk, černo-červeno-bíle příčně páskovaný, uchopený schopný kousnout i člověka, pestrokrovečník mravenčí (*Thanasimus formicarius*). Je jedním z nejužitečnějších lesních brouků – úporný nepřítel kůrovců. Četné druhy kovaříků jsou jednotného protáhlého tvaru, charakteristický pro ně je skákavý pohyb hrudí. K nejkrásnějším patří černý, 17 mm dlouhý brouk s jasně červenými krovkami: kovařík rumělkový (*Ampedus cinnabarinus*), vyskytující se ve světlých místech lesa. K nejkrásnějším našim broukům patří krasci. Na Květnici je z nich nejhojnější na borovicích žijící měďový krasec šestitečný (*Chrysobothris affinis*) – s ohnivě kovovým hřbetem zadečku, když vyplašen odlétá. Ve stinném lese vzácně potkáme cihlově červeného plochého, 18 mm dlouhého brouka druhu *Pyrochroa coccinea*, jeho dravá plochá larva žije pod odumřelou kůrou stromů. Roháč obecný (*Lucanus cervus*) se na Květnici vyskytuje nyní již zřídka, protože v lese je zde málo velkých trouchnivých kmenů a pařezů, ve kterých se vyvíjí jeho ponravovitá larva. Chrobáků, hnojníků a lejnožroutů bylo na Květnici mnoho v dobách, kdy se zde páslo a bylo hojně trusu. Dnes

je i dříve obecný zavalitý temně modrofialový chrobák lesní (*Geotrupes stercorosus*), dlouhý asi 16 mm, vzácností. Dříve hojný chroust obecný (*Melolontha melolontha*), kterého není třeba popisovat, zalétající na Květnici za potravou dospělců – hlavně mladým dubovým listím - z okolních polí, se stal velkou vzácností. Zato koncem května až června je na květech šípků na křovinatých stráních hojný stejně veliký zavalitý zlatozelený zlatohlávek zlatý (*Cetonia aurata*). Trouchnivých menších pařezů je v lesní části Květnice dost a zde se dosti hojně vyvíjí larvy až 4 cm velkého zavalitého hnědočerného tesaříka piluny (*Prionus coriarius*). V srpnových večerech temně bzučí při letu jako těžké bombardovací letadlo. Pod kůrou zejména odumřelých smrků a borovic najdeme začátkem jara na Květnici často jak tlusté bílé larvy s hnědou hlavou a počátkem hrudi, tak dospělé brouky – šedě mramorované tesaříky korové (*Rhagium inquisitor*), téměř 2 cm dlouhé. Když se ukáže v létě cihlově oranžový (samička) nebo špinavě okrový tesařík s dlouhými tykadly a tmavošedou hrudí (sameček), asi stejně (2 cm) veliký tesařík obecný (*Corymbia rubra*), je to znamení, že léto už překročilo svůj vrchol a nastává doba sklizně, srpna. Na Květnici je hojný. Drobných mandelínek zde žije mnoho druhů, charakteristická je 9 mm dlouhá zavalitá krásně modrofialově lesklá, zářící do dálí jako drahokam, mandelinka tolitová (*Eumolpus asclepiadeus*), žijící na teplomilné tolitě lékařské na křovinatých stepích. Květnice je jedním z nejsevernějších míst, kam do Vysočiny proniká. V září se často po stepi i cestičkách na osluněných místech plouží hojná bachratá černá nebojácná mandelinka bázlivec černý (*Galeruca tanacetii*), nesoucí v zadečku velký náklad vajíček. Nosatců je na Květnici velké množství druhů, nejnapadnější jsou svou činností zobonosky. Černá drobná (5 mm) zobonoska březová (*Deporaeus betulae*) vykusuje na listech břízy sinusoidní křivku, překusuje vodou záso- bující pletiva žilek a z vadnoucího listu smotává jako potravu pro své larvy dolů visící štíhlé kornouty. Ještě umělečtěji postupuje rezavě červená zavalitá zobonoska dubová (*Attelabus nitens*), na Květnici místy velmi hojná. Překousanou čepel listů dubů, visící jen na střední žilce, sbalí jak podélně, tak i ze stran tak umně do podlouhlého ranečku, že jej bez poškození nedovedeme rozbalit: ideál poddůstojníků dohlízejících na sbalení plné polní výzbroje.

Jemný měkký dlouhý zelený hmyz, asi dvoucentimetrový, se 4 širokými dlouhými střechovitě složenými křídly s množstvím žilek a drobnýma, zlatýma očima jsou zlato- očky – nejčastější na Květnici je zlatoočka skvrnitá (*Chrysopa perla*). Larvy jsou užiteč- né, hubí mšice. Dospělý mravkolev (*Euroleon nostras*), dlouhými křídly připomínající vášku, ale se zcela odlišným třepetavým letem, je zde k vidění jen velice vzácně, ale jeho larvy („zlí tuťinci“ z Ferdy mravence) jsou v písčité hlíně pod převislými kameny i na Květnici docela hojné, tvoří zde nápadné krátery. Podobné zlatoočkám, jenže s černým tělem a žilnatinou křídel, jsou na povrchu kmenů stromů žijící dlouhošíjky; samičky mají na konci zadečku dlouhé štětovitě kladélko. Na první pohled je ale pozná- me podle velice dlouhé úzké předohrudi, umožňující vniknout předkem těla do chod- biček kořisti – kůrovců a červotočů. Na borovicích je zde ve vrchních partiích hojná dlouhošíjka znamenáná (*Raphidia notata*), dole na kmenech pak *Raphidia flavipes*.

Podivný hojný, něco přes 2 cm dlouhý žlutooranžový hmyz se 4 širokými a dlou- hými černě skvrnitými průsvitnými křídly, sedící v létě v lesním podrostu a občas ne- motorně letící, je srpice, nejspíše druhu srpice obecná (*Panorpa communis*). Sameček má na konci zadečku vejcovitý, poměrně velký oranžový pohlavní orgán, opatřený klíšťkami, kterými se při uchopení člověkem brání a současně vypouští z úst tmavohně-

dou žaludeční tekutinu. Nápadné je ústní ústrojí srpic - je usazené na konci dlouhého rypáčku, tak jako u brouků nosatců.

Nejnápadnějším hmyzem jsou motýli – zejména proto, že jsou mnohé druhy dostatečně veliké pro vnímání pouhým okem a mají krásně zbarvená křídla. Nejcharakterističtější druhy motýlů lesostepních partií Květnice na jižním svahu, částečně i pod hlavním vrcholkem, jsou následující. Především je to droboučká klíněnka *Phyllonorycter distentella*, která zde má nejsevernější místo výskytu na Moravě, kde je známa jenom z několika málo lokalit a v Čechách nežije. Je vázána na křovinaté duby šípáky. Nesytka bodalková (*Synanthedon stomoxiformis*) s větší částí křídel sklovitě průhledných je velmi vzácná, její housenka se vyvíjí v kořenech řešetláku a krušiny většinou na skalnatých, kamenitých a lesostepních stanovištích; na severozápad od Brna se vyskytuje jen ojediněle (např. na Mohelně, ale i na Květnici). Na Květnici je v některých letech hojný charakteristický modrásek vikvicový (*Polyommatus coridon*), typický pro letní aspekt. Modrásek komonicový (*Polyommatus dorylas*) je teplomilný, rychle mizící druh. Většinou žije na vápencích, vzhledem k zarůstání stepních částí Květnice křovím je zřejmě na pokraji vymření a obdobně mizí i na jiných jihomoravských lokalitách. V některých letech je na Květnici početnější modrásek hnědoskvrnný (*Polyommatus daphnis*), všeobecně však patří k mizejícím druhům. Perleťovec nejmenší (*Boloria dia*) se na Květnici vyskytuje jednotlivě, sice zatím ve víceméně stabilní početnosti, ale s ústupem stepi ustupuje i on. Podobně je na tom i hnědásek jitrocelový (*Melitaea athalia*), který se ale vyskytuje i na lesních světlinách a na odlesněném vrcholku. Charakteristický pro teplé stepní stráně Květnice je okáč ovsový (*Minois dryas*), teplomilný stepní druh, vyskytující se v druhé polovině léta, zde na jedné z mála lokalit na Českomoravské vrchovině. Vřetenuška ligrusová (*Zygaena carniolica*) je v některých letech hojná, charakteristická pro xerothermní až subxerothermní biotopy. Na okrajích lesa a v prosvětlených borech kolem vrcholů žijí následující charakteristické druhy. Jednak okáč voňavkový (*Brintesia circe*), poměrně teplomilný okáč světlých lesů a jejich okrajů, také žije v parcích a podobně. Květnice je jedna z nejsevernějších jeho lokalit v údolí Svratky, kdežto údolím Jihlavy proniká až za Třebíč. Dále je to okáč medyňkový (*Hipparchia fagi*), pro kterého leží Květnice na severní hranici areálu rozšíření, na území České republiky je asi Květnice nejsevernějším místem výskytu. Ještě je pro tyto biotopy charakteristický ostruháček dubový (*Neozephyrus quercus*), vyskytující se většinou jednotlivě na okrajových nebo solitérních dubech. V listnatém a smíšeném lese na světlinách se vyskytují zejména obecně rozšířené lesní druhy; okáč pýrový (*Pararge aegeria*), okáč prosíčekový (*Apanthopus hyperantus*) a nápadný bělopásek topolový (*Limenitis populi*), jehož housenky se vyvíjejí na osice a dospělci se objevují většinou v červnu. Z dalších nápadnějších lesních druhů zde žijí například babočka osiková (*Nymphalis antiopa*) a babočka jilmová (*Nymphalis polychloros*). Na svěžejších stanovištích kolem vrcholku Květnice a podle řeky se vyskytují ohniváček celíkový (*Lycaena virgaureae*) a modrásek bělopásný (*Aricia eumedon*) – oba druhy patří mezi taxony mizející v souvislosti s likvidací vhodných biotopů. Kromě toho se na těchto biotopech vyskytují dva v současné době běžné druhy: babočka sítkovaná (*Araschnia levana*) a perleťovec stříbropásek (*Argynnis paphia*).

Květnice hostí i mnoho zástupců hmyzu dvoukřídlého. Mezi četnými dlouhonohými nemotornými tiplicemi je na Květnici více druhů, žádný však typický. Larvy četných druhů bedlobytek zná každý – jsou to ti známí „červíci“ v houbách. Zato dospělé

bedlobytky, podobné drobným značně hrbatým hnědavým či šedavým komárům, přes den se skrývající na stinných místech v lese, zná málokdo. Nejčastější na Květnici je bedlobytka hnědá (*Cordyla fusca*). Bejломorky jsou drobounké, téměř nepozorovatelné, štíhlé a lidskému zraku obvykle neviditelné. Zato jejich larvy působí plno škod na rostlinách a často vytvářejí typické novotvary - hálky. Nejznámější jsou hálky od bejломorky bukové (*Mikiola fagi*) na horní straně bukových listů - asi 6 mm dlouhé a 3–4 mm široké, tvaru přisedlého větve až úzce cibulovitěho, barvy nejdříve zelené, na osluněných místech pak částečně červenající; uprostřed hálky je dutina s malou oranžovou larvičkou. Nejhojnějším všudypřítomným dvoukřídłym hmyzem konce května je nemotorná velká (kolem 15 mm) muchnice zahradní (*Bibio hortulanus*). Samečci jsou celí sytější černí, samička má zadeček jasně oranžový. Dovedou jen obtížně a pomalu vzlétnout. Larvy se živí rozkládajícími se částmi rostlin. Ozdobné jsou některé bráněnky - v teplých lesích jižního svahu zde žije tmavý druh *Actina chalybaea* s leskle modrou hrudí, 6–7 mm dlouhý, kdežto podobně veliká kovově lesklá *Chloromyia formosa* se vyskytuje spíše na jižní straně na květech bylin a keřů. Bystrými letci a dravci, uchopujícími mohutnými nohama hmyzí kořist převážně v letu a vysávajícími ji silným sosákem, jsou roupci se štíhlým aerodynamickým tělem. Na Květnici převládají druhy *Dioctria hyalipennis* a *Tolmerus atricapillus*. Často zjara či v pozdním létě přicházejí z přírody lidé, kteří se domnívají, že u nás viděli kolibříky. To je samozřejmě nemožné, u nás sají nektar z květů při letu tak, že se květu dotýkají jen sosákem a vznášejí se přitom na místě v letu jen zástupci hmyzu, a to buď v létě motýli - lišajové (například dlouhozobka svízelová, veliká kolem 25 mm s asi 40 mm rozpětím křídel), nebo zjara koncem dubna a v květnu zástupci některých dvoukřídłych - dlouhososkovitých se silně chlupatým, zavalitým tělem velikosti kolem 15 mm a rozpětím křídel kolem 30 mm. Dlouhososky jsou parazitické, žijí na výslunných místech, kde kořist jejich larev - larvy samotářských včel v hnízdech v zemi. Z druhů, které lze na Květnici zastihnout, jsou hlavně dva: pokud mají přední okraj křídel tmavý a zbytek průsvitný, jedná se o dlouhososku velkou (*Bombylius major*), pokud jsou křídla tečkovaná okrouhlými drobnými tmavými skvrnkami, jedná se o druh *Bombylius discolor*. Umělci v létání jsou také některé pestřenky. Pro většinu druhů je charakteristické, že dovedou dlouhou dobu jakoby viset ve vzduchu na jediném místě. Jsou to většinou druhy dravé, jejichž pijavkovité larvy se živí vysáváním mšic. Dvojitě tmavé proužky na žlutém podkladu má typická lesní pestřenka pruhovaná (*Episyrphus balteatus*), která „visí“ ve vzduchu v lesích v červnu a červenci na jednom místě a po chvíli bleskově odlétne na bok. Tyto pestřenky v korunách stromů tvoří typickou temně bzučivou „hudbu lesa“ - kupodivu čistý temný uklidňující tón. Pestřenka rybízová (*Syrphus ribesii*) je též černo- či hnědožlutě pruhovaná a vidíme ji spíše na otevřených místech s bylinnou vegetací na květech. Ke konci léta jsou velmi časté na květech okoličnatých přes 2 cm dlouhé nemotorné pestřenky nápadně podobné včelám, nejčastěji druh pestřenka včelová (*Eristalis arbustorum*). Jejich larvy žijí v hniјící kejďe a v mokrých dutinách stromů s hniјícím obsahem - jsou nechutného vakovitěho tvaru s dlouhým dýchacím „ocáskem“. Zavalité modré až modročerné mouchy - bzučivky (např. bzučivka obecná - *Calliphora vicina*) stejně jako kovově zelené až zlaté bzučivky zlaté (*Lucilia caesar*) najdeme také nejvíce v druhé polovině léta a jsou také jako pestřenka včelová ukazatelé narušeného ekosystému na místě nebo v okolí - slétají se na výkaly a mrtvolky obratlovců, kde se vyvíjejí jejich larvy, ale dospělé bzučivky jsou časté i na květech. Na jaře se na kamenech stepní

části Květnice vyhřívají šedočerné nemotorné těžce létající bzučivky zední (*Pollenia rudis*), známé též tím, že se často škvírami v oknech přes zimu vtlačí do domácností. Jejich larvy parazitují na žížalách. V době letních prázdnin se na květech hlavně okoličnatých shromažďuje mnoho druhů much, z nich nejozdobnější je květilka potoční (*Anthomyia pluvialis*), stříbřitě šedá s elegantními sytě černými skvrnami. Mnoho druhů masařek s „kostkovanou“ šedočernou kresbou zadečku žije též v odpadcích, některé druhy parazitují v housenkách. Pro druh masařky *Ctenodasypygia minima* je Květnice významnou lokalitou – vyskytuje se zde na jediném místě v České republice. Je to holomediterránní druh, vyskytující se ve světlých borových lesích.

To byl stručný výčet nejhojnějších a nejcharakterističtějších druhů hmyzu, příp. jiných členovců, s nimiž se můžete na Květnici setkat. Chce to bystré oči, trpělivost a pro většinu lidí i zvětšovací lupu, aby si mohli co nejvíce z rozmanitého světa hmyzu prohlédnout. Je zapotřebí si uvědomit, že nesmírné množství jedinců hmyzu plní obrovské množství funkcí v přírodě – od opylování, konzumace živých i rozkládajících se rostlin a živočichů, po přenosy chorob, boje proti převážně hmyzím škůdcům, tvorbu novotvarů, medu a medovice i tvorbu půdy. Bez jejich stálé práce by nebyl život na zemi, tedy ani život člověka možný.

RNDr. Pavel Lauterer,

emeritní pracovník Moravského zemského muzea, entomologické oddělení, Hvězdoslavova 29a, 627 00 Brno, e-mail: ento.lautvolny.cz

GEONYMUM IVANČICE A JEHO PODOBY NA STARÝCH MAPÁCH

163

Dušan Adam

Významné objekty na mapě jsou ve velké většině vybaveny popisem. Tento nadstavbový prvek obsahu mapy umožňuje uživateli identifikovat objekt, odlišit jej od jiných objektů vyjádřených graficky stejným způsobem. Nejinak tomu bylo na starých mapách. Během dlouhého a složitého vývoje mapového zobrazení našich zemí se nashromáždila celá plejáda mapových děl, různících se měřítkem, účelem, podstatou a způsobem zachycení reality a také popisem či pojmenováním mapovaných objektů.

Autor se zaměřil na jediné geonymum, a sice na geografické jméno Ivančice. Podrobil tento objekt drobnohledu na starých mapách. Impulsem byla autorovi výstava doc.RNDr. Ludvíka Muchy, CSc. v ivančickém muzeu s názvem Ivančice a Ivančicko na starých mapách (jaro 1996), resp. následně publikovaný článek, v němž L. Mucha vystavené i nevystavené exponáty podrobně popisuje [1]. Dále byl autor inspirován mapovými díly mapové sbírky Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, s nimiž pracoval.

Město Ivančice se nachází asi 20 km vzdušnou čarou jihozápadně od Brna na soutoku řek Jihlavy, Oslavy a Rokytné. Nejstarší dosud známé písemné doklady o existenci předměstského sídelního útvaru sahají do 11.století. Městskými právy bylo sídlo obdařeno v roce 1288. V období let 1288-1461 jsou Ivančice královským městem, poté, v období let 1461-1848, bylo město součástí moravskokrumlovského panství.

I přes bohatou a pohnutou středověkou minulost města sahají nejstarší dosud známé mapové památky se zobrazením města Ivančic (a jeho popisu) do 16.století. Jako na první dosud známou geografickou informaci o Ivančicích upozorňuje L. Mucha na tabulky souřadnic středoevropských měst CLM (Codex Latinus Monachensis) z období okolo roku 1440. Ivančicím zde patří záznam č. 14583, ovšem o tvaru jména města se zde ještě nedozvídáme [1]. Další mapové památky již vesměs nesou název města. V předkládaném soupisu najdeme příslušnou variantu geonyma Ivančice a odkaz na kartografický pramen, na kterém bylo geonymum zjištěno. Na tento soupis pak navazuje vlastní seznam kartografických pramenů.

Tab.1.

Soupis podob geonyma Ivančice na starých mapách

tvar geonyma	kartografický pramen	poznámka
Eeibenschitz	27	
Eibaniz	7	
Eibenschitz	16,24	
Eibenschütz	14,17,18,19,22,25,26	
Eübenschitz	12	
Ewancice	16	dubleta
Ewanczicze	4	
Ewanczitz	5,8,13	
Ewanczitze	6	

Eybenichitz	11	
Eybenschitz	10,15	
Eybentschitz	9,28	
Eywatzitz	3	
Ivancice	23	s dubletou „(Ivančice)“
Ivančice	21	poprvé užito oficiálního českého názvu města
Iwančice	20	
Wanczize (B. W.)	14	dubleta (Böhmisch Wanczize)

Poznámka:

V soupisu není brán v úvahu rozdíl v zápisu jména velkými nebo malými písmeny.

SEZNAM POUŽITÝCH KARTOGRAFICKÝCH PRAMENŮ (VIZ TAB.1):

1. Fabriciova mapa Moravy (1569,1573,1575)
2. Fabriciova mapa Moravy v atlasu Speculum Orbis Terrarum (1578)
3. Fabriciova mapa Moravy v Mercatorově atlasu (1585), v Kearivě vydání (1625), v podvrhu Kaeriovy kopie Komenskému (1630)
4. Aretinova mapa Čech (1619)
5. Komenského mapa Moravy (1624), další vydání (1633,1650)
6. Komenského mapa Moravy – mědirytina Samuela Dworzaka v díle Mars Moraviae (1677)
7. Kartografické kuriozum – Ivančice srdcová pětka z karetní hry s obrazem Moravy (1678)
8. Vischerova mapa Moravy (1692)
9. Müllerova mapa Moravy (1716)
10. Müllerova mapa Moravy – mapa Znojemskeho a Jihlavského kraje (1724)
11. Müllerova mapa Moravy – mapa Brněnského kraje (1724)
12. Část Ivančic s židovským městem (1727);
z plánu v MZA v Brně (D22,sign.1333) překreslil O.Doubek [6]
13. Atlas geographicus portatilis Tobiáše Lobecka (1762)
14. První vojenské mapování zv. josefské (1764-1785), Morava, sekce č.89 (1764-1768)
15. Bayerova mapa Moravy a Slezska (1818)
16. Mapa Stablního katastru (1824-1830)
17. Druhé vojenské mapování zv. Františkovo (1807-1867), Morava, sekce ö-I-10, ö-I-10 (1838)
18. Speciální mapa Markrabství moravského (1842) – odvozené dílo druhého vojenského mapování
19. Generální mapa Markrabství moravského (1843) – odvozené dílo druhého vojenského mapování
20. Merklasův Malý zeměpisný atlas (1845)
21. Anonymní mapa Korunní země Morava a Slezsko (1850) vydaná knihkupci F. Bušákem a B. Irrgangem v Brně.
22. Hohenschichten-Karte von Mähren und Ö.Schlesien (1861) K. E. Kořistky
23. Šemberova mapa Moravy (1863)
24. Topografické sekce (1866-1887) třetího vojenského mapování, sekce 9-XV/SW (1876)
25. Speciální mapa (1872-1889) třetího vojenského mapování, list 9-XV Brünn, později 4357 Brünn
26. Generální mapa (1893) třetího vojenského mapování, list 39°49°
27. Přehledná mapa části moravskokrumlovského panství (1770);
MZA v Brně, F177, str. 370, inv. č. 2069/III
28. Plánek města Ivančic (1701-1710);
součást 25 plánů hradů, zámků a měst (inv.č.1618) Státní archiv v Norimberku.

Poznámka:

ve výčtu jsou kartografické prameny úmyslně uváděny pouze stručnými názvy, nikoliv úplnými citacemi se správnou syntaxí.

Předkládaný popis vykazuje značnou variabilitu geonyma Ivančice. Příčinou je jak vývoj českého jazyka, tak, a to především, němčina jako úřední jazyk, užívaný v našich zemích po dlouhá staletí. V rámci německého přepisu českých geografických názvů vznikaly nejrůznější tvary. Případ Ivančic není výjimkou. Variabilita je daná tu nepozorností kresliče (rytce), tu dobrou vůlí o lepší (věrnější) způsob záznamu. Německý tvar českého názvu, tedy tzv. německé exonymum, vzniklo buď fonetickým přepisem českého tvaru do němčiny (např. Ivančice – Eibenschütz), překladem celého jména (např. Kratochvilka – Kurzweil) nebo jeho části (např. Dolní Řeznovice – Unter Rzesnowitz). Deformace geonyma byla častým důsledkem tohoto procesu a mohla být i několikanásobná. Příkladem může být geonymum Pendrov, což je v současnosti organická část města Rosic, původně však samostatná obec. Původní název zněl patrně Česká Ves; přeloženo do němčiny Böhmendorf; zkomoleno zpět do češtiny Pendrov a znovu přepisováno do němčiny jako Pemdorf.

Autor zaregistroval na starých mapách ještě další varianty názvu města Ivančic. Vzhledem k dosavadní absenci pramene či citace jsou uvedena ve výčtu pouze na okraj:

Tab. 2.

Soupis podob geonyma Ivančice na starých mapách s absencí pramene

Bybentschitz
Evančice
Ewančice
Eynwantzitz
Eywančic
Ivanschice
Ybantschicz
Ybanczic
Ywantschitz

Pro srovnání výše uvedených podob geonyma Ivančice na starých mapách byl sestaven ještě soupis vybraných podob tohoto geografického jména v historických písemných pramenech.

Tab. 3.

Soupis podob názvu Ivančic z nekartografických historických pramenů

tvar názvu	literatura	pramen včetně letopočtu
Naiuiani (tedy Na Ivani)	[2]	CDB I, 368-371, č.386 (1073, resp.1086-1087)
Iwansiz (de I.)	[4], [5]	CDB II, 231 (1221)
Ywansit (de Y.)	[4], [5]	CDB III, 215 (1239)
Eywanczicz (de E.)	[4], [5]	CDM IV, 267 (1288)
Ybantschitz (in Y.)	[4], [5]	CDM VI, 390 (1329)
Ybantschitz (de Y.)	[4]	CDM VII, 144 (1336)
Eywantzitz (de E.)	[5]	(1346)
Eywanczicz	[4]	CDM VIII, 60 (1350)
Ewanczicz	[4]	CDM X, 118 (1371)
Eiwanczicz (der staat E.)	[4], [5]	CDM XI, 266 (1382)

Ejvančicích (v E.)	[4]	KP I, 127 (1395)
Evančicích (rychtářství v E.)	[4], [5]	KP II, 86 (1437)
Eywanczicz (in E.)	[4]	ZDB XII, 320 (1437)
Ewanczicz (blíž E.)	[4]	PB V, 48 (1431)
Ewancziczke (k faře E.)	[4]	PB V, 48 (1431)
Eywanczicz (plebano in E.)	[4]	ACO č.265 (1483)
Ewanczicz (města E.)	[4], [5]	SAB, Sbírka rukopisů 392, F. 23 (1486)
eywancziczssczy (lidé e.)	[4]	PB VIII, 68 (1511)
Eywanczicz (z E.)	[4]	PB XII, 21 (1519)
Eywanczicz (města E.)	[4]	PB VIIb, 134 (1523)
Eywancziczých (v městě E.)	[4]	PB VIIb, 135 (1523)
eywancziszstij (farářové e.)	[4]	PB XXIIb, 40 (1557)
Eywanczicz (z města E.)	[4]	PB XXVII, 36 (1571)
Eywancziczých (při městě E.)	[4]	PB XXIX, 139 (1580)
Eywanczicz (z města E.)	[4]	PB XXXI, 322 (1590)
Ewanczitz	[4]	Urbář panství moravskokrumlovského (1633)
Eibenschütz	[4]	Urbář panství moravskokrumlovského (1643)
ewancziczky (měštěnin e.)	[4]	Matrika v Ivančicích (1646)
Eybenschitz	[4], [5]	(1672, 1718, 1720, 1751); (1708-1712, 1751)
Eibenschütz	[5]	(1843)
Eibenschitz	[4], [5], [3]	(1846, 1872)
Ewančice	[4], [5], [3]	(1846)
Ivančice	[5], [4]	(1854); (1881)

L. Hosák a R. Šrámek [4] uvádějí k výkladu názvu Ivančic mimo jiné toto: „Ivančice ... 5. MJ: příp. –ice k deminut. OJ Ivan – Ivánek; zn. ves lidí Ivankových. OJ doloženo ve staré češ. I v podobě Ejvan, čímž se dají vyložit bez obtíží i podoby s Ej- užívané již od 1288 a nemusí se pomýšlet jen na výklad ze zdĺoužení v předložkovém spojení v Ivan- > v Ívan- > v Ejvan-, z čehož zvratnou analogií Évančice (jako vojevoda – vejvoda - vévoda). Jméno se hlavně v nářečí vyvíjelo dále tak, že počáteční I-, Ej- v nář. E-, É-, ve spojení po předložce do Evačnic apod. odpadlo: do Vančic; odtud i nový nominativ Vančice...

V německých dokladech 1329, 1336 Ejv- > Eib-, tak vždy od 1643 s oslabením č na š...

Jak je patrné, kromě spisovných, byt často značně zkomolených tvarů geonyma Ivančice, nutno zmínit také lidovou podobu jména – totiž Vančice. Tento tvar není zdaleka mrtvým, ba naopak. Např. o obyvateli Ivančic se ani dnes neřekne Ivančák, nýbrž zpravidla Vančák.

Uvedme si tedy pro úplnost tvary této lidové podoby našeho geonyma, ať už byly použity v pramenech písemného charakteru anebo v mapách jako tzv. dubleta (druhá, jiná varianta jména, uvedená zpravidla pod oficiálním jménem v závorce): Vančice, do Vančic, ve Vančicích, k Vančicím, za Vančicema, Vančáci, vančické; vančácké (Oslavany), vanecké (Zbýšov); Jivančice (Kratochvilka); Vančece, do Vančec, ve Vančecách (Miroslav); Vanšťák, Vančák, Vanečák (Ivančice a okolí) [4]; Wančice [5]; Wanczize, apod.

Není bez zajímavosti, že například sousední město Oslavany je na tom právě nao-

pak. Totiž na rozdíl od Ivančic, které úvodní samohlásku (resp. slabiku) krátí, oslavanští si ještě před první samohlásku přidávají souhlásku (při zachování čtyř slabik) – tedy nikoli Oslavany, ale Voslavany (dříve např. Woslowan).

Předkládaný výčet podob geonyma Ivančice rozhodně není konečný. O mnohých mapových dílech víme, že existovaly, avšak byly zničeny nebo ztraceny. Spousta dalších je nám dosud neznáma a dost možná, že i utajenou zůstane. Autor uvítá každý nový tvar, který bude zjištěn a přirozeně i doplněn přesnou citací.

Uvedené poznatky poukazují na pestrý vývoj jazykové podoby jednoho geonyma na starých mapách (tab.1, resp. i tab.2), jež odpovídá vývoji téhož názvu v historických písemných pramenech (tab.3). Problematika by patrně zasloužila hlubší lingvistický rozbor. Ten však není v kompetenci autora, jehož cílem bylo předložit nashromážděný materiál k diskusi, další analýze anebo čistě pro zajímavost.

Literatura:

- Mucha, L.: Ivančice a Ivančicko na starých mapách. Ivančickému muzeu ke 100.výročí jeho založení. – Historická geografie 1997, 29, s.173-198.
 Čejka, J. et al.: Ivančice. Dějiny města. Vydalo Město Ivančice 2002, s.79-80.
 Hosák, L.: Historický místopis země Moravskoslezské.. Academia, Praha 2004, s.115.
 Hosák, L., Šrámek R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, díl I. Academia, Praha 1970, s.32-33.
 Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku H – Kole (II.díl). Libri, Praha 1997, s.503.
 Nováček, S.: Z dějin moravských Židů. Orego, Praha 1998, s.174.

Mgr. Dušan Adam,

kartograf - geoinformatik. Ve své disertační práci se zabývá výzkumem starých cest na Ivančicku.

IVANČICE NA MAPÁCH PRVNÍHO VOJENSKÉHO MAPOVÁNÍ A V JEHO VOJENSKO-ZEMĚPISNÉM POPISU

Ludvík Mucha

Vojenské důvody – zejména zkušenosti a poznatky ze sedmileté války (1756-1763) – vedly rakouského polního maršála Dauna k tomu, aby v roce 1763 navrhl panovnici Marii Terezii systematické mapování a popis všech zemí monarchie. Toto mapování, nazvané pak první vojenské (nebo podle spoluvládce Marie Terezie syna Josefa josefské), bylo provedeno v krátké době 22 let (1763-1785) převážně v měřítku 1 : 28 800 (10 palců na mapě = 1 rakouská míle v krajině). Jeho více než 4000 listů formátu 62 x 41 cm (každý zobrazoval plochu 209 km²) pokrylo celé území tehdejší rakouské říše. Z tohoto počtu připadlo 439 listů na naše dnešní státní území. Čechy (273 listy) byly mapovány v letech 1764-1767, Morava (126 listů) 1764-1768, Slezsko (40 listů) 1763-1764. Rychlost práce se však negativně projevila na kvalitě díla, a tak musela být záhy provedena revize mapování, která leckde znamenala mapování nové. V severní části Čech k němu došlo v letech 1780-1783, na severní Moravě 1780-1781, ve Slezsku 1780.

Kresba map byla barevná, terén je zobrazen nepravými, tzv. volně črtanými šrafami, nadmořské výšky nebyly určovány. Jako podklad byly použity mapy císařského kartografa Jana Kryštofa Müllera. V případě Moravy to byla jeho čtyřlístová tzv. stavovská mapa Moravy, kterou Müller hotovil v letech 1708-1712 a která vyšla tiskem po mnoha revizích roku 1716 v měřítku 1 : 80 000. Ta byla zvětšena do měřítka 1 : 28 800 (na Ivančicku má však různé nedostatky) a do její kostry vnášeli vojenští topografové další body, mezi něž vkreslovali, buď od oka (někdy i ze hřbetu koně a s použitím dalekohledu) pomocí jednoduchých prostředků (odhadem, odkrokováním) vojensky důležitý polohopis a výškopis. V létě se mapovalo, v zimě se zhotovovaly čístopřesby. I po provedení zmiňovaných revizí vykazovaly však tyto mapy řadu nedostatků, a proto ani nebyly vydány tiskem a zůstaly jako tajné ve vídeňském Válečném (dnes Státním) archivu. U nás jsou dnes přístupné i na internetu.

Mapový obraz Ivančic a jejich okolí je obsažen na sekci č. 89. Německý název města Eibenschitz je doplněn českým ekvivalentem Wanczize uvozeným písmenem B (= Böhmisch). Nejbližší vesnice jsou pojmenovány jen německy – Nemschitz, Lettkowetz, Allexowetz, Budkowitz – a to ještě s chybami. Pokud jde o interpretaci pozemních komunikací na této mapě, odkazuji na práci D. Adama (2005).

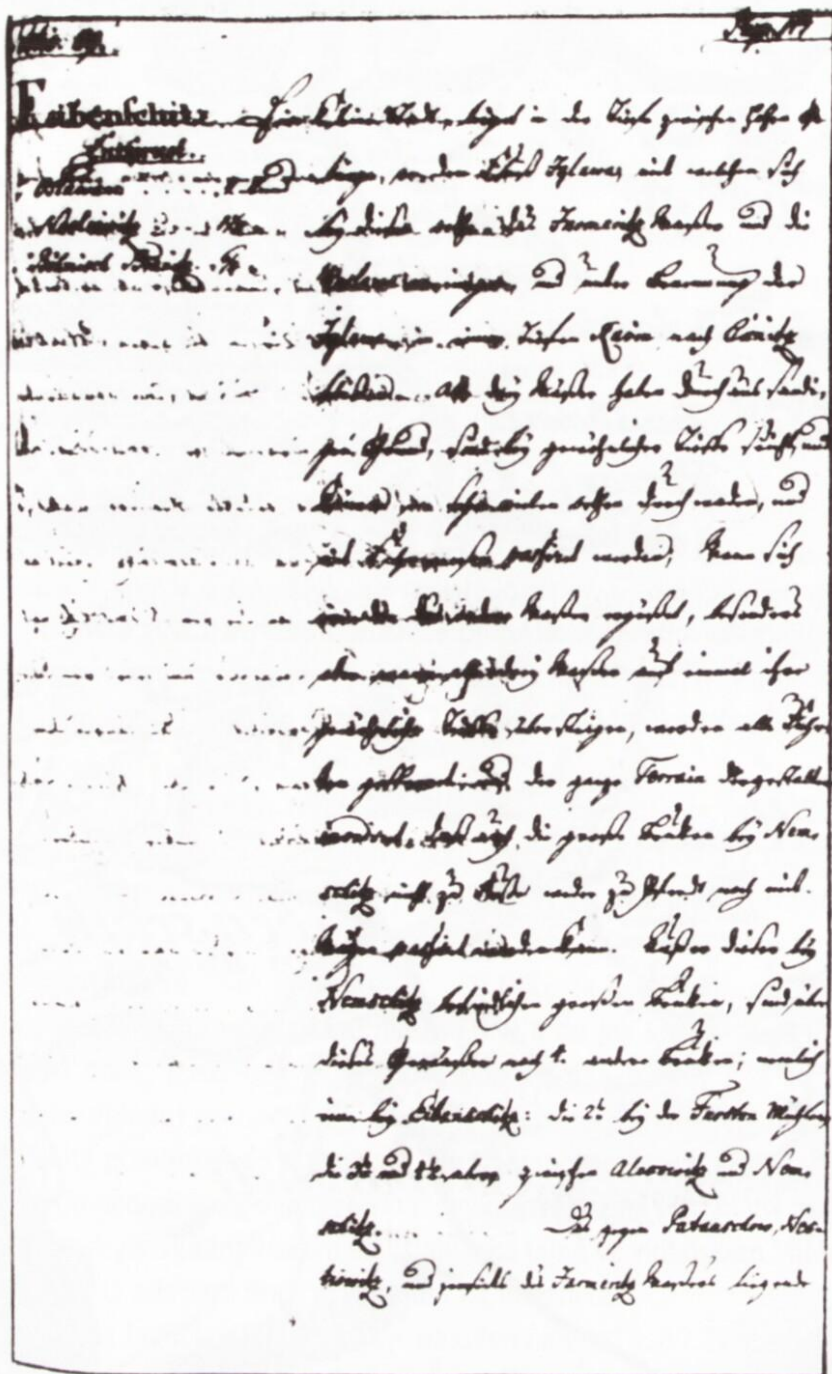
Současně s mapováním se pořizoval také slovní vojensko-zeměpisný popis jednotlivých měst a vesnic ležících na mapovaném území. V něm se uváděly vojensky důležité údaje. Jsou to např. vzájemné vzdálenosti obcí, ubytovací možnosti vojska v nich, zdroje pitné vody, členění terénu a jeho ovladatelnost, možnosti použití dělostřelectva, průchodnost krajiny, stav komunikací, mosty, brody, hloubka, šířka a broditelnost vodních toků, rozsah záplav při jarním tání a velké vodě, výška a průchodnost porostů, vyhlídkový význam kopců atd. Připojen je i seznam sídel. Fotokopie těchto popisů jsou uloženy v mapové sbírce Univerzity Karlovy v Praze.

Vojensko-zeměpisný popis Moravy je obsažen ve čtyřech rukopisných svazcích,

NAHOŘE IVANČICE A OKOLÍ NA MÜLLEROVĚ MAPĚ MORAVY (1716),
DOLE IVANČICE A OKOLÍ NA MAPĚ JOSEFSKÉHO MAPOVÁNÍ, SEKCE 89

IVANČICE. TEXT Z VOJENSKO-ZEMĚPISNÉHO POPISU K MAPOVÉ SEKCI 89 NA STR. 117

členěných podle čísel jednotlivých mapových sekcí. Německý text není příliš čitelný, názvy v něm uvedené se často v drobnostech liší od těch, které jsou napsány na mapě.

O Ivančicích uvádí vojensko-zeměpisný popis tyto informace:

IVANČICE. Vzdáleny od Oslavan $\frac{1}{2}$, Neslovic $1 \frac{1}{3}$, Českých Bránc $\frac{6}{4}$ hodiny. Malé město; leží v údolí mezi vysokými vrchy na řece Jihlavě, s níž se u tohoto místa spojují řeky Jaroměřice (= Rokytná) a Oslava, v objetí Jihlavy tekou v hlubokém údolí do Bránc. Všechny tři toky mají vesměs písčité dno, jsou při obvyklém vodním stavu mělké a mohou se bezpečně brodit a překračovat s povozy; tam, kde jedna řeka ústí do

druhé, ale zejména když ve všech třech naráz stoupne voda, jsou všechny přejezdy zne-možněny a celé území je tak nezpůsobilé, že ani velký brod u Němčic nelze překročit nejen pěšky, ale ani koňmo či na člunu. Kromě tohoto velkého brodu u Němčic vedou přes tyto řeky ještě čtyři jiné brody: totiž jeden u Ivančic, druhý u Panského mlýna, třetí a čtvrtý mezi Alexovicemi a Němčicemi.

Vrchy ležící u Padochova a na druhé straně Jaroměřice jsou v okolí Ivančic nejvyšší, odtud lze přehlédnout velké území. První z nich klesají do údolí města v pozvolných stupních, táhnou se od kostela sv. Jakuba až k Padochovu ve stejné výšce, převyšují své svažující se stupně a nejsou odnikud ovladatelné. Druhé vrchy, pokryté lesem, spadají strmě jak k Jihlavě, tak k Jaroměřici, ovládají cesty jdoucí z Němčic do Letkovic a nejsou z této strany samy odnikud ovládány. Vrchy lemující území podél údolí Jihlavy se ovládají navzájem. Cesty u Oslavan ovládají cesty letkovické; jsou ale převýšeny kopci ležícími na druhé straně řeky. Cesta vedoucí odtud podél Jihlavy do Českých (= Moravských) Bránic je velmi pěkná a skalnatá, při špatném počasí hrubá a zejména s těžkým nákladem obtížná. Cesty do Němčic a do Oslavan jsou při velké vodě nepro-stupné, jinak však schůdné. Na cestách směřujících do Neslovic, Padochova a Oslavan jsou hluboké ... a písčité schůdné pěšiny. Cesty odtud na Hlínu a přes Střelice do Brna jsou pro jízdu na koni nepohodlné.

LETKOVICE, NĚMČICE a ALEXOVICE. Tři vesnice navzájem od sebe vzdálené, ležící na řekách u Ivančic a na úpatí zvolna do údolí klesajících holých vrchů, z nichž jdou schůdné cesty a jinak se tu s výjimkou řek uvedených u Ivančic nic pozoruhod-ného nenachází.

BUDKOVICE. Vesnice, ležící ve vysokých kopcích, které jsou nejvyšší na druhé straně Jaroměřice a odtud jsou holé vrchy ovladatelné. Podél řeky spadají vrchy zprava i zleva příkře a nemohou být kromě obvyklých cest překročeny. Zalesněné vysoké kopce jsou uvedeny u Rokytne, napravo vede cesta do Vedrovic, je však s nákladem obtížná a při vylití Jaroměřice zcela neschůdná.

Literatura:

- Adam, D.: Analýza pozemních komunikací v testovaném území na I. a II. vojen-ském mapování. *Historická geografie* 33, 2005, v tisku.
- Kudrnovská, O.: Josefské mapování českých zemí a jeho topografický popis. *Historická geografie* 24, 1985, s. 55-103.
- Kuchař, K.: První vojenské mapování v našich zemích. Novoročenka Kabinetu pro karto-grafii ČSAV na rok 1962.
- Kuchař, K.: Mapové prameny ke geografii Československa. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 2, 1967, č. 2, s. 55-77.
- Mucha, L.: Josefské mapování. *Lidé a země* 33, 1984, s. 34.
- Mucha, L.: Ivančice a Ivančicko na starých mapách. *Historická geografie* 29, 1997, s. 173-198.
- Za přepis vojensko-zeměpisného textu I. vojenského mapování děkuji p. dr. H. Fröhlichovi z augsburské univerzity.

Doc. RNDr. Ludvík Mucha, CSc.,

historický kartograf, dříve Přírodovědecká fakulta Karlovy univerzity v Praze

TUŘANSKÁ HISTORICKÁ BAGATELA

Vojen Drlík

Tuřany, poutní místo, kdysi samostatná obec, od r. 1919 součást Brna, jsou zapsány i do středoevropské divadelní historie. V roce 1897 vzbudilo ve Vídni senzaci drama z dělnického prostředí brněnského rodáka Philippa Langmanna nazvané Bartoš Tuřanský (Barthel Turaser) situované do Tuřan. Hrál se pak se značným ohlasem i na scéně českého divadla v Brně a s malým zpožděním v tehdejší německém Městském divadle. O Tuřanech se však široká divadelní veřejnost dozvěděla už mnohem dříve. Staly se totiž místem, kde vešla poprvé (a naposledy) do manželského stavu velká divadelní diva první poloviny 19. století Marie Geistingerová, herečka pevně spojená s divadelním životem Vídně.

Marie Geistingerová se narodila v roce 1836 ve Štýrském Hradci v rodině zatížené divadelní tradicí. Otec byl penzionovaným dvorním hercem z Petrohradu, dědeček z matčiny strany býval hercem dvorního divadla v Braunschweigu. Není divu, že rodiče o zděděný muzický talent svých dětí obezřetně pečovali. Malá Marie získala už jako dítě první hudební vzdělání v místním Hudebním spolku, od dvanácti let studovala zpěv ve Vídni u tehdy proslulého pedagoga Karla Marii Wolfa. Do prvního divadelního angažmá nastoupila už ve čtrnácti letech a s uměleckou dráhou se rozloučila až tři roky před smrtí v roce 1900. První divadelní krůčky udělala v Mnichově v letech 1850 - 1852. Pak se vrátila do Vídně, kde dva roky účinkovala především ve fraškách v divadle v Josefově, rok si vyzkoušela život v kočující společnosti (a zdokonalila zejména své taneční schopnosti). Dvě sezóny působila v Berlíně a v Hamburku, až na čtyři roky zakotvila v divadle v Rize. Zdá se, že toto angažmá nejvíce přispělo k rozkvětu jejího talentu. Seznámila se s různorodým repertoárem, vystupovala v opeře (*Veselé paničky windsorské*, *Kouzelná flétna*, *Poustevníkův zvonek*), v činohře (*Dáma s kaméliemi*) a setkala se tu i s prvními díly Jacquese Offenbacha. (*Svatba při lucernách*, *Orfeus v podsvětí*, *Fortuniova píseň*). Žánrový rozsah repertoáru dává tušit její neobyčejné pěvecké i herecké schopnosti, nesmírný talent a obdivuhodnou pracovitost. Z Rigy se na krátký čas ještě vrátila do Berlína, ale v roce 1865 byla angažována do Divadla na Vídeňce, které se pak nadlouho stalo její domovskou scénou. Marie Geistingerová oplývala talentem a pílí, ale nechyběly jí ani fyzické kvality a odvaha a um i tyto přednosti v divadle uplatnit. Říká se, že vystoupení v přiléhavém trikotu v berlínském divadle viděl Offenbach a okamžitě se rozhodl, že Geistingerová musí hrát první Krásnou Helenu za hranicemi Francie, tedy v inscenaci, která se právě připravovala v Divadle na Vídeňce. Angažování Geistingerové do Vídně pak prý proběhlo značně teatrálně. Ředitel divadla za ní přijel do Berlína a klesl jí k nohám se slovy: „Marie Geistingerová, Vídeň vás volá! Moje krásné velké divadlo je připraveno vás přivítat se všemi myslitelnými poctami!“

Buď jak buď, Marie Geistingerová se stala hvězdou divadla na Vídeňce a nejen to, od roku 1869 společně s Maxmiliánem Steinerem i jeho ředitelkou. Tato dvojice pak dokázala překonat klesající oblibu Offenbacha a přivést do divadla několik významných autorů – v činoherní oblasti se stal hvězdou Ludwig Anzengruber a v hudební Johann Strauss. První Straussova díla jsou s ní pevně spojena. Stala se první Rosalindou

TUŘANY, KOSTEL PANNY MARIE V TRNÍ NA POHLEDNICI Z POČÁTKU 20. STOLETÍ

toho, jak se snoubenci seznámili: „... zpráva některých listů, že se slečna Geistingerová seznámila s panem Kormannem teprve při svém posledním brněnském pohostinském vystoupení, je mylná. Snoubenci jsou krajané, oba narození ve Štýrském Hradci a znají se téměř sedm let.“²⁾ Soudně uvažující čtenář musel o této informaci pochybovat – Geistingerová se od svých čtrnácti let pohybovala v různých divadlech a to ještě její ženich ani nebyl na světě. Jinak ale byl tehdejší milovník novinek ze společnosti dokonale informován. Ohlášky přečetl farář starobrněnského farního kostela už v neděli 29. dubna, Geistingerová přijela do Brna v úterý 1. května a pak v sobotu 5. května vystoupila v Městském divadle ve své oblíbené roli – jako Margueritte Gauthier v Dumasově *Dámě s kaméliemi*. Představení bylo věnováno dobročinným účelům: výtěžek připadl penzijnímu fondu jevištních umělců, instituci, jež sloužila podpoře herců a hereček ve stáří. Tentokrát ovšem nebylo publikum zvědavé jen na výkon slavné herečky na prknech, která znamenají svět, ale i na její debut v roli nevěsty. První zprávy tvrdily, že svatba proběhne na počátku měsíce května ve farním kostele u sv. Jakuba, avšak v okamžiku, kdy byl zveřejněn přesný termín, se ukázalo, že svatebčané místo sňatku tají: „Aby se zabránilo jakémukoli velikému pozdvižení, udržují snoubenci hodinu sňatku v tajnosti a informace tohoto druhu se nedostalo ani nejbližším přátelům. V divadelních kruzích se šeptá, že se církevní slavnost nebude vůbec konat v Brně a mělo k ní dojít ve Vranově. Ovšem protože novomanželé chtějí ještě v pondělí odpoledne odjet na svatební cestu do Itálie a mohli by snadno zmeškat odpolední vlak, bylo od tohoto plánu upuštěno. Uvažuje se nyní o kostele v některé obci blíže položené u Brna.“³⁾

O to větší byl zájem o divadelní představení. Divadlo na hradbách (tehdy mělo více než tisíc míst!) bylo zcela vyprodáno a diváci dokonce seděli i v orchestřišti. Kritika konstatovala, že M. Geistingerová podala vrcholný výkon ve třetím aktu, ve scéně po odchodu Armandova otce: „dámské kapesníčky byly v tom okamžiku použity tak hla-

MARIE GEISTEROVÁ V POVĚSTNÉM KOSTÝMU KRÁSNÉ HELENY

sitě, že nebylo slyšet silný kašel hlavní hrdinky.“⁴⁾ Hvězda večera neoslnila jen svým výkonem, ale i svými kostýmy: „... o toaletách hostující umělkyně již toho bylo řečeno tolik, že se můžeme omezit jen na konstatování, že vyvolaly mezi dámami výkřiky obdivu.“⁵⁾

Přítomné dámy jistě litovaly, že si v pondělí 7. května nemohly poplakat při svaatebním aktu. Snoubencům se skutečně podařilo téměř dokonale vše utajit, naštěstí nezapomněli přizvat novináře, kteří pak mohli publiku o průběhu celého dne referovat

(mj. i zpravodaj vídeňského listu Extrablatt). Přesto asi utajení nebylo zcela dokonalé, neboť se v tuřanském kostele přece jen objevilo několik brněnských dam a rovněž místních usedlíků. „Po půl desáté se shromáždilo několik málo pozvaných hostů v hotelu Padowetz, kde byla slečna Geistingerová ubytována a byl již přítomen p. ženich Kormann. Mezi hosty se nacházeli divadelní ředitel Czernits jako právní zástupce nevěsty, pan Just senior právní zástupce ženicha, p. Just jun. jako doprovod nevěsty, herec pan Epstein jako svědek a konečně choť ředitele Czernitse. Celá společnost včetně komorné nevěsty pak odjela v několika vozech do Tuřan, kam přibyla po desáté hodině.“⁶⁾ Vlastní svatební akt neprovedl tuřanský farář, ale páter Ferdinand Kment, městský farář z Brna.⁷⁾ Místní duchovní – farář a kooperátor – mu asistovali při slavnostním aktu i při mši. Ale ani v Tuřanech nepřišlo divadlo úplně zkrátka – svatebnímu páru nakonec zapěl celý divadelní sbor. Pochopitelně, že domácí tisk uspokojil zájem čtenářek o nevěstinu a ženichovu garderobu. Nevěsta: bez závoje, bílé šaty zdobené atlasovými proužky a jednoduchý „moderní“ účes ozdobený girlandou květů pomerančovníku, na krku několik perlových šňůr s krásným medailonem bohatě osazeným brilianty. Ženich: elegantní salonní oděv – černý frak, bílá kravata. Ve třičtvrtě na dvanáct už byla celá společnost znovu v hotelu Padovec na jednoduchém obědě a ve čtyři hodiny odpoledne nasedli manželé do vlaku Severní dráhy, aby po krátké zastávce ve Vídni pokračovali v plánované svatební cestě do Itálie.

V nové divadelní sezóně našel novopečený pár angažmá v Lipsku. Společné účinkování trvalo tři roky a o něco málo více manželství. Rozešlo se stejně jako začalo – bez velké účasti veřejnosti a ve vzájemné shodě. Na svého bývalého manžela dokonce Marie Geistingerová pamatovala i v závěti, tedy skoro po dvaceti letech od rozchodu. Odkázala mu sto korun měsíčně po dobu jednoho roku. Ani Kormann na ni nezanevřel a svým svědectvím přispěl k neposkvrněné pověsti velké umělkyně zcela oddané své profesi.

Poznámky:

- 1) Ostatně řada velkých vídeňských hvězd v Brně vyrostla a například matka Josefíny Gallmayerové, největší umělecké sokyně Geistingerové, byla pohřbena na brněnském hřbitově.
- 2) Hochzeit des Fraulein Geister. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, Jhrg. XXVII, Nr.94, str. 3, 25. 4. 1877.
- 3) Geister-Kormann. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, Jhrg. XXVII, Nr. 104, str.3, 6. 5. 1877.
- 4) Theater. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, Jhrg. XXVII, Nr. 105. str. 4, 8.5. 1877.
- 5) Tamtéž.
- 6) Geister-Kormann. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, Jhrg. XXVII, Nr. 105, str. 3, 8. 5. 1877.
- 7) Tuřanský kostel představoval stavitel Kment jun., nabízí se otázka, zda existovala nějaká spřízněnost mezi tímto stavitelem a brněnským farářem Kmentem.

BOHUMÍR KRÉZEK – BOJOVNÍK
ČTYŘ KONTINENTŮ

177

Milan HolzapfelBOHUMÍR KRÉZEK PO NÁVRATU
DO VLASTI V R.1945

Jen nemnoho z těch mužů, kteří na přelomu 30. a 40. let 20. století opustili svoji vlast v srdci Evropy, aby bojovali proti nacistické zvěli, prošlo bojišti na čtyřech světových kontinentech. Mezi ně patřil i Bohumír Krézek, v jehož válečném deníku můžeme číst jména míst výcviku a bojového nasazení v Asii, Africe, Americe a Evropě. Podařilo se mu tak navštívit daleké kraje, o kterých jako kluk snil a o nichž četl v cestopisech v touze stát se námořníkem a pilotem. Jeho družná moravská povaha a přímé jednání mu pomohly setkat se mnoha zajímavými lidmi a také s několika osobnostmi ať už z oblasti umělecké a společenské smetánky nebo politiky. To vše ale bylo vykoupeno tvrdým výcvikem, vyčerpávajícím bojem s nepřítelem a pohledem na krutou tvář války, kdy hrozba smrti byla všudypřítomná.

Bohumír Krézek se narodil 23. listopadu 1914 v Hrušovanech u Brna. Později, ve dvacátých a třicátých letech žil a studoval v Brně.

Studium na gymnáziu mu dalo dobré základy znalostí francouzštiny a němčiny, které posléze zúročil při tlumočení, jak během války, tak i v poválečném Československu. Byl tělesně zdatný, a tak není divu, že rád sportoval a to i ne v úplně běžných sportech, jako byl například šerm. Ačkoliv většinu svého předválečného života trávil v Brně, na víkendy pravidelně zajížděl za rodiči do Předklášteří u Tišnova.

Mobilizace v roce 1938 jej zastihla v armádě, kde velel četě Smíšeného předzvědného oddílu, umístěného nejdříve na Křivoklátsku a později v Doupovských horách na Karlovarsku. Zde se poprvé setkal s řáděním německých ordnerů a také s prvními ztrátami v boji proti nacistům. Po podepsání Mnichovské dohody a po stažení čs. armády z pohraničí byl v říjnu 1938 převelen na Slovensko, kde sice neřídila německá pátá kolona, ale zato Hlinkovi gardisté, a někteří Slováci si při setkání s Čechy opravdu nebrali servítky a otevřeně dávali najevo své antipatie. Po propuštění z armády se vrátil Krézek do Brna, ale i zde byl rozčarován, když zjistil, kolik známých i spolužáků se najednou stalo Němci, ač dříve byli pravověrnými Čechy. Budoucnost nevypadala vůbec růžově. Přechodně pracoval jako organizační úředník u firmy Securitas – Moldavia di Sicurta, ale při schůzkách s přáteli v restauraci na Nové ulici (dnešní Lidická) plánoval Krézek, co dál. Po 15. březnu 1939 a obsazení republiky Němci padlo rozhodnutí: „Odejeme přes Beskydy do Polska!“ Osud však vše naplánoval jinak. 28. dubna mu zemřel otec, a tak nezbylo než zůstat aspoň ve volných dnech s matkou v Předklášteří. Situace se však radikálně změnila po studentských protestech a zastřelení studenta Opletala 17. listopadu 1939, kdy začala vlna zatýkání a represí. Cesta přes Polsko již tehdy byla nemožná a jediná možnost byla opustit republiku přes Slovensko a Maďarsko. Slovenské hranice překročil Krézek v den svých 25. narozenin spolu s dalšími třemi kamarády jako pomocník strojvedoucího, či spíše v hromadě uhlí. Kontakt za hranicemi se však nezdařil, spojka byla zatčena hlinkovými gardisty. Pomohl až spolužák z Brna, student

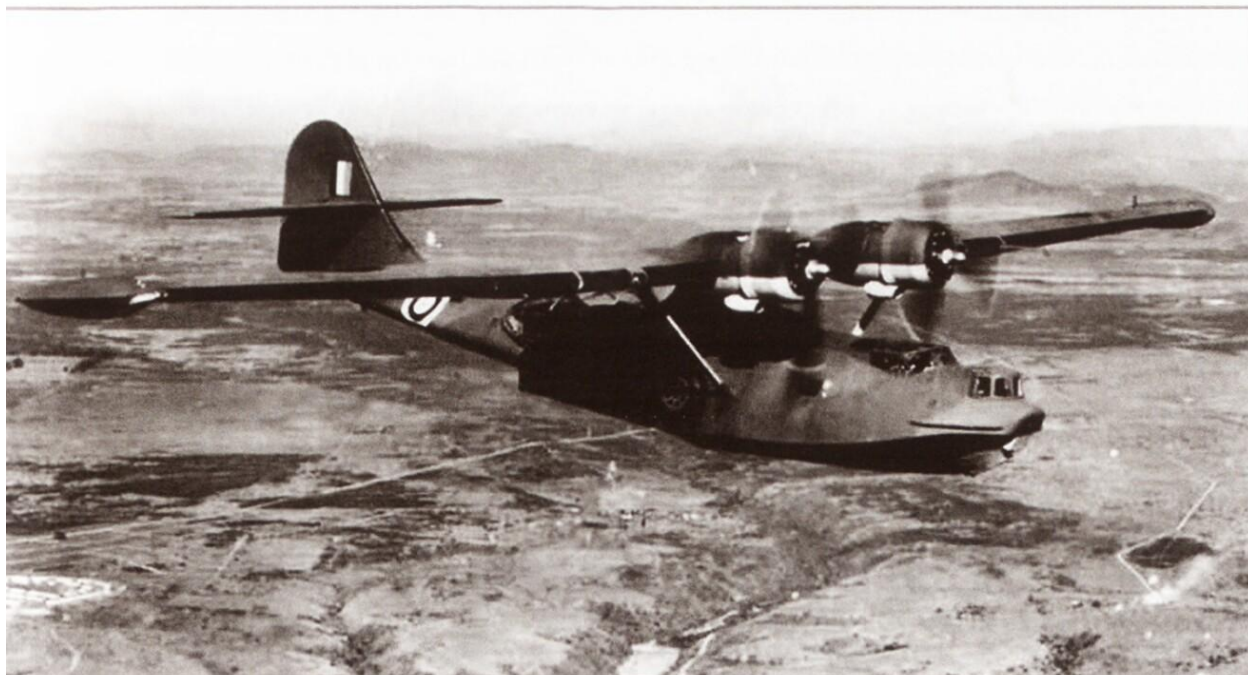
BOHUMÍR KRÉZEK (UPROSTŘED) PŘED LIBERÁTOREM 311. PERUTĚ V LÉTĚ 1945

techniky A. Dzinko bydlící na východě Slovenska u Rožňavy, ale dalo to práci přesvědčit ho. Čerstvě napadený sníh a vyhýbání se cestám způsobilo, že i Dzinko v horách zabloudil, a tak teprve po dvou dnech dorazili společně do Rožňavy, kde je ovšem čekalo zatčení maďarskou policií. Všechny zatčené odvezla policie do Miškolce se slibem, že je druhý den ráno odvezou do Budapešti na francouzský konzulát. Pro jistotu odebrala emigrantům veškerý drobný majetek včetně peněz a cenností. Druhý den opravdu dorazili do Budapešti - ale místo na konzulátu skončili v kasárnách Marie Terezie a navíc bez finančních prostředků, které jim četníci „zapomněli“ vrátit. Podmínky zde byly bezútěšné, strava špatná, ale Krézкова skupina zde nebyla

dlouho. Čekalo je pověstné vězení – budapešťská Citadela. Zde přečkali tuhou zimu a plánovali útěk. Jenže po Velikonocích 1940 byli odvezeni k Fiľakovu a pod hrozbou zastřelení přinuceni přejít zpět na Slovensko. I když se jim podařilo oklamat hlídky a oklikou se vrátit zpět na maďarskou stranu, byli na maďarském území po čase opět dopadeni a odvezeni do Budapešti, tentokrát do vězení Toloncház. Vzhledem k tomu, že Krézek měl falešné dokumenty na polské jméno, byl převezen do polského rodinného tábora na bývalém slovenském území. Zde nepanoval tak přísný režim a tak se mu posléze podařilo uprchnout ve fůře sena. Úspěšně dorazil do Budapešti a na francouzský konzulát. Tam mu byly vydány falešné dokumenty a s dalšími uprchlíky se tajně dostali na jugoslávské hranice na řece Drině. Pomocí člunů se přeplavili po rouškově tmy na druhý břeh. V blízké vesnici si po srdečném přivítání krátce odpočinuli a ráno se přes Záhřeb vydali do Bělehradu. Zde opět Krézkově nepřálo štěstí a byl bez dokladů zatčen. Naštěstí se vše díky náhodnému setkání s brněnským strážníkem Baďurou vysvětlilo. Následoval převoz na francouzský konzulát, odvod do cizinecké legie a vydání průvodního listu k odjezdu na Střední východ. Nesl datum 4. 6. 1940.

BOHUMÍR KRÉZEK, JERICO 1941

CATALINA BRITSKÉHO LETECTVA

Dzinko, který emigroval vlastně tak trochu proti své vůli, se nakonec dostal k čs. jednotce ve Velké Británii a po válce se vrátil do republiky a pracoval ve Škodovce. Vraťme se však k osudům našeho hlavního hrdiny Bohumíra Krézka. Cílem dalšího putování bylo Aleppo v Sýrii. Cesta vedla přes Makedonii, Řecko, Turecko – Istanbul a Ankaru - a pohoří Taurus. V Aleppu se podařilo čs. zmocněnci vyjednat přesun do Bejrútu, protože se ukázalo, že vstup do cizinecké legie byl v podstatě formální a Češi budou odesláni k českým jednotkám vznikajícím ve Francii. Jenomže vstupem Itálie do války 10. června 1940 bylo uzavřeno Středozemní moře a k dalším přesunům již nedošlo. Navíc o deset dnů později Francie kapitulovala a otázkou bylo, co dál. Češi mohli zůstat v Sýrii patřící nyní do správy francouzské kolaborantské vichystické vlády jako příslušníci cizinecké legie, hrozilo však nebezpečí, že budou vydáni Němcům. Naštěstí se podařilo s pomocí britského leteckého ataše přesvědčit Francouze, že Češi chtějí do Palestiny, která byla pod anglickou správou. A tak 29. června 1940 nasedlo 160 mužů 45 důstojníků a 3 ženy do připravených kamiónů a překročilo syrsko-palestinské hranice.

V Gedeře vzdálené asi 30 km od Tel Avivu se soustředilo do 1. září 1940 přes tři sta Čechoslováků a přicházeli další ze Sovětského svazu. Podepsáním česko-britské dohody byly vytvořeny podmínky k oficiálnímu založení čs. vojenské jednotky na Středním východě. Stalo se tak 28. října 1940, kdy byl ustaven Československý 11. prapor – východní a jeho velitelem byl jmenován podplukovník Karel Klapálek. Náročný výcvik pro boj v poušti probíhal v Judské proláclině do února 1941. Prvním bojovým nasazením byla ostraha italského zajateckého tábora v Agami na předměstí egyptské Alexandrie. Zde prapor postupně naplnil požadované britské tabulkové stavy aby mohl být zařazen do přímého boje. Poručík Krézek prodělal s Čs. 11. pěším praporem obranu letišť v okolí Sídí Hanajš v severní Africe, nasazení v operaci Exporter – obsazení francouzské Sýrie a Libanonu, monotónní strážní službu v Sýrii a také nejznámější kapitolu dějin praporu – obranu severoafrického přístavu Tobruk. Zde velel jedné z čet 2. roty umístěné v pevnůstce S 15 oddělené několika kaňonovitými průrvami od nepřítel-

le, jímž byli v tomto úseku Italové. Na jaře 1942, po stažení z Tobrúku, prošel Krézek přeškolením na protiletadlového dělostřelce spolu s celým praporem, přejmenovaným nyní na Čs. 200. lehký protiletadlový pluk – východní s úkolem chránit naftové středisko v palestinské Haifě.

V červnu 1942 se Bohumír Krézek přihlásil na základě výzvy ministra národní obrany armádního generála Sergeje Ingra dobrovolně do řad letectva. Naše perutě ve Velké Británii trpěly nedostatkem létajícího personálu kvůli značným ztrátám i v důsledku toho, že zkušení piloti odlétali určený počet operačních hodin a odcházeli na odpočinek k neoperačním jednotkám. Pokud by byly stavy doplňovány cizími státními příslušníky nad určitou mez, ztratily by tyto útvary status samostatných československých jednotek, a to bylo z politických a prestižních důvodů nežádoucí. Krézkův odjezd zkomplikovalo onemocnění malárií, a tak Střední východ opustil až 28. září 1942 na palubě lodi Orduna. Plavba vedla Rudým mořem, Adenskou úžinou, přes Mombasu v Keni, Durban v Natalu, Kapské město - kolem mysu Dobré naděje a východoafrického pobřeží do Gibraltaru, kde zakotvili těsně před Vánocemi. Doposud klidná a pohodová plavba se po vyplutí z Gibraltaru změnila - loď byla nucena kličkovat, aby unikla číhajícím ponorkám, a tak se i někteří cestující vojáci dobrovolně hlásili k držení hlídek. Loď obeplula Irsko a na Silvestra 1942 zakotvila v severním Skotsku v přístavu Greenock. Po vyloštění 2. ledna putovali novopečení letečtí adepti vlakem k čs. výcvikové jednotce v St. Athanu ve Walesu. Protože Krézek mezitím završil již 25 let věku, nebyl zařazen do pilotního výcviku, ale do funkce navigátora, a to u výcvikových jednotek v Kanadě. Na americký kontinent do New Yorku se přeplavil během sedmi dní na palubě Queen Mary. Z New Yorku putoval vlakem nejprve do kanadského tranzitního tábora a odtud do výcvikového tábora poblíž Toronta. Náročný výcvik ve vysokém tempu a bezmezná trpělivost a důslednost instruktorů daly leteckým elévům řádně zabrat. Na druhou stranu zde byla možnost hojně ve chvílích odpočinku a dovolených cestovat. Cena jízdenky v USA i Kanadě činila pro vojáka 3,5 dolaru, ať jel kamkoliv a kteroukoli třídou. Po ukončení výcviku byl Bohumír Krézek zařazen k 10. BR (bombardovací a průzkumné) peruti v Ganderu na New Foundlandu vyzbrojeé letouny Liberátor. Protože 311. čs. bombardovací peruť v Anglii byla přeložena k Pobřežnímu letectvu, nebyla potřeba personálu tak akutní, a tak někteří nově vycvičení letci zůstali v Kanadě u jednotek s podobným zaměřením. Bohumíru Krézkovi se naskytla příležitost sloužit na unikátních dvoumotorových létajících člunech Catalina (v Kanadě sloužících pod názvem CANSO) se sedmičlennou osádkou. Byl přidělen k 116. BR peruti v Goose Bay na Labradoru koncem prosince 1944. Dlouhé protiponorkové patroly za drsných povětrnostních podmínek a nekonečná plocha oceánu letce zcela vyčerpávaly. Někdy se stalo, že startovali za třeskutého mrazu navlečení jako medvědi, ale díky trase hlídky se ocitli až někde na úrovni Floridy a tam zase kožíšky kvůli vedru rychle svlékali. Potíže při navigaci také dělala blízkost magnetického pólu a daň létání nad mořem byla krutá. Kdo se nevrátil ihned po skončení patroly, většinou se nevrátil vůbec. Koncem roku 1944 byl opět přeložen a to tentokrát k čs. výcvikové jednotce na Bahamských ostrovech, kde létal na čtyřmotorových Liberátorech až do dubna 1945. Cesta zpět do Evropy proběhla opět na palubě kdysi luxusní Queen Mary. 311. peruť sídlila ve Skotsku na letišti Tain, a tak, protože loď přistála v jihoanglickém Southamptonu, nezbývalo než sednout na vlak a projet celou Anglii hezky po kolejích. Naše bombardovací peruť plnila dopravní úkoly mezi Anglií a Československou republikou z letiště Manston až do

KANADSKÁ CATALINA (CANSO)

konce roku 1945. Bohumír Krézek poprvé přistál na ruzyňském letišti 15. srpna 1945. Z korespondence již věděl, že jeho bratr Vláďa i sestra Marie jsou naživu, ale maminka bohužel během okupace zemřela. Domů se vrátil až na Štědrý den 1945. Poslední část cesty domů absolvoval shodou okolností v autě tehdejšího předsedy Národního výboru v Tišnově Jindřicha Sedláka, který jej svel z Brna do Tišnova.

Poválečné osudy Bohumíra Krézka jsou podobné osudům ostatních západních letců. Zapojil se energicky do budování našeho poválečného letectva a svými znalostmi přispěl k jeho vysoké kvalitě. Poslední let vykonal v červnu 1947. Na podzim roku 1948 byl z armády vyhozen a 11. ledna 1950 mu byla odňata hodnost štábního kapitána. Vězení sice unikl, ale zbyla na něj jen manuální práce. Pracoval např. jako pomocný skladový dělník v závodě Koh-i-Noor ve Vršovcích, pak v podniku Posista (pozdější Vojenské stavby) jako metař (sic!) a posléze řidič. V roce 1964 proběhla neúplná rehabilitace, která nebyla díky vpádu sovětských vojsk do Československa v roce 1968 a následné „normalizaci“ dotažena do konce. Krézek se jí dočkal až po 42 letech, kdy se v roce 1990 na seznamu rehabilitovaných objevilo i jeho jméno. Vzpomínky na válečné roky uveřejnil v knize nazvané CANSO v roce 1993. Bývalý letec RAF Bohumír Krézek zemřel v pondělí 29. září 2003 ve věku 89 let. Poslední rozloučení se statečným vojákem proběhlo 8. října v 10 hodin ve strašnickém krematoriu.

Prameny:

Bohumír Krézek: CANSO, Svět křídel, Cheb 1993
 Miloslav Pajer: VE STÍNU SLÁVY, Svět křídel, Cheb 1992
 Jiří Rajlich: NA NEBI HRDÉHO ALBIONU část 5., Svět křídel, Cheb 2003
 Richard Pata: Od pouště k pólu, Letectví a kosmonautika č.25/97, str. 14-15
 Josef Drobný: Československý odboj na Středním Východě a v Africe,
<http://hartmann.valka.cz/udalostiww2>
www.Brno.cz

Milan Holzapfel

je konzervátor Muzea Brněnska, působí v Podhoráckém muzeu.

ANTONÍN MACENAUER, JEDEN Z RYTÍŘŮ NEBES

Josef Večeřa

V létě 2003 vzbudila zájem návštěvníků Muzea ve Šlapanicích výstava, která pod názvem „Rytíři nebes“ přiblížila na příběhu Antonína Macenauera, rodáka ze Šlapanic, osudy československých letců, kteří bojovali za 2. světové války v protihitlerovském odboji za svobodu Československa v řadách R. A. F. - britského královského letectva. Námět na výstavu uzrával v hlavách autorů - Milana Vacka a pisatele tohoto článku - téměř dva roky, během nichž si vyprávěli o příbězích československých letců, jak je poznali z dostupné literatury. K uskutečnění výstavy pak přispělo setkání se Ctíradem Macenauerem - jehož otec Antonín Macenauer byl jedním z hrdinů, o kterých se před rokem 1989 hovořilo povětšinou jen v soukromí. Výstava byla určena nejen široké laické a odborné veřejnosti, ale (a to především) školní mládeži, která se měla seznámit s významnou osobností regionu i s osudy dalších čs. letců. K výstavě proto také proběhla i rozhlasová relace, která měla v posluchačích vzbudit zájem o danou problematiku a měla je přimět k návštěvě šlapanického muzea. Protože si myslím, že osud Antonína Macenauera je jedním z těch, na které by se nemělo zapomínat, vracím se k němu i v tomto příspěvku, jež postřehy obohatil M. Vacek.

Díky rychle se rozvíjícímu leteckému průmyslu v meziválečném Československu se letectvo v polovině dvacátých let vymanilo z přímého francouzského vlivu a naše nebe patřilo téměř výhradně vynikajícím výtvarům našich konstruktérů - jak ve vývoji vojenských, dopravních, tak i sportovních letounů, které sklízely vítězství v evropských soutěžích. Slibný rozvoj tohoto odvětví zbrzdila až světová hospodářská krize, kdy nastal útlum a československý letecký průmysl začal ztrácet krok. Pokoření československých letců vyvrcholilo 15. března 1939, kdy bylo pomnichovské Československo obsazeno německým vojskem - Vojenské i civilní letectvo bylo nuceno zůstat v nečinnosti, protiletadlová obrana neaktivována. Žádné cizí letadlo nesmělo být ostřelováno, žádné československé letadlo nesmělo opustit letiště. Českoslovenští letci se přesto brzy zapojili do domácího odbojového hnutí a velká část z nich v následujících měsících uprchla do zahraničí.

Jedním z těchto odvážlivců byl i Antonín Macenauer. Narodil se 15. října 1914 ve Šlapanicích u Brna jako druhé dítě pánského holiče Antonína Macenauera a Valerie Macenauerové, jež byla v domácnosti. Otec byl odhodlaný vlastenec, bojoval v první světové válce - a v lednu roku 1943 zemřel v Osvětimi. V roce 1935, to již žili Macenauerovi po několik let v Sokolnicích u Brna, se jednadvacetiletý Antonín přihlásil po maturitě na chemické škole v Brně k letectvu. Rok poté absolvoval letecké učiliště

A. MACENAUER V UNIFORMĚ PŘÍSLUŠNÍKA
311. ČS. BOMBARDOVACÍ PERUTĚ
(FOTO ARCHIV M. VACKA)

v Prostějově a po ukončení Letecké vojenské akademie v Hranicích byl v roce 1938 vyřazen jako poručík, polní pozorovatel - letec. Službu poté konal u 3. leteckého pluku v Piešťanech a u 5. leteckého pluku v Brně. V době mobilizace v roce 1938 byl zařazen k 83. letce v Německém Brodě. V důsledku mnichovských událostí byl však v březnu roku 1939 demobilizován.

Tehdy se rozhodl, tak jako stovky dalších, ilegálně opustit milovanou vlast, aby se mohl hrdě postavit vetřelcům. Jeho první kroky směřovaly do Polska. Zde ovšem nenalezli českoslovenští běženci příliš porozumění a patřičné podmínky pro aktivní boj. Nebylo těžké odhadnout, že Polsko bude dalším objektem Hitlerovy expanze a vše nasvědčovalo tomu, že podmínky pro rozvoj československé vojenské jednotky v Polsku se v dohledné době výrazně nezlepší. Za těchto okolností se českoslovenští představitelé pokoušeli získat souhlas francouzské vlády, aby učinila výjimku a přijala naše dobrovolníky do francouzských ozbrojených sil. Bylo však dosaženo jen závazku, jenž umožňoval vstup československých vojáků do francouzské cizinecké legie. V případě války by naši dobrovolníci mohli vystoupit z legie a bojovat proti nepříteli po boku francouzské armády.

Macenauerovi se podařilo překročit polské hranice na druhý pokus 1. července 1939 v prostoru Moravské Ostravy společně ve skupině s npor. Josefem Ocelkou - pozdějším velitelem 311. československé bombardovací perutě. (Nutno podotknout, že z této skupiny 11 letců se v roce 1945 vrátili do vlasti pouze tři.) Již v červenci 1939 projevil francouzské úřady velký zájem o naše letce, a proto se Macenauer rozhodl v Krakově - Malých Bronowicích vstoupit do francouzské cizinecké legie. Po vyřízení potřebných formalit odplul s ostatními 27. července z Gdyně do Francie. O čtyři dny později dorazil Antonín Macenauer do francouzského přístavu Boulogne a brzy poté byl spolu s ostatními letci rozmístěn na různá místa, kde měla cizinecká legie svá kasárna. Absolvoval výcvik v St. Cyr a poté byl zařazen do francouzského bombardovacího letectva na základny Rochefort, Cazaux a Tours v hodnosti seržanta (původní hodnost poručíka mu byla přiznána až v prosinci 1939).

Po vstupu Francie do války, tj. 3. září 1939, splnila francouzská místa svůj slib a českoslovenští letci byli odesláni na základny francouzského letectva. Následně byli vyňati ze služby v legii, aby se mohli zúčastnit aktivního boje po boku francouzské armády. Macenauer byl převelen na operační leteckou základnu v Tarbes, ze které ovšem stačil provést pouze několik operačních letů, neboť v červnu 1940 Francie kapitulovala.

Porážka byla pro naše piloty velkým zklamáním, přesto se nevzdávali naděje a snažili se nalézt další útočiště pro aktivní boj. Kapitulace Francie bojového ducha československých letců nezlomila, ba právě naopak, posílila jejich odhodlání pokračovat v boji až do vítězného konce. Jediná země, kde mohli očekávat pomocnou ruku a nabídnout své schopnosti v boji proti nenáviděnému nepříteli, byla Anglie, kam směřovaly jejich další kroky.

Ihned po příjezdu do Anglie bylo o všechny letce náležitě postaráno. Nejprve byli soustředěni v různých táborech a sběrných střediscích. Poté byli v krátkém čase, po vyřízení všech formalit, rozmístěni do výcvikových středisek R. A. F. V době, kdy dokončovali českoslovenští letci svůj výcvik, rozhořela se plnou silou dosud největší letecká bitva známá pod názvem „Bitva o Británii“. Krátce po jejím zahájení do ní vstoupili i naši letci a dosáhli významných úspěchů. 10. července 1940 byla založena

první československá stíhací peruť s číslem 310 a 5. září 1940 zahájila svou činnost také nová 312. československá stíhací peruť. Za letecké bitvy o Británii (od 17. srpna do 31. října 1940) sestřelili českoslovenští stíhači celkem 56 nepřátelských letadel, 14 sestřelili pravděpodobně a 6 poškodili.

Vedle 310. a 312. vznikla vzápětí, 29. července 1940, také další, 311. československá bombardovací peruť. 10. května 1941 pak jako poslední 313. československá stíhací peruť. Naši letci měli rovněž výrazné zastoupení i v 68. noční stíhací peruti. Zpočátku operovaly československé stíhací perutě převážně v obranných bojích nad Velkou Británií. Po vyhrané letecké bitvě se situace podstatně zlepšila, a tak se mohli i naši stíhači zúčastňovat ofenzivních akcí nad evropským kontinentem.

Útoky nad okupovanou Evropou prováděla mj. 311. čs. bombardovací peruť, mezi jejíž úkoly patřily zejména nálety na důležitá místa, jako byly přístavy, či průmyslová centra, např. v Brestu, Kolíně nad Rýnem či Brémách. Po velkých ztrátách při těchto velice nebezpečných akcích byla peruť přearována k pobřežnímu velitelství a začala plnit zcela odlišné úkoly. Byly to patroly nad mořem, jejichž cílem bylo vyhledávat a ničit nepřátelské ponorky a hladinová plavidla a také doprovázet spojenecké konvoje apod. Tuto úlohu sehrála 311. čs. bombardovací peruť až do konce války.

Značnou část příslušníků perutí tvořil pozemní technický personál, který přispěl nemalou měrou k bojovým úspěchům československých letců. V rámci tzv. ženských pomocných leteckých sborů - WAAF (Woman Auxiliary Air Force) - sloužily v boji za svobodu i desítky československých žen. Mimo naše letecké jednotky byly ve Velké Británii cvičeny i speciální parašutistické výsadky, které byly především se zpravodajskými úkoly vysazovány na území protektorátu.

Antonínu Macenauerovi se podařilo dostat se po porážce Francie na palubu holandské nákladní lodi Ary Shetter a odplout z Bordeaux do Anglie. Do přístavu Falmouth připlul 23. června 1940. Odtud byl poslán do R. A. F. Depot Innsworth (středisko R. A. F. v Innsworthu) a 3. srpna 1940 byl jako navigátor-pozorovatel převelen k 311. československé bombardovací peruti v Honningtonu. Po výcviku zahájil 3. května 1941 operační činnost u výše zmíněné perutě. Do konce roku 1941 absolvoval 34 operačních letů na různé nepřátelské cíle, mezi kterými byly i křižníky Prinz Eugen a Sharnhorst. Po odlétání předepsaných dvou set hodin (8. 12. 1941) odchází od června 1942 do pilotního výcviku v Kanadě v Medicine Hat v provincii Alberta. Za úspěšnou činnost u bombardovacího letectva mu byly uděleny celkem tři Československé válečné kříže 1939, medaile Za zásluhy a dvě britská vyznamenání.

Po ukončení výcviku v Kanadě (únor 1943) byl 25. května přemístěn k 53. OTU (operační výcvikové jednotce) v Kirtonu v Anglii, kde absolvoval kurz pro Spitfiry. Poté byl v srpnu přidělen k 312. čs. stíhací peruti, toho času na základně Skeabre pod vedením F/Lt. Tomáše Vybírala, a 5. dubna 1944 k anglické 291. stíhací peruti v Hutton Cranswick, od níž byl 25. října přemístěn k 3. přecvičovací letce na Typhoony. 21. listopadu 1944 byl převelen k 84. kanadské skupině jako styčný důstojník- pilot a až do konce května 1945 působil na osvobozených územích západní Evropy. To již jako Flying Lieutenant (kapitán) a nositel dalších československých a britských vyznamenání.

Na podzim roku 1943 byla v Londýně zahájena důležitá jednání mezi československou a sovětskou vládou o zřízení československé letecké jednotky v SSSR, jednání vedla 1. února 1944 ke vzniku nové jednotky, jenž se z Velké Británie přesunula do

312. ČS. STÍHACÍ PERUŤ, V NÍŽ MACENAUER SLOUŽIL PO ODCHODU
OD 311. ČS. BOMBARDOVACÍ PERUTĚ A PO PO ABSOLVOVÁNÍPILOTNÍHO VÝCVIKU.
(FOTO - ARCHIV M. VACKA)

SSSR, kde byl ustanoven 1. československý samostatný stíhací letecký pluk. Byl přeškolen na sovětskou techniku a po zahájení Slovenského národního povstání 29. srpna 1944 byl přesunut na jeho podporu. Po potlačení povstání a ústupu zpět byla jednotka přeorganizovaná na 1. československou leteckou divizi a v této formě setrvala až do osvobození naší republiky. Rovněž v SSSR byly zformovány československé pozemní jednotky, a to 1. čs. armádní sbor a 2. čs. samostatná paradesantní brigáda.

Po skončení 2. světové války se do osvobozené vlasti vrátily naše perutě ze všech zahraničních jednotek jako poslední. 13. srpna 1945 uvítala Praha československou stíhací skupinu, která přistála na ruzyňském letišti. O týden později dorazili i letci 311. bombardovací perutě, kteří od 30. července 1945 prováděli leteckou přepravu politických představitelů, pozemního personálu a leteckého materiálu z Velké Británie do Prahy. Šestiletá bojová činnost našich letců na západní frontě byla završena slavnostní přehlídkou československých perutí na ruzyňském letišti 21. srpna 1945.

Antonín Macenauer opět spatřil rodnou zem 22. srpna 1945. Po několikátýdenní dovolené a krátké službě na pražské Ruzyni byl 1. října 1945 povýšen do hodnosti majora a převelen do Letecké vojenské akademie v Hradci Králové. Zde působil jako profesor teorie letu a velitel pilotní sekce. V roce 1947 pak byl rozkazem Ministerstva národní obrany jmenován přednostou štábu této akademie.

Po únoru 1948 nastaly pro naše letce krušné chvíle. K moci se dostal nový režim, který s nimi jednal jako se zrádci a hrozbou naší společnosti. Začalo se s nimi podle toho velmi špatně zacházet a jednat. Proto někteří raději volili opět útěk do zahraničí. Jiní zůstali, ale byli připraveni o svá místa, byli vězněni na základě vykonstruovaných procesů, trpěli v dolech a na nucených pracech. Žili na pokraji společnosti a v nuzných životních podmínkách. Skvělá odměna za své zásluhy v letech okupace!

Události roku 1948 dolehly i na Antonína Macenauera. 2. února 1949 odešel na nucenou dovolenou a zanedlouho, 1. dubna, byl definitivně propuštěn z armády. Po peripetiích s hledáním ubytování pro sebe a svou rodinu, kdy byl státními úředníky nucen hledat zázemí i v rozbitém pohraničí, dostal konečně v roce 1952 svolení vrátit se do domovských Sokolnic. Shodou šťastných okolností nastoupil do civilního zaměstnání jako technický pracovník do SVÚS (Státní výzkumný ústav sklářský) Hradec Králové, kde zůstal až do odchodu do důchodu v roce 1974. V roce 1966 byl - jednavacet let po skončení války – částečně rehabilitován a povýšen do hodnosti podplukovníka v záloze. V roce 1968 svítla jemu i jeho druhům válečným letcům a jejich rodinám naděje na zlepšení podmínek, ve kterých žili. Vpád vojsk Varšavského paktu do Československa znovu všechny naděje však zhatil a nic podstatného se nestalo. Museli počkat až do podzimu roku 1989, kdy se o nich znovu začalo mluvit a mohli si společně bez obav připomenout své slavné dny. Tak jako Antonín Macenauer, který zemřel 1. března 1984, se ale mnozí těchto dnů bohužel nedočkali...

Během aktivní letecké činnosti absolvoval Antonín Macenauer ve 29 typech letounů jako navigátor a pilot 3230 letů v trvání 2500 hodin a za svoji leteckou činnost obdržel několik nejvyšších československých a britských vyznamenání: 3 x čs. válečný kříž 1939, 2 x čs. medaili Za chrabrost, čs. medaili Za zásluhy I. třídy, pamětní medaili Československé zahraniční armády (se štítky Francie a Velké Británie), britské The 1939 – 1945 Star, Air Crew Europe Star, Defence Medal, War Medal.

Výstava ve šlapanickém muzeu, v místě, kde se Antonín Macenauer narodil, měla být vzpomínkou a díkem jemu a všem dalším letcům, kteří odešli bojovat za naši vlast s nejistou budoucností a stejně nejistým výsledkem svého konání. Měla být připomenutím vlasteneckých ideálů a mravní povinnosti vůči vlasti a budoucím generacím. Měla být projevem úcty nás, pro které tito letci nasazovali životy a po slavném vítězství trpěli neskutečnou křivdou, šikanováním, kriminály a nucenými pracemi. Měla být zasvěcena těm, kterým se do dnešních dnů nedostalo patřičného uznání a vážnosti. Především však měla být pokusem o nepatrnou nápravu, kterou mohlo několik málo lidí alespoň částečně splatit dluh tolika statečným...

Bc. Josef Večeřa

je vedoucím Památníku Mohyla míru; studuje muzeologii na filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

ZBRANĚ CIZÍCH ARMÁD VE VÝZBROJI NĚMECKÉ ARMÁDY NALEZENÉ NA KONCI 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

187

Karel Krejčí

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht – válečný deník vrchního velitelství branné moci – svazek IV z období 1. ledna 1944 do 22. května 1945 ve svém hlášení z 8. května 1945 kromě jiného uvádí: Zvláštní hlášení. „9. května 1945, 0,00 hod. na všech dějištích bojů, na všech stranách Wehrmachtu, u všech ozbrojených organizací či jednotlivců musí být nastolen proti všem protivníkům nepřátelský smír. Každé zničení nebo poškození zbraní, munice, letadel, výstroje, všech přístrojů, taktéž každé poškození nebo potopení lodi odporuje přijatým a podepsaným podmínkám vrchního velitelství Wehrmachtu. Je všeobecným zájmem lidu všemi prostředky tomu zabránit. Toto oznámení platí pro každého jako rozkaz.“ Z příkazu velkého admirála podepsán Jodl, nejvyšší generál.

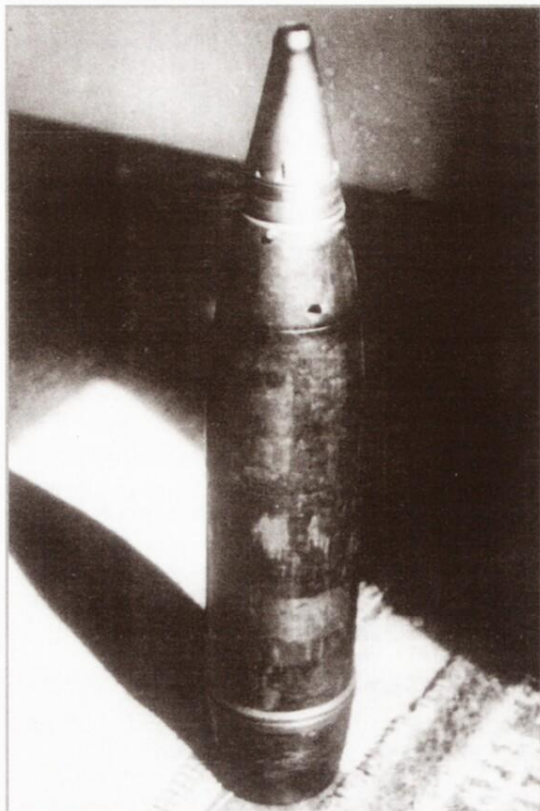
9. května 1945 je vydána závěrečná zpráva. „Také na jihovýchodní a východní frontě, od Brna až po Labe všechny vyšší úřady komanda obdržely rozkaz k zastavení boje. České povstalecké hnutí – zahrnující celé Čechy a Moravu – může ohrožovat provedení podmínek kapitulace v tomto prostoru.“

Rozkaz přišel pozdě a nebyl ani dodržován. Důkazem toho je i zničení tišnovských mostů u Hradčan, Červeného mlýna a v Předklášteří u papírny a přes řeku Loučku kolem 16. hod. odpoledne dne 9. května 1945. Němci ničili materiál ojediněle od března a tato činnost se stupňovala zejména na sklonku dubna a dostoupila vrcholu 8. – 9. května 1945. V okolí Tišnova byly desítky míst kde byl materiál ničen ojediněle i hromadně.

Je udivující, kolik se v tomto zničeném materiálu vyskytovalo toho, co bylo Němci ukořistěno na počátku války a o kterém by se dalo předpokládat, že ho do konce války mnoho nezbylo. Německá kořist se začala hromadit po anšlusu a asimilaci Rakouska, zabrání Československa, vojenském tažení v Polsku, Francii, Belgii, Holandsku, Dánsku a Norsku. K tomu lze ještě připočít bojovou kořist při naložování spojenců v Dunkerque po zhroucení Francie v roce 1940 a při pokusné invazi u Dieppe 19. srpna 1942.

Nejmarkantnější byl počet motorových vozidel. Na podzim roku 1944 i později až do konce války bylo možné často spatřit nákladní vozy Tatra 111 a vojenskou verzi osobního vozu Tatra 57 B s označením 57 K. Dále byly hojně využívány nákladní vozy prvorepublikové armády Tatra 27, vodou chlazené čtyřválcové o nosnosti 3,5 tuny. U těchto vozů byl charakteristický chladič rozdělený na pět svislých samostatných lamel. Původní kořist těchto třech typů vozů jistě doplňovala i další výroba v Tatře Kopřivnice, která tehdy patřila do Sudet.

V letecké továrně Diana s ředitelstvím v tišnovském gymnáziu byl používán vojenský nákladní Chevrolet k převozu křidel z Kuřimské Nové Vsi na nádraží v Tišnově. Další nákladní auto používané rovněž u této firmy byl kořistní Ford. S řidičem Aloisem Pleskačem navážel letecké motory do Mezihoří pod nedokončený viadukt, kde byly lanovým jeřábem zvedány do výšky 39,6 m ze silnice mezi 3 a 4 pilířem a dopravovány

VLEVO PROTILETECKÝ GRANÁT RÁŽE
88MM, VÝREBEK ŠKODOVÝCH ZÁVODŮ
(FOTO AUTOR)

VPRAVO NÁBOJ DUM-DUM 9 X 48,5 MM.
NALEZEN V PRÁVNICKÉ FAKULTĚ
V BRNĚ. (FOTO AUTOR)

do tunelu. Vůz měl označení PB 17-82, byl předělán na dřevoplynový vyvíječ a skončil s ostatní kořistí Rudé armády na Ostrovci za tišovským nádražím. Autor Miroslav Vaněk v publikaci Diana ... sice tento způsob dopravy motorů zpochybňuje, nicméně je potvrzen a myslím, že se jednalo o kombinaci všech tří v publikaci uvedených způsobů.

Na nedokončeném náspu železnice a silnice za Předklášteřím v oblouku odbočky na Dolní Loučky před svahem Dranče ničili Němci na rozhraní dubna a května 1945 auta granáty a zapalování. Mezi asi šesti spálenými vesměs nákladními auty byl Studebaker, na jehož kapotě se objevila bílá americká hvězda v kruhu po spálení překrývající barvy. Francouzská sanita Renault skončila svoji pouť v příkopu za Újezdem na rozcestí ke Žďárce a na Tišovskou Novou Ves.

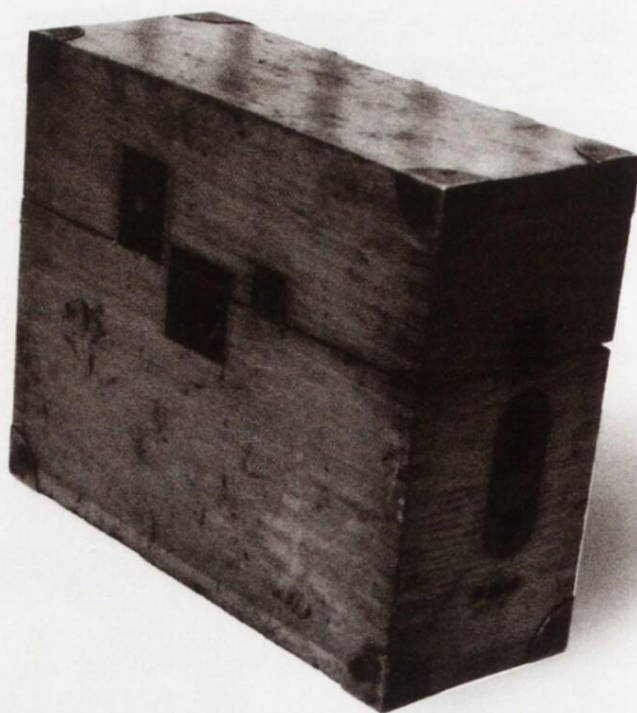
Zůstaneme-li u motorových vozidel nemůžeme nevzpomenout na téměř unikátní torzo československého tanku v Ujčově. Při prohlídce asi v roce 1947 bylo již mnoho dílů demontováno, věž tanku chyběla. Pamatuji otevřenou převodovou skříň, ze směsi oleje a vody vyčnívala ozubená kola. Byla snad z nerez nebo pochromovaná, bez jakýchkoliv stop koroze. Byl to přímo symbol kvalitní práce plzeňských Škodových závodů. Další tank byl odstaven před Synalovem, napříč odbočky ze silnice na „starou cestu“. Jednalo se o dobře zachovalý tančík francouzské provenience známé zbrojařské firmy Schneider - Creuzot.

Pancéřové otevřené auto patrně americké výroby bylo ještě v padesátých letech používáno v československé armádě pod názvem Wheat. Tento typ byl zničen a ponechán svému osudu na jedné z hlavních ústupových cest německé armády u silnice mezi Políčkou a Hlinskem. Jednalo se jistě o kořist z Francie. Levý pancéřový bok vozu byl prostřelen a otvor asi 30 X 30 cm zaplátován a zavařen. Vozidlo mělo zajímavé řešení. Po obvodu hranaté pancéřové korby byla připevněna vodící kolejnička, po níž na kladkách pojížděl těžký kulomet ráže 12,7 mm. Jeho obsluha byla pancéřem vozu

OSOBNÍ AUTOMOBIL TATRA 57 K (FOTO AUTOR)
ČESKOSLOVENSKÝ TANK PONECHANÝ USTUPUJÍCÍMI NĚMCI V OBCI UJČOV
(FOTO ING. J. HOBL)

LOKALITA MAŠOVY DUBINY U OBCE LOMNÍČKA, KDE BYLA LIKVIDOVÁNA MUNICE.
KRÁTERY PO VÝBUCHU (FOTO AUTOR)
POLNÍ TELEFON PŘEDMNICHOVSKÉ ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY (FOTO AUTOR)

chráněna jen do půli těla a snad štítem kulometu, se kterým mohla obíhat téměř po celém obvodu korby.

Kromě uvedených motorových vozidel bylo možné setkat se na konci války také s drobnějšími částmi původně ukořistěné výzbroje. Běžné byly pušky systému Mauser označované jako č. s. vzor 24. Od německých pušek byly snadno rozpoznatelné podle rovné kliky závěru. Často byly také opatřeny č. s. státním znakem nad nábojovou komorou. Běžné byly i č. s. náboje do těchto pušek, větší množství se jich vyskytovalo i v lokalitě Mašovy dubiny nad obcí Lomnička, kde byl Rudou armádou zřízen prostor pro likvidaci munice. Československé náboje se lišily od německých zejména niklovánými projektily.

U pěchotního střeliva byl učiněn také zajímavý nález po odchodu gestapa z právnické fakulty v Brně. Ve vstupní hale zde byla velká bedna nábojů a nábojnic různých typů a ráží. Mezi nimi byl nalezen náboj dumdum 9 x 48,5 mm, výrobek FN-Fabrique Nationale Belgie. Jedná se však asi o náboj do lovecké zbraně. Střely s navrtaným projektilem ženevská konvence zakazuje. Je však známo, že za první světové války rakouští vojáci kulky sami na hrotech nařezávali.

V Mašových dubinách se mezi množstvím ostatní munice nacházely také protiletcké dělostřelecké granáty ráže 88 a 105 mm vyrobené ve Škodových závodech. Byly v bezvadně zachovalém stavu s mohutným mosazným časovým zapalovačem. Jeden granát ráže 88 mm je uchován ve sbírkách Podhoráckého muzea v Předklášteří pod evidenčním číslem ND 594. Na časovači je uveden rok výroby 1938.

Další nález se týká nálezů ručních granátů v Tišnově. Na Alšově a Revoluční ulici byli od května do července 1945 ubytováni po domech příslušníci Rudé armády, podle zelených čepic prý NKVD. Proviantní sklad a pohotovostní sklad střeliva spravovaný staršinou Gavrilovičem měli tehdy ve víkendovém domku později přestavěném

na rodinný domek č. 725. Po jejich odchodu majitel domek a zahradu uklízel. Kromě množství pěchotního střeliva našel také dva bramborové koše útočných č. s. ručních granátů vzor 34. Byly však již vlivem špatného skladování poškozeny rezavým povlakem a proto nespolehlivé. Pojišťovací ocelová páska byla rezem slepena, většinou se sama neodvinula, což je podmínkou aktivace tohoto granátu.

Snad poslední nález byl učiněn mezi Černovicemi a Hodonínem na Boskovicku. Silnice Boskovice, Lysice, Štěchov, Bedřichov, Černovice, Hodonín, Chlébské, Nedvědice byla hlavní ústupovou trasou, která byla hustě lemována zničeným vojenským materiálem. Na kraji lesa za Černovicemi byl pálen spojovací materiál. Ve velkém ohništi byly také zbytky ohořelých dřevěných skříněk č. s. polních telefonů. Na některých nalezeny roky výroby 1927, 1936.

Některé nálezy se sice přímo nevztahují k Tišnovsku, nicméně spolu s Novoměstskem a Boskovickem tvořily tyto oblasti ústupové území před frontou. V očekávání brzkého konce války, nedostatku pohonných hmot a zejména plnění dřívějšího rozkazu ARLZ*) byl válečný materiál v tomto prostoru hromadně ničen. Rozkaz vrchního velitelství branné moci uvedený na počátku tohoto článku vynucený podmínkami kapitulace byl jen bezvýznamným gestem, jehož účinek ani nebyl očekáván.

*) tajný rozkaz vrchního velitelství branné moci č. 06850/44 z 6. září 1944: A
– Auflockerung (uvolnění), Räumung (vyklizení), Lähmung (ochromení), Zerstörung (zničení).

Karel Krejčí

publicista a historik amatér se specializací na závěrečné období 2. světové války zejména na Tišnovsku.

Muzeum Brněnska

SBORNÍK 2004

V ROCE 2004 VYDALO MUZEUM BRNĚNSKA.
REDAKCE JAROMÍR HANÁK.
GRAFICKÁ ÚPRAVA A SAZBA STUDIO HOUF.
TISK ARCH BRNO.
NÁKLAD 300 VÝTISKŮ.

A standard 1D barcode consisting of vertical black bars of varying widths on a white background. The barcode is used for product identification and tracking.

2610265009